

65.8(57)
K-25

ИСЛОМ КАРИМОВ

ВАТАН
САЖДАГОҲ КАБИ
МУҚАДДАСДИР

3

ТОШКЕНТ - "ЎЗБЕКИСТОН" - 1996

БИБЛИОТЕКА
Б.Х. ТИП И ЛП
№ 62938

65.9(5У)

К 25

Каримов И. А.

Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т. 3.—Т.:
Ўзбекистон, 1996. 366 б.

ISBN 5-640-02097-0

Ушбу томдан Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг мамлакатимизда бозор муносабатларини тобора такомиллаштириш, иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни янада жадаллаштириш масалаларига бағишланган асарлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сессияларида, халқаро миқёсдаги анжуманларда, республика Вазирлар Маҳкамаси йиғилишларида ва турли учрашувларда сўзлаган нутқлари, суҳбатлари ўрин олган.

ББК 65.9(5У)

№ 345-96

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Республикасининг
давлат кутубхонаси.

К 0804000000-68 96
М 351 (04) 96

© "ЎЗБЕКИСТОН" нашриёти, 1996

ЎЗБЕКИСТОННИНГ СИЁСИЙ-ИЖТИМОЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ИСТИҚБОЛИНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Ассалому алайкум, муҳтарам халқ ноиблари!

Қадрли дўстлар!

Авваламбор, барчангизни халқимизнинг ишончига мушарраф бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига депутат этиб сайланганингиз билан чин қалбимдан табриклашга ижозат бергайсизлар.

Ўйлайманки, бугунги анжуман барчамизнинг хотирамизда ғоят муҳим бир воқеа сифатида сақланиб қолади.

Чунки сизлар Ўзбекистон тарихида илк марта кўппартиявийлик ва демократик асосда ўтказилган сайловлар натижасида мамлакат парламентиغا аъзо этиб сайландингиз.

Биринчилар қаторида бўлиш — жуда шарафли ва, шу билан баробар, жуда масъулиятли ишдир.

Мен бугун бу муҳташам залда Ўзбекистон равнақи учун, халқимизга фаровон турмуш яратиб бериш учун ўз меҳнати, ақл-заковати, истеъдоди ва салоҳиятини аямай, ҳузур-ҳаловатдан кечиб, Ватанимизга сидқидилдан ва садоқат билан хизмат қилишга бел боғлаб, халқимизнинг эзгу ниятларини рўёбга чиқаришга аҳд этган сиздай инсонларни кўришимдан ва сиз азизлар билан сафдош бўлганимдан бениҳоя хурсандман.

Азиз дўстлар!

Сизларнинг сафингизда турмушнинг аччиқ-чучугини обдан татиган, бой ҳастий тажрибалари ва оқилона маслаҳату насиҳатлари билан барчамизга ўрнак бўлиб келаётган нуроний оқсоқолларимиз бор.

Сизларнинг сафингизда янгича тафаккур ва фаолиятлари билан элга танилган ташаббускор ва тadbиркор иш одамлари бор.

Сизларнинг сафингизда илму фан, маданият ва маърифат соҳасининг энг атоқли намоёндалари борки, биз

улар билан бир замонда яшаётганимиз, улар билан ёнма-ён ва ҳамнафас бўлиб меҳнат қилаётганимиздан ҳақли равишда фахрланамиз.

Сизларнинг сафингизда халқимизнинг орзу-умидларини теран англайдиган, халқимизнинг оғирини енгил этишни муқаддас бурч деб биладиган билимдон ва қатъиятли раҳбарлар борлиги кўнглимизни тоғдай кутаради.

Ишончим комилки, сизлар, ҳурматли депутатлар, азиз диёримизнинг куч-қудрати ва шон-шухратини юксалтириш, халқ вакили деган шарафли номни оқлаш учун фидокорона ва ҳалол меҳнат қиласизлар.

Сизларга бу олижаноб йўлда ҳамиша омад ва зафарлар ёр бўлсин.

Муҳтарам юртдошлар!

Бугунги муборак кунда, яъни янги парламент — Олий Мажлис ўз фаолиятини бошлаган кунда, ўтган йилларда иш олиб борган собиқ Олий Кенгаш фаолиятини эслаб ўтишни барчамизнинг ватандошлик бурчимиз деб ҳисоблайман.

Адолат юзасидан айтишимиз керак: Олий Кенгаш яхши ва унумли ишлади. Олий Кенгаш ниҳоятда мураккаб даврда фаолият кўрсатиб, Ўзбекистон истиқлолини эълон қилиб, давлат мустақиллигининг сиёсий-ҳуқуқий асосларини, маънавий негизларини тайёрлади ва амалга оширди.

Олий Кенгаш ва Президент ҳамда мамлакат ҳукумати ўзаро аҳиллик билан фаолият кўрсатди. Жамиятда сиёсий парокандалик, бўлиниш юз бермади. Тинчлик ва тотувлик ҳукм сурди. Халқимиз жипслашди. Давлатимиз пойдевори мустаҳкамланди. Ўзбекистон жаҳон миқёсига чиқди.

Олий Кенгаш ўз фаолиятини бошлаган пайтда собиқ Шўролар тузумининг қонунлари кучда эди.

Истиқлолга эришганимиздан кейин мустақиллик даврига муносиб янги қонунчиликни яратиш вазифаси вужудга келди. Собиқ Олий Кенгашимиз тайёрлаган ва қабул қилган 200 га яқин қонун ва 500 дан зиёд қарор ана шу муқаддас вазифанинг шарафли ижроси эди.

Собиқ Олий Кенгаш мамлакатимиз тарихида биринчи бор Президентни сайлади. Мустақиллик декларациясини эълон қилди. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги ҳақидаги тарихий қонунларини ва унинг асосий Қомусини қабул этди.

Булар барчаси — тарихий воқеалар. Бу воқеаларнинг ижодкори ва ижрочиси бўлмиш Олий Кенгаш аъзоларининг фаолиятини бугун биз фахр билан эсласак арзийди.

Улар ўтиш даврининг муҳим ҳақиқати — жамиятда ўзаро тоғувликини сақлаш принципини яхши англаган ҳолда фаолият юритдилар. Янги замон талабларини тушуниб, очиқ, демократик жамият қуриш ва эркин бозор муносабатларига ўтишга асос солувчи жуда муҳим қонунларни ишлаб чиқдилар ва қабул қилдилар.

Ота-бобомиздан қолган ўзаро меҳру оқибат тушунчасига салоқатимизни намоён этиб, ўз номидан, ҳукуматимиз номидан ва сиз, янги сайланган халқ депутатлари номидан ваколатини топширган Олий Кенгаш аъзоларига, барча собиқ халқ депутатларига самимий миннатдорчилик билдиришга, уларга сиҳат-саломатлик ва узоқ умр тилашга ижозат бергайсизлар.

1. ДЕМОКРАТИЯ — БОШ ЙЎЛИМИЗ

Муҳтарам дўстлар!

Эришилган яққол ва муҳим натижаларга қарамасдан, хотиржам бўлишимизга ҳали асос йўқ. Биз XXI асрда яшайдиган янги уйимизнинг пойдеворини қуришни бошладик, холос. "Ўзбекистон янги аср бошида" деган узоқ муддатга мўлжалланган, кенг қамровли ривожланиш дастурини ишлаб чиқиш ва уни ҳаётга татбиқ этиш вақти келди.

Бу дастурда ҳар бир фуқаро, ҳар бир ватандошимизнинг бугунги ва келажак манфаатлари ўз ифодасини топиши лозим.

Мустақилликка эришган кунимиздан бўён ўтган йиллар мобайнида Ўзбекистоннинг сиёсий тизимида улкан ва жиддий ўзгаришлар юз берди.

Авваламбор, давлатимизнинг ҳуқуқий пойдевори яратилди. Энг юксак демократик талабларга жавоб берадиган мустақил Ўзбекистон Республикасининг биринчи Конституцияси қабул қилинди.

Вакиллик ҳокимиятини вужудга келтиришнинг жаҳондаги энг демократик тизимларидан бири ташкил этилди. Ўзбекистон парламенти — Олий Мажлис илк марта кўппартиявийлик асосида сайланди.

Ҳокимият бўлинининг конституцион тамойиллари асосида қатор қонунлар ишлаб чиқилди ва ҳаётга жорий этилди. Ижро ва суд ҳокимияти тармоқлари шаклланди.

Мамлакатимизда сиёсий ўзгаришларга мос равишда ихчам, очиқ ва тадрижий ривожланишга эга бўлган ижтимоий тизим яратилди. Шу туфайли биз ўтмишни баҳолашда барча фуқароларнинг ҳамфикрлигига, умуммиллий якдилликка эриша олдик. Сиёсий ислохотларнинг ҳар томонлама чуқурлашиши учун қулай шароит ҳозирланди.

Барчамизга аёнки, яқин ўтмишда қилган ишларимизни, фаолиятимизни эслар эканмиз, авваламбор, олдимизда турган улкан вазифалар ҳақида гапиришимиз табиийдир.

"Бугун биз қандай давлат қураямиз? Унинг сиёсий ва ижтимоий негизи, унинг қиёфаси қандай бўлиши керак? Янги демократик жамият шаклланишида унинг таъсири қандай бўлади?" — деган саволларга жавоб топиш, бу хусусда атрофлича фикр юритиш фурсати етди.

Албатта, бу масалалар бизнинг Конституциямизда ўзифодасини топган. Мақсадимиз аниқ — бозор иқтисоди тамойилларига асосланган, эркин, очиқ, демократик давлат қуриш. Бироқ ана шу мақсад сари қадам қўяр эканмиз, қураётган давлатимизнинг шаклини, қиёфасини ўзимиз яққол тасаввур қилишимиз керак. Шу мақсадга эришиш учун жамиятимизнинг тараққиёт босқичларини аниқ белгилаб олишимиз зарур.

Булар мураккаб, айни пайтда ғоят муҳим масалалардир. Биз бу саволларга қанчалик тўғри жавоб топа олак, адолатли, демократик жамият қуришнинг энг мақбул ва маърифий йўллари шунчалик тезроқ топамиз. Халқимиз келажаги, Ватанимиз истиқболи ана шунга боғлиқ.

Давлат қурилиши борасида танқидий нуқтаи назарсиз қабул қилинадиган тайёр қолиш ва андозалар йўқ. Дунёда бир-бирига айнан ўхшаган иккита инсон булмаганидек, бир-бирига айнан ўхшаган иккита давлат ҳам йўқ. Бундай бўлиши мумкин ҳам эмас.

Ҳар бир давлат — бетақрор ижтимоий ҳодисадир. У ҳар қайси халқ тарихий ва маънавий тараққиётининг ҳосилдир, унинг ўзига хос, ўзига мос маданияти ривожининг натижасидир.

Биз ҳозир ўзгартираётган совет социалистик давлати халқимиз ҳаётига четдан зўравонлик билан жорий этилган эди. Бу давлатнинг шакли ва моҳияти халқимизнинг ахлоқий, маънавий ва руҳий қадриятларига тўғри келмайдиган, мос келмайдиган тизимга асосланган эди.

Хўш, бундай тузум авваламбор кимга суянар эди?

Бу тузум ўз халқининг тарихини, унинг руҳи ва урф-одатларини, ўз авлод-аждодаларини билмайдиган манқуртларга таянар эди. Шунинг учун ҳам эски совет тузумининг байроқларида ва шиорларида баён қилинган ғоялар амалдаги ишларидан ниҳоятда узоқ эди. Худди шу боис бу давлатнинг ижтимоий тизими билан халқ эҳтиёжлари ўртасида жарлик пайдо бўлди. Яъни инсон, унинг моддий, маънавий, шу жумладан, миллий қадриятлари бу тизимда орқа ўринда турар эди. Бинобарин, бундай давлатнинг аввал-бошданок истиқболи йўқ эди. Собиқ Иттифоқ ҳудудининг гоҳ у, гоҳ бу ерида рўй бераётган бугунги кескин ижтимоий, этник можаролар бунинг яққол мисолидир.

Етмиш-саксон йиллик вақт — халқ тарихи учун бир лаҳзага тенг.

Бугун бизнинг олдимизда шундай тарихий имконият пайдо бўлдики, биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз илдиларига қайтиб, ўтмишимиздаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига татбиқ этмоғимиз керак.

Биз барпо этаётган давлат энг аввало, умумжаҳон цивилизациясига, давлат қурилиши соҳасида бошқа халқлар эришган тажрибаларга, ижтимоий қадриятларга асосланиши лозим.

Ватанимиз азалдан башарият тафаккур хазинасига унутилмас ҳисса қўшиб келган. Асрлар мобайнида халқимизнинг юксак маънавият, адолатпарварлик, маърифатсеварлик каби эзгу фазилатлари Шарқ фалсафаси ва ислом дини таълимоти билан узвий равишда ривожланди. Ва ўз навбатида бу фалсафий-ахлоқий таълимотлар ҳам халқимиз даҳосидан баҳра олиб бойиб борди.

Бизнинг келажаги буюк давлатимиз ана шу фалсафага уйғун ҳолда, Хожа Аҳмад Яссавий, Хожа Баҳоваддин Нақшбанд, Имом Бухорий, Имом Термизий, Амир Темур,

Мирзо Улугбек, Алишер Навоий, Бобур Мирзо сингари мутафаккир аждодларимизнинг доно фикрларига уйғун ҳолда шаклланиши лозим.

Мен шу уйғунлик хусусида бир мисол келтириб ўтмоқчиман. Муборак ҳадисларнинг бирида шундай дейилади: "Одамларнинг яхшиси — бу дунёни деб, охира-тини ва охират деб, бу дунёни тарк этмайдиган, бошқаларга оғирлиги тушмайдиган кишилардир".

Ўйлайманки, биз бугун барпо этаётган жамиятимизнинг ижтимоий-маънавий асосларини белгилашда мана шундай ғояларга суянсак, хато қилмаган бўламиз.

Маълумки, демократик жамиятнинг халқаро миқёсда эътироф этилган тамойиллари бор. Инсоннинг ўз хоҳиш-иродасини эркин билдириши ҳамда уни амалга ошириши, озчиликнинг кўпчиликка бўйсунishi, барча фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилиги, давлат ва жамият бошқарувида қонун устуворлиги, давлатнинг асосий органлари сайланиши, уларнинг сайловчилар олдида ҳисоб бериши, тайинлаш йўли билан шаклланадиган давлат органларининг сайловчи ташкилотлар олдидаги жавобгарлиги ва бошқалар шулар жумласига киради.

Бу тамойиллар деярли барча ривожланган мамлакатларнинг конституцияларида ўз ифодасини тонган. Улар айни шу жиҳатлари билан ўзларини демократик мамлакат деб баҳолашади. Бироқ уларнинг ҳаммаси ҳам ҳақиқий демократик жамият қура олганми-йўқми? Ана шу давлатларда ҳамма вақт ҳам инсон ва жамият, жамият ва давлат ҳокимияти баҳамжиҳат ва аҳил яшамоқдами?

Шу ўринда биз учун муҳим бир савол туғилади. Хўш, бу тамойиллар бизнинг заминимизда қандай амал қилиши керак? Ҳуқуқий давлат, чин маънодаги эркин фуқаролар жамияти қуришимиз учун шуларнинг ўзигина кифоями?

Демократик жараёнлар ўз объектив қонуниятлари асосида ривожланади. Уларни ўрганиб бориш, уларга амал қилиш талаб этилади.

Шарқда демократик жараёнларнинг қадимдан шаклланган ўзига хос ва ўзига мос хусусиятлари бор. Буни асло назардан қочириб бўлмайди. Яъни Шарқда демократик жараёнлар узвий равишда ва аста-секин тараққий топади. Бу соҳада инқилобий ўзгаришлар ясашга уринишлар ғоят нохуш, ҳатто фожиали натижаларга олиб

келади. Инқилобни ғарб олимлари ҳам "иҷтимоӣ тараққиётнинг ибтидоӣ ва ёввойӣ шакли" деб атаганлар. Табиӣки, бундай йўл бизга асло тўғри келмайди.

Албатта, ислоҳотлар — янгича тафаккур, янгича изланишлар меваси. Бироқ ҳар қандай ислоҳот ҳам аввало инсон манфаатига унинг ҳаёт синовидан ўтган таҷрибаларига ва янги ҷамиятнинг эҳтиёжларига асосланиши лозим.

Тубдан янгиланиш даврида аъёналарга таяниб иш тутиш, улардан янги ўзгаришларга мос ҳолда оқилона фойдаланиш ислоҳотларнинг изчил ва собитқадамлик билан амалга ошишига ҳамда ҷамият барқарорлигига хизмат қилади.

Ҷамиятни демократиялаштиришнинг иккинчи муҳим шarti одамларнинг тафаккури ва иҷтимоӣ савияси билан демократик ўзгаришлар даражаси ва суръатлари бир-бирига қанчалик мутаносиб бўлишига боғлиқдир.

Тарихий таҷриба шундан далолат берадики, демократик жараёнларни четдан нусха олиб кўр-кўрона кўчириш асло самара бермайди. Аксинча, бундай йўл чалкаш ва хатарли оқибатларга олиб келиши мумкин.

Инсоният босиб ўтган тараққиёт йўли яна шундан далолат берадики, демократия ўз-ўзидан вужудга келмайди. Демократияга тинимсиз ақлий ва ҷисмоний меҳнат қилиб, тер тўкиб, ҳаётнинг аччиқ-чучугини обдан тотиб, қийин, айтиш мумкинки, ҳатто фожиали таҷрибаларни ҳам бошдан ўтказиб, оғир синов ва курашларга мардона бардош берибгина эришиш мумкин.

Демократик ўзгаришлар ва янги демократик жараёнларни бошқаришни ва ҳаётга татбиқ қилишни ҳамда уларни ҳимоялаш зарурлигини авваламбор ҷамиятнинг ўзи англамоғи даркор.

Учинчидан, демократик жараёнлар халқимиз миллий маданиятининг ўзига хос жиҳатларини, унинг табиатини ўзида мужассам этмоғи керак. Маълумки, Ғарб намунаси кўп ҳолларда индивидуализм фалсафасига таянади ва оммани ҳаддан ташқари сиёсийлаштиришга олиб келади.

Осиё минтақаси ва мусулмон Шарқидаги демократик қадриятлар ва ўзгаришларнинг ривожланиш таҷрибаси ўзига хос хусусиятлар, ўзига хос аъёналарга эга. Шарқда демократия тушунчаси ҳамжиҳатлик ғояси, ҷамоатчилик фикрининг устуворлиги заминада шаклланади. Бизнинг

мамлакатимизда демократик жараёнлар халқимизнинг қонунни ҳурмат қилиш, қонунга итоат этиш каби фазилатларига мос равишда ривожланиши зарур. Ахлоқий, маънавий қадриятлар сиёсий муносабатларда ҳам устунлик касб этиши даркор.

Шу муносабат билан мутафаккир бобомиз Аҳмад Ясавийнинг инсон — маънавий камолотга интилиб яшаши лозим, кўнглида эътиқоди йўқ одам эса инсон номига номуносибдир, деган ибратли ҳикматларини бир бор эслаш жоиз.

Буларнинг барчаси жамиятнинг бошқариш тизимини белгилаш пайтида алоҳида ҳисобга олиниши керак. Биз буни ҳисобга олаяпмиз. Буни маҳаллалар иши мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Маълумки, асрлар мобайнида маҳаллаларда кўпдан-кўп ҳаётий муаммолар ўз ечимини топиб келади. Тўй-маъракалар ҳам, ҳайиту ҳашарлар ҳам маҳалла аҳлисииз ўтмайди. Маҳаллаларда сиёсий, иқтисодий ва бошқа масалаларга доир жамоатчилик фикри шаклланади. Бу эса халқимизнинг турмуш тарзи, ота-боболаримиздан бизга мерос бўлиб келаётган тафаккур тарзидир. Бинобарин, ҳаётнинг ўзи маҳаллаларни ривожлантириш ва уларни қўллаб-қувватлашни тақозо этмоқда. Мамлакатимизда кўп қиррали ислохотлар амалга ошаётган бир пайтда маҳалла жамият учун ишончли таянч ва таъсирчан куч бўлиб хизмат қилиши лозим.

Биз шунчаки демократик жамият эмас, демократик одил жамият қурмоқчимиз. Адолат ва ҳақиқатга интилиш эса халқимиз табиатининг энг муҳим фазилатларидан биридир. Ўтмишда олий адолат ғояси мансабдор шахсларга қўйиладиган талаб ва баҳонинг асоси бўлган. У давлатчилик негизларини белгилаш, исломий қоидалар ва шариат мезонларининг пойдеворини ташкил этган. Биз тарихимиздаги ана шу жиҳатларни ҳисобга олмасак, қудратли, эркин, демократик давлат қура олмаймиз.

Адолат ва ҳақиқат ғояси ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларини қамраб олмоғи даркор. Адолат ва ҳақиқат ғояси қонунчилик фаолиятимизнинг замини, бош йўналиши бўлмоғи шарт. Давлатчилик ва фуқаролик муносабатлари, меҳнат ва уй-жой, нафақа ва солиқ, табиатни муҳофаза қилиш ва жиноятчиликка қарши

курашиш масалалари, қўйинги, ҳаётимизнинг ҳамма жабҳалари ана шу заминга таяниши зарур.

Бугун жамиятда ижтимоий мулкӣй жараёнларнинг объектив ўзгариши юз бераётган бир пайтда адолат ғоясини ихчам бир хулоса билан ифодалаш мумкин. Яъни давлат жамиятнинг кескин табақаланишига — ошиб-тошиб кетган бойлару камбағал-қашшоқларга бўлиниб кетишига йўл қўймаслиги керак.

Бизнинг асосий вазифамиз — одамлар ўз қобилият ва эҳтиёжларини тўла намоён қилишлари ва амалга оширишлари учун зарур бўлган дастлабки тенг имкониятларни, шу жараёни вужудга келтирадиган ҳуқуқӣй механизмни яратиб беришдан иборат. Шундан кейин инсоннинг жамиятдаги ўрни унинг салоҳиятига, меҳнат қилиш истагига, оқилу уddaбуронлигига боғлиқ бўлади.

Шу билан бирга, биз барпо этаётган жамиятнинг яна бир муҳим вазифаси ҳалол меҳнат қилаётган ҳар бир кишига ўз оиласини боқиш, билим олиш, тиббӣй хизматдан фойдаланиш, ўзининг ва қариндош-уруғларининг кадр-қимматини ҳимоя қилиш учун баробар имкониятлар вужудга келтиришдир.

Биз фуқаролик жамиятини қуришга интилмоқдамиз. Бунинг маъноси шуки, давлатчилигимиз ривожлана борган сари бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топшириш, яъни ўзини ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш демакдир.

Бугунги кунда нафақат Ўзбекистонда, балки собиқ Иттифоқ ҳудудида вужудга келган барча давлатларда шундай бир ҳолатни кўриш мумкин. Эски, қотиб қолган тизим билан янги тизим ўртасидаги кураш кескин тус олган ҳозирги ўтиш даврида ижтимоий-иқтисодӣй ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш учун кучли ижро ҳокимияти зарур. Буни ҳаётнинг ўзи ҳар қадамда тақозо этмоқда. Жамият тубдан янгиланаётган бир пайтда бизга малакали, ҳар томонлама тажрибага эга бўлган, ўзгаришларни ҳаётга татбиқ этишга қодир бошқарув аппарати керак.

Биз кейинги йилларда республика ва маҳаллий давлат ҳокимияти ҳамда унинг бошқарув идоралари мисолида шундай тизимни шакллантира олдик. Янги тарихий жараёнда ўтмишда синалган анъанавӣй бошқарув идоралари — ҳокимликлар қайта тикланди. Уларнинг фаолияти ва

ислохотларни қўллаб-қувватлаётган ижтимоий кучлар мавжудлиги туфайли давлатимизда сиёсий ва иқтисодий барқарорлик сақланиб турибди. Ҳар биримизнинг хонадонимизда тинчлик ва осойишталик ҳукм сурмоқда.

Аммо ҳақиқий миллий равнаққа биз фақат давлат ҳокимияти вазифалари қатъий ва мукамал белгилаб ва шу билан бирга чекланиб қўйилган фуқаролик жамияти шароитидагина эришмоғимиз мумкин. Бундай жамиятда давлатнинг бош вазифаси тараққиёт стратегиясини аниқ белгилаш ва уни ҳаётга жорий этиш учун қаттиқ назорат олиб боришдан иборат бўлади.

Фуқаролик жамиятида давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари умуммиллий манфаатларга дахлдор энг муҳим вазифаларнигина амалга оширади. Мудофаа, давлат хавфсизлиги, ташқи сиёсат, пул-молия ва солиқ тизимини шакллантириш, қонунчиликни ривожлантириш шулар жумласидандир.

Ана шундай давлат ва жамиятни қуриш, ҳақиқий демократик қадриятларни вужудга келтириш — бизнинг бош концепциямиз ва миллий равнақимиз асосидир.

Бугун тараққиёт йўлимизни, унинг босқичларини аниқ белгилаб олишимиз зарур. Бу ғоят долзарб масала. Шу боис уларнинг энг муҳимларига тўхталиб ўтмоқчиман.

Биринчидан, жамиятда сиёсий миллатлараро, ижтимоий ва моддий тенгликни таъминловчи самарали тизимга асосланган қонунлар қабул қилишимиз керак. Одамлар ўртасида мулкдорлик жиҳатидан тафовутнинг кучайиб бориш тенденцияси жамиятимиз учун ташвишли аломат бўлиб турмоғи керак. Бу тенденциянинг олдини олиш учун тегишли тарзда ҳаракат қиладиган ҳимоя механизмини шакллантириш даркор.

Давлатимизнинг олий қонунчилик органи — Олий Мажлис фаолиятининг энг муҳим вазифаларидан бири сифатида ана шундай таъсирчан ҳуқуқий механизмни вужудга келтириш деб биламан.

Иккинчидан, барча бўғиндаги давлат идоралари фаолиятининг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қиладиган қонунлар тизимини барпо этиш лозим. Бу тизим, бир томондан, марказий, иккинчи томондан эса вилоят, шаҳар ва туманлар даражасидаги давлат ҳокимияти ҳамда бошқарув идораларининг вазифаларини аниқ белгилаб бериши, уларнинг

ишини мувофиқлаштириб туриши керак. Ва ниҳоят, у бошқарув вазифаларининг асосий қисмини марказдан вилоятларга, вилоятлардан шаҳар-туманлардаги давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларига ўтишини таъминлаши даркор. Шу тариқа бу босқич аста-секин ўз-ўзини бошқариш жамоатчиликлари ташкилотларига ҳам стиб боради.

Давлат бошқаруви идораларининг барча бўғинлари фаолиятини юқоридан пастга қадар қатъий тафтиш қилиб чиқиш зарур. Улар қандай ишляпти? Уларнинг умумий ишимизга амалий фойдаси тегяптими-йўқми? Ана шу масалани аниқлаб олиш шарт. Чунки самарасиз бошқарув бўғинлари қанчалик кўп бўлса, фуқаролик жамиятини қуриш шунчалик қийин кечиши ҳеч кимга сир эмас.

Биз давлат қудратига ҳокимият ва бошқарув идораларининг сони ва миқдосига қараб эмас, аксинча, уларнинг иш тизими қанчалик самара бераётганига, улар фаолиятининг қонуний асослари қай даражада шаклланишига қараб баҳо беришимиз лозим.

Учинчидан, иқтисодий, айниқса, сиёсий ислохотлар муваффақияти, аввало, бошқарув соҳасидаги кадрларни тайёрлаш даражасига, уларнинг бугунги ўзгаришларни амалга ошириш истаги ва лаёқатига боғлиқ. Худди шу боис ҳам давлат хизматчиларининг мақоми тўғрисида қонун қабул қилиш зарурати сезилмоқда. Бу қонунда ва унинг асосида қабул қилинадиган меъёрий ҳужжатларда давлат хизматчиларини танлаб олиш тизими, уларнинг ҳуқуқ ва бурчлари, масъулияти, униб-ўсиши, ижтимоий ҳимояси, имтиёзлари белгилаб берилган бўлур эди.

Мазкур муносабатларни қонун йўли билан тартибга солиш кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйишдаги ўзбошимчаликни, шахсий садоқат, қариндош-уруғчилик каби иллатларнинг пайини қирқади. Қонун кучли рағбатлантириш механизмини вужудга келтириши керак. Сир эмаски, бугун давлат муассасаларида хизмат қилиш на моддий, на маънавий жиҳатдан ҳавас қиладиган машғулот. Бундай қонун қабул қилинганч эса, ўз хизмат вазифасига садоқатли, юксак малакали хизматчилардан иборат давлат аппаратига эга бўламиз, деб ўйлайман.

Шу билан бирга, биз кадрларнинг топширилган вазифа учун жавобгарлигини қаттиқ назорат остига олишимиз керак. Токи ҳар бир раҳбар жамиятимизда амалга оширила-

ётган ислохотлар учун масъул эканини теран ҳис этсин. У белгиланган вазифаларни амалга ошириш йўлида одамларни бирлаштириш, ижодий муҳит ярата билиш қобилиятига эга бўлиши лозим. Биз ноқобил, лоқайд, манман раҳбар кадрлардан тезроқ қутулишимиз керак. Ўзини билимдон ва уddaбурон қилиб кўрсатадиган, амалда эса ҳеч нарсани ҳал қилмайдиган, ўз манфаатларини жамият манфаатларидан устун қўядиган, эл-юрт ичида обрў қозонолмаган шахсларга раҳбарлар орасида ўрин бўлмаслиги керак.

Тўртинчидан, ҳуқуқ органлари фаолиятининг қонуний негизини мустаҳкамлашимиз зарур. Албатта, уларнинг мураккаб ўтиш даврида қонун, ҳуқуқ-тартиботга бўйсунитишни таъминлагани, МДХдаги айрим давлатларда юз берганидай, жиноятчиликнинг ҳаддан ташқари кучайиб кетишига йўл қўймаганини эътироф этиш керак. Шу билан биргаликда, биз ҳар ким ва ҳар бир нарса қонунга бўйсунитиши лозим бўлган ҳуқуқий давлат қурмоқчимиз. Бизнинг жамиятда қонун бошқарувнинг асосий ва кўп қиррали воситасига айланиши зарур. Бундай шароитда ҳуқуқни муҳофаза этиш органлари зиммасига катта масъулият юкланади. Уларнинг касб маҳорати ва ахлоқий сифатларига бўлган талаб кескин ошади. Шундан келиб чиққан ҳолда, суд, прокуратура, милиция тўғрисидаги қонунларни такомиллаштириб бориш зарурати тобора кўзга ташланмоқда. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари тўғрисида қонун қабул қилишни ҳам ўйлаб кўриш лозим. Қонунда бу органларда кимнинг ишлашга ҳаққи бор, у қандай хусусиятларга эга бўлиши керак, унинг жавобгарлиги ва мансаб пиллапоясидан кўтарилиш шартлари ўз аксини топиши керак. Мазкур органларга қўли эгри, порахўр, виждонсиз кимсалар кириб қолишини бартараф этадиган тизимни қонун йўли билан белгилаб қўйиш мақсадга мувофиқдир.

Бешинчидан, яқин келажакда фуқароларнинг сиёсий жараёнларда, давлатни бошқаришда қатнашувини таъминлайдиган ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришга алоҳида эътибор бериш зарур. Бунда мен сиёсий партиялар, бирлашмалар, касаба уюшмалари, ёшлар ташкилотлари, турли хил хайрия ва ижодий жамғармалар ҳамда уюшмалар фаолиятини назарда тутяпман. Ҳозиргача уларнинг фаолияти "Жамоат ташкилотлари тўғрисида"ги қонунда

белгилаб қўйилган эди. Ўз вақтида прогрессив бўлган бу қонун сиёсий ҳаётимизни демократиялаш жараёнида муҳим аҳамият касб этди. Бироқ сиёсий жараённинг ниҳоятда тез ривожланиши оқибатида мазкур қонун бугунги кун талабларига жавоб бера олмай қолди. Натижада юзага келган бўшлиқни тўлдириш учун бир қанча фармон ва қарорлар қабул қилишга тўғри келди. Бугунги кунда биттагина қонун эмас, жамоат ташкилотлари, жамғармалар, уюшмалар ҳуқуқини оширадиган, уларнинг жамият сиёсий тизимидаги ўрни ва аҳамиятини белгилаб берадиган, давлат ишларига таъсирини кучайтирадиган бутун бир қонунлар тизимига эҳтиёж сезилмоқда.

Олтинчидан, бозор муносабатлари шароитида давлатнинг иқтисодий бошқаришдаги роли кескин ўзгаради. Иқтисодий бошқаришнинг асосий усули давлат органларининг бошқарувчилик фаолияти эмас, аксинча, қонун бўлиб қолмоқда. Давлатнинг бош вазифаси иқтисодий, ишлаб чиқариш, ижтимоий ва савдо-иқтисодий муносабатларнинг ўз маромида ишлаши учун зарур шарт-шароитлар яратиб беришдан иборат. Бу ўта муҳим тизим иқтисодий фаолиятимизга қийинчиликлар билан бўлса-да, кириб бормоқда. Эскича фикрлаш, маъмурий-буйруқбозлик, сансалорлик каби иллатлардан қутулиш жуда қийин бўляпти. Шунинг учун ҳам иқтисодий ва ҳўжалик фаолиятига давлат бевосита аралашадиган соҳаларни камайтириш борасидаги саъй-ҳаракатлар нафақат иқтисодий, балки улкан сиёсий аҳамиятга эгадир.

Қонунчилик соҳасида асосий эътибор бошқарув органлари фаолиятини аниқ белгилаб қўйиш, зўравонлик ва ўзбошимчаликка барҳам беришга қаратилмоғи зарур. Бу борада ҳам Олий Мажлис адо этиши лозим бўлган ишлар ниҳоятда кўп.

Еттинчидан, иқтисодий ва сиёсий соҳалардаги барча ислохотларимизнинг пировард мақсади юртимизда яшаётган барча фуқаролар учун муносиб ҳаёт шароитларини ташкил қилиб беришдан иборатдир. Айнан шунинг учун ҳам маънавий жиҳатдан мукамал ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий уйғониш ғоясини рўёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш давлатимизнинг энг муҳим вазифаларидан бири бўлиб қолади.

Муҳтарам биродарлар!

Шу ўринда ҳақли савол тугилади: бизнинг ўрта, ўрта-махсус ва олий мактабларимиз касб маҳорати ва маънавий-руҳий жиҳатдан ана шундай замонавий соҳаларда ишлайдиган ёшларни тайёрлашга қодирми? Менимча, унчалик тайёр эмас. Халқ таълими янгича шароитларда ўз ишини ниҳоятда сескинлик билан қайта қурмоқда.

Ў Жаҳон бозоридаги интеграция, илмий-техникавий тараққиёт суръатлари халқ таълимининг барча бўғинлари ўртасидаги ўзаро алоқаларни мустаҳкамлашни талаб этмоқда. Бинобарин, бу ҳол тарбия, таълим, сиёсий ва касбий тайёргарлик масалаларини ҳал этишга жамулжам ёндошишни тақозо қилмоқда.

Мактаб — ўрта — олий таълим — илмий-тадқиқот институтлари шаклидаги илмий-маърифий комплексларни вужудга келтириш йўлидан бориш керак, деб ўйлайман. Бунда илмий-техник тараққиётнинг устувор йўналишларига алоҳида эътибор бериш зарур. Ана шундай мустаҳкам алоқалар туфайлигина замонавий юксак технологияларда ишлай оладиган, бозор қонуниятларига мос янгича фикрлай биладиган мутахассисларни тайёрлашимиз мумкин.

Олий Мажлис бу борада ҳам изчил фаолият кўрсатиб, халқ таълимига оид давр талабларига жавоб берадиган, энг қулай, илғор тажрибаларга таянган ва ўзаро узвий боғлиқ бўлган қатор қонунлар қабул қилиши керак.

Жамиятимизнинг маънавий қиёфасини белгилаб берадиган барча ижодий меҳнат соҳалари ҳам қонун ҳимоясида бўлиши зарур. Ҳозирги дунёда ҳамма нарса уйғунлаштирилган. Жамиятнинг бир ёқлама, технократик ривож миллат салоҳиятини пасайтириб юбориши, оғир ижтимоий, маънавий ва сиёсий йўқотишларга олиб келиши мумкин ва олиб келмоқда ҳам.

Ижодий меҳнат қадр-қимматини оширишнинг ҳуқуқий асосларини яратиш керак. Ижодий бирлашмалар, илмий, илмий-техник жамоалар ва уюшмалар фаолиятини кенгайтириш учун янгидан-янги имкониятларни вужудга келтириш лозим.

Бир сўз билан айтганда, биз жамиятимизда инсоннинг ўз қобилиятини, табиат ато этган иқтидори ва истисдо-

дини тўла намоён этиши учун, адабиёт, санъат ва умуман эркин ижодий фаолият ривожини учун зарур шароитларни яратишимиз лозим. Биз бу борадаги ишларимизни танқидий назар билан таҳлил қилишимиз керак.

Саккизинчидан, иқтисодий ва ижтимоий муаммоларнинг самарали ҳал этилиши пировард натижада инсон ҳуқуқларини таъминлашнинг моддий кафолатини яратишга олиб келади.

Бугун Ўзбекистонда шахс эркинлиги, инсон ҳуқуқларининг муҳофазаси ва кафолати, эътиқод, меҳнат ва касбни эркин танлаш ҳуқуқи, таълим олиш, ижтимоий муҳофаза ва бошқа имкониятлар қонун билан ҳимоя қилинган. Бугунги қийин ва зиддиятли бир пайтда, мамлакатимиз сарҳадида яқин жойларда урушлар рўй бериб, қон тўкилиб турган бир вазиятда, бегуноҳ одамлар қурбон бўлиб, сарсон-саргардон кишилар кўпайиб бораётган бир шароитда Ўзбекистонда инсон учун энг олий неъмат — яшаш ҳуқуқи ва осойишта ҳаёт кечириш ҳуқуқи тўла таъмин этилган.

Шу билан бирга инсон ҳуқуқлари гояси Олий Мажлис фаолиятида доимий ўрин эгаллаши керак. Ҳар қандай қонун, ҳаракат соҳасидан қатъи назар, ишлаб чиқиладиган ва муҳокама этиладиган пайтда инсоннинг асосий, бузилмас ҳуқуқларига қанчалик мос келишига алоҳида эътибор қаратиш зарур. Ана шу тамойилларга оғишмай риоя этган ҳолдагина биз чин маънодаги ҳуқуқий, адолатпарвар давлат қуришга эриша оламиз. Яқин кунларда ташкил қилиниши лозим бўлган Конституцион суд ўз фаолиятида ана шу тамойилга амал қилиши керак. Суд, ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари ва табиийки, давлат аппарати ҳам шу қоидага бўйсунishi тақозо этилади.

Инсон ва давлат ўртасидаги муносабатларда инсон манфаатлари устувор бўлиши керак. Давлат ва давлат ҳокимиятининг барча тармоқлари ўз фаолиятини инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва қўриқлаш ишига сафарбар қилгандагина ўз вазифасини тўғри адо этган ҳисобланади. Бу қондани ҳамма тан олиши, бу қоидага ҳамма итоат қилиши шарт.

Ўхсусан, фуқароларнинг манфаатлари ва ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш соҳасини мумкин қадар кенгайтириш даркор. Ваҳоланки, айрим тармоқ қонунларида ҳуқуқлари поймол этилган фуқароларнинг шикоятларини

судлов йўли билан эмас, маъмурий йўл билан кўриб чиқиш тартиби ҳам учрайди.

Албатта, бу ҳол — Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига ва бизнинг Конституциямиз талабларига зид. Фуқаро, агар унинг қонуний манфаатлари ва ҳақ-ҳуқуқлари поймол этилган тақдирда, ҳар қандай масала бўйича ҳимоя учун судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлмоғи даркор!

Азиз дўстлар!

Парламентимиз — Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари ва эркинлигини ҳимоя қилиш, уни амалга ошириш, унга кафолат бериш борасидаги таъсири хусусида сўз юритар эканмиз, қатор демократик мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, Олий Мажлис таркибида инсон ҳуқуқлари масаласи билан шуғулланувчи вакиллик ташкил этилса, мақсадга мувофиқ бўлур эди, деб ўйлайман. Бу олий қонунчилик органимиз мақомига мос келади. Муҳими, у жамиятимизда инсон ҳуқуқлари муаммосини ҳал этишни янги сифат даражасига кўтаришга хизмат қилади.

Қадрли депутатлар!

Кўриб турганимиздек, биринчи бор сайланган Олий Мажлисимиз олдида фавқулодда масъулиятли ва мураккаб вазифалар турибди. Ана шу вазифаларни у қанчалик оқилона ҳал этолса, республикаимизнинг учинчи минг йилликдаги қиёфаси шунчалик баркамол бўлади. Бу баландпарвоз гаплар эмас, айти ҳақиқатдир.

Ана шу улкан масъулиятни ҳисобга олиб дастлабки кунларданоқ ҳар бир депутат ва парламент ишининг усулини, шаклини ва умуман тизимини аниқ белгилаб олмоқ керак. Олий Мажлиснинг ижро ва суд ҳокимияти идоралари билан алоқасини мустаҳкамловчи энг самарали тизимни ишлаб чиқиш лозим. Бу тизим Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, идоралар, ҳокимликлар, Олий суд, прокуратура, ижтимоий-сиёсий партиялар ва ҳаракатлар билан узвий ишлашдек муҳим вазифаларни ўз ичига олади.

Бунинг учун, аввало, Олий Мажлиснинг давлатимиз сиёсий тизимидаги ўрнини яққол белгилаб олишимиз керак. Айти пайтда яна шундай ҳақли савол туғилади: Олий Мажлис олдинги Олий Кенгашдан нимаси билан фарқ қилади?

Сайловолди кампаниясини кузатиб туриб, олимлар, депутатликка номзодларнинг маърузаларида мазкур масалалар бўйича турли хил фикрларни эшитдик. Олий Мажлис — биринчи профессионал парламент, депутатлар фақат қонунчилик фаолияти билан шуғулланишлари керак, деган мулоҳазалар ҳам ўртага ташланди. Улар ўзлари сайланган ҳудудлардаги иқтисодий ва ижтимоий аҳвол учун ҳеч қандай жавобгар эмас, деганлар ҳам бўлди.

Мунозараларнинг бир қатор қатнашчилари эса кўп-партиявийлик шароитида депутат парламентда ўз партияси манфаатларини ҳимоя қилиши кераклигини баён қилдилар. Айримлар эса депутат муайян ҳудуд ёки муайян партия таркибидан сайланган бўлса-да, аммо бутун халқ манфаати йўлида хизмат қилиши кераклигини таъкидлашди.

Қисқаси, бу борада турли-туман фикрлар ўртага ташланди. Бир-бирини инкор этадиган мулоҳазалар билдирилди. Бу хусусда яна нима дейиш мумкин?

Олий Мажлис собиқ Олий Кенгашдан бутун мазмун-моҳияти билан фарқ қилади. Унинг шаклланишидан тортиб ўз фаолиятини ташкил этиш тартиблари ва усуллариғача буни яққол исботлайди.

Биринчидан, депутатлар сайлови биринчи марта кўппартиявийлик асосида ўтказилди. Ҳар бир сайлов округида икки-уч номзод депутатлик учун курашди. Сайловчиларга эса ана шу номзодлардан танлаб олишнинг реал ҳуқуқи берилди.

Кўппартиявийлик тамойили энди Олий Мажлис ишига жорий этилиши лозим. Ана шундан келиб чиқиб, партиявий фракциялар ва гуруҳлар фаолиятини қонунлаштириш керак, деб ўйлайман. Фракциялар орқали партиялар қонунларни ишлаб чиқишга таъсир кўрсатиши ва шу тариқа давлат бошқарувига муносиб ҳисса қўшиши мумкин бўлади.

Олий Мажлис фаолиятида сиёсий ҳамжиҳатлик бош йўналиш бўлмоғи даркор. Масалага бундай ёндашув давлат ва ҳуқуқ тушунчаларини янгича англашга асосланган.

Биз яқин ўтмишимизда синфий ҳукмронликнинг қуроли сифатида давлат ҳақидаги марксча ғояни шиор қилиб олиб, бу назарияни догмага, давлат ва ҳуқуқни эса синфий ку-

раш, синфий рақибларни энгиш воситасига айлантирган эдик. Демократия шароитларида эса давлат ижтимоий қарама-қаршиликларни зўрлик ва бостириш йўли билан эмас, балки ижтимоий келишув, халқ таъбири билан айтганда, муросаи мадора билан бартараф этиш воситасига айланади.

Ҳуқуқнинг ўзига эса ижтимоий ҳамжиҳатлик ва келишувга асосланган ижтимоий тартиб-интизомга эришиш, эркинлик, адолатпарварлик ва тенгликни вужудга келтириш воситаси сифатида ёндашилади.

Иккинчидан, Олий Мажлисга ва шунингдек, маҳаллий ҳокимиятлар вакиллик органларига кейинги сайловларни ташкил қилишнинг дастлабки давларидаёқ синфий ёндашув нодемократик тамойил сифатида рад этилган эди.

Маълумки, олдинги пайтларда Олий Кенгашни шакллантириш жараёнида ишчилар синфи, колхозчи деҳқонлар, халқ зиёлиларининг ўрни ва сони олдиндан белгилаб қўйилар эди. Масалага бундай ёндашувнинг натижалари ҳақида гапириб ўтирмайман. У ҳаммамизга аён.

Олий Мажлис депутатлари турли партия ва ҳаракатларнинг вакилларида иборат номзодлар орасидан муқобиллик асосида сайланди. Республикамиз фуқаролари сайловларда қатнашар экан, энг аввало, қўйилган номзодларнинг ижтимоий келиб чиқишига эмас, аксинча, уларнинг ишчанлик ва ахлоқий сифатларига, энг муҳими, дастурларининг мазмун-моҳиятига катта эътибор бердилар.

Учинчидан, менинг назаримда, Олий Мажлисни профессионал парламент сифатида баҳолаш ҳам унчалик тўғри эмас. Бу тушунча, депутатлар ўз ваколатлари даврида депутатлик фаолиятидан бошқа ҳеч иш билан шуғулланмайдиган парламентга эга бўлган давлатларда шаклланган. Улар учун депутатлик фаолияти маълум муддатли касб, давлат хизмати сифатида қабул қилинган.

Олий Мажлис фаолияти бироз бошқачароқ негиз асосида тузилиши маъқул деб ўйлайман. Бир қисм депутатларнинг парламент таркибида доимий ишлашга ўтиши кутилмоқда. Халқ ноибларининг маълум бир қисми, бизнингча, олдинги хизмат вазифалари билан бирга депутатлик ваколатларини ҳам қўшган ҳолда иш олиб боришлари, ўринлидир.

Хўш, бундай тартибни жорий қилишда биз нималарни назарда тутмоқдамиз?

Маълумки, депутатлар орасида атоқли олимлар, ишлаб чиқаришнинг йирик ташкилотчилари, тармоқ ва маҳаллий давлат бошқаруви органларининг тажрибали раҳбарлари бор. Уларнинг ўз тегишли соҳалари ва ҳукумат идораларини тарк этиши ҳозирги гоят масъулиятли ўтиш даврида жамият, халқ ва умуман мамлакат манфаатларига таъсир кўрсатиши мумкинлиги инобатга олиниши шарт.

Айни пайтда, бир қисм депутатларнинг халқ хўжалиги муайян тармоқларида ўз фаолиятини изчил давом эттириши иқтисодиётимиз учун муҳим аҳамиятга эга. Бу йўл орқали Олий Мажлиснинг бевосита ҳаёт билан, жамоатчилик талаб-истаклари ва халқ билан алоқаси таъминланади. Бу ўз навбатида кундалик ҳаётимизга, хўжалик юритиш соҳаси учун зарур қонунларни яратишга катта таъсир ўтказиши.

Олий Мажлис тузилмалари ва унинг қўмиталарини сайлаш ва шакллантириш жараёнида уларда доимий ишлаш учун қанча депутат кераклиги маълум бўлади. Кейинчалик эса сиёсий нуфузи, профессионал имкониятларига кўра ҳам Олий Мажлис таркибига доимий ишлаш учун ўтиши мумкин бўлган депутатлар таклиф қилинади. Ўйлайманки, масалага ана шундай ёндашув парламентни халқ хўжалигининг муайян соҳаларини, мамлакат маданияти ва маорифини яхши биладиган депутатлар билан тўлдириш имконини беради.

Тўртинчидан, Олий Мажлиснинг кучи депутатларнинг ўз сайловчилари билан кундалик муносабатида, яқин мулоқотидадир. Шунини айтиш керакки, олдинги парламентда бу масалага унчалик эътибор берилмаган эди. Айни пайтда халқ, авваламбор, сайловчилар Олий Мажлисида қандай қонун муҳокама қилинаётгани ва қабул этилаётганидан хабардор бўлиб туриши керак. Шу билан бирга депутат ҳаётининг энг долзарб, қайноқ нуқталарида аҳоли билан бирга бўлиши шарт.

Депутатларнинг ўз сайловчилари олдида ҳисобот беришлари Олий Мажлис фаолиятида муҳим ўрин тутиши лозим. Ва ҳатто, маълум бир лойиҳа, конкрет қонун муҳокама этилаётган пайтда сайловчилар билан учрашув-

лар ташкил этиш ҳам мумкин. Бу қонунчилик фаолияти сифатини оширади, қонуннинг таъсирчанлигини таъминлайди, халқнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш имконини беради.

Ҳуқуқий маданият даражаси фақатгина қонунларни билиш, ҳуқуқий маълумотлардан хабардор бўлишдангина иборат эмас. У — қонунларга амал қилиш ва уларга бўйсунуш маданияти демакдир. У — одил судни ҳурмат қилиш, ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга муурожаат этиш эҳтиёжи демакдир. Ҳуқуқий маданият дегани — турли можароларни ҳал қилишда қонунга ҳилоф кучлардан фойдаланишни рад этиш демакдир.

Бешинчидан, мустақил ташқи сиёсатимиз туфайли Ўзбекистон парламенти бир қатор нуфузли халқаро ташкилотларга аъзо бўлди.

Жумладан, 1992 йил сентябрь ойида дунёдаги энг катта ва обрўли халқаро ташкилотлардан бири — Парламентлараро Иттифоққа 119-аъзо бўлиб кирдик.

1993 йил январь ойида Ўзбекистон парламенти Европа Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилотининг Парламент Ассамблеясига аъзо бўлди. Бу ташкилот энг муҳим халқаро муаммоларни ҳамжиҳатликда ҳал қиладиган самарали ва таъсирчан қуролга, Европада, умуман, бутун дунёда ижобий сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар омилига айланди. Шунинг учун ҳам бу ташкилотга аъзо бўлиш Олий Мажлисга Европадаги стақчи давлатларнинг парламентлари билан ҳамкорлик қилиш, қонунчилик борасида жаҳонда тўпланган бой тажрибаларни ўрганиш ва ўзлаштириш имконини беради.

Ўзбекистон парламенти мана шундай обрўли ташкилотларнинг аъзоси сифатида бу улкан минбарлардан давлатимизнинг ички ва ташқи сиёсати ҳақида ҳаққоний ахборотларни тарқатиш учун тўла фойдаланиши керак.

Янги Олий Мажлис Ўзбекистон Республикаси жаҳон халқаро сиёсатининг шаклланишида муҳим омил бўлиб хизмат қилиши учун барча имкониятларни ишга солиди, деб умид қиламиз. Умуман, ана шу вазифалардан келиб чиқиб ва жаҳондаги бошқа парламентлар билан алоқаларни мустаҳкамлаш мақсадида Олий Мажлис қошида махсус парламентлараро алоқалар қўмитаси ташкил этилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

II. ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ДЕМОКРАТИЯЛАШ — БОЗОР ИСЛОҲОТЛАРИНИНГ МУҲИМ ШАРТИ

Муҳтарам дўстлар!

Янги босқичдаги иқтисодий ислоҳотлар ҳақида сўзлашдан олдин, босиб ўтилган йўлга бир назар ташласак, мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Маълумки, мамлакатимизда ижтимоий йўналишдаги бозор иқтисодиётини барпо қилиш ўта мураккаб ижтимоий-иқтисодий, сиёсий вазиятда бошланди.

Ўзбекистон собиқ Иттифоқдан нефть, машина ва ускуналар, дон, чорва, озиқ-овқат маҳсулотлари билан бирга эҳтиёжimizни қондирадиган оддий молларни ҳам четдан келтирилиши билан боғлиқ ўта вайрон ҳолдаги марказлашган режали иқтисодиётни, аҳолининг паст турмуш даражасини мерос қилиб олган эди. Хўжалик алоқалари бузилган, банк тизими ишдан чиққан эди.

Ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва демографик вазият аҳолини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлашни, ташкилий тузилма ислоҳотларини аста-секинлик билан ўтказишга асосланган вазмин, ғоят пухта ўйланган маълум беш тамойилга асосланган иқтисодий сиёсат юргизишни тақозо қилар эди.

Шунинг учун ҳам, иқтисодий ислоҳотларнинг биринчи босқичида, энг аввало, бозорга хос янгиланишларнинг ҳуқуқий негизи барпо этилди. Ишлаб чиқариш суръатининг, аҳоли турмуш даражасининг кескин тушиб кетишига йўл қўйилмади, тўлов ҳолати яхшиланди, ишлаб чиқариш устувор тармоқларини такомиллаштиришга эътибор берилди.

Бу даврда мулк, корхоналар, ишбилармонлик, ташқи иқтисодий фаолият, банклар ва банк фаолияти, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, хўжалик жамиятлари ва бирлашмалари тўғрисида қонунлар қабул қилинди. Ислоҳотларнинг ҳуқуқий асосини шакллантириш жараёнини таъминловчи бир қанча Президент Фармонлари ва ҳукумат қарорлари чиқди.

Бу даврдаги қонун чиқариш жараёни конституциявий жиҳатдан асосланган икки муҳим принцип: турли шаклдаги (шу жумладан хусусий) мулк эркинлиги ва тенглиги принципи ҳамда иқтисодий фаолият эркинлиги принципи асосида ривожланди.

Эски, маъмурий-буйруқбозлик усулига қурилган бош-қарув тизими тубдан янгиланди, ортиқча назорат қилувчи ва тафтиш ўтказадиган идоралар сони кескин камайтирилди. Бир қанча вазирликлар тугатилиб, улар ўрнида фаолиятининг моҳиятига кўра бозор муносабатлари талабларига жавоб бера оладиган ҳиссадорлик компаниялари, уюшмалар ташкил этилди. Айни пайтда биржалар, савдо уйлари сингари бозор инфраструктураси объектлари барпо этила бошланди.

Давлат корхоналарига молиявий жиҳатдан ёрдам берилди, алоҳида маблағ ажратиш йўли билан маълум муддатга қадар асосий озиқ-овқат маҳсулотлари нархи чеклаб турилди.

Айни пайтда мулк муносабатлари чуқур ислоҳ қилинди. 1994 йилда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини тезлаштириш ва миқёсини кенгайтириш ишлари кенг жорий қилинди. Фонд биржалари, қимматбаҳо қогозларни ҳисобга оладиган ва сақлайдиган миллий депозитарий барпо этилди. Ўрта ва йирик корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, ёпиқ турдаги акционерлик жамиятларини очик турдаги жамиятларга айлантириш жараёни бошланди.

Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида ҳам жиддий янгиланишлар амалга оширилди. "Хорижий сармоялар ва хорижий сармоядорлар фаолиятини кафолатлаш тўғрисида", "Банкротлик тўғрисида", "Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида" қонунлар қабул қилинди. Бу қонунлар ташқи иқтисодий фаолиятни сезиларли даражада кенгайтириш имконини берди, хорижий сармоядорлар учун имтиёзли шароит яратди. Мисол учун, экспорт қилиш маълум даражада чекланган товарлар рўйхати қисқартирила бориб, 1994 йилнинг биринчи ярмида 26 хили, йил охирига келиб эса, 11 хилни ташкил этди.

Экспорт маҳсулотини ва унинг ҳажмини кўпайтиришга эришган корхоналарга катта имтиёзлар берилгани эътиборга сазовор.

Миллий валютанинг жорий қилиниши ташкилий янгиланишларни амалга оширишда янада муҳим омил бўлди. Республика валюта биржаси ташкил этилиб, бу биржада ўтказилаётган савдо натижасига қараб пулнинг расмий алмашув қиймати белгилана бошланди.

1 августдан бошлаб сўмнинг чекланган конвертация жараёни жорий этилди.

Ҳукумат миллий валютани мустаҳкамлаш мақсадида бюджет ва пул-кредит сиёсатини кескинлаштириш, истеъ-мол бозорини тўлдириш, экспортни кенгайтириш ва ташқи иқтисодий фаолиятни такомиллаштириш, пул айла-нишини тезлаштириш ва муомаладаги нақд пулни камай-тириш юзасидан тўртта дастур ишлаб чиқиб, қабул қилди.

Давлат бюджетда харажатларни камайтириш ва да-ромадларни кўпайтириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар туфайли 1994 йилда бюджет камомadini чеклаш, пул қадрсизланиши жараёнини сезиларли даражада секинлаш-тиришга эришилди. Аҳолига меъёрли тарзда ўлчаб бери-ладиган маҳсулотлар турини ҳам кескин қисқартириш, оқибатда савдо соҳасини бутунлай эркинлаштириш имко-нини берди.

Иқтисодиётда барқарорлик ва маълум даражадаги иқтисодий ўсиш аломатлари кўрина бошлади. Нефть ва газ конденсати қазиб олиш 1991 йилдагига нисбатан икки баравар кўпайди, олтин, дон, енгил саноат, озуқа саноати ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш анча ошди. МДҲдаги барча давлатлар билан савдони яхши йўлга қўйишга эришилди.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари билан иқтисодий алоқаларда сифат жиҳатидан янги ривожла-нишга, яъни ўзаро савдода биринчи марта ижобий саль-дога эришдик.

Иқтисодий соҳада эришилган ютуқларнинг кўламини фақат қиёслаш орқали аниқ тасаввур қилиш мумкин.

Масалан, Ўзбекистоннинг ялпи ички маҳсулоти 1994 йилда 1991 йилдагига нисбатан 83 фоизни ташкил этди. Ялпи ички маҳсулот 1991 йилдагига нисбатан атиги 17 фоиз камайган. Ваҳоланки, бу кўрсаткич Қозоғистонда 43, Россияда 39, Украинада 40, Беларусда 35 фоизни ташкил этганини яхши биламиз.

Саноат маҳсулотлари ҳажми эса Ўзбекистонда 1991 йилга нисбатан атиги 2 фоиз камайган бўлса, Қозоғистонда 48, Россияда 44, Украинада 38, Беларусда 32 фоизга камайиб кетди. 1994 йилда республикаимизда саноат ўсиши суръатлари 1993 йилга қараганда 101 фоиз ўсди. Ялпи ташқи савдо обороти 1993 йилга нисбатан

5,5 фоизга кўпайди ва 3 млрд. 800 млн. АҚШ долларини ташкил қилди. Республика йиғма бюджетининг тақчиллиги ялпи ички маҳсулотнинг 3,5 фоизини ташкил этди.

Инфляция балоси МДХ мамлакатларининг бирортасини четлаб ўтгани йўқ. Лекин, шунга қарамасдан, кейинги пайтда Ўзбекистонда нарх сакрашини бирмунча жиловладик. Дейлик, 1994 йилнинг октябрида истеъмол нархлари 24 фоизга ўсган бўлса, декабрга келиб тахминан 11 фоизни ташкил этгани бунга ёрқин мисолдир.

Таққослаш учун яна бир рақамни келтираман: 1991 йилга нисбатан нархлар бизда 1129 баробар, Беларусда 3207, Қозоғистонда 5618, Украинада эса 10800 баробар ошди.

Бундай рақамларни чакана товароборот, капитал маблағлар ҳажми, аҳолининг даромадлари каби муҳим кўрсаткичлар бўйича ҳам келтириш мумкин.

1994 йил якунлари тўғрисида гапирар эканмиз, иқтисодий сўрашларда эришилган натижалардан энг муҳимларини қуйидагича изоҳлаш мумкин:

Биринчидан, макроиқтисодий барқарорлаштириш сиёсатини амалга ошириш сари илк қадам ташладик. Пухта ишлаб чиқилган пул-кредит, бюджет ва аксиэмиссия сиёсатини қўллаб, нарх ўсиш суръатларини пасайтиришга, валютаимизни мустаҳкамлаш муаммоларини ечишга дадил киришдик.

Иккинчидан, саноатни, умуман ишлаб чиқаришнинг устувор йўналишларини давлат томонидан доимий равишда қўллаб-қувватланишини таъминлай олдик. Бу эса ўз навбатида ишсизликни чегаралашга, меҳнат ресурсларининг банд бўлишига, уларнинг даромади ва бюджет даромадини барқарорлаштиришга олиб келди.

Учинчидан, давлатимиз иқтисодий жиҳатдан мустақил бўлишини назарда тутиб, халқимизнинг эҳтиёжини қондирадиган галла, дон, гўшт, сут маҳсулотларини четдан олиб келишни кескин камайтирдик. Нефть ва нефть маҳсулотларини қўшни давлатлардан олиб келишни камайтириш сари ҳал қилувчи қадам қўйилди.

Тўртинчидан, хорижий сармояларни мамлакатимизга жалб этиш учун кенг имкониятлар ва муҳим шарт-шароитларни яратдик.

Шу билан бирга ижтимоий-иқтисодий вазият ҳамон анча мураккаб эканини ҳам эътироф этиш лозим. Қишлоқ хўжалиги ва бошқа халқ хўжалик соҳаларида мулкчиликнинг янги шакли қарор топиши чинакамига таъминланмаяпти, бозор инфраструктураси зарур даражада ривожланмаяпти. Ишлаб чиқариш суръатининг пасайиши кўп тармоқларда давом этмоқда, сармояларнинг етарли эмаслиги иқтисодиётни яхшилаб қайта қуришга тўсиқ бўлмоқда. Тўлов, ҳисоб-китоб масалалари ҳамон оғир аҳволда. Пулнинг ойлик қадрсизланиши суръатлари нисбатан юқори ҳолда сақланаётгани аҳолининг ҳаёт даражасига салбий таъсир қилмоқда. Соғлиқни сақлаш, халқ таълими, фан, маданият ва бошқа ижтимоий соҳалар молиявий жиҳатдан қўшимча ёрдамга муҳтож.

Ўзбекистон мана шундай шароитда иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичига кириб бормоқда.

Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа — мулккий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир. Унинг туб моҳияти — мулкни ҳақиқий эгалари қўлига беришни тезлаштириш, тадбиркорлик учун кенг йўл очиб бериш ва мулкдорда янги мулк эгаси ҳиссиётини тарбиялашдан иборат.

Хусусийлаштириш соҳасида мулкдорга дуч келаётган муаммоларни ечиш, унга кенг йўл очиб бериш, кўплаб ҳақиқий мулк эгаларини тарбиялаш мақсадга мувофиқдир. Биринчи навбатда, тадбиркорликнинг қонуний базасини мустаҳкамлаш ва унинг давлат томонидан қўллаб-қувватланишини таъминлаш керак.

Тадбиркорларга ва бозор муносабатларини жорий этишга интилаётган шахсларга Ўзбекистон давлатининг фақатгина ҳуқуқий кафолатини бериш кифоя эмас. Шу ҳуқуқлардан ва кафолатлардан тўла фойдаланиш учун шарт-шароит яратиш, ишбилармон фаолиятига тўсқинлик қилувчиларнинг танобини тортиб қўйиш бугунги куннинг бош масаласидир. Хусусий тадбиркорликни ҳар томонлама ривожлантиришга бугун республикамизнинг иқтисодий тараққиётини таъминловчи омил сифатида қарашимиз ва қонунчилик фаолиятимизда ҳам бу соҳага худди шу нуқтан назардан ёндашмоғимиз даркор.

Биз учун хусусийлаштиришнинг ўзидан ҳам, унинг ишлаб чиқаришни рағбатлантириши, меҳнат маҳсулотини

сифатини яхшилаш ва кўпайтиришдан манфаатдорликни ошириши, аҳоли эҳтиёжини қондиришда рақобат муҳитини вужудга келтириши, яккаҳокимликни йўқ қилиши ва шу орқали эркин иқтисод пайдо бўлишига имкон яратиши муҳим ва қимматлироқдир.

Ер ва ер ислохотини жадаллаштиришга оид қонунларни такомиллаштириш масаласи пишиб стилмоқда. Тўғри, давлат мулкчилигигина қайд этилган "Ер ҳақида"ги қонун бор. Бироқ ер ўз эгасини тополмаётган ҳоллар тез-тез учраб турибди. Ерга эгалик қилишдаги мулк ҳуқуқини кенгайтириш, сугориладиган ерлардан унумли фойдаланиш, керак бўлса, деҳқонларимизнинг хусусий эгалик ҳуқуқини кучайтириш шарт, деб ўйлайман.

Ердан фойдаланиш соҳасида ижара муносабатларини тартибга солувчи қонунчиликнинг йўқлиги ҳам ер ислохотини тўхтатиб турибди. Ижарани ривожлантириш учун республика парламенти томонидан "Қишлоқ хўжалиги ерларини ижарага олиш" ҳақидаги қонунни кўриб чиқиш ва қабул қилишни тезлатиш даркор.

Иқтисодий салоҳиятимизни ва даромадимизни янги босқичга кўтарадиган яна бир долзарб вазифа, асосий муаммо ва устун йўналиш — бу тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни кенгайтириш, унинг сифати ҳамда рақобатга чидашини жаҳон бозори талаблари даражасига етказиш мақсадида иқтисодиётда таркибий-структуравий ўзгаришларни амалга оширишдир.

Ўзини мустақил санаган ҳар бир давлат, жаҳон иқтисодида ўз ўрнини топмоқчи бўлган ҳар бир мамлакат аввало оддий саволларга жавоб беришга уриниб кўриши керак:

— иқтисодиётининг устувор соҳалари ва тармоқлари нималардан иборат? Жаҳон бозорида рақобатга бардош бера оладиган маҳсулотларни қандай қилиб ва нима ҳисобидан ишлаб чиқариш мумкин? Тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришда, бошқаларнинг эътиборини жалб этишнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига хос ва ўзига мос обрў топишнинг қандай мақбул йўллари бор?

Бу саволларга аниқ жавоб топмаса, ўз иқтисоди, биринчи навбатда ишлаб чиқариш тармоқларини шунга мослаштириб қайта қуриб олмаса, янги замонавий технология ва ускуналарни олиб келиб ўрнатмаса, корхоналарда ишлайдиганлар ва уларнинг раҳбарлари савиясини,

иш услубларини жаҳон талаблари даражасига кутармаса, ишлаб чиқарилаётган кундалик маҳсулот ўз харидорини топмаса, бундай давлат ривожланмайди, фаровонликка эришмайди.

Шунинг учун ҳам мустақиллигимизнинг биринчи кунлариданоқ бой имкониятларимиз — захираларимиздан фойдаланиб, юртимизни арзон-гаров хом ашё маконидан дунёдаги етакчи давлатлар билан бўйлашадиган, иқтисоди замонавий талабларга жавоб берадиган мамлакатга айлантириш учун азму қарор қилдик. Ҳар кунги ҳаёtimиз бу йўлдан оғишмай бораётганлигимизни кўрсатиб турибди. Тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган кўплаб кичик ва ўрта корхоналар, янги завод ва фабрикалар қурилмоқда, ишлаб чиқариш кучлари тобора ривожланмоқда. Шуларнинг ҳисобидан, яна бир бор таъкидламоқчиман, охириги 3-4 йилда Ўзбекистонга четдан олиб келинаётган нефть ва нефть маҳсулотларини 6-7 карра, гўшт ва сут маҳсулотларини 2-3 баробар, дон ва ун маҳсулотини 2 карра камайтирганимиз бунга яққол мисол бўла олади.

Вилоятларда хорижий инвестициялар билан қурилаётган корхоналар яқин орада албатта ўз натижасини беради. Қурилаётган темирйўл ва автомобил йўлларимиз, уй-жой қурилиши ва ободончилик ишларимиз, энергетика ва бошқа базавий тармоқлар ишга тушгач, шаҳар ва қишлоқларимиз янада обод бўлади. Лекин бу улугвор ишларимизнинг бошланиши, холос.

Ташкил этилаётган корхоналарга асбоб-ускуналар харид қилиш учун давлат томонидан имтиёзли қарз ва ёрдам бериш, ишлаб чиқариш йўналишидаги маҳсулотларни чет элга сотишдаги чеклашларни бекор қилиш, ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтиришга маблағ сарфлаш, қарз бериш, солиқ солишнинг давлат томонидан мувофиқлаштириш воситаларини кучайтириш, сугуртанинг таъсирчан усулларини яратиш йўлларини мустаҳкам ҳуқуқий асос негизда вужудга келтириш кичик ва ўртача тадбиркорлар учун ҳозир жуда муҳим.

Яна бир бор таъкидламоқчиман: бугунги энг муҳим ҳал қилувчи масала — кичик ва ўрта корхоналарни ривожлантириш, уларга кенг имконият ва имтиёзлар ташкил қилиб беришдир.

Қисқа муддат ичида ички бозорни тўлдирадиган ва экспорт қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқарувчи кичик технологияларни жорий этиш концепцияси ва миллий дастурини ишлаб чиқиш зарур.

Имкони топилган барча йўллар билан (хорижий кредитларни ишга солиш, сармоя жамғармалари, маҳаллий бюджетлар, суғурта компаниялари ва фуқароларнинг шахсий жамғармаларидаги пуллар) кичик технологияларни харид қилишни тезлаштириш зарур.

Кичик технологиялар сотиб олинadиган мамлакат ва фирмаларни аниқлашда асосий эътибор жиҳозлаш ва тайёр маҳсулот сифати, уларнинг жаҳон андозалари талабларига қай даражада жавоб беришига қаратилиши зарур.

Жаҳон тажрибасида бундай ёндашув синовдан ўтган. Японияда 1956-1957 йилларда давлат иқтисодиётнинг бир қанча устувор йўналишларини қўллаб-қувватлаш бўйича чора-тадбирларни белгилаб берган, яъни "Электрон саноатини ривожлантириш бўйича фавқулодда чора-тадбирлар тўғрисида", "Машинасозлик саноатини ривожлантириш бўйича фавқулодда чора-тадбирлар тўғрисида" қонунлар қабул қилинган эди. 1962 йилда Япония миллий тараққиётининг биринчи тўлақонли режаси ишлаб чиқилган бўлиб, унинг асоси давлат устувор йўналишлари тизимини кенг жорий қилишдан иборат бўлган эди.

Олий Мажлис давлат мулкани хусусийлаштиришга, кичик корхоналар ташкил этиш ва бу мулкни сотиб олишга Ўзбекистон фуқароларининг шахсий сармояларини жалб этишнинг қонуний асосларини ишлаб чиқиши лозим. Айни замонда у солиқ солиш тартибининг ҳуқуқий жиҳатдан шаклланишини ҳам таъминлаши керак.

Бунда маблағларни узоқ муддат мобайнида ва манфатли тарзда ишлатишнинг пишиқ-пухта тизимини яратиш кўзда тутилadi.

Шунинг учун ҳам банк, молия, кредит тизимларини такомиллаштириш, уларни жаҳон талабларига кўтариш, тўловларни тартибга солиш борасидаги ислохотлар бугунги босқичда муҳим ўринни олиши даркор.

Бюджет сиссатини, биринчи навбатда иқтисодий ва ижтимоий масалаларга тааллуқли вазифаларни ишлаб

чиқиш ҳамда тасдиқлаш соҳасида Олий Мажлиснинг таъсири сезиларли даражада ошиб бормоғи зарур.

Иқтисодиётимизни барқарорлаштиришни, пул қадрсизланиши — инфляцияни камайтиришни, товар ва хизматлар бозорида рақобат ташкил қилишни, ички миллий маҳсулот ҳажмининг ошиб боришини таъминлаш, тўлов балансини мустаҳкамлаш ва бошқаришни қўллаб-қувватлаш, ташкилий янгиланишларни чуқурлаштириш — булар, албатта, мураккаб, аммо бажариш мумкин бўлган вазифалардир. Уларни амалга ошириш учун:

аввало, давлат ишлаб чиқариш ташкилотларини бюджет томонидан қўллаб-қувватлашни кескин камайтириш, истисмолчилик сармоя ёрдамини чеклаш;

иккинчидан, солиқ сиёсатини тўғри йўлга қўйиш. Табiiй ресурслардан фойдаланиш борасида солиқнинг рағбатлантирувчи аҳамиятини ошириш, техник қайта жиҳозланишни фаол жорий этаётган корхоналар зиммасидаги солиқ юкини камайтириш, табiiй бойлик ва захираларимизга, мулкка солиқ ставкасини ошириш;

учинчидан, ресурсларни тақсимлаш механизми сифатида эркин бозор нархларини тартибга солиш ва уларнинг аҳамиятини ошириш, барча соҳада, шу жумладан, энергоресурслар, озиқ-овқат ва бошқа маҳсулотлар нарх-навосини ўз ҳолига қўйиш;

тўртинчидан, давлатнинг тақсимотчилик фаолиятини чеклаш, яқин йиллар ичида ишлаб чиқариш-техник хусусиятига эга бўлган маҳсулотлар, шу жумладан, пахта ва ғаллага давлат буюртмасини кескин даражада қисқартириш лозим. Давлат буюртмаси тизими ундан яхшироқ бўлган, яъни давлатнинг зарур эҳтисёлларини қоплайдиган ва харидор ўртасида келишилган нарх асосида қондиришга қаратилган давлат харид тизими билан алмаштирилиши талаб этилади.

Нафақат иқтисодда, умуман республикада ўтказилаётган барча ислохотлар — бу, авваламбор, институцион ислохотлар, яъни эски, мустабид иқтисоднинг қотиб қолган, ғоят марказлаштирилган тизимини янги, эркин бошқарувга кўчириш, рағбатлантириш ва жонлантирувчи тизимга айлантириш пойдевори ҳисобланади. Шу ўзгаришларни нуфузли халқаро ташкилотлар тайёрлаган махсус дастурлар асосида ўтказиш, замонавий услуб ва

компьютерлар тизимини жорий қилиш, ёш, истеъдодли мутахассисларимизни жадал суръатлар билан хорижий мамлакатларда ва ўз юртимизда ўқитиб-тарбиялаш диққат-эътиборимиз марказида турмоғи керак.

Муҳтарам дўстлар!

Мамлакатимизда ўтказилаётган нафақат иқтисодий, балки ижтимоий соҳалардаги ислоҳотлардан ҳам асосий кўзланган мақсад, барча ўзгаришларнинг натижаси ва белгиси миллий валютаимиз — сўмимизни мустаҳкамлаш, уни босқичма-босқич жаҳоннинг кучли валюталари билан конвертациялашга, яъни эркин алмашувига эришишдир. Бу соҳада талай ишлар қилинди. Лекин 1995 йил шу масалани узил-кесил ҳал қилиш йили бўлишига ишонаман.

Республикаимиз дўконлари ва бозорлари товарлар билан тўлиб-тошсагина миллий валютаимиз куч-қудрат касб этади, обрў-эътибор топади. Яна бир бор таъкидламоқчиман: миллий валютаимиз мустаҳкам бўлсагина давлатимиз қудратли, обрўли, ҳаётимиз фаровон бўлади!

Мен "давлат" сўзига алоҳида урғу бераётганим бежиз эмас. Ислоҳотларни амалга ошириш, иқтисодиётнинг устувор йўналишларини, аниқ мақсадларини белгилаш, шу мақсадларга эришиш учун тегишли шароит, механизмларни яратиш ва амалга ошириш давлат зиммасига тушади. Давлат ислоҳотлар тақдири учун масъул, уни ўз ҳолига ташлаб қўя олмайди!

Ўтиш даврида халқимизнинг муҳтож табақаларини ҳимоялаш, уларга тегишли ёрдам бериш — ислоҳотларнинг иккинчи босқичида ҳам давом этади. Ўзларингиз бир ўйлаб кўринглар: ислоҳотлардан мақсад нима? Янги жамиятимиз биноси авваламбор ким учун қуриляпти? Албатта, халқимиз учун! Фарзандларимиз учун!

Одамларимизнинг аҳвол-руҳиятидан хабардор бўлиб турайлик, бир-биримизга кўмаклашайлик. Мсхр-оқибат, мурувват бўлмаган жамият ҳалокатга маҳкумдир.

Ислоҳотлар давомида, мулкчиликнинг қайси шакли ва соҳаларида банд бўлишидан қатъи назар, барча меҳнаткашларни тенг ижтимоий кафолатлар билан таъминлаш, айниқса, аҳолининг ночор қатламларига ёрдам бериш, бошқача айтганда, эгаси аниқ ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимига ўтиш жараёнини фаоллаштириш

3 талаб этилади. Менинг фикримча, биз ўз фаолиятимизда бир қоидага ҳамиша амал қилишимиз зарур: Олий Мажлис кўриб чиқадиган ҳар бир қонун лойиҳасига ижтимоий муҳофазани кўзда тутган тадбирлар илова қилиниши шарт.

Азиз дўстлар!

Биз эгаллашимиз керак бўлган яна бир мураккаб масала бор — бу одамлар руҳиятини ўзгартириш, бозор психологиясини шакллантиришдир. Бу борадаги ўзгаришлар ҳам сезилмоқда, одамларимиз аста-секин боқимандачилик кайфиятидан халос бўлмоқдалар, ташаббускорлик ва тадбиркорлик қарор топмоқда. Бу ҳолни, айниқса, ёшлар орасида кузатиш мумкин. Шу билан бирга, бизнинг кўплаб раҳбарларимиз, фаолларимиз эски тизим асоратларидан жудо бўлолмаяптилар. Кўпчилик ҳал этилмаган муаммолар ҳокимиятнинг ўрта бўғинларида чигаллашади, ташаббускорлик ва ишга ижодий ёндашиш йўқ.

Ҳаммамиз яхши билиб олишимиз керак: ҳаёт ривожланаяпти, вазият, ҳолат ўзгаришти — демек, янги ёндашувлар, қолипдан ташқари счимлар излашимиз шарт. Умуман буйруқни, кўрсатмаларни ва янги йўриқномаларни кутиб ўтирмасдан, ўзгарувчан ҳаётга сезгирлик билан муносабатда бўлиш керак.

Раҳбарларнинг ўз масъулиятини, уларга берилган ваколатларни англаши, изланиш, ташаббускорлик, тадбиркорлик руҳи билан яшаш ва курашиш — бугунги куннинг энг долзарб масаласидир.

III. ЮКСАК МАЪНАВИЯТ — КЕЛАЖАК ПОЙДЕВОРИ

Азиз дўстлар!

Биз иқтисодий ислохотларнинг янги даврига қадам қўяр эканмиз, маданий-маърифий соҳадаги ишларимиз, маънавиятимизни ривожлантириш вазифаларини ҳам белгилаб олишимиз керак.

Зеро миллий истиқлол мафкурасининг, маънавий-маърифий қадриятларнинг жамият ва халқ ҳаётида тутган ўрни беқиёс эканини ҳаммамиз яхши биламиз.

Халқимиз азалдан ўз маънавий қадриятлари ва диний эътиқодини юксак қадрлаб келган. Шунинг учун у энг мушкул дамларда ҳам ўзлигини йўқотмади. Мана шу Олий Мажлисга сайланган депутатларнинг катта бир қисми зиёлилар, ижодкорлар эканининг ўзи ҳам халқимизнинг маърифат аҳлига ҳурмат-эҳтироми натижасидир.

Сир эмас, бир вақтлар Марказнинг буйруғини кутиб-бажариб, тепадан кўрсатилган чиқиқдан чиқмаслик одатимизга айланган эди.

Гоҳ ошкора, гоҳ зимдан: "Сизлар ўз-ўзларингни мустақил бошқаришга, мустақил давлат қуришга қодир эмас-сизлар", "Сизлар муте, қарам миллатсизлар", "Сизлар учун биз фикрлаймиз, назария яратамиз, амру фармон берамиз, сизлар эса бажарасиз, холос", деб миямизга қуйиб келишмаганми?

Мустақилликка эришганимиздан сўнг биз сохта мафкуранинг яккаҳокимлигидан қутулдик. Маънавиятни, мафкурани зуғумлардан озод қилиб, эркин фикрга, миллий тафаккурга кенг йўл очдик.

Эндиги асосий вазифа кишиларимизнинг мустақил фикрлашга ўрганиши, ўзига ишончининг орта боришидир. Чунки тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйиқдан, қулликдан қутулмаса, инсон тўла озод бўлолмайди.

Тараққиёт тақдирини маънавий жиҳатдан стук одамлар ҳал қилади. Техникавий билим, мураккаб технологияни эгаллаш қобилияти маънавий баркамоллик билан, мустақил тафаккур билан бирга бориши керак. Ақлий заковат ва руҳий-маънавий салоҳият — маърифатли инсоннинг икки қанотидир.

Шунинг учун мустақиллик тафаккурини кенгроқ тушунишимиз лозим.

Бу тушунча аввало:

— Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлоли ҳақида қайғуриш:

— Ўзининг ва ўз халқининг, ватаннинг қадр қиммати, ор-номусини англаб, уни ҳимоя қилиш;

юксак ғоялар, янги фикрий кашфиётлар, ниятлар оғушида меҳнат қилиб, истеъдоди, бор имкониятини, керак бўлса, жонини юрт истиқболи, элига бахшида этишидир.

Шубҳасиз, бир тизимдан иккинчи тизимга ўтаётган одамлар онгида, жамият мафкурасида ўзгаришлар бўлиши табиий. Бироқ, баъзи бировларнинг хадик олиб, эркин бозор шароитида маънавий-ахлоқий қадриятларнинг қиммати тушиб кетади, маданият иккинчи даражали нарсага айланади, деган фикрлари ўринсиз.

Эркин бозор иқтисоди билан маънавиятни қарама-қарши қўйишдан, тўғриси айтсак, ўз умрини тугатган эски мафкуранинг ҳиди келади.

Биз иқтисодий ўнгланиш, иқтисодий тикланиш, иқтисодий ривожланишни маънавий ўнглаш, маънавий покланиш, маънавий юксалиш ҳаракатлари билан тамомила уйғун бўлишини истаймиз. Сиёсатимизни шунга қурамыз ва уни тўла татбиқ этамиз. Одамларимиз омилкор, салоҳиятли, оқибатли, ҳалол ва ижтимоий майдонларда собит турадиган бўлсинлар.

Маънавият ва иқтисод бир-бирини инкор этмайди, балки бир-бирини қувватлаб, ўзаро таъсирланиб ривожланиб боради. Миллий камолот йўли мана шу.

Аммо бу йўлни эсон-омон босиб ўтишимиз керак. Ана шу ўтиш даври катта қийинчиликлар туғдираётгани табиий. Бир нарсани тан олишимиз даркор. Агарки, мафкура, маърифат, одамларимизнинг дунёқараши, тафаккури юксалишининг аҳамиятини жамиятимиз истиқболи учун яхши англаётган эканмиз, авваламбор, мана шу йўлда ўзини аямаётган, тадбиркор, ижодкор зиёлилар, ўқитувчилар, шифокорлар, олимларимизга етарли даражада шароит туғдириб, ижтимоий жиҳатдан таъминлаб бериш бизнинг вазифамиздир.

Театрлар, кутубхоналар, музейлар, хуллас, маънавий-маданий муассасаларимиз иқтисодий мададга муҳтож. Иқтисодий ислохотларнинг янги босқичига ўтаётган эканмиз, демак, ишлаб чиқариш ишга тушиб, кўтарилиш юз бериши муқаррар. Бу эса фан, маданият ва маънавият тараққиётига ижобий таъсир этиши керак.

Қадрли депутатлар!

Маънавий ва маданий-маърифий ишлар билан боғлиқ давлат сиёсати сизларнинг диққат-этиборингизда бўлиши керак. Бу борадаги энг катта ишлардан бири — таълим, маданият, матбуот ва ноширлик фаолияти соҳаларига оид зарур қонунларни тайёрлаб тезда қабул қилишдир.

Ушбу қонунлар замонавий талаблар даражасида бўлиб, уларда халқаро маданий алоқалар, ижодкорларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, ҳомийлик тартиб-қоидаси, солиқ солиш тартиби, муаллифлик ҳуқуқи, гонорар масаласи ва ҳоказолар ўз ечимини топиши керак.

Биз маърифат ва маънавиятга тадбиркорлик ва тижорат соҳалари томонидан қилинаётган ҳомийликни қўллаб-қувватлаймиз, бундай ҳомийларга енгиллик бериш лозимлигини ҳам биламиз. Лекин ҳомийлик маблағлари чинакам бадий асарларга, чинакам ижодий тадбирларга сарфланиши шарт.

Халқимизнинг келажаги учун сувдай, ҳаводай зарур бўлган бундай соҳаларга биринчи ва энг катта ҳомий — давлатнинг ўзи. Маънавият жуда нозик тарбиявий соҳа. Буни ўзибўларчиликка ташлаб қўйиб бўлмайди.

Масъул паллада ўз тақдирини ишончли, билимли ва ғайратли шахсларга топшира олмаган миллат ўз бахтига зомин, келажакдан маҳрум бўлади. Ва аксинча, келажаги буюк бўлишини истаган миллат ўз тақдирини улуғ мақсадга эга, олижаноб, қатъиятли, маърифатли инсонларга ишонч билдириб топширган ҳолдагина ўз муродиغا етади.

Ишонч йўқ жойда шижоат, ғайрат бўлмайди. Донишманд боболаримиздан бири бежиз "Маърифат — бу шижоатдир" демаган. Маърифатдан йироқ амалдор ҳеч қачон халқ дилидагини англашга қодир бўлолмайди. Қолаверса, у бунга интилмайди ҳам.

Маърифатсиз раҳбар ҳамиша ўз теварагида маърифатсиз раҳбарларни йиғиш билан машғул бўлади. Чунки унинг ягона мақсади ўз амалини мустаҳкамлашдан иборат бўлиб қолади. Шу сабабдан ҳам у ғайратли, фидойи, маърифатли кишиларни ҳокимиятга яқинлаштирмасликка тиришади, уларни бадном қилади, уларнинг ютуғидан азобланади.

Муҳтарам ноиблар!

Мақсадимизга эришишимиз, янги жамият қуришимиз, сиёсатда ҳам, иқтисодда ҳам, маънавият соҳасида ҳам барча ислохотларнинг тақдири ўсиб келаётган ёш авлодга боғлиқ.

Ёшларга йўл очиш учун, энг аввало, уларнинг ўзида шижоат ва шу билан бирга, ёши катталарга инсоф бўлиши керак.

Мен бир нарсага қаттиқ ишонаман: ёшларда шижоат бор, янгиликка интилиш бор, ихтиро қилишга, кашфиёт яратишга иштиёқ бор. Лекин уларнинг олдида катта бир тўсиқ турибдики, бу тўсиқни баъзан замбарак ўқи билан ҳам отиб қулатиб бўлмайди. Бу тўсиқнинг номи — бюрократия, тамагирлик, маҳаллийчилик, уруғчилик.

Ўсиб келаётган ёшларга қулоқ солиши, мадад бериши лозим бўлган кўп мансабдорларда инсоф, диёнат йўқлиги ҳам шу тўсиқнинг бир кўринишидир. Бундай одамларнинг нияти аниқ — беш-ўн йил амаллаб утирган мансабини йўқотмаса, мўмай маоши ва хуфия "шапка"сини олиб турса, марра уники — у ёғи пенсия. Мустақил давлатимизнинг бугунги бош шиорларидан бири — юртим деб, элим деб ёниб яшаш ундайларнинг тушига ҳам кирмайди.

Оқибатда янгилик куртаклигидаёқ нобуд бўлади ва уни бошлаган ёш тадбиркорнинг ҳафсаласи пир бўлади, тараққиётга интилиши сўниб қолади.

Муҳтарам ноиблар!

Биз юз бераётган иқтисодий ислохотлар давлат томонидан амалга оширилишини, давлат бош ислохотчи эканини эътироф этдик. Демак, сиёсий-маънавий ислохотларда ҳам, миллий тарбияни юксалтиришда ҳам давлат бош ислохотчи бўлишини тан олишимиз керак ва тегишли қонунлар орқали маънавий йўналишларнинг пойдеворини асослаб беришимиз даркор.

Бугун шуни тан олишимиз керакки, бозор иқтисодиёти энди шаклланаётган бир пайтда, кўп салбий оқибатлар юзага чиқмоқда. Эски тизим қонунлари ишдан чиқиб, янги тизим қонунлари етишмаслиги ва ҳаётда ишга кирмаганлиги порахўрлик, ўғирлик, қаллоблик иллатларининг пайдо бўлишига ва кучайишига олиб келмоқда. Лекин бундай ҳолат, қандай тизим ҳукмронлик қилишидан қатъи назар, авваламбор, айрим кишиларнинг қонида бор нопоклиги, фирибгарлиги, ватан ва миллат манфатларига бсфарқ қараши, бугунги ва келгуси авлодлар тақдири учун масъулиятсизлик, очикроқ айтадиган бўлсак, уларнинг маънавий қашшоқлиги туфайли кўзга ташланмоқда.

Хуллас, давр халқимиз дунёқарашини миллий истиқлол руҳида ислоҳ қилишини қатъий талаб қилмоқда. Маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлоний ёзганидек,

"Тарбия бизлар учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир". Шундай экан, миллий мафкурани онгимизга сингдирувчи амалий тарбияни йўлга қўйиш жамиятимизда соғлом муҳитни сақлаш билан баробар эканини англашимиз даркор.

Юртига, ватанига муҳаббат, инсонпарварлик туйғулари халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган азалий хусусиятидир. Ана шу ноёб инсоний фазилатларни асраб, авайлаш ва янада такомиллаштириш, фарзандларимизни озод ва демократик Ўзбекистоннинг муносиб ўғил-қизлари этиб тарбиялаш масаласи маънавият соҳасидаги ишларимизнинг асосий йўналишини ташкил этмоғи керак.

Шунга кўра Ватан тарихи ва маданиятини, жуғрофияси ва иқтисодини, қадимий урф-одатларимизни ҳар томонлама ўрганиш долзарб аҳамиятга эга.

Боғчалардан тортиб олий ўқув юртларигача бўлган таълим-тарбия тизимларида мазкур фан ва билимларни ўқитишга муҳим сиёсий вазифа сифатида қаралмоғи лозим. Бу эса, ўз навбатида, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларини миллий маънавият нуқтаи назаридан янгитдан қараб чиқишни тақозо этади.

Ҳанузгача жуда кўп дарсликларимиз шароитга "мослаштирилиб", чалакам-чатти таҳрирлар билан нашр этилмоқда. Уларнинг мазмун-мундарижаси эскича, илмий-бадий савияси саёз.

Санъатнинг бошқа турларини камситмаган ҳолда, бугунги кунда телевидение ва кино санъатининг таъсир кучи бениҳоя юксалиб бораётганини қайд этиш лозим. Шунинг учун, менинг назаримда кичкинтой болаларимиз учун миллий руҳдаги кўплаб мультфильмлар, бадий ва видеофильмлар яратиш зарур. Токи фарзандларимиз фақат Уолт Дисней қаҳрамонларинигина билиб-таниб қолмасдан, ўзбек халқ эртакларини, миллий қаҳрамонларимизни ҳам танисин — билсин, улар билан ифтихор қилишга одатлансин.

Ноёб тарихий ёдгорликларни сақлаш ва таъмирлаш, ўзбек халқи яратган ва миллий бойлик бўлган санъат асарларини излаб топиш, уларни Ўзбекистонга қайтариш маънавият дастуримизнинг муҳим бўлагини ташкил этади. Бу миллий бойлик бизга ота-боболаримиздан мерос бўлиб қолган. Бинобарин, биз ҳам уни кўз қорачигидай

асраб-авайлашимиз ва фарзандларимизга мерос қилиб қолдиришимиз керак.

Шу муносабат билан маданият даргоҳларимиз мутасаддилари, фуқароларимизнинг эътиборини бир масалага қаратмоқчи эдим: бутун дунёда бундай ноёб бойликлар биринчи галда давлат музейлари томонидан сотиб олинади ва сақланади. Биз ҳам худди шу йўлдан боришимиз, бунинг учун керакли маблағни асло аямаслигимиз даркор. Тенгсиз миллий бойликларимизнинг шунча талон-тороғ қилингани етар, энди биз бунга асло йўл қўймаймиз.

Мен жонини халқ бахт-саодати йўлига тиккан фидойи ижодкорларни руҳлантиришга, чинакам истеъдод эгаларини авайлаб-асраш, рағбатлантиришга даъват этаман. Чунки, сир эмас, охириги йилларда чала ва саёз тадқиқотлар, дидсиз, маънисиз "бадий" асарларнинг кўпайиши кўзга ташланмоқда. Бу ҳолат ёш авлодни муқаддас ғоялар руҳида тарбиялашга путур етказди.

Маънавият тарбиянинг энг таъсирчан қуроли экан, ундан оқилона фойдаланиш, болаларимизни ватанпарварлик, ростгўйлик, ҳақсеварликка ўргатиш керак бўлади. Аслини олганда, ахлоқ — маънавиятнинг ўзаги. Инсон ахлоқи шунчаки салом-алик, хушмуомаладангина иборат эмас. Ахлоқ — бу аввало инсоф ва адолат туйғуси, имон, ҳалоллик дегани.

Қадимги аجدодларимиз комил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий талаблар мажмуасини, замонавий тилда айтсак, шарқона ахлоқ Кодексини ишлаб чиққанлар. Киши қалбида харомдан ҳазар, нопокликка, адолатсизликка нисбатан муросасиз исён бўлиши керак.

Шундай одамгина лафзини сақлайди, бировнинг ҳақиға хиёнат қилмайди, садоқатли бўлади. Ватани, халқи учун, жонини фидо этишга ҳам ўзини аямайди. Бунинг акси ўлароқ, ёлғончи, ваъдабоз кишида ватанпарварлик туйғуси бўлмайди. Манфаатпарастлик йўлида қилинган ҳар бир қинғир иш, у қанчалик баландпарвоз таъриф-тавсифларга ўралмасин, фатволар тўқиб чиқарилмасин, барибир Ватанга хиёнатдир.

Азиз юртдошлар!

Маънавий тарбияда дин арбобларининг ҳиссаси катта бўлиши керак. Улар ислом қадриятлари ва илмларининг

мағзини, эзгулик ва покликка чақирувчи ўғитларни одамлар дилига етказадилар.

Ислом дини — бу ота-боболаримиз дини, у биз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканлигини унутмайлик. У қуруқ ақидалар йигиндиси эмас. Ана шу маърифатни кишиларимиз жон-жон деб қабул қиладилар ва яхши ўғитларга амал қиладилар. Меҳр-оқибатли, номусли, ориятли бўлишга, иззат-эътиром тушунчаларига риоя этишга ҳаракат қиладилар.

Шунинг учун, азиз дўстлар, биз демократик янгиланиш палласига кирар эканмиз, руҳий покланишни ҳам унутмайлик, тараққиётимизга ғов бўладиган маънавий риёкорликдан тезроқ қутулайлик.

Кўҳна тарихимизнинг қайси даврини эсламайлик, дин ҳар доим одамларни ўз-ўзини идора этишга, яхши хислатларини кўпайтириб, ёмонларидан халос бўлишга, чорлаган. Ҳар бир алоҳида инсонга, оила, жамоа, минтақа, бир сўз билан айтганда, умум халққа раҳнамо бўлган. Уни оғир-оғир синовларга бардош беришга, ёруғ кунларга интилиб яшашга даъват қилган, ишонтирган. Бундай даъват ўз навбатида одамларга куч-қувват бағишлаган, иродасини мустаҳкам қилган, бир-бирига меҳру оқибатини оширган.

Маълумки, инсонпарварлик гоёлари билан озиқланган Хожа Аҳмад Яссавий, Хожа Баҳовуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро каби зотлар асос солган муқаддас гоё ва тариқатларнинг ватани ҳам Туркистон заминидир.

Ҳазрат Баҳовуддин Нақшбанд ўғитларини эслайлик. У ҳар бир инсонни доимо Худони дилга жо қилган ҳолда, уни доим ўзига мададкор деб билиб, касб ўрганишга, ўз ишининг устаси бўлишга, қисқаси, меҳнат қилишга чақирган.

Асрлар давомида дин одамларни энг улуғ мақсадлар йўлида бирлашишга, ҳамжиҳат бўлишга ундаган. Халқимиз турмушида, ҳаётида катта ўрин тутган "Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл" деган ҳикматнинг яшовчанлигида ҳам айнан диний ақоид ва одобнинг хизмати бор.

Демак, дин халқ маънавиятининг, маърифатининг юксалишга катта ҳисса қўшиб келган экан, бугунги давлатчилигимиз ҳақида сўз юритганда, режалар тузганда динни, энг аввало, ҳам миллий, ҳам умуминсоний қадрият сифатида эътиборда тутишимиз лозим.

Яна таъкидлаб айтаман, ҳамма гап мана шу икки улкан кучда: умуминсоний ва миллий қадриятларда, аниқроғи, уларни тобора уйғунлаштириб ҳаётга татбиқ этишда.

Муҳтарам уламоларимиз айниқса ҳозирги босқичда ҳар бир йигит-қизимизни илм-маърифатли, диёнатли, юксак ахлоқли бўлишлари билан бирга, замонавий техника ва технологияларни пухта ўзлаштиришга даъват қилишлари лозим. Ёшларимиз исломий қадриятлар билан бир қаторда Коинот сиру асроригача бўлган дунёвий билимларни ҳам теран ўрганишлари зарур.

Яна шуни эслатиш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ давлат ишларидан ажратилган ҳолда бизнинг мустақил, ҳур, кўпмиллатли мамлакатимизда ислом дини билан баробар православие, иудаизм, баптизм, адвентизм, католицизм сингари ўндан ортиқ бошқа конфессиялар мутлақо эркин фаолият кўрсатмоқда. Қайси дин ёки мазҳабга мансублигидан қатъи назар, бу конфессияларнинг вакиллари биз билан елкама-елка туриб, Ўзбекистон халқларининг фаровонлиги ва равнақи учун астойдил меҳнат қилаётганликлари бизни мамнун этади.

Албатта, мамлакатимиздаги ҳозирги тузумнинг барқарорлиги, унинг келажак тараққиёти биринчи навбатда амалга оширилаётган реал сиёсий курс, уни ижтимоий кучлар ва тоифалар томонидан қўллаб-қувватланиши билан белгиланади.

Агар биз адолатли давлат, эркин жамият қурмоқчи бўлсак, бу олижаноб мақсадни амалга ошириш йўллари минг йиллик диний ақидалар билан муштарак эканлигини ёдда тутишимиз лозим. Бу муқаддас мақсад йўлида, керак бўлса, жон фидо қилиш зарур деганимизда, айнан адолатли давлат ва диннинг илдизлари муштарак эканлигини унутмайлик.

Ана шунда, ўйлайманки, Яратгanning ўзи бизнинг барча хайрли ишларимизга мададкор бўлади, сабр-тоқат ва куч-қувват бағишлайди.

Азиз дўстлар!

Матбуот ва ошкораликнинг бугунги ҳаётимиз ва келажакимиз учун аҳамияти ҳақида гапириш ортиқча деб ўйлайман.

Мен бугун журналистларга, матбуот аҳлига мурожаат қилмоқчиман. Нега газеталар бунчалик сасъ, "жим-жит", гўё ҳамма ёқда "олам гулистон"дек? Нега матбуотимизда ўткир фелъетонлар ёзилмайди? Нега ноқобил ишбилармонлар, порахўр ходимлар фош қилинмайди? Ахир улар адабий асарда, матбуот саҳифасида, телевиденисда ўз қийшиқ башарасини кўрса, халқнинг нафратига гирифтор бўлса, ибрат бўлмайдими?

Умун олганда, Ўзбекистон телевидениеси ишини тубдан яхшилаш керак. Қизиқарли дастурлар, баҳс-мунозара, фикр берадиган, тарбиялайдиган кўрсатувлар жуда кам. Даққионусдан қолган "совет мафкураси"ни тарғиб этувчи эски киноларни, замонавий "ўлдир-ўлдир", беҳаё фильмларни кўрсатавериш ҳам яхши оқибатларга олиб келмайди.

Биз соғлом авлодни тарбиялаб, вояга етказишимиз керак. Соғлом киши деганда фақат жисмоний соғломликни эмас, балки шарқона ахлоқ-одоб ва умумбашарий ғоялар руҳида камол топган инсонни тушунамиз.

Муҳтарам биродарлар!

Маънавият ва маърифат жамиятимиз, халқимиз камолотининг бош омилларидан экан, биз бу соҳага давлат миқёсида ғамхўрлик қилишимиз, шароит туғдиришимиз шарт.

Келажакда Ўзбекистон юксак даражада тараққий этган иқтисоди билангина эмас, балки билимдон, маънавий жиҳатдан стук фарзандлари билан ҳам жаҳонни қойил қилиши лозим. Мамлакатимизнинг мард, фидойи кишилар юртига, меҳру шафқат, муҳаббат барқарор бўлган, тафаккур ва ижод қайнаган муқаддас маконга айланишига аминман.

IV. МИЛЛИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Ўрматли халқ ноиблари!

Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг ҳудудида барқарорликни таъминлаш, мамлакатимизнинг жаҳон ҳўжалиги тизимида ва жаҳон ҳамжамиятида муносиб жойни эгаллашига эришиш — давримизнинг асосий вазифасидир.

Миллий хавфсизлигимизнинг кенг қамровли концепциясини ишлаб чиқиш, унинг асосини белгиловчи қонунларни яратиш ғоят долзарб аҳамиятга эга.

Албатта, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, қатор қонунлар ҳамда мудофаа муаммоларига бағишланган бошқа меъёрий ҳужжатларда бу масаланинг негизлари мавжуд.

Бироқ миллий хавфсизликни таъминлаш бир ёқадан бош чиқариб комплекс ёндашувни тақозо этади. Миллий хавфсизлик масаласида ягона давлат сиёсати бўлмоғи, барча сиёсий, иқтисодий, ташкилий, ҳарбий, ҳуқуқий ва бошқа чора-тадбирларнинг ўзаро уйғун ва мукамал тизими бўлмоғи шарт.

Миллий хавфсизлик ҳақида гапирар эканмиз, авваламбор, ҳозирги давр хусусида, Ўзбекистоннинг бугунги дунёда тутган ўрни хусусида аниқ тасаввурга эга бўлишимиз зарур.

Илгари икки система — СССР ва АҚШ етакчи бўлган ва бир-бирига мафкуравий жиҳатдан зид икки тизим, икки блок мавжуд эди. Дунё хавфсизлик тизими ҳам худди шу икки блокнинг ўзаро мухолифлик мувозанатига асосланган эди.

СССР пароканда бўлгач, янги — ғоят мураккаб ва қалтис бир давр юзага келдики, унинг асосий белгилари қуйидагилардан иборат:

Биринчи. Давлатлараро муносабатлар тизимидаги мувозанат бузилди. Жаҳонда сиёсий-иқтисодий бўлиниш рўй берди. Кучлар маркази илгари икки жойда бўлса, эндиликда бундай аҳвол ва вазият ўзгарди.

Иккинчи. Жаҳонда мулкий тенгсизлик — саноати ривожланган мамлакатлар билан ривожланаётган мамлакатлар ўртасидаги тафовут ва зиддиятлар кучаймоқда.

Бу ҳолат жаҳон ресурсларини тақсимлашда яққол кўринади. Яъни, табиат ресурслари аслида ривожланаётган мамлакатларнинг асосий бойлиги ҳисобланса ҳам, саноати юксак ривожланган мамлакатлар бу бойликларни назорат қилишни ўз қўлларига олишга интилмоқдалар.

Қолаверса, илмий ва техникавий билимлар, шунингдек, илғор технологиялар соҳасида, эркин сармояни тўплаш ва жойлаштириш соҳасида ҳам жуда катта тафовутлар мавжуд.

Учинчи. Дунёда инсоннинг биологик тур сифатида яшашига бевосита хавф-хатар мавжуд. Яъни ялпи ядро

уруши хавфи анча камайган бўлса ҳам, экологик танглик хавфи, биогенетик бузилишлар хавфи ҳамон таҳликали ҳолатда сақланиб қолмоқда.

Тўртинчи. Жаҳон миқёсидаги умумий тараққиёт, одамлар дунёқарашининг ўзгариши, коммуникациялар юксалиши, халқаро муносабатларнинг ривожланиши ва унинг одамзод ҳастига таъсири давлатлар ва халқлар ўртасида ўзаро бирлашишга интилишни кучайтирмоқда. Айни вақтда миллий хусусиятлар ва анъаналарни, сиёсий ва маънавий меросни сақлаб қолиш тамойиллари ҳам яққол сезилмоқда.

Турли давлатлараро ва ҳукуматга дахли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг аҳамияти ошмоқда. Ва, айни замонда, дунё янги тизимга ўтиши даврида уларнинг фаолиятини қайта қуриш ва ислоҳ этиш зарурати туғилмоқда.

Хўш, нега шундай қилиш керак, деган савол туғилади.

Бунинг жавоби оддий: кўпчилик халқаро ташкилотлар дунёда икки тизим ва уларнинг рақобати мавжуд даврда тузилган эди. Бу ташкилотларнинг фаолиятлари кўпроқ уларнинг ўзаро мувозанати ва муросасини таъминлашга қаратилган эди.

Бугунги аҳвол халқаро ташкилотлардан энг йирик муаммоларга аҳамият беришни ва, биринчи навбатда, барчага нисбатан одилон ва холисона муносабатда бўлишини талаб этади.

Халқаро ташкилотлар ҳозирги воқеликни тўғри акс эттириш ва жаҳон ҳамжамияти аъзоларининг эҳтиёжларига самарали хизмат қилиши зарур.

Бешинчи. Бугунги дунёда ҳар қандай мамлакатнинг нуфузи, аввало, унинг энг янги технологияларни қабул қилиш ва фойдаланиш қобилиятига қараб белгиланади.

Агар юқорида саналган хусусиятлардан келиб чиқиб, ҳулоса қиладиган бўлсак, Ўзбекистондаги ўтиш даврини тезроқ тугаллаш зарурати аён бўлади. Ўзбекистон жаҳон ҳамкорлиги жараёнига тезроқ кириши керак. Агар халқаро ҳуқуқий меъёрлар асосида ҳал қилинадиган янги умумжаҳон тартиботи ўрнатилса, Ўзбекистон ундан ҳам ўзига муносиб ўринни олиши даркор.

Ҳозирча мен мураккаб ҳолатларни санаб ўтдим. Энди эса, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб

ўринни эгаллаши учун қулай шарт-шароитларга қисқача тўхталиб ўтишга ижозат бергайсиз.

Аввало, жуғрофий-сиёсий омиллар ҳақида гаплашиб олайлик. Маълумки, Ўзбекистон жуғрофий-сиёсий жиҳатдан анча мураккаб ва шу билан бирга қулай аҳволда. Яъни у Марказий Осиё минтақасининг транспорт, кучли автоном энергетика ва сув тизимлари марказида жойлашган.

Иккинчи жиҳат шуки, Ўзбекистон аҳоли сони жиҳатидан, илмий-техникавий ва бошқа имкониятлари жиҳатидан минтақадаги қўшниларидан маълум даражада устун туради.

Учинчи тарафдан, Ўзбекистон қулай табиий-иқлим шароитига эга. Бизда қадимий деҳқончилик маданияти ва бой минерал-ҳом ашё ресурслари бор. Республика озиқ-овқат билан ўзини-ўзи таъминлашга, техника экинларининг энг қимматли турларини, пахта толаси етиштириш ва экспорт қилишга, шунингдек, жаҳон бозорига юқори сифатли, экологик жиҳатдан соф, рақобатга бардошли мева-сабзавот маҳсулотларини чиқаришга ҳамда уларни қайта ишланган ҳолда сўқиб беришга қодир.

Тўртинчидан, давлатимиз нафақат ўзини-ўзи таъминлайдиган, балки четга чиқаришга нефть, нефть маҳсулотлари, газ ва умуман, иқтисодиётнинг асоси бўлмиш тармоқларга эга. Ўзбекистонда саноатнинг энг замонавий тармоқлари мавжуд. Дейлик, бизда микрорадиоэлектроника каби мураккаб соҳани ривожлантириш имкони бор.

Бешинчидан, Ўзбекистоннинг инсоният цивилизациясида салмоқли ўрни бор. Юртимиз маънавий мерос билан бой, у нафақат минтақада, балки дунёда ҳам турли маънавий ва сиёсий жараёнларга кучли таъсир ўтказиб келган.

Шу жиҳатларни ҳисобга олсак, Ўзбекистон ўзининг барча кўрсаткичлари бўйича жаҳондаги маданий, илмий, технология ва иқтисодий юксакликка эришиб, бемалол Марказий Осиёда интеграция марказига айланиши мумкин.

Албатта, бу йўлда қатор қийинчиликлар ҳам мавжуд. Агар жуғрофий-стратегик тарафдан олиб қарасак, Марказий Осиёда коммуникациялар номақбул ривож топгани ва унинг тармоқлари анча бузилганини кўрамиз. Бу — бир.

Марказий Осиёда сув ресурслари чекланган ва Орол экология фалокати таъсири сезилади. Бу — икки.

Учинчидан, минтақада хавфсизлик тизими йўлга қўйилмаган. Бу ерда атрофдаги кучли давлатлар ва сиёсий кучлар марказларининг бир-бирига мос келмайдиган таъсир этиш истаклари борлигини ҳам ҳисобга олмасдан бўлмайди.

Тўртинчидан, муслмон дунёсидаги баъзи кучли мамлакатларнинг бир-бирига мос келмайдиган манфаатлари ҳам айни бизнинг минтақамизда ўзаро дуч келишини назардан соқит этолмаймиз.

Қолаверса, атрофимизда турли этник, иқтисодий ва бошқа қийин муаммолар ичида қолган "учинчи дунё" давлатлари мавжуд. Беқарорлик ва хавф-хатарнинг бугунги кунда икки ўчоғи — Афғонистон билан Тожикистон давлатлари ҳам шу минтақада.

Баён этилган бу муаммоларни кучайтириб ва маълум даражада кўп ишларни ижобий ҳал қилишга тўсиқ бўлиб турган яна бир масала бор. Совет тизимидан қолган мерос — бу шу минтақада Туркистон аталмиш ягона заминда яшаётган миллат ва элатларни сунъий равишда бўлиб ташлаш ва шу ҳолдан фойдаланиб ўз сиёсатини ўтказиш, уларга ҳукмронлик қилиш асоратлари ҳали-бери йўқолган эмас.

Ҳурматли дўстлар!

Халқаро вазиятга бериладиган умумий стратегик баҳо ана шундай. Кўриниб турибдики, биз жуда мураккаб, қарама-қаршиликларга тўла дунёда давлатчилигимизни қуришимиз, мустақиллигимизни мустаҳкамлашимиз, жаҳон ҳамжамиятида ўзимизнинг муносиб ўрнимизни эгаллашимиз лозим. Шу муносабат билан минтақада барқарорлик ва миллий хавфсизлик кафолатларининг шарт-шароитларини аниқлаш ва таъминлаш гоят муҳимдир.

Улар, менимча, қуйидагилардан иборат:

Биринчи. Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти ва давлатлараро хавфсизлик тизимида ўз ўрнини топиши лозим. Бунинг учун республиканинг дунё ҳамжамиятига кириш суръатларини тезлаштириш, турли халқаро давлат ва нодавлат ташкилотлари, биринчи галда, БМТ ва Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти ишларида фаол иштирок этишини таъминлаш зарур.

Халқаро ташкилотлар иқтисодиётимизни қайта қуришга кўмаклашадиган энг самарали воситадир. Улар кредит олиш, хорижий сармояларни тўғридан-тўғри жалб этиш, республиканинг жаҳон бозорида олға силжишига бебаҳо ёрдам кўрсатиши мумкин.

Асосийси, Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлар фаолиятидаги иштироки миллий хавфсизлигимиз, минтақада тинчлик ва барқарорликни сақлаш гаровидир.

БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси 1993 йил февралида иш бошлаган эди. Албатта, бу унчалик катта муддат эмас. Бироқ 1994 йил январига келиб, ваколатхона БМТнинг Тараққиёт дастури, Қочоқлар иши бўйича ваколатли олий комиссари, Болалар жамғармаси, Саноат тараққиёти дастури, Наркотикларни назорат қилиш бўйича дастур, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Аҳоли жойлашиши жамғармаси сингари ихтисослашган муассасаларни ўз таркибига бирлаштиришга муваффақ бўлди. Шундай қилиб, БМТ билан ҳамкорлик қилиш режалари амалга ошиб бормоқда. Бу ҳамкорлик иқтисодиёт, ижтимоий соҳа, соғлиқни сақлаш, маданиятни тиклаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва бошқа соҳаларни ҳам қамраб олмоқда.

Биз БМТ бугунги кунда ўз тузилмаларини қайта қуриш арафасида турганини яхши биламиз. Бу залда хорижий меҳмонларимиз ўтирганидан фойдаланиб, Ўзбекистон БМТнинг келажакда ялпи тинчлик ва барқарорликни таъминлайдиган кучли ташкилотга айланиши тарафдори эканини қайд этишни истардим. Республика БМТ раҳбарлик органлари ва ихтисослашган муассасаларини тубдан қайта қуриш ғоясини қўллаб-қувватлайди. Бу миллий, минтақавий ва жаҳоншумул муаммоларни хал қилишдаги дунё давлатлари саъй-ҳаракатларини мувофиқлаштириш ва бирлаштиришда уларнинг аҳамиятини кучайтиришига ишончим комил.

Бундан буён ҳам Ўзбекистоннинг Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти тузилмаларидаги иштирокини кенгайтириш зарур. Минтақавий хавфсизликни таъминлашда бу ташкилот имкониятларидан, унинг Шимолӣ Атлантика ҳамкорлик кенгаши, Европа Иттифоқи, Европа Кенгаши, НАТО ва бошқа ташкилотлар билан алоқаларидан кенг фойдаланиш зарур.

Ўзбекистон БМТ Бош Ассамблеясининг 48-сессиясида Тошкент шаҳрида мазкур ташкилотнинг Марказий Осиёда хавфсизлик, фаровонлик ва ҳамкорлик муаммоларига бағишланган доимий семинарини ташкил этиш таклифини ўртага ташлади. Бизнинг фикримизча, республикаимиз Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилотининг Осиёдаги таянчи бўла олади. У минтақавий хавфсизлик ва ҳамкорликни, эҳтимол тугилаётган можароларнинг олдини олувчи дипломатияни таъминлашда, зиддиятларни бартараф этишда Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти ва БМТ ҳамжиҳат иш юритадиган майдонга айланиши мумкин.

Қўшилмаслик ҳаракати, Ислом конференцияси ташкилоти ва бошқа нуфузли халқаро ташкилотлар ишида фаол иштирок этиш зарур.

Иккинчи. Миллий хавфсизликка эришишда давлатлараро битимлар тизимини барпо этиш муҳим йўналиш ҳисобланади. Ўзбекистон қанчалик кўп мамлакат билан дўстона, амалий мулоқот ва ҳамкорлик муносабатларини ўрнатса, унинг хавфсизлиги шунчалик кўп кафолатланади.

Бугунги кунда Ўзбекистонни жаҳоннинг 125 мамлакатини тан олди. 84 мамлакат билан дипломатик муносабатлар ўрнатилди.

Республика раҳбарияти, мустақилликнинг дастлабки ойларида биринчи бўлиб Туркияга расмий ташриф буюрди. Кейинчалик расмий делегацияларимиз Германия, Франция, Австрия, Голландия, Буюк Британия, Хитой, Ҳиндистон, Саудия Арабистони, Миср, Индонезия, Малайзия, Эрон, Корея, Япония каби Европа ва Осиё қитъасининг бир қанча бошқа мамлакатларига сафар қилди. Иқтисодиёт, илм-фан ва маданият каби соҳаларда ҳамкорлик қилиш бўйича шартнома ва ҳужжатлар имзоланди. Янги мустақил давлатлар билан икки ва кўп томонлама алоқалар ривожланди.

Мазкур битим ва шартномалар Ўзбекистон атрофида хавфсизлик, ишонч ва яхши қўшничилик муҳитини яратишига ишончим комил.

Учинчи. Имзоланган давлатлараро битимларга сўзсиз амал қилиш — хавфсизлик кафолати ва шартидир.

Биз бу соҳада таъналарга сабаб бўладиган иш қилмаслигимиз, танқидга нишон бўлмаслигимиз лозим. Худди

ана шу ҳолдагина биз билан ҳамкорлик қилаётган давлатлардан зиммаларига олган мажбуриятларини ижро этишни талаб қилишимиз мумкин бўлади.

Имзоланган ҳужжатларга сузсиз риоя қилиш инсон ҳуқуқлари, кам сонли миллатлар ҳуқуқлари, бир-бирининг ички ишларига аралашмаслик, тинч-тотув яшаш тамойиллари сингари соҳаларда, айниқса, долзарб аҳамият касб этади.

Бу ҳолат янги мустақил давлатлар ўртасидаги муносабатларда ҳам ўта муҳим роль ўйнайди. Ҳамдўстлик барпо этилганидан буён ўтган уч йилдан ошиқроқ вақт ичида турли муаммолар юзасидан бир неча юз битим ва шартномалар қабул қилинди. Таассуфки, уларнинг аксарияти қоғозда қолиб кетди. Шу боис гоҳида бир масала юзасидан бир неча қарор қабул қилинди. Бу мамлакатларимиз ўртасидаги муносабатларни янада мустаҳкамлашга, дўстона ва ўзаро манфаатли алоқаларни ўрнатишга монелик қилмоқда.

Тўртинчи. Ташқи сиёсатни мафкурадан тўла холи этиш хавфсизликни таъминлашнинг муҳим кафолатидир. Ўзбекистон шу пайтгача дунёнинг барча мамлакатлари, қитъалари ва минтақалари билан ўз муносабатларини, бу мамлакатларнинг устқурмаси қандай бўлишидан қатъи назар, фақат халқаро ҳуқуқнинг барча тан олган қоида ва мезонлари асосида қуриб келди ва бундан кейин ҳам шу йўлдан боради.

Ғоявий мухолифлик ўтмишда давлатлараро муносабатларга соя солиб, давлатларнинг бир-бирига қарши икки гуруҳга бўлинишига сабаб бўлди. Дунёни ҳалокат ёқасига олиб келди. Бундай келишмовчиликлар бугун ҳам давлатлараро ихтилофларни куч ишлатиш йўли билан ҳал қилишга, бегуноҳ одамларнинг қурбон бўлишига, бутун-бутун халқларнинг фожиасига сабаб бўлаётир.

Давлатлараро муносабатлар соҳасида ягона ғоя амал қилиши лозим. Бу ғоянинг маъноси шуки, биргаликда тинч ҳаёт кечириш, ҳамкорликка интилиш, эгамен давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, турли нуқтаи назар ва фикрларга бардошли бўлиш тамойилларини ўзида акс эттирган қонунлар устуворлик касб этиши даркор.

Бешинчи. Ўзбекистон Қўшилмаслик ҳаракатига аъзо бўлгани сабабли ҳеч қайси блокка қўшилмайди. Биз бунинг миллий хавфсизлигининг муҳим кафолати деб биламиз. Шу билан биргаликда, ҳарбий блоklar билан ҳамкорлигимиз тинчлик ишига, мамлакатлар ва халқларнинг хавфсизлиги мақсадларига, демакки, Ўзбекистоннинг миллий хавфсизлиги мустақамланишига хизмат қилса, биз ҳамини мулоқотга тайёрмиз. Шу ўринда Ўзбекистон 1994 йилнинг июлида НАТОнинг коллектив хавфсизликни таъминлашга қаратилган "Тинчлик йўлида ҳамкорлик" лойиҳасини имзолаганини эслаш ўринлидир.

Олтинчи. Ўзбекистоннинг МДХ таркибида коллектив тизимдаги иштироки минтақада барқарорлик ва тинчликнинг муҳим кафолатидир.

Бизнинг давримизда фақат коллектив хавфсизлик бўлиши мумкин. Хавфсизликни бу тарзда тушуниш нафақат ҳар бир алоҳида давлатнинг имкониятлари чеклангани, қолаверса маънавий-сиёсий тусдаги мулоҳазаларга ҳам боғлиқ. Давлатларнинг имкониятлари ва савий-ҳаракатларини хавфсизликни таъминлаш йўлида бирлаштириш муҳим аҳамиятга эга. У, биринчидан, коллектив хавфсизлик тизимида иштирок этувчилар ўртасида кескинлик йўқлигидан далолат берса, иккинчидан, уларнинг бирлашишига интилишларини намойиш этади.

Ўзбекистон айти шу сабабли минтақада ва собиқ Иттифоқ ҳудудида коллектив хавфсизлик тизимини барпо этиш ташаббускорларидан бири бўлди. МДХ мамлакатлари ўртасида тузилган коллектив хавфсизлик тўғрисидаги шартномаларнинг дастлабкиларидан бири 1992 йил май ойида айнан Тошкентда имзолангани ҳам тасодиф эмас. Шу оининг бошларида Алматида мазкур муҳим муаммога бағишланган ҳужжатлар мажмуи имзоланди.

Коллектив хавфсизлик тизимида Россия Федерациясининг алоҳида ўрин тутишини таъкидлаш зарур. Россия иқтисодий жиҳатдан ҳам, ҳарбий-техникавий жиҳатдан ҳам буюк давлатдир. Шунинг учун ҳам коллектив хавфсизлик тизимини барпо этишда ҳам, МДХ доирасида давлатларнинг бир-бирига яқинлашуви масаласида ҳам Ўзбекистон Россия билан яқиндан ҳамжиҳатлик алоқаларини мустақамлашга ва стратегик ҳамкорлик ўрнатишга интилмоқда. Бундай ҳамкорлик нафақат Ўзбекистоннинг,

балки Россиянинг ҳам миллий манфаатларига мос эканини айтиб ўтиш керак. Чунки яқин қўшни давлат билан яқиндан ҳамкорлик қилиш ва тинч-тотув яшаш ҳар қандай давлатнинг манфаатларига мос тушади.

Қолаверса, мамлакатларимиз иқтисодиёти, уларнинг миллатлараро, маданий, илмий-техникавий муносабатлари бир-бирига боғлиқ эканини ҳам ҳисобга олиш лозим.

Коллектив хавфсизлик тизимини барпо этишда ҳарбий хавф билан бир қаторда бошқа хавфлар ҳам мавжудлигини ҳисобга олишимиз зарур. Орол денгизи қуриб бораётгани, экологик вазият ёмонлашаётгани, уюшган жиноятчилик, наркобизнес, минерал ресурсларнинг чеклангани ва камайиб бораётгани шулар жумласидандир. Мазкур муаммоларни ҳал этиш айрим давлатларнинг имкониятлари доирасидан четга чиқади ва саъй-ҳаракатларни бирлаштиришни тақозо этади.

Шу жиҳатдан республикамиз Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти ҳамда бошқа нуфузли далаатлараро ташкилотлар ҳомийлигида барпо этилаётган коллектив хавфсизлик тизимига фаол қўшилиши зарур.

Еттинчи. Яқин қўшнилариимиз — Марказий Осиё давлатлари билан ҳар томонлама ўзаро ҳамкорлик миллий хавфсизликнинг асосий шартларидан биридир.

Халқларимиз тарихи, маданияти, анъаналари, диний эътиқодининг муштараклиги мамлакатларимиз ўртасидаги амалий ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг асосий пойдевори ҳисобланади.

Афсуски, баъзан Марказий Осиё минтақасида бирлашишга қарши чиқадиган баъзи сиёсий доиралар орамининг бузишга қаратилган ҳар хил бўҳтон-уйдирмалар тарқатишга уринадилар.

Шуларга қарата айтмоқчиманки, Марказий Осиё халқлари ҳеч нарсани талашмайди. Бизнинг мақсадларимиз бир, тақдиримиз бир. Бизда миллий муносабатларда кескинликлар йўқ, ҳал қилиб бўлмайдиган вазиятлар ҳам йўқ. Интеграция йўлидан олға томон ҳаракат қилаётганимиз ҳам буни тасдиқлаб турибди.

Саккизинчи. Армиямиз, Қуrolли Кучларимиз, ҳарбий доктринамиз давлатимиз хавфсизлигининг муҳим кафолатидир.

Биз давлатларнинг тинч-тотув яшаш, халқаро масалаларни ҳал қилишда куч ишлатмаслик, таҳдид қилмаслик тамойилини ташқи сиёсатимизга асос қилиб олганмиз. Ўзбекистон 1995 йилда муддати узайтирилиши лозим бўлган ядро қуролини тарқатмаслик тўғрисидаги шартномани ядро қуролини йўқ қилиб ташлаш тўғрисидаги шартномага айлантириш тарафдоридир.

Биз худди кимёвий қуроллар бўйича қабул қилинган шартнома каби биологик қуролларни ҳам тақиқлаш тўғрисидаги шартнома қабул қилиниши тарафдоримиз.

Қисқа қилиб айтганда, Ўзбекистон уруш, ҳарбий можароларнинг олдини олишга қаратилган ҳар қандай ташаббусни қўллаб-қувватлашга тайёр.

Атрофимиздаги нотинч дунёда дўстларимиз бор, лекин Ўзбекистонни ўз таъсир доирасига киритишни хоҳлайдиганлар ҳам йўқ эмас. Бунинг учун улар барча найранглардан, қолаверса, ҳарбий кучдан ҳам фойдаланишлари мумкин. Шу сабабли бизнинг яхши тайёрланган ва қуролланган, истиқлолимиз ва чегараларимизни ҳимоя қилишга қодир армиямиз бўлиши керак.

Шу билан бирга Ватанимиз мудофаа қудратининг асоси — республика иқтисодий салоҳиятини мустаҳкамлаш даркор. Сўнгги пайтларда Ўзбекистонда Қуролли Кучлар учун энг зарур ва юксак малакали зобитлар тайёрлашга мўлжалланган бир қанча ҳарбий ўқув юртлари ташкил этилди. Армияни техник жиҳатдан жиҳозлашни мустаҳкамлаш чора-тадбирлари кўрилди. Иқтисодий қийинчиликларга қарамай, бундан кейин ҳам ҳарбий салоҳиятни таъминлаш учун зарур маблағ ажратиш давом этаверади. Бизнинг ҳарбий доктринамиз мудофаа ва хавфнинг олдини олиш характериға эга. Шу боис Ўзбекистон БМТ, Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти каби нуфузли халқаро ташкилотларнинг тинчликни сақлаш тadbирларида иштирок этишга тайёр.

Миллий хавфсизлик тизими учун хавф-хатарнинг олдини олиш ва уни бартараф этишда олдиндан чора кўриш услуби кўпроқ қўл келади. Шу билан бирга чуқур ва кенг миқёсли таҳлил қилишга қодир тадқиқот ва ахборот марказларини барпо этиш муҳим аҳамиятга эга.

Хавфсизлик Кенгаши — давлатдаги олий мансабдор шахсларнинг маслаҳат органи ана шундай восита бўлиши

мумкин. Хавфсизлик Кенгаши Республика Президенти ҳузурида тузилиши мақсадга мувофиқдир.

Хавфсизлик кенгаши миллий хавфсизлик муаммолари билан боғлиқ бўлган барча масалаларни чуқур ишлаб чиқиш ва мувофиқлаштиришни таъминлаши, бунинг учун жавобгар бўлиши лозим.

Кенгашнинг вазифалари кўп қиррали ва мураккабдир. У ушбу соҳада миллий хавфсизликнинг устувор йўналишларини ва давлат сиёсати асосларини ишлаб чиқишга жавоб бermoғи керак. Шахснинг, жамиятнинг ва давлатнинг хавфсизлигини таъминлаш бўйича дастурлар мажмуи Хавфсизлик Кенгаши раҳбарлигида режалаштирилади ва амалга оширилади.

ЎТЎҚИЗИНЧИ. Ҳозирги дунёда давлат барқарорлигини таъминлаш жамиятнинг ижтимоий-руҳий, маънавий ва ахлоқий, маданий ва тарихий илдишларига таянади. Давлат мустақкамлиги ва қудрати унинг жаҳон жамоатчилиги олдидаги маънавий-ахлоқий қиёфаси ва нуфузи билан ҳам аниқланади. Айни шу боис халқимизнинг, миллатимизнинг маънавий жиҳатдан уйғониши мустақиллигимиз, миллий хавфсизлигимиз гаровидир. Ушбу муҳим ишда биз Шарқнинг буюк маънавий таълимотидан, халқларни тинч ҳаёт кечирishга, дўстлик ва ҳамкорликка, ўзаро жипслик ва сабр-тоқатга чақирувчи ислом фалсафасидан кенг ва оқилона фойдаланишимиз лозим.

Биз Шарқ фарзандларимиз. Шарқ мамлакатларининг қаерига борманг, одамлар бир-бирлари билан учрашганда, авваламбор, "Ассалому алайкум" дейишади. Ушбу калом арабчадан олинган бўлиб, "Сизга тинчлик ёр бўлсин" деган маънони англатишини яхши биласизлар. "Салом", яъни "тинчлик" сўзи Қуръони каримда 40 марта учрар экан. Бу муқаддас китобнинг оятларидан бирида шундай дейилади: "Меҳрибон Парвардигор томонидан одамларга олқиш маъносига "тинчлик" сўзи айтилув".

Кўриниб турибдики, тинчлик, тотувлик, ҳамкорлик гоёси Аллоҳга ҳам, бандаларга ҳам хуш келадиган эзгу гоёдир.

Давлатимиз хавфсизлигини таъмин этишнинг асоси — мамлакатимиз ёшлари. Ёшлар — бизнинг таянчимиз, эртанги кундан умидимиз, савоб ишларимизнинг давомчиларидир. Ҳаммамиз ҳам бу дунёда фарзандларимизни деб,

уларнинг бахт-саодати, иқболи деб яшаймиз ва меҳнат қиламиз. Нафақат хавфсизлигимиз, шу билан бирга миллий уйғониш ғоясининг амалга ошиши, давлатимизнинг келажақда барқарор бўлиши ҳам ёшларимиз қандай шаклланишига бевосита боғлиқ.

Фарзандларимиз биздан афзалроқ, биздан ўткирроқ, биздан покроқ, савоб ишларни биздан ҳам кўпроқ қиладиган бўлишлари лозим. Улар жаҳон умумбашарий ютуқларини эгаллаши, тарихимизни, маданиятимизни, буюк аجدодларимиз қолдирган меросни чуқур билмоғи керак. Бизнинг асосий куч-қудратимиз ва келажагимиз ана шунда. Бугун зўр умидлар билан қураётган янги жамиятимизнинг мазмун-моҳияти ҳам аслида ана шундадир.!

Азиз дўстлар!

Халқимиз тарихида янги давр бошланди. Ватанимизнинг тараққиёт йўли аниқ белгилаб олинган. Бу йўлни истиқлол учун, мустақил Ўзбекистон учун, бозор муносабатлари ва умуман туб ислохотлар ўтказиш учун овоз берган, уни қўллаб-қувватлаган халқнинг ўзи тан олди. Халқ яқдиллиги ва ҳамфикрлиги — ҳаммамизнинг буюк ғалабамиз. Халқ ўзи сайлаган депутатларга, ислохотлар бошида турган ҳукуматига катта ишонч ва умид билан қарамоқда.

Келинг, азиз биродарлар, халқнинг ана шу улуғ ишончига муносиб бўлайлик.

*Ўзбекистон Республикаси
Олий Мажлисининг
биринчи сессиясидаги маърузи,
1995 йил 23 февраль*

МИНТАҚАВИЙ МУАММОЛАРДАН ЖАҲОНШУМУЛ МУАММОЛАРГА

Муҳтарам Раис!

Хонимлар ва жаноблар!

Ушбу конференциянинг ноёблиги, бизнингча, аввало шундан иборатки, унда сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиёти турли даражадаги давлатларнинг вакиллари иштирок этмоқда ва улар ижтимоий тараққиёт, ижтимоий адолат қоидаларини қарор топтириш муаммолари юзасидан ўз фикр ва мулоҳазаларини айтишлари мумкин.

Бу муаммоларни ҳал этиш йўлларини излаш ҳозирги пайтда тоталитар, маъмурий-буйруқбозлик тизимидан эркин бозор иқтисодиёти тизимига ўтиш даврининг қийин вазифаларини ҳал этаётган собиқ Иттифоқ ҳудудидаги давлатлар ва халқлар учун алоҳида аҳамият касб этади.

Ҳозирги кунда ижтимоий ва фуқаролараро тотувликни, ижтимоий тинчлик ва барқарорликни таъминлаш биз учун миллий давлатчиликнинг вужудга келиши ва мустақамланишида, адолатли ижтимоий тузумни қарор топтиришда чиндан ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлмоқда.

Шу билан бир вақтда мамлакатдаги мустақам ижтимоий барқарорликни сақлаб туриш ислохотлар дастурини изчиллик билан амалга оширишнинг, демократик институтлар ва демократик қадриятларни мустақамлашнинг, жаҳон ҳамжамиятига қўшилиш жараёнларини тезлаштиришнинг муҳим шартидир.

Марказий Осиёнинг қоқ ўртасида жойлашган, юздан ортиқ миллат ва элат вакилларидан иборат 23 миллион аҳолиси бўлган ёш мустақил давлат — Ўзбекистонда ҳозир ижтимоий сиёсат айти шу нуқтаи назардан шаклланимоқда.

Қисқа даврда — мустақил тараққиётнинг уч ярим йилида биз жамиятимизни янгилаш ва равнақ топтиришга асос қилиб олинган энг муҳим тамойилларнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилдик.

Бу тамойилларнинг энг муҳимлари қуйидагилардир:

— иқтисодий ва ижтимоий муносабатларни мафкурадан тўла-тўқис холи қилиш, иқтисодиётнинг сиёсатдан устуворлиги;

— мамлакатда ислохотлар аста-секин ва босқичма-босқич амалга оширилаётгани, "Шол қилиб даволаш" деб аталган усулнинг биз учун мақбул эмаслиги. Бошқача қилиб айтганда, биз ижтимоий ларзаларни истисно этадиган тадрижий тараққиёт йўлини танладик.

— миллий ва нуфус хусусиятларини ҳисобга олганда, бизнинг шароитимизда шуниси, айниқса муҳимки, жамиятнинг ҳаддан ташқари табақаланишига йўл қўймайдиган, аҳолининг энг эҳтиёжманд қатламлари манфаатларини, оналик ва болалик манфаатларини ҳимоя қиладиган кучли ижтимоий сиёсат юритилмоқда.

Бу сиёсат ҳақида гапирганда Ўзбекистонда соғлом авлод учун ҳаракати астойдил қўллаб-қувватлангани ва ривожлантирилганини алоҳида таъкидламоқчиман. Тобора таъсирчан кучга эга бўлиб бораётган ҳукуматга дахлсиз "Соғлом авлод учун" халқаро ижтимоий жамғармаси тузилди. худди шу номдаги орден — олижаноб ишда, соғлом ва ҳар томонлама уйғун ривожланган авлодни тарбиялашда алоҳида намуна кўрсатганларга давлатнинг Олий мукофоти таъсис этилди.

Она соғлом бўлса, бола ҳам соғлом бўлади — республикада ўтказилаётган нуфус сиёсатига асос қилиб олинган ва ҳар бир кишининг қалбига етиб борадиган қадрият, тушунча ана шундан иборат.

Ўзбекистон аҳолисининг катта қисмини ташкил этадиган хотин-қизларнинг аҳволи тўғрисида алоҳида гапириш керак. Афсуски, Ғарбдаги кўп мамлакатларда Шарқдаги урф-одатлар ҳақидаги анъанавий ва баъзан хато тасаввурлар асосида жамиятимиздаги хотин-қизларнинг аҳволи тўғрисида мутлақо нотўғри тасаввур вужудга келган.

Муболағасиз айтишим мумкинки, бизда она, меҳнаткаш ходима, жамоат ва давлат арбоби бўлган аёлга

ҳурмат давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Мамлакатимиз парламенти, ҳукумати, маҳаллий ҳокимият органлари, соғлиқни сақлаш, маданият ва маориф соҳалари раҳбарлари орасида хотин-қизлар муносиб ўрин эгаллаб тургани ҳозир ҳеч кимни ажаблантирмайди.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ижтимоий тараққиёт муаммоларини ҳал қилишнинг ўз андозаси:

Биз учун шу мураккаб ўтиш даврида қашшоқликка; оммавий ишсизликка; аҳолининг кўчиб кетиш жараёнилари авж олишига йўл қўймасликнинг муҳим шарти бўлди. Биз ўтмишга баҳо беришда ва бундан буёнги тараққиётимиз истиқболларини белгилаб олишда умуммиллий тотувликка эришдик.

Равшанки, бу соҳаладаги ютуқларга биз Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига жадал қўшилиши туфайли, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг катта ёрдами туфайли эришдик. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг муассасалари ва ваколатхоналари Ўзбекистонда ўз фаолиятини кенг авж олдирмоқда.

Уларнинг иш тажрибаси, жаҳондаги ва кенг минтақамиздаги вазиятни таҳлил этиш ижтимоий тараққиётга халқаро ёрдамни ташкил этиш тизими айрим ўзгаришлар киритишни талаб қилаётгани ҳақида гапиришимизга асос бўла олади.

Бизнингча, бугун муҳокама қилинаётган масалаларни ҳал этиш учун Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Жаҳон банки, Халқаро валюта жамғармаси, Европа қайта тиклаш ва тараққиёт банки, Осиё банки ва бошқа шу каби йирик халқаро молиявий тузилмаларнинг имкониятларига ва обрўсига кўпроқ таяниши лозим.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг тинчликпарварлик фаолияти аҳамиятини камситмаган ҳолда унинг фаолиятида дунёда кучайиб бораётган беқарорлик ва ижтимоий парокандаликнинг туб сабабларини тадқиқ этиш ва уларнинг олдини олиш юзасидан тегишли чораларни кўриш, дунёнинг турли минтақаларида ривожланишнинг барқарорлигини ошириш масалалари кўпроқ ўрин олишини истар эдик.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти эътиборига лойиқ яна бир масала бор. Ҳозирги пайтда муҳтожларга, ночор аҳволга тушиб қолган аҳолига инсонпарварлик ёрдами

кўрсатишни турли сиёсий ва баъзан субъектив мулоҳазаларга боғлиқ қилиб қўйиш ҳоллари учрамоқдаки, бундай ҳолларни бутунлай истисно қилиш керак. БМТ фаолиятида жаҳондаги ижтимоий-иқтисодий, миллий-маданий, диний, маънавий хилма-хиллик кўпроқ ҳисобга олиниши лозим.

Улкан ижтимоий муаммоларни самарали минтақа механизмларини яратиш йўли билан ҳал этиш зарур. Минтақа муаммоларини ҳал этиш орқали жаҳоншумул муаммоларни ҳал этишга ўтиш керак. — Бу фикрни ана шундай баён қилиш мумкин.

Мен биринчи навбатда Орол денгизи фожиасини ана шундай жаҳоншумул муаммолар қаторига қўяман. У экологик, ижтимоий-иқтисодий оқибатлари жиҳатидан XX асрдаги энг катта фалокатлардан биридир.

Сўнгги бир неча йил ичида денгизнинг ҳажми уч баравардан кўпроқ қисқарди, сувдаги минераллар миқдори тўрт бараваргача кўпайди, ҳозирнинг ўзидаёқ 2 миллион гектар экинзорлар нобуд бўлди, чанг бўрони таъсири 500 километр ва ундан ҳам олисга стмоқда.

Орол фожиаси натижасида вужудга келган санитария вазияти нафақат Марказий Осиёда яшайдиган 60 миллион кишининг саломатлигига ва зурриётигагина таъсир қилиб қолаётгани йўқ. Бу вазият атроф-муҳит мувозанатини, бутун Евроосиёдаги эпидемиология вазияти ва ижтимоий вазиятни бузмоқда.

Бу муаммонинг умумбашарий тусда эканини ҳисобга олиб, Ўзбекистон БМТнинг Орол бўйича махсус комиссиясини тузиш, шу муаммо бўйича БМТ раҳбарлигида халқаро конференция ўтказиш ташаббускори бўлди.

Биз эътиборингизни жалб қилмоқчи бўлган масаланинг иккинчи туркуми халқаро жамиятнинг ҳозир дунёда тобора кучайиб бораётган элатлараро ва минтақалар қарама-қаршилиги ва урушлар хавфидан огоҳ этишга қаратилган, можароларнинг олдини олиш сиёсатини шакллантириш зарурлиги билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан мен халқаро ҳамжамиятнинг эътиборини Тожикистон ва Афғонистондаги аҳволга яна бир бор қаратмоқчиман.

Бу ердаги ҳарбий-сиёсий қарама-қаршилик минтақа тусида бўлиб, Европа, Ғарб мамлакатлари манфаатларига дахл қилмайди, деб ҳисоблаётган кишиларнинг фикрига

биз қўшила олмаймиз. Бу нуқтаи назар халқаро муаммоларни янгича тушунишга қарама-қаршидир. Ижтимоий тараққиёт манфаатлари ана шундай янгича тушунишнинг негизидир.

Бу мамлакатларда ўнлаб миллион одамлар очлик, қашшоқлик, вайронгарчилик шароитида яшамоқда. Бундай шароит ижтимоий портлаш омили бўлиб, у фақат Марказий Осиё минтақасида эмас, балки бутун дунёда барқарорлик ва хавфсизликни ларзага солишга қодирдир.

Бу муаммонинг яна бир муҳим жиҳатини ҳисобга олиш зарур. Аввало, бу ерда яшаётган кишиларнинг ночор аҳволи бу минтақа ҳозирги пайтда Европага ва жаҳоннинг бошқа мамлакатларига гиёҳванд моддалар келтириладиган асосий йўлгина эмас, шу билан бирга жиноятчи халқаро бангфурушлик ва ажал қуроли савдосининг муҳим бўғинига айланиб бораётганини эътироф этиш керак.

Ўрнатили хонимлар ва жаноблар!

Биз бу учрашувнинг аҳамиятини жуда қадрлаймиз, муҳокама натижалари ва бу ерда қабул қилинган ҳужжатлар жаҳон халқлари тараққиётига ва ижтимоий жиҳатдан юксалишига кўмаклашади, бунга шубҳа йўқ.

Эътиборингиз учун ташаккур.

*Дания пойтахти Копенгагенда
ўтган халқаро конференцияда
сузланган нутқ,
1995 йил 12 март*

ЎЗБЕКИСТОН ЙЎЛИ — ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИГА ҚЎШИЛИШ ЙЎЛИДИР

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов 1995 йил 29 март куни Тошкентда Ўзбекистондаги дипломатия корпуси ва халқаро ташкилотлар вакиллари, республика ва хорижий оммавий ахборот воситалари ходимлари билан учрашди.

— Учрашувларимиз мунтазам тус олганидан хурсандман, деди Президент тўпланганларга мурожаат қилар экан. Бугун сизларни ўтган йил охирида бўлган учрашувимиздан кейин ўтган вақт ичида республикамиз ҳаётида юз берган муҳим воқеалардан хабардор қилмоқчиман.

Бу давр Ўзбекистоннинг БМТ, ЕХХТ ва бошқа халқаро ташкилотлар раҳбарлигида ўтказилган йирик халқаро анжуман ва тадбирларда фаол иштирок этгани билан алоҳида ўрин тутadi. Биз бу тадбирларда иштирок этишга республикамизнинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилишидаги муҳим восита, бизнинг сиёсий ва иқтисодий ҳаётимизда юз бераётган янгиланишларга халқаро тузилмаларнинг эътиборини жалб этиш ва бу ишда уларнинг кўмагидан фойдаланиш, республикада амалга оширилаётган ислохотларнинг янада ривожланиши, миллий хавфсизликни, минтақамизда тинчлик ва барқарорликни сақлаб туришнинг муҳим гарови, деб қараймиз.

Биз ЕХХТнинг Будапештда ўтказилган йиғилишида Ўзбекистон делегациясининг иштирок этиши муҳим аҳамиятга эга, деб биламиз. Бу конгрессда Ўзбекистон минтақамизда барқарорлик ва тинчликни сақлаб туриш, ЕХХТнинг бу жараёнда, экология муаммоларини, хусусан бугунги кунда миллийлик доирасидан чиқиб, умуминсоний муаммога айланган Орол муаммосини ҳал этишда янада муайянроқ иштироки билан боғлиқ бир қанча ташаббусни кўтариб чиқди.

Ўзбекистон мустақилликка эришган кундан бошлаб Бирлашган Миллатлар Ташкилоти билан амалий алоқаларни мустақамлашга катта аҳамият бериб келади. Шу йил 20 январда БМТ ваколатхонаси билан ҳамкорликда, жаноб Холид Малик ташаббуси билан Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг стратегик муаммолари ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти билан ўзаро ҳамкорликни янада чуқурлаштиришга бағишлаб ўтказилган семинар-кенгаш муҳим воқеа бўлди. Анжуманда бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида БМТ билан уч йиллик ҳамкорлик натижалари таҳлил этилди ва бу ҳамкорликни янада такомиллаштириш йўллари белгилаб олинди.

Ўзбекистон делегацияси иштирок этган яна бир катта тадбир — Копенгагендаги давлат ва ҳукумат бошлиқларининг халқаро учрашувидир. БМТ ҳомийлигида чақирилган ва ижтимоий тараққиёт муаммоларига бағишланган олий даражадаги бу учрашув ғоят муҳим воқеа бўлди. Бу ерда Ўзбекистон республикада амалга оширилаётган ижтимоий тараққиёт муаммоларини ҳал этишнинг ўзи танлаган йўлини тақдим этди. Бу йўл мураккаб ўтиш даврида жамиятда қашшоқлик, оммавий ишсизлик ва аҳолининг кўчиб кетиш жараёнларига йўл қўймасликнинг муҳим шарти бўлиб қолди.

Биз ўтмишга баҳо беришда ва бундан буёнги тараққиётимиз истиқболини белгилашда умуммиллий тотувликка эришдик. Жаҳоншумул ижтимоий муаммоларни самарали минтақавий механизмларни барпо этиш йўли билан ҳал этиш зарурлигига бизнинг ишончимиз комил. Бу ғояни жаҳоншумул муаммоларни минтақа муаммоларини очиш орқали ҳал этиш ғояси, деб ифодалаш мумкин.

Президент Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ташкил этилганининг 50 йиллигига тайёргарлик доирасида республикада миллий комиссия тузилганини қайд этди. БМТ ваколатхонаси билан биргаликда юбилей тадбирлари режаси ишлаб чиқилган. Ҳозир бу режа муваффақиятли амалга оширилмоқда.

Ҳозирги пайтда Германия, Франция, Буюк Британия, Австрия, Голландия каби тараққий этган Европа давлатлари билан ўзаро муносабатларимиз фаол алоқа қилишга юксак интилиш мавжудлиги билан аҳамиятлидир.

Бу муносабатлар анчадан бери мустаҳкам ҳуқуқий негиз асосида ривожланмоқда. Тузилган бир қанча шартнома ва битимлар ана шундай негиз бўлиб, уларнинг кўпи амалда муваффақиятли рўёбга чиқмоқда ва бундан ҳаммамиз мамнунмиз, деб таъкидлади давлатимиз бошлиғи.

Олдинги учрашувимизда айтилганидек, яна бир қанча мамлакатларда дипломатия ваколатхоналаримизни очиш ниятимиз амалга ошди — Лондон ва Брюсселда Ўзбекистон элчихоналари ишлай бошлади.

Ҳозир Ўзбекистон СССР парчаланиб кетганидан сўнг Шарқий Европа давлатлари билан узилиб қолган анъанавий ва азалий алоқаларни жадаллик билан қайта тикламоқда. 1995 йил биз учун Польша Республикасига давлат ташрифи билан бошланди. У ерда Президент Лех Валенса билан батафсил суҳбат ва дўстона учрашувлар бўлиб ўтди. Ўтказилган музокаралар натижасида дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги шартнома, сармояларни ўзаро рағбатлантириш ва ҳимоя қилиш тўғрисидаги битим, икки ёқлама солиқ олмаслик тўғрисидаги битим ва бошқа бир қанча муҳим ҳужжатлар имзоланди.

Март ойининг бошларида Чехия ташқи ишлар вазири Йосеф Желенец Ўзбекистонга расмий ташриф буюрди. Икки томонлама муносабатларни ривожлантиришнинг шартномавий-ҳуқуқий негизини яратиш тўғрисида эришилган аҳднома бу учрашувнинг асосий якуни бўлди.

Ўзбекистон январ-феврал ойларида Словения ва Хорватия билан дипломатия муносабатлари ўрнатди. Копенгагенда бўлиб ўтган олий даражадаги учрашув чоғида Болгария Президенти Желю Желев билан олий даражада ўзаро ташриф тўғрисида аҳдномага эришилди. Ўзбекистоннинг Болтиқбўйи мамлакатлари билан муносабатлари тараққиётнинг янги босқичига кўтарилмоқда. 30 март куни Ўзбекистон давлат делегациясининг Молдовага ташрифи бошланади.

Бу учрашувлар, уларнинг натижалари бундан кейинги ҳамкорлик учун жуда яхши асос ва ҳамжиҳатликни мустаҳкамлашда катта аҳамиятга эга бўлади, деб ўйлайман.

Америка Қўшма Штатлари билан муносабатларимизнинг ривожига алоҳида тўхталмоқчиман. Биз АҚШни жаҳон ва минтақа барқарорлигини сақлаб туришда улкан имкониятга эга бўлган мамлакат, халқаро сиёсатнинг муҳим субъекти деб биламиз.

Икки томонлама муносабатлар соҳасида мамлакатимиз ўртасидаги сиёсий мулоқот суръатлари ошиб бораётганини таъкидлаб ўтмоқчиман. Бу — ўз навбатида бошқа муҳим соҳаларда, шу жумладан ҳарбий-техника соҳасида амалий ҳамкорлик қилиш учун имкониятлар яратади. Иккала мамлакат ўртасидаги иқтисодий алоқалар шартномавий-ҳуқуқий негизни кенгайтириш йўли билан мустаҳкамланмоқда.

Ўтган йил охирида Вашингтонда сармояларни рағбатлантириш ва ўзаро ҳимоя қилиш тўғрисидаги шартнома имзоланди. Ҳозирги пайтда экспертлар яна бир муҳим ҳужжат — иккиёқлама солиқ олмаслик ҳақидаги шартномани тайёрлашмоқда. Биз Қўшма Штатлар билан иккала давлат фуқароларининг эркин келиб-кейтиши тўғрисидаги меморандумни имзолашга тайёرمىз. Бу ҳужжат тадбиркор кишилар ва саяҳатчилар учун қулай шарт-шароит яратади. Биз Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда, экология, иқтисодиёт ва таълим соҳасидаги бир қанча дастурларни рўёбга чиқаришда АҚШнинг мадади ва ёрдамини юқори баҳолаймиз.

Президент яқин кунларда Ўзбекистон пойтахти билан Нью-Йорк ўртасида бевосита ҳаво йўлининг очилиши мамлакатларимизни бир-бирига тагин ҳам яқинлаштиради, деб ишонч билдирди.

Ўзбекистон расмий делегациясининг Корёя Республикасига ташрифи халқаро ҳаётда катта воқеа бўлди. Мамлакатларимиз ўртасидаги ҳамкорликни янада ривожлантириш масалалари Сеулда бўлиб ўтган музокараларнинг асосий мавзусидир. Ислоҳ Каримов таъкидлаганидек, Президент Ким Ён Сам билан муҳим ва самарали суҳбат бўлиб ўтди. Суҳбат чоғида асосий халқаро муаммолар буйича Ўзбекистон билан Корёя Республикасининг нуқтаи назари ва тутган йўли ўхшаш эканлиги қайд этилди.

Табиийки, савдо-иқтисодий муносабатларни кенгайтириш масалалари Сеул учрашувларининг диққат марказида бўлди.

Ташриф дастурининг муҳим бандлари орасида Корёянинг ДЭУ, Самсунг ва бошқа бир қанча йирик компаниялари вакиллари билан учрашув бор эди. Корёянинг савдо-саноат доиралари Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотлар қандай амалга оширилаётгани билан таништирилди, сармоя

соҳасидаги ҳамкорликнинг аниқ йўналишлари тўғрисида самарали фикрлашиб олинди.

Ўзбекистоннинг жуғрофий-сиёсий мавқеи республиканинг Шарқ мамлакатлари билан ташқи сиёсий алоқаларини ривожлантиришнинг алоҳида аҳамиятини белгилаб беради. Бизнингча, минтақада хавфсизлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш — Осиёнинг шу қисмидаги мамлакатлар бунёдкорлик йўлидан ривожланишининг асосий шартидир, деди Президент. Ҳиндистон, Покистон ва Эрон каби мамлакатлар билан муносабатимизнинг ривожланишига айни шу нуқтаи назардан баҳо берамиз. Ўзбекистон раҳбари саволлардан бирига жавоб қайтарар экан, мамлакатимизнинг Афғонистондаги урушни тезроқ тўхтатиш ва у ерда барқарор вазиятни қарор топтиришдан манфатдорлигини алоҳида таъкидлади. Кўпгина кенг қўламли режалар, шу жумладан Афғонистон орқали Қарачига автомобил йўли қуриш режаси бу мамлакатда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш билан бевосита боғлиқ.

Ўзбекистоннинг Араб мамлакатлари билан муносабатлари тобора ривожланиб бормоқда. Миср пойтахти Қоҳирада республикамиз элчихонаси фаолият кўрсата бошлади, тез орада Саудия Арабистонида элчихона очиш режалаштирилмоқда.

Президент МДҲ доирасидаги муносабатларни ривожлантиришнинг муҳимлигини таъкидлаб, ўзининг Ҳамдўстликка асос бўлган ҳужжатлардаги қоидаларга оғишмай амал қилиш ниятини таъкидлади. МДҲ имкониятларидан ҳали тула-тўқис фойдаланилгани, бу имкониятлар тегишли даражада ишга солингани йўқ. МДҲга муқобил турадиган турли сиёсий тузилмалар тўғрисидаги ғоялар ҳозирги пайтда бутунлай асоссиздир.

МДҲ давлат ва ҳукумат бошлиқларининг 10 февралда Алматида бўлиб ўтган олий даражадаги учрашувида Ўзбекистон Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги хавфсизлигини таъминлаш бўйича ҳамкорлик қилиш ва бу соҳадаги биргаликда қилинадиган саъй-ҳаракатларни мувофиқлаштиришнинг қатъий тарафдори эканини баён қилди. Шу билан бирга, Ўзбекистон Алматида таклиф этилган МДҲ иштирокчилари бўлган мамлакатлар чегараларини қўриқлашда ҳамкорлик қилиш тўғрисидаги концепция ва шартноманинг, парламентлараро ассамблеяда иштирок

этиш ҳақидаги таклифнинг характери ва мазмунини мақбул эмас, деб ҳисоблади. Биз иқтисодий жиҳатдан жипслашиш тарафдоримиз, ягона божхона макони тарафдоримиз, деди Ислон Каримов, лекин МДҲнинг асосий қоидалари доирасидан четга чиқадиган, миллий тизимлардан устун турадиган тузилмалар, айниқса ҳарбий тусдаги тузилмаларни барпо этишга қатъиян қаршимиз.

Ҳамдўстлик доирасида ҳозиргача барпо этилган умумий ҳуқуқий маконга таяниб, биз ҳозир МДҲ мамлакатлари билан яқиндан икки томонлама ҳамкорлик қилишни ривожлантиришга катта аҳамият бермоқдамиз.

Шу жиҳатдан қараганда, Беларус Президенти А. Лукашенконинг Ўзбекистонга ташрифи муҳим воқеа бўлди. Ташриф чоғида ўзаро фойдали ҳамкорликнинг турли йўналишлари бўйича имзоланган ўн саккизта ҳужжат ҳозирнинг ўзидасқ Ўзбекистон ва Беларус иқтисодиёти ва халқлари манфаатларига хизмат қилмоқда.

Россия биз учун давлатлараро муносабатларда энг муҳим бўлиб келди ва шундай бўлиб қолаверади, деб таъкидлади Ислон Каримов. Биз Россия билан ҳам ҳукуматлараро асосда, ҳам бевосита хўжалик алоқалари асосида ҳар томонлама алоқаларимизни янада ривожлантириш ниятидамиз. Россия ҳукумат делегациясининг яқиндаги Ўзбекистонга ташрифи натижасида иккала давлат учун муҳим бўлган ҳукуматлараро ҳужжатлар — 1995 йилда савдо-иқтисодий ҳамкорлик тўғрисидаги ва молия-саноат гуруҳларини барпо этишнинг асосий тамойиллари ҳақидаги битимлар имзоланди.

Ўзбекистон МДҲ доирасида ягона божхона маконини барпо этиш жараёнига — Россия-Беларус-Қозоғистон шартномасига қўшилиш истагини расмий равишда изҳор қилди.

Ўзбекистон бир минтақадаги давлатларнинг бир-бирига яқинлашувини янада ривожлантиришнинг қатъий тарафдоридир. Марказий Осиёдаги беш давлат бошлиқларининг Туркменистондаги Тошҳовуз шаҳрида ўтган учрашувида Марказий Осиё мамлакатлари ҳамкорлигини чуқурлаштириш масалалари кўриб чиқилди. Олий даражадаги учрашув иштирокчилари Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 1995 йил сентябрь ойида Нукус шаҳрида Орол денгизи муаммолари бўйича халқаро конференция ўтказиш тўғрисидаги таклифини маъқулладилар ва қўллаб-қувватла-

дилар, бу оламшумул муаммони ҳал этишда жаҳон ҳамжамиятининг манфаатдорлик билан иштирок этишидан мамнун эканликларини изҳор этдилар.

Иқтисодиётда юз бераётган ўзгаришлар республикада сармоя солиш учун қулай шароит яратиш билан боғлиқ, деди Президент. Бу ҳақда хусусан савдо ва саноат бўйича Ўзбекистон — Британия кенгашининг яқинда — март ойида бўлиб ўтган мажлисида гапирилди, унда Ўзбекистондаги вазият сармоялар киритиш учун жуда қулайлиги таъкидланди.

Халқаро валюта жамғармаси ва Жаҳон банки билан ўзаро муносабатларимиз ҳам мустаҳкамланиб бормоқда. Биз бунга катта аҳамият берамиз. Февраль ойининг охирида Парижда Ўзбекистон Республикасининг ҳукумат делегацияси Жаҳон банки фаолияти доирасида Ўзбекистон Республикаси бўйича маслаҳат гуруҳининг биринчи мажлисида иштирок этди. Ҳукуматнинг ислоҳотлар дастури, шунингдек, Ўзбекистоннинг сармоявий ва техник ёрдамга эҳтиёжи ва бу ёрдамнинг устувор йўналишлари 18 ҳукумат ва халқаро ташкилотлар вакиллари билан муҳокама қилинади. Дастлабки ҳисоб-китобларга қараганда, сармоядорларнинг ислоҳотларга қўмаклашиш учун Ўзбекистонга киритиш мажбуриятини олган сармоя миқдори қарийб 1 миллиард долларни ташкил этади.

Бош шиори бутун инсоният манфаатлари йўлида хизмат қилиш бўлган Давосдаги ҳар йилги учрашувлар жаҳондаги ижобий жараёнлар ва воқеаларга сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Ўзбекистон бу анжуманларнинг доимий иштирокчисидир.

Швейцариянинг Альтендорф шаҳрида Ўзбекистон Савдо уйининг очилиши муҳим воқеа бўлди. Бу маскан бугунги кунда Савдо уйигина бўлиб қолмай, Ўзбекистоннинг Европа ва жаҳонда ҳақли равишда бизнес ва савдо маркази ҳисобланадиган мамлакатдаги ваколатхонасига ҳам айланиб қолди.

Жамиятимизнинг очиқлиги, сиёсий ва иқтисодий ислоҳотларнинг тобора чуқурлашаётгани янги давлат қурилишининг стратегик йўналиши ҳисобланади, деди Президент. Олдинги учрашувимиздан кейин ўтган даврда хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини ку-

чайтириш бўйича дастурлар қабул қилинди. Бу жараён 2—3 йил ичида ниҳоясига етади. Шундан кейин хусусий сектор иқтисодиётимизда асосий ўринни эгаллайди.

Мамлакатимиз барқарорлик устуворлиги хусусий мулкчилик негизига қурилган бозор муносабатларини чуқурлаштириш устуворлиги билан ўрин алмашган янгиланишларнинг навбатдаги босқичига қадам қўйди. Тегишли фармонлар, қарорлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг "Республикада савдони эркинлаштиришни таъминлаш ҳақида" ва "Хусусий тадбиркорликда ташаббус кўрсатиш ва уни рағбатлантириш тўғрисида"ги қарорлари қабул қилинди.

Бу ва қабул қилинган бошқа ҳужжатлар савдо инфраструктураси тараққиёти ва хусусий тузилмаларга хорижий капиталнинг оқиб келишига кўмаклашади.

1994 йилнинг бошидан буён республикада 50 мингдан ортиқ корхона мулкчилик шаклини ўзгартирди. Саноатда хусусийлаштиришни амалга ошириш дастуримиз кичик ва ўрта тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилган.

Ўзбекистон иқтисодиётида аграр соҳага катта ўрин берилган. Бу соҳада давлатга қарашли бўлмаган хўжаликларнинг салмоғи тобора кўпайиб бормоқда. Шунини айтиш кифояки, ҳозир мамлакатда гўштнинг 70 фоизини, сутнинг 80 фоизини, картошканинг 60 фоизини давлатга қарашли бўлмаган хўжаликлар етиштирмоқда.

Дон мустақиллигига эришиш ва чорвачилик маҳсулотларини кўпайтиришга қаратилган чора-тадбирлар ана шу янги имкониятларни ҳисобга олиб белгиланган. 1994 йилда 2 миллион 170 минг тонна ғалла, маккажўхори ва шоли етиштирилди. Четдан дон келтириш икки баравар камайди. Бу йил 3 миллион 300 минг тонна дон етиштириш режалаштирилмоқда.

Яна бир муҳим йўналиш — республика энергетика мустақиллигини таъминлашдир. Нефт ва газ конденсати қазиб чиқариш 1991 йилдагига нисбатан икки баравар кўпайди. Илгари республикага 4,5 миллион тонна нефть келтирилган бўлса, бу йил биз харид қиладиган нефть 750 минг тоннадан ошмайди.

Бошқа қайси мамлакат четдан ёрдам олмасдан туриб ўз валютасига ўтди? — деди Президент. Ўзбекистондан ташқари бирорта мамлакат ҳам халқаро молия ташки-

лотларининг ёрдамисиз ўз валютасини жорий эта олмади. Қисқа муддатда миллий валютаминизни барқарорлаштиришга эришдик. Ўзларингиз мамлакатимизда яшаб, кўриб турибсизлар, пулнинг қадрсизланиши суръати икки барабар камайди. Бу жараёни мустақамлаш учун, деди давлат бошлиғи, биз ҳозир банклараро валюта биржаси оборотини 1,2—1,5 миллиард доллар атрофида таъминлаш чораларини кўряпмиз. Барча МДХ мамлакатлари билан молиявий ҳисоб-китобларда ижобий қолдиққа эгамиз. Шунинг ўзи ҳам кўп нарсадан далолат беради.

Ислом Каримов мамлакатдаги сиёсий вазиятга баҳо бериб, Олий Мажлисга сайлов республика ҳаётидаги туб ўзгаришларнинг янги босқичи бошланган даврга тўғри келганини таъкидлади. Сайлов жамиятимиз сиёсий маданияти янги даражага кўтарилганини, сайловчиларнинг юксак фаоллиги ва фуқаролик бурчини англашдаги стуклигини намоиш этди.

Бу гап демократия қоидаларига мувофиқ равишда депутат мандати учун курашган сиёсий партияларнинг вакиллари ҳам, сайлов компаниясининг барча босқичларида конституцияда белгиланган тартибга риоя қилинишини таъминлаган сайлов ташкилотчиларига ҳам тегишлидир.

Ўйлайманки, мен берган баҳо бугунги учрашувда иштирок этаётган кишиларнинг, уларнинг кўплари сайлов натижаларини жаҳон ҳамжамиятига етгазган 85 кузатувчи сафида бор эди, фикрлари билан ҳамоҳангдир.

Шу ўринда республикаимизда ишлаётган айрим журналистларга бироз таъна қилмоқчиман, деди Ислом Каримов. Улар салбий ҳодисалар ҳақида иштиёқ билан хабар қилишадигу, нима учундир, ижобий ўзгаришларни сира кўргилари келмайди. Ахир бизда бундай ўзгаришлар кам эмас. Яхши жараёнларни рағбатлантириш, ана шу яхшилик куртакларининг ўсиб-улғайишига ёрдам бериш керак-ку ахир!

Бўлиб ўтган умумхалқ Референдуми тўғрисидаги фикрим ҳаммангизни қизиқтирса керак, деди сўнгра Президент. Унинг аҳамияти ва моҳияти нимада эди?

Энг аввало, Референдум ўтказиш ташаббуси халқ томонидан сайланган ва ўз қарориди Конституцияга асосланган парламентдан чиқди. Шу сабабли, мазкур тadbирнинг қонунийлиги заррача ҳам шубҳа тугдирмайди.

Ўз миллий давлатчилигини қураётган, ҳокимиятнинг сифат жиҳатидан янги сиёсий тузилмаларни барпо этаётган Ўзбекистон учун Президент билан парламент ваколатлари муддатидаги номутаносибликни бартараф этиш, ижроия ҳокимияти, қонун чиқарувчи ҳокимият ва бутун халқ ҳаракатлари бирлигини таъминлаш ғоят муҳимдир. Ўтказилган Референдумнинг моҳиятига айти шу жиҳатдан қарамоқ керак.

Бир қанча шарҳчилар Рсфферендум якунларини менинг шахсий ютуғим деб баҳолашди.

Мазкур ҳолда гап Президент шахси тўғрисида эмас, балки, аввало, халқимизнинг республика сиёсий ва иқтисодий ҳаётида юз бераётган катта ўзгаришларга муносабати, одамларнинг республика Президенти ва ҳукумати ўтказаятган сиёсатга муносабати ҳақида бўлиши керак.

Яширмаймиз: ҳозир биз бошимиздан қийинчиликлар кечираётганимиз тўғри. Лекин халқимизнинг ўзгаришлар зарурлигини ҳис этиши, бу ўзгаришларни янада давом эттиришга тайёрлиги ҳам ҳақиқат. Рсфферендум бунини ишонarli равишда тасдиқлаб, бизга халқ ишончи мандатини топширди ва танлаб олган йўлимизнинг тўғрилигига ишончимизни мустаҳкамлади, деди пировардида Ислон Каримов.

Президент журналистларнинг жуда кўп саволларига жавоб қайтарди.

БИЗ ЖАМИЯТНИ ЯНГИЛАШ ЙЎЛИДАН БОРМОҚДАМИЗ

Муҳтарам Федерал Президент жаноблари!

Хонимлар ва жаноблар!

Сизларни бугун бу сзда, Ўзбекистон диёрида қутлаш менга катта мамнуният бахш этади.

Германия Федератив Республикаси биринчилар қаторида бизнинг мустақиллигимизни тан олгани ва давлатларимиз ўртасида дипломатик муносабатлар ўрнатилганига уч йилдан сал ортиқроқ вақт ўтди.

Бироқ, шуни алоҳида таъкидлар эдимки, ўзаро муносабатларимиз бошланган мана шу қисқа муддат мобайнида давлатларимиз ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш бўйича ўнлаб йилларда юз бериши мумкин бўлган воқеалар содир бўлди.

Сизнинг, жаноб Федерал Президент, Германиянинг ана шундай улкан делегацияси раҳбари сифатидаги мазкур ташрифингиз ҳам алоқаларимизнинг тобора ривожланиб бораётганини, иккала томон ҳам бу алоқаларни янада кенгайтириш ва чуқурлаштиришдан манфаатдор эканини тасдиқлайди.

Давосдаги яқинда бўлган учрашувимизда Ўзбекистонда юз бераётган жараёнларга катта ва самимий қизиқиш изҳор қилганингиз менинг хотирамда ўрнашиб қолди, жаноб Президент.

Умид қиламанки, ҳали Сиз жаноби олийларининг Ўзбекистондаги демократик янгиланишлар жараёни тобора жадал суръатлар билан ривожланиб бораётганига амин бўлишингизга имконият туғилади. Биз жамиятимизни янгिलाш ҳамда бозор муносабатларини қарор топтириш йўлидан дадил бормоқдамиз.

Мамлакатларимиз ўртасидаги иқтисодий алоқалар анъаналари чуқур илдизларга эга эканини эслатиб ўтишни истар эдим. Асримиз бошидаёқ "Сименс" фирмаси Тош-

кентдаги биринчи телефон станциясини барпо қилишда иштирок этган эди. Афсуски, ўшанда бошланган алоқалар ксийнчалик ривожланмай қолди.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши янги уфқлар очиб беради. Бугунги кунда мамлакатимизда "Сименс" билан бир қаторда "Даймлер Бенц", "Алкатель", "Тиссен", "Люфтганза" ва бошқа кўплаб Германия концерн ва компаниялари муваффақиятли ишламоқда. "Дойче банк", "Берлинер банк" ва Германиянинг бошқа банк муассасаларининг Ўзбекистондаги яхши фаолияти туфайли бизнинг молиявий ҳамкорлигимиз ҳам кенгайиб бормоқда.

Ўзбекистон билан Германия ўртасида тобора ривожланиб бораётган савдо-сотиқ ҳамкорлигимизнинг юксак самара бераётганини намойиш этиб турибди. Шуни мамнуният билан қайд этмоқчиманки, мамлакатларимиз ўртасидаги савдо обороти 3 йил ичида 5 марта ўсди ва бу йил 1 миллиард Германия маркасидан ошиб кетади.

Федерал Президент жаноблари!

Жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига тенг ҳуқуқли шерик сифатида кириш илғор мамлакатлар тажрибасини ижодий равишда идрок этишни тақозо қилади. Шунинг учун ҳам бизнинг Германияга бўлган қизиқишимиз ўз-ўзидан тушунарлидир. Немис халқининг уруш вайрон қилган иқтисодиётни қайта тиклаш, демократик давлат қуриш йўлидаги муваффақиятлари илҳомбахш ибрат бўлиб, бизнинг бошлаган ислохотларимизнинг муваффақиятига ишончимизни мустаҳкамлайди.

Сизларнинг Бирлашган Германиянинг шарқий ўлкаларини қайта ислоҳ қилиш хусусидаги тажрибангиз Сизга бизнинг сиёсий ва иқтисодий янгиланишлар юзасидан амалга оширилаётган ишларимиз миқёси ва мураккаблигини яхши тасаввур этиш имконини беради.

Биз бошқа мамлакатлар тажрибасини ўрганар эканмиз, адолатли жамият қуришда халқимизнинг анъаналари ва руҳиятига мос келадиган ўз йўлимизни изламоқдамиз.

Биз демократияга асосланган, ўзбек халқининг маънавий негизлари ва қадриятларига ҳамоҳанг бўлган давлат қурмоқдамиз.

Яқинда Ўзбекистон тарихида биринчи марта бизнинг парламентимиз — Олий Мажлисга кўппартиявийлик асосида демократик сайлов бўлиб ўтди. Шу билан янги

давлат ҳокимияти тизимини шакллантиришнинг муҳим босқичига якун ясалди.

Бугунги кунда иқтисодиётнинг самарали ривожланишини, жамиятда адолатли ижтимоий тенгликни, давлат бошқарувида фуқароларнинг иштирокини кенгайтиришни таъминлайдиган ҳуқуқий механизмларни яхшилаб ишлаб чиқиш масаласи олдинги ўринга чиқмоқда.

Ўзбекистонда янги жамият қуриш стратегияси мамлакат ичкарасидаги ижтимоий-сиёсий барқарорликнигина англатиб қолмайди. Бунёдкорона меҳнат учун зарур шарт-шароит қўшниларимизда ҳам тинчлик ва осойишталик барқарор бўлганидагина вужудга келади.

Биз ягона, ўзаро чамбарчас оламда яшаймиз. Бинобарин, бу оламда хавфсизлик ё барча учун бўлади, ёки умуман бўлмайди.

Мана шунинг учун ҳам, минтақамизнинг жанубида вужудга келган вазиятдан ташвишланар эканмиз, биз халқаро ҳамжамиятни уруш чиқиши мумкин бўлган зиддиятларни бартараф этиш юзасидан самарали чоратадбирлар қўллашга чақирамиз.

Мана шунинг учун ҳам биз бу минтақадан қурол-яроғ, наркотик моддаларнинг тарқатилишига тўсиқ қўйиш, диний экстремизм ва терроризмнинг дунёнинг бошқа минтақаларига тарқалишига йўл қўймасликка даъват этамиз.

Мана шунинг учун ҳам биз Марказий Осиё мамлакатларининг бир-биридан узоқлашувининг олдини олишга ҳаракат қиламиз, мустақил давлатларнинг жуда яқин ҳамкорлик қилиши тарафдоримиз.

Федерал Президент жаноблари!

Мамлакатларимиз тарихларида нохуш оқибатларга олиб келган вайронгарчилик урушлари ва зиддиятлар даврлари бўлган йирик минтақалар марказида туради. Ўтмиш ёди бизга тиним билмай умумий тинчлик ва барқарорликни сақлаш, давлатлараро хавфсизлик тизимини такомиллаштириш тўғрисида ўйлаш масъулиятини юклайди.

Айнан мана шунинг учун ҳам биз Германиянинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик ташкилоти ва бошқа йирик халқаро тузилмалар доирасида янада фаолроқ иштирок этишга бўлган интилишини қўллаб-қувватлаймиз.

Халқаро ва минтақавий ташкилотларда ҳаракатларимизни мувофиқлаштириш миллий масалаларнигина эмас, оламшумуш муаммоларни муваффақиятли ҳал этиш имконини яратишига ишончим комил.

Биз ўзаро ҳурмат асосига қурилган икки томонлама муносабатларимиз ривождаги ижобий йўналишларни юксак қадрлаймиз. Биз мамлакатларимиз ўртасидаги турлича алоқаларни мустаҳкамлашни янада давом эттиришни қатъий ният қилиб қўйганмиз ҳамда келажакка ишонч билан қараймиз.

Шуни ишонч билан айтаманки, Ўзбекистонда Германия ва Ўзбекистон ўртасидаги кўп томонлама ҳамкорлик очиб берадиган улкан имкониятларга катта умид билан қаралмоқда.

Жаноби олийлари!

Федерал Президент вазифасини бажаришга киришар экансиз, Сиз Германиянинг шарқида жойлашган мамлакатлар халқлари немисларни тинч, ўзгаларга ёрдам кўрсатишга тайёр, беғараз кишилар деб билиши учун қўлингиздан келадиган барча ишни қилиш мажбуриятини баён этган эдингиз. Биз юртимизга келаятган мамлакатингиз фуқароларининг худди шундай кишилар эканига амин бўлдик. Айнан мана шу кишилар туфайли халқимиз назарида мамлакатингиз нуфузи тобора ортиб бормоқда, халқингизга бўлган ҳурмат тобора кучаймоқда.

* * *

Ўзбекистон Президенти ўз нутқи якунида мамлакатимиз ва Германия Федератив Республикаси ўртасидаги ҳамкорликнинг янада равнақ топиши учун эзгу тилаклар билдирди.

*ГФР Федерал Президенти
Роман Герцог
шарафига уюштирилган
қабул маросимида сўзланган нутқ
1995 йил 11 апрель*

ВАТАН САЖДАГОҲ КАБИ МУҚАДДАСДИР

Ассалому алайкум, муҳтарам депутатлар!

Қадрли дўстлар!

Бугун, баҳор фасли ҳаммага янги куч-қувват, ғайрат бағишлаб турган бир пайтда сизлар билан учрашаётганимдан гоят мамнунман. Одамларимизнинг, халқимизнинг кайфияти хуш бўлса, шу жумладан, халқ вакиллари — депутатларимизнинг ҳам чеҳраси очиқ бўлса, бу ҳол олдимиздаги улкан ва мураккаб муаммоларни ечишда, вазифаларни адо этишда бизга мадад берувчи куч бўлиши шубҳасиз.

Мен бугун сизларнинг диққат-эътиборингизни асосан иккита масалага қаратмоқчиман:

Биринчи масала. Мамлакатимизда ўтказилган умумхалқ Референдуми муносабати билан баъзи бир фикр-мулоҳазаларимни сиз, муҳтарам халқ вакиллари билан ўртоқлашмоқчиман.

Иккинчи масала. Ушбу сессиянинг тарихий сана — фашизм устидан қозонилган Буюк Ғалабанинг 50 йиллиги арафасида ўтказилаётганини назарда тутиб, бу борадаги фикрларимни билдирмоқчиман.

Ҳаммангизга маълум, март ойининг охирида ўтказилган умумхалқ Референдуми давлатимиз ҳаётида тарихий воқеа бўлди.

Референдумнинг якунлари сизларга яхши маълум.

Бу тўғрида Марказий сайлов комиссиясининг раиси Қудратилла Аҳмедов ҳам батафсил ахборот бериб ўтди.

Лекин, бугунги фурсатдан фойдаланиб, Референдум ҳақида гапирар эканмиз, баъзи бир муҳим масалаларга тўхталиб, уларни яна бир бор аниқлаб олишимиз зарур дёб ўйлайман.

Авваламбор:

Референдумнинг асосий вазифаси нимадан иборат эди? Уни ўтказишдан кўзда тутилган мақсад нима эди?

Референдумнинг якун-натижалари нимани кўрсатди? Ва биз бу якунлардан қандай хулоса чиқаришимиз даркор?

Биринчидан: Референдум ҳаётимизнинг асосий қонуни бўлмиш Конституциямиз асосида, содда қилиб айтганда, умумхалқ маслаҳати тарзида ўтказилган тadbир бўлиб, умумдавлат аҳамиятига молик саволга халқимизнинг, сайловчиларимизнинг жавобини аниқлаш мақсадида ўтказилди.

Бошқача айтганда, Референдум воситасида Президент ва парламентнинг ваколат муддатларини мувофиқлаштириш, қонунчилик ва ижроия ҳокимияти тармоқларининг, керак бўлса, бутун халқнинг фаолият бирлигини таъминлаш масаласида сайловчиларимизнинг муносабатини, фикрини билиш мақсад қилиб қўйилган эди.

Яна бир бор шуни такрорлаб айтиш керакки, бугунги кунда Ўзбекистонда сиёсий тизим тикланаётган, ҳокимият турли тармоқларининг фаолияти шаклланаётган маъсулиятли бир пайтда уларнинг ҳаракатларини бир-бирига уйғунлаштириш, улар ўртасидаги номутаносибликни бартараф этиш, келгусида низо-адоватларга олиб келиши мумкин бўлган ҳолатларга чек қўйиш — буларнинг ҳаммаси бугунги ва эртанги ҳаётимизнинг ҳал қилувчи масалалари эканини аксарият жамоатчилигимиз, халқимиз тўғри тушунади, яхши англайди.

Агар биз ҳокимият турли тармоқлари ўртасидаги номутаносибликка бепарво қарасак, мана шундай иллатларнинг томир отиб кетишига йўл қўйиб берган бўламыз. Бу эса охир-оқибатда сиёсий ҳаётимизнинг соғлом муҳитига, унинг демократик пойдевориغا салбий таъсир кўрсатиши муқаррар. Буни ҳаммамиз бошқа давлатларнинг мисолида яққол кўриб турибмиз.

Узоққа бормасдан ўзимизнинг қўшни, ўзини демократик ҳисоблаётган давлатлар мисолида бундай қарама-қаршилиқ нимага олиб келганини, баъзи давлатлар эса замбарак остида, ўққа тутиб, қонуний парламентларини тарқатиб юборганларида кўриш мумкин.

Бугун Референдумнинг якунлари ҳақида фикр юритар эканмиз, кўпдан-кўп одамлар, дипломатик корпус вакиллари, дўсту биродарларимиз, рақибу мухолифларимиз унинг натижаларини турлича тахмин қилганликларини

айтиб ўтиш лозим. Лекин Референдумнинг натижалари ҳар қандай фараз ва тахминлардан ҳам зиёда бўлди.

Бир қанча шарҳловчилар Референдум натижаларини менинг шахсий муваффақиятим сифатида талқин қилдилар. Аммо бу ўринда барчамизга аён бўлиши керакки, сайловчилар Президентнинг шахсига эмас, аввало, мамлакатимизнинг сиёсий ва иқтисодий ҳаётида содир бўлаётган ўзгаришларга, Президент ва ҳукумат ўтказётган сиёсатга ўз муносабатларини билдирдилар.

Ҳурматли депутатлар!

Энди Референдум якуни, унинг натижалари ҳақида икки огиз айтиб ўтмоқчиман.

Биринчи бор тарихимизда ўтказилган умумхалқ овоз бериши, Умумхалқ маслаҳати нимани кўрсатди?

Референдум, авваламбор, халқимизнинг томир-томири, қон-қонида бўлган бағрикенглик, олижаноблик каби эзгу фазилатларни, халқимизнинг эътиқоди баландлигини, онги юксаклигини яна бир бор тасдиқлаб берди.

Одамларимизнинг асли томир-ўзаги бақувват бўлиб, уларнинг руҳий-маънавий яқинлиги, аҳиллиги, меҳр-оқибатлиги яна бир карра намоён бўлди.

Шу билан бирга Референдум олиб борилаётган сиёсатга, танлаган йўлимизга фуқаролар ишончининг нақадар мустаҳкамлигини намоёиш этди. У бошидан катта-катта қийинчиликлар, етишмовчиликлар, азоб-уқубатларни кечириб турган халқимизнинг машаққатларга мардона бардош бериб, келажакка умид ва ишонч билан яшаётганини ифода қилди.

Тўқсон тўққиз фоиздан зиёд сайловчиларнинг Референдумда иштирок этгани ва қўйилган саволга ижобий муносабат билдирганини бошқа сабаблар билан изоҳлаб бўлмайди. Бунинг илдизи бизнинг ўзлигимизда, халқимизга муносиб улуғ фазилатларда, унинг олижаноблигида деб биламан.

Яна қайтариб айтмоқчиман. Гап менинг шахсимда эмас.

Ишончим комилки, агар менинг ўрнимда бошқа одам стакчи раҳбар бўлиб, бугун юртимизда олиб борилаётган сиёсатни бошқарса, одамларга мана шундай муносабатда бўлса, қалбини, ҳаётини одамларга бағишласа, у ҳам худди шундай ишонч ва ҳурматга сазовор бўлур эди.

Референдумнинг натижасини мен халқимга қилган озми-кўпми хизматларимнинг жавоби деб биламан. Чуқур мамнуният билан айтмоқчиман: агар бу дунёда чексиз ишонч ва юксак ҳурмат-эътиборга сазовор бирор одам бўлса, мен — ўша, кечаю кундуз халқимнинг бахтини, иқболини тилаб худога минг шукроналар айтиб юрган инсонман.

Қадрли дўстлар, биродарлар!

Яхши биламанки, бундай юксак ишонч мен учун хайр-эҳсон эмас, авваламбор улкан масъулият, оғир мажбурият, шарафли ваколатдир.

Референдумнинг якуни — парламентга, Президентга, барча ҳокимият органларига, халқ ишончининг сиёсий белгиси, нишонидир.

Референдумнинг якуни танлаган йўлимизнинг тўғрилиги, демократик жамият қураётган давлатнинг туб ислохотларни чуқурлаштириш ва охирига етказиш юзасидан сиёсий мандатидир, белгисидир.

Албатта, Референдум натижаларини баҳолашда бошқача кўз билан қараётганлар ҳам йўқ эмас. Ҳеч қачон бундай кунларга, натижаларга столмайдиган айрим сиёсий гуруҳ ва доиралар унинг ҳам сиёсий, ҳам маънавий аҳамиятини пасайтиришга уринмоқдалар.

Бизни кўролмайдиган, истиқболимизга ҳасад кўзи билан қарайдиганлар турли найранг ва усуллар билан Референдум натижаларини камситиш ва шубҳа остига олишга интиломоқдалар.

Шу борада яна бир фикрни билдириш ўринли деб ўйлайман. Гап шундаки, Референдум натижасида ўзини доҳий санаб юрган, мансабпараст, амалпараст айрим кимсаларнинг ҳам умидлари чиппакка чиқиб, ҳафсаласи пир бўлганлиги муқаррар.

Азиз дўстлар!

Биз Референдумдан чиқариладиган хулосалар ҳақида тўхталар эканмиз, биринчи ва энг асосий хулоса шуки, юртимизда тинч-тотув, осойишта меҳнат учун вужудга келган шароитни чиндан ҳам қадрлаш ва англашимиз ҳақида гапиришимиз лозим.

Референдум натижаларига суяниб, олиб бораётган сиёсатимизни яна бир бор танқидий таҳлил қилиб, олдимизда турган мақсадларга тезроқ етказадиган, авваламбор,

халқимизнинг аҳволини снгиллаштирадиган дастурларни кўриб чиқишимиз керак, деб ўйлайман.

Мамлакатимиз ижтимоий ҳаётида янги давр бошланмоқда. Кўппартиявийлик асосида сайланган парламент фаолият кўрсатмоқда. Жамиятнинг турли табақалари манфаатларини ифода этувчи партиялар аста-секин ўзлигини англамоқда ва кучга кирмоқда. Улар ўз дастурини халққа стказишга, сафларини мустаҳкамлаб, сиёсий тажриба орттиришга интилмоқда. Бу ҳам ҳаётимизнинг янги қирралари, янги саҳифаларидир.

Мана шундай шароитда юртимиз тақдири, келажгимиз учун ишонч ва қатъият билан курашадиган барча кучларни бирлаштирувчи, кимнинг қайси сиёсий куч ёки партия тарафдори бўлишидан қатъи назар — уларнинг интилишини яқинлаштирувчи нуқталарни топа билиш муҳим аҳамиятга эга. Бу — бугунги куннинг долзарб ва муҳим вазифаларидан биридир.

Халқимизни бирлаштирадиган, кўтарадиган, улуг мақсадларга чорлайдиган ғояларни аслида оддий сўзлар билан ифодалаш мумкин.

Улар нималардан иборат?

Авваламбор, сохта обрў топишга уриниш, уруғчилик, гуруҳчилик, маҳаллийчилик, ошна-оғайнигарчилик, нафс балосидан халос бўлиб, барча куч-қувватимизни, саъй-ҳаракатимизни, худо ато этган ақл-заковатимизни юртимизда тинчлик, осойишталик, барқарорликни сақлашга жалб қилайлик.

Мустақиллигимизни, давлатчилигимизни мустаҳкамлаш учун, иқтисодиётимизнинг истиқболи, эркин бозор йўлини изчил давом эттириш учун курашайлик.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, унинг фаровон ҳаётини, ҳар бир оиланинг тўкин-сочин дастурхонини таъминлашга шароит яратайлик.

Келажакимизни, давлатимиз, юртимиз тинчлигини, унинг хавфсизлигини мустаҳкамлаш, ёмон кўзлардан асраш ишига ўзимизни бахшида этайлик.

Қани айтинглар, қадрли дўстлар, юртдошлар, диёримизда яшаётган ҳар бир инсон, ким бўлишидан қатъи назар, шу заминда вояга етган, унинг сувини ичган, нонини еган, тузини тотган ватанпарвар, ҳар қандай

сиёсий куч — шундай муқаддас мақсадлардан ортиқ яна нимани исташи мумкин?

Ҳурматли дўстлар!

Дунёнинг кўпдан-кўп давлатлари, халқаро иқтисодий-молиявий ташкилотлар мамлакатимизга амалий ёрдам беришмоқдалар, юртимизда бўлаётган ижобий ўзгаришларга — ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий ислохотларга катта қизиқиш ва ишонч билан қарамоқдалар.

Бўлиб ўтган Референдум узоқ-яқин қўшниларибиз орасида, умумжаҳон миқёсида давлатимизнинг обрўига обрў, халқимиз ҳурматида ҳурмат қўшди.

Давлатимизга, жамиятимизга билдирилаётган мана шундай ҳурмат-эҳтиромни янада мустаҳкамлаш учун тагин бир жиддий масала борки, уни ижобий ечишда сизлардан, мухтарам депутатлар, ёрдам сўрамоқчиман.

Яъни бўлиб ўтган Референдум натижасини, барча одамларимиз қўллаб-қувватлаган Президент ваколатлари муддатини 1997 йилдан 2000 йилгача узайтириш масаласини иккинчи президентлик муддати деб ҳисоблаб тасдиқлашингизни сўрайман.

Бу таклиф ҳақида, албатта, хабарингиз бор, деб ўйлайман. Шу масалани ижобий счиб, ҳал қилиб олсак — буни ҳаммамиз тўғри англаб олишимиз керак — бундай қарор Ўзбекистонимизнинг демократик йўлдан дадил қадам қўяётганининг ва демократик нормаларни ҳурмат қилиб иш тутаётганининг яққол тасдиғи бўлур эди. Бундай қарор, албатта, Ўзбекистон обрў-эътиборини, салоҳиятини янада оширишга хизмат қилар эди.

Яна бир бор сиз халқ ноибларининг эътиборини шу масалага жалб қилиб, менинг таклифимни қўллаб-қувватлашингизни илтимос қиламан.

Қадрли депутатлар!

Шу кунларда тараққийпарвар жаҳон жамоатчилиги улкан тарихий сана арафасида турибди. Икки-уч кундан сўнг фашизм устидан қозонилган Ғалабанинг 50 йиллиги халқаро миқёсда нишонланади.

Шу муносабат билан, аввало, юртимиздаги барча уруш қатнашчиларини, инсониятни фашизм балосидан асраб қолишга катта ҳисса қўшган отахон ва онахонларимизни шу улуғ айём билан чин дилдан қўтлайман, уларга сиҳат-саломатлик, бардамлик, хуш кайфият тилайман!

Бугун биз Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллаётгани ҳақида сўзлар эканмиз, юртимиз фарзандларининг фашизмга қарши урушда кўрсатган мардлик ва қаҳрамонликларини алоҳида таъкидлаб ўтишимиз зарур.

Бу хусусда, назаримда, ушбу рақамлар энг ёрқин далил бўла олади.

Иккинчи жаҳон урушига юртимиздан 1 миллион 433 230 киши сафарбар бўлган. Бир қараганда, бугун, мамлакатимиз аҳолиси 23 миллионга етган пайтда бу рақам унча катта туюлмаслиги мумкин.

Аммо биродарлар, аввало, урушга битта одам кетса ҳам катта мусибатдир. Қолаверса, 1941 йилда Ўзбекистон аҳолиси бор-йўғи 6,5 миллион киши эканини эсласак, республика халқи бошига тушган синовнинг нақадар катта экани яққол кўринади. Агар аҳолининг ярмини болалар ва кексалар ташкил этишини ҳисобга олсак, яроқли одамларимизнинг 50—60 фоизи урушга кетгани аён бўлади.

Улардан 263 005 киши ҳалок бўлган. 132 670 киши бедарак йўқолган, 604 52 киши ўз ўлкасига ногирон бўлиб қайтган.

Бу машъум уруш туфайли энг камида тўрт юз минг оила бевосита айрилиқ азобига дучор бўлган. Қариндош-уруғларни ҳисобласак, бутун мамлакат аҳолиси мотам либосини кийган.

То ҳаёт эканмиз, уларнинг жасорати, ўчмас хотираси олдида, оилалари, фарзандлари олдида таъзим қиламиз, бош эгамиз!

Азиз биродарлар, Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган барча юртдошларимиз хотираси учун, ўрнингиздан туриб бир дақиқа сукут сақлашингизни сўрайман.

Муҳтарам юртдошлар!

Мамлакат ичкарасида уруш йилларида меҳнат қилган юз минглаб ватандошларимиз чеккан заҳматларни, кексаю ёш оналаримиз, опа-сингилларимиз қиш қаҳратонида дийдираб, саратон оловида ёниб, ўзи емасдан, ўзи киймасдан топган насибасини фронтга жўнатганини, азоб-уқубатлар чекиб, фидойилик кўрсатганини эсдан чиқариб бўладими?!

Ўша оғир йилларда, бир бурда нон танқис бўлган йилларда, Ўзбекистон уруш туфайли уй-жойсиз қолган

минглаб оилаларга бошпана берди, нон берди, қанчадан-қанча етим-есирларнинг бошини силади. Халқимизнинг инсонпарварлик ва олижаноблик фазилатлари тилларда дoston бўлди.

Азиз дўстлар!

Охирги йиллар тарихи, бошимиздан кечган не-не сиёсий уйинлар, номусини, виждонини йўқотган ҳар хил янги чиққан "доҳий"ларнинг ватан уруши ҳақидаги вас-васалари, бўҳтонлари ва чиқишлари аҳолимизнинг, ўзбек халқининг ҳаққонийликка, ҳақиқатга ишончини ҳеч қачон сундира олган эмас.

Такрорлаб айтаман: Иккинчи жаҳон урушига қандай қаралмасин, бу уруш қайси ғоя остида ва кимнинг изми билан олиб борилган бўлмасин, ўз ватани, эл-юртининг ёруғ келажаги, беғубор осмони учун жанг майдонларида ҳалок бўлганларни, ўз умрларини бевақт хазон қилган инсонларни доимо ёдда сақлаймиз.

Бу аччиқ, лекин олий ҳақиқатни унутишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ ва бунга йўл ҳам бермаймиз.

Уруш йиллари — Ўзбекистон тарихининг узвий бир қисми. Биз тарихимиздан бирор саҳифани ҳам олиб ташламаймиз. Бу тарих — бизники, уни унутишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Ўша қийин кезларда халқимиз бошқа халқлар билан бир қаторда туриб, фашизм балосини даф этишга муносиб ва салмоқли ҳисса қўшганини ҳар доим катта фахр ва ғурур билан айтамиз, намоён қиламиз.

Бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Уруш даври воқеаларини, жангчиларимизнинг жасоратини таҳлил этишда ва таърифлашда ҳам мафкурабозликни, баландпарвоз гапларни, дабдабали шиорларни камайтириб, умри эрта хазон бўлган оталаримиз, акаларимиз хотираси олдида изтироб билан бош эгиб, уларнинг жасоратини фахр билан эслаб, авваламбор, ҳалок бўлганларнинг оилаларига ғамхўрлик қилиш, бугун ҳаёт бўлган собиқ жангчиларга фақат тасаннолар айтиш билан чекланиб қолмасдан, уларга амалий ёрдам бериш биз учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

Ҳаммангиз яхши биласиз: мамлакат раҳбарияти уруш қатнашчиларининг иззат-икромига стиш, ҳозирги мурак-

каб ўтиш даврида уларни ёлғизлатиб, кўнглини чўктириб қўймаслик учун катта ишларни амалга оширмоқда.

Мен бу борадаги қилинган ишларни такрорлаб ўтирмоқчи эмасман. Лекин бошқа айрим давлатларнинг раҳбарларига ўхшаб, фахрийларимиз, востранларимиз учун қилган ишларимизни такрор ва такрор кўз-кўз қилмасдан, бошқалар билан солиштирмасдан, бугун биз Ўзбекистон раҳбарияти, ҳукумати улар олдида доимо қарздор эканини изҳор этмоқчиман.

Бугун биз бу мўътабар инсонлар сиймосида ва асрлар давомида юртимизнинг чинакам озодлиги орзусида қурбон бўлганлар мисолида — илоҳим, уларнинг арвоҳлари шод бўлсин! — Ватанни ардоқлаш, уни ёмон кўзлардан ва ҳаракатлардан асраб-авайлаш, ҳимоялаш, керак бўлса, она юртимиз учун жонимизни ҳам фидо қилишдек буюк инсоний фазилатни ўрганмоғимиз лозим.

Миллий истиқлолимининг оташин курашчиларидан бири Абдурауф Фитрат бир шеърда "Ватан — сажда-гоҳимдир" деган фикрни баён қилади.

Чиндан ҳам, ватан туйғуси, ватан тушунчаси биз учун саждагоҳдай муқаддас, саждагоҳдай пок ва улуг бўлмоғи керак.

Биз она Ўзбекистон истиқлолини, унинг шаъну шавкати қандай ҳимоя этишни ота-боболаримиздан мерос қилиб олишимиз ва унинг ҳимоясига ҳамиша тайёр турмоғимиз даркор.

Улуг аждодларимиздан муқаддас мерос бўлиб келаётган ватанга муҳаббат туйғуси, фарзандларимиз, бугунги ва келажак авлодларимиз учун чинакам эътиқодга, чинакам ақидага айлансин.

Шундан кейин сизу биз бу дунёдан армонсиз ўтишга ҳаққимиз бўлади, деб ўйлайман. Миллий ғурур, миллий ифтихори баланд миллатни енгиб бўлмайди.

Ҳурматли дўстлар!

Собиқ СССР ўрнидаги ва яқин атрофимиздаги юзага келган ўта мураккаб вазият бугунги кунда биздан дунё миқёсида пухта ўйланган ташқи ва ички сиёсат олиб боришни тақозо этади.

Биринчи галда, ўз юртимизда ва минтақамизда ҳар томонлама барқарорликни таъминлашни, тинчлигимизни

бузишга қаратилган ёвуз ҳаракатларнинг олдини олишни талаб қилади.

Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида Ўзбекистон Республикасининг миллий хавфсизлик, минтақавий хавфсизлик борасидаги асосий тамойиллар ва шу принциплар юзасидан дунё ҳамжамияти олдида олға сурган ташаббусларимизнинг мазмун-моҳияти кенг баён қилинган эди.

Бугун олдинги сессияда баён этилган фикрларни чуқурлаштирган ҳолда, сиз муҳтарам ноибларнинг диққатингизни Марказий Осиё минтақасидаги давлатларнинг — Тожикистон, Туркманистон, Қирғизистон, Қозоғистон ва Ўзбекистоннинг ўзаро алоқалари ва ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантириш масаласига жалб этмоқчиман.

Биз — бешта қудратли, шохи бирлашиб кетган улкан чинорни минтақамиз белгиси, рамзи қилиб танлаганимизда катта маъно бор.

Бизнинг — Тожик, Туркман, Қирғиз, Қозоқ ва Ўзбекларнинг — тарихий бирлигимиз, маънавий бирлигимиз, маданий бирлигимиз, диний бирлигимиз, бир сўз билан айтганда, чинакам инсоний бирлигимиз ҳақида кўп гапиришнинг ҳожати йўқ.

Фалакнинг гардиши билан бугун қайси шахс минтақадаги қайси давлат жоловини қўлда тутиб турган бўлишидан қатъи назар, халқларимизнинг азалий бирлиги ва бир-бирига интилиши ҳар бир уйда, ҳар бир оилада, ҳар бир қишлоқда ва ҳар бир шаҳарда яққол сезилади. Минтақа бирлиги туйғуси нафақат маҳаллий халқ вакиллари, балки бу гузал заминни она ватан деб қабул этган рус, украин, белорус, татар, корейс, яҳудий ва бошқаларнинг қалбидан ҳам муносиб ўрин олгандир.

Менинг бунга ишончим комил.

Кўпчилик одамлар, жамоатчилигимиз бир нарсага эътибор берган бўлса керак.

Биз, Марказий Осиё давлатларининг раҳбарлари ва сиёсатчилари, халқларимизнинг тарихий бирлиги ҳақида жуда кўп баёнот берамиз, лскин — гапнинг очиги, — кўпинча ишимиз қуруқ баёнотлардан нарига, минг афсуски, ўтмаяпти.

Азиз юртдошлар!

Тасаввур қилингки, ота юртимиз Туркистон — катта бир уй, буюк бир рўзгор, буюк бир оила. Бу оила

фарзандлари қанчалик яқин ва аҳил бўлса, рўзғор ҳам шунчалик обод ва тўкин бўлади.

Бундан чиқадиган хулоса: Марказий Осиё минтақасида ҳам иқтисодий, ҳам маънавий, ҳам сиёсий жиҳатдан ягона муҳит ташкил қилиш — бугунги куннинг энг долзарб масаласидир.

Бугун кенг жамоатчилик вакиллари, биринчи навбатда ижодкор зиёлилар — ёзувчилар, тарихчилар ва бошқаларнинг бундай муҳим, ҳаётимизни, тақдиримизни ҳал қилувчи масалага эътиборини, ташаббусини жалб этиш вақти келди, деб ўйлайман.

Марказий Осиёда фаол меҳнат қилаётган жамоатчилик бизга ота-боболаримиздан муқаддас мерос бўлиб қолган тарихий бирлик туйғусини, муқаддас Туркистон туйғусини қайтадан тиклаши, халқларимиз қалбига пайванд этиши мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Ўйлайманки, ягона Туркистон шиорини барча халқларимиз қўллаб-қувватлашига заррача ҳам шубҳа йўқ. Буни ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда ва бу барчамизга аён бўлиши керак.

Буни Марказий Осиё минтақасининг тинчлиги, барқарорлиги ва келажак раўнақини қадрлайдиган минг-минглаб инсонлар очик қалб ва очик чеҳра билан кутиб олмоғи муқаррар.

Умид қиламанки, минтақа мамлакатларининг интеграцияси, бирлашуви учун хизмат қиладиган жамоатчилик ҳаракати тузилса ва бу ҳаракатда ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, қардош халқларимизнинг бирлиги учун курашга қодир инсонлар — ҳам Қозоғистон, ҳам Қирғизистон, ҳам Туркманистон, ҳам Тожикистон, ҳам Ўзбекистон вакиллари қатнашса, нур устига нур бўлиши аниқ.

Мазкур жамоатчилик ҳаракати "Туркистон — умумий уйимиз" деб номланса — айни муддао.

Бу ҳаракат мамлакатларнинг ўзаро бирлигини янада мустаҳкамлашга, қадим Туркистон заминиди яшовчи барча халқлар, миллатлар ва элатларни яқинлаштириш мақсадида юрган соғлом кучларни ўз сафларига олишига шак-шубҳа йўқ.

Бундай ҳаракат ўз фаолиятини, биринчи навбатда, минтақа давлатлари орасида бугун пайдо бўлган кўпгина

сунъий тўсиқларга барҳам беришга, одамлар бир пайтлар бўлганидек, бепоён Туркистон ҳудудлари бўйлаб ўзаро борди-келдиларини, маданий-маънавий муносабатларини, савдо-иқтисодий алоқаларини эмин-эркин давом эттириши учун замин ҳозирлашга қаратса, айти мулдоо бўлур эди.

Бунинг учун эса бугун тамал тоши қўйилаётган Марказий Осиё халқларининг янгича дўстона муносабатларини беқарор таъсирларга берилмасдан изчиллик билан давом эттириш зарур.

Муҳтарам Олий Мажлис аъзолари!

Мана, 1995 йилнинг бешинчи ойи ҳам бошланди. Маълумки, бу йилдан халқимизнинг умиди катта. Мавжуд ҳисоб-китобларга кўра, бу йил иқтисодни барқарорлаштириш йили бўлиши кутилмоқда. Аммо ҳар қандай умидбахш тахмин ва орзулар ҳам фақат қаттиқ меҳнат билан, изланиш ва машаққат билан рўёбга чиқишини ҳаммамиз яхши биламиз.

Бу йилги об-ҳаво ҳам, халқимизнинг интилиш ва ҳаракатлари ҳам яхши ҳосиллардан дарак бермоқда. Азиз юртдошларимизнинг бизга билдирган ишонч ва умидларини оқлаш шу залда ўтирган ҳар биримизнинг ҳам ижтимоий, ҳам инсоний бурчимиздир.

Ишончим комилки, сизларнинг ҳар бирингиз удадбуррон, ишнинг кўзини биладиган, астойдил киришса тоғни талқон қилишга қодир ғайратли кишиларсиз. Савобли ишларга одамларни бошлаш, стакчилик қилиш ҳар бирингизнинг қўлингиздан келади. Бундан менинг кўнглим тўқ.

Мен сизлардан фақат бир нарсани илтимос қилмоқчиман: кўпроқ одамлар орасида бўлинглар, халқнинг турмушидан, ҳол-аҳволидан хабар олиб туринглар. Айниқса, муҳтожларнинг, етим-есир, бева-бечораларнинг, эҳтиёжманд оилаларнинг муаммолари Наврўз ёки Ҳайит кунларидагина эмас, доимий эътиборингизда бўлсин.

Сизларга сиҳат-саломатлик, куч-қувват тилайман.

Ўзбекистон Республикаси
Олий Мажлисининг иккинчи сессиясида
сўзланган нутқ, 1995 йил 5 май

ДИЁРИМИЗ ТИНЧ, ОСМОНИМИЗ ДОИМО МУСАФФО БЎЛСИН

1995 йил 8 май куни Тошкентдаги "Туркистон" саройида Ғалабанинг 50 йиллигига бағишланган тантанали йиғилиш бўлди. Шу куни мухташам саройга урушнинг оловли йилларида жанггоҳларда ҳамда фронт ортида жасорат ва фидокорлик намуналарини кўрсатган авлод вакиллари, республика Қуролли Кучлари зобитлари, аскар ва курсантлар, пойтахт жамоатчилиги намояндалари, хорижий мамлакатлар элчихоналари вакиллари ташириф буюрди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов табрик нутқи сўзлади.

Аввало, барчангизни улуғ айём — иккинчи жаҳон урушида қозонилган Ғалабанинг 50 йиллиги билан чин қалбимдан муборакбод этаман. Ҳар қайси байрамнинг ўзига хос руҳи, ўзига хос таъсири бўлади. Аммо Ғалаба байрами бизнинг ҳаётимизда алоҳида ўрин тутади. Бу байрам бизга, бизнинг халқимизга катта қувонч ва мамнуният бахш этиш билан бирга, қалбларимизни изтиробга солади.

Бу байрамни нишонлар эканмиз, ер юзини фашизм балосидан озод қилган, ўзларининг фидойилиги билан бугунги ҳаётимизни, бсғубор осмонимизни сақлаган оталаримиз, акаларимизнинг жасоратини фахр билан эслаймиз, уларга тасаннолар айтамиз.

Бу байрамни нишонлар эканмиз, ватанимизнинг тўрт юз минг фарзанди, жанг майдонларидан қайтмаганларни, шахид бўлганларни, умри хазон бўлганларни чуқур изтироб билан эслаймиз, уларнинг халқимиз юрагидagi ўчмас хотираси олдида бош эгамиз.

Бу байрамни нишонлар эканмиз, кечани-кеча, кундуз-ни-кундуз демай, фронт орқасида меҳнат қилган фидойи

юртдошларимизни, "қорахат" юрагини доғлаган ота-оналарни, гулдай умри хазон бўлган келинчакларни, ота меҳрига тўймаган етим-есирларни эсламасдан иложимиз йўқ.

Бу байрамни нишонлар эканмиз, ҳар биримизнинг дилимиздаги яралар янгиланади. Чунки, юртимизда урушдан жафо чекмаган бирорта хонадон, оила йўқ.

Жанг майдонларида ҳалок бўлган қаҳрамонларнинг руҳи покларини доимо хотирамизда сақлаш, сафимизда ҳаёт юрган мўътабар фахрийларимизни ҳар томонлама эъзозлаш — барчамизнинг инсоний бурчимиз, қиёмат қаримиз бўлмоғи керак,— дея таъкидлади Ислом Каримов.

Албатта, ҳаммамиз тушунамиз: бугун давлатимиз, халқимиз қийин ва оғир ўтиш — тикланиш даврини бошидан кечирмоқда. Лекин қандай бўлмасин, ўзининг ҳаётини ватан ҳимоясига сафарбар қилганларнинг бошини силаб, уларнинг кўнглини чуқтирмасдан, норози қилмасдан, керак бўлган барча шароит-имтиёзларни яратишга бугун ҳамма имкониятимиз бор. 23 миллионли халқимиз бор, старли салоҳиятимиз, куч-қувватимиз бор. Нима, урушда қатнашган 100 минг инсонга ва фронтга ёрдам берган 200 минг кишига шароит туғдиришга қурбимиз етмайдими?

Биз яхши биламизки, ватанимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлашда, ёшларимизни миллий ғурур, миллий ифтихор руҳида тарбиялашда, ҳар кунлик ташвишларимизда фахрийларимиз биз учун энг ишончли таянч ва суянчдир.

Бугунги кунларга етиш учун сиз, азиз қарияларимиз қанча жабру жафо чеккансиз, жасорат ва матонат кўрсатгансиз, шунинг учун ҳам, бугунги куннинг қадрига етadиганлар ҳам сиз — кўпни кўрган кексаларсиз.

Яна бир фикрни қатъий таъкидлаш лозим, деди Президент.— Уруш майдонларида қурбон бўлганларни, ҳаётдан кўз юмганларни — илоҳим, уларнинг арвоқлари шод бўлсин — ҳаёт тургунча эслаймиз, уларнинг мўътабар хотираси олдида бош эгамиз.

Бугун осмонимиз мусаффо ва беғубор, халқимиз, юртдошларимиз тинчлик, осойишталик вазиятида яшамоқда, хизмат қилмоқда.

Бундай ҳаётга етиш учун сиз, азизларнинг ҳам ҳиссангиз чексиз. Бун ҳеч ким, ҳеч қачон эсидан чиқармаслиги керак.

Тилагим шуки, илоҳим умрингиз узоқ бўлсин, бизнинг бахтимизга, юртимиз бахтига бошингиз омон бўлсин, тану жонингиз соғ бўлсин. Диёримиз тинч, осмонимиз мусаффо бўлсин,— деди пировардида Ислон Каримов.

ДАВР ТАҚОЗОСИ

1995 йил 16 май куни Тошкентда республика Вазирдар Маҳкамасининг мажлиси бўлди. Уни Президент Ислам Каримов бошқарди. Мажлисда вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳокимлари, вазирликлар, идоралар, давлат қўмиталари, уюшмалар, бирлашмалар, банклар ва йирик корхоналар раҳбарлари иштирок этди. Мажлисда Ислам Каримов нутқ сўзлади.

Йилнинг биринчи чораги натижаларига баҳо берар эканмиз, ишлаб чиқаришда ривож ҳам, камчилик ва нуқсонлар ҳам борлигини кўрамиз, деди Президент. Шу билан бирга, янги пайдо бўлган масалалар ҳам бор. Буларнинг ҳаммаси табиий, албатта. Олдимизда тўсиқ-ғов бўлиб турган ана шу муаммоларни ечиш, иқтисодий, молиявий, тармоқлараро барқарорлик ва мувозанатга эришиш иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичи бошланган бугунги кундаги энг долзарб вазифадир. Шу маънода, бугунги муҳокаманинг асосий моҳияти — олдимизда турган стратегик мақсад ва устувор йўналишларга асосланиб, биринчи ярим йилликнинг энг муҳим вазифаларини тўғри белгилаш ва уларни ҳал этиш тамойил-йўллари аниқлашдир.

Иқтисоднинг ривожланиб бораётганини, унинг йўналишларини баҳолаш, таҳлил қилиш учун унга қандай кўрсаткичлар, қандай усул ва услублар орқали баҳо беришимиз керак? Биз бозор иқтисодиёти томон кетаётган эканмиз, ўша баҳо берадиган восита — кўрсаткичлар ҳам бозор шароитига мос бўлиши керак, яъни эски услуб ва мезонлар билан бугунги ривожланиш даражасини баҳолаш мутлақо мумкин эмас. Бу борадаги олдинги қон-қонимизга сингиб кетган усул ва услубларни эслайлик. Улар ҳаммангизга яхши маълум. Асосий, мақтовга муносиб

кўрсаткич — бу ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатлари бўлиб, унга қандай йўл билан эришилади, қандай маҳсулот, унинг сифати, истеъмолчиларга керакми, йўқми — бундан қатъи назар, ишлаб чиқаришда ўсиш суръатларини таъминлаб бердингизми, бўлди — олам гулистон эди. Саноат, қурилиш, савдо, хизмат кўрсатиш — ҳуллас, барча соҳаларда шундай ёндашиш одат эди.

Бугун бундай ёндашув ва услублар тўғри келмайди. Шу ўринда бир мисол келтирайлик. "Ўздонмаҳсулот" давлат-акционерлик корпорацияси саноат ишлаб чиқариш ҳажмини ўтган йилга нисбатан 52,5 фоиз камайтириб юборганлигини олиб кўрайлик. Буни қандай натижа деб тушуниш керак — салбийми ёки ижобийми?

Эскича йўл тутиладиган бўлса, биз корпорация раҳбарларини жавобгарликка чақиришимиз ксрак бўлур эди. Бугунги кун нуқтаи назаридан қаралганда эса, бу ҳол аҳолининг истеъмол таркибини такомиллаштиришдан, бевосита нонни тежашдан, унинг бошқа мақсадларда фойдаланилиши кёскин қисқартирилишидан далолат беради. Масалан, бизда 1991 йили жон бошига 170 килограмм нон истеъмол қилинган бўлса, ҳозир бу кўрсаткич 118 килограммга тушди. Бу халқимиз дастурхонида нондан ташқари гўшт, сут, тухум каби озиқ-овқат маҳсулотлари тури ва миқдори кўпайиши натижасидир.

Бундан ташқари, ҳозирдаёқ ўзининг паст сифатлари ва нархининг юқорилиги туфайли харидоргир бўлмаган, бозори касодга учраётган маҳсулотларни ишлаб чиқариш-ни янада кўпайтираверишнинг мақсадга мувофиқ эмаслиги тўғрисида чуқур ўйлаб кўриш керак.

Мисол учун кранларни олиб кўрайлик. Тўрт ой ичида уларни ишлаб чиқариш ўтган йилга нисбатан 20 фоизни ташкил қилибди, ёки пардозловчи керамик кошинлар 46,8 процент, линолуем 34,5 процент, пойабзал 26,1 процент, электр дазмоллар 21,6 ва бошқа жуда кўп ишлаб чиқариш ҳамда истеъмол моллари шулар жумласидандир. Хўш, бу яхшими, ёмонми? Бундай камайиш ҳисобига талабга мос маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, буни ижобий ўзгариш деб билиш керак.

Ҳозир чет элдан келтирилган юқори сифатли ва бирмунча арзонроқ ғоят хилма-хил халқ истеъмол моллари савдада пайдо бўлиб қолди. Маҳсулот ишлаб чиқарувчиларимизнинг

кўпчилиги, ҳатто ички бозорда ҳам рақобатга ноқобил бўлиб қолганликлари тасодифий эмас.

"Ўзбекенгилсаноат" уюшмасида 1 апрелга қадар маҳсулотнинг меъёридан ортиқча захиралари 683 миллион сўмликни ташкил қилди ёки 1-чоракда ишлаб чиқарилган жами саноат маҳсулотининг 14 фоизидан ошиб кетди. "Маҳаллий саноат" корпорацияси бўйича 327 миллион сўмлик бўлди ва уч ойнинг ўзидагина 105 миллион сўмлик ошди.

Ушбу тармоқларнинг кўп корхоналари хусусийлаштирилиб бўлинган. Шу сабабли энди миқдорий ҳажм кўрсаткичлари эмас, балки улар аҳволининг молиявий натижалари шу корхоналар фаолиятининг мезони бўлиб қолмоғи лозим.

Иқтисодий ислохотларнинг боришига, айниқса, мулкни хусусийлаштириш ва иқтисодиётнинг нодавлат тармоқларини ривожлантиришга баҳо беришда ҳам мутлақо бошқача мезонлар қўлланилиши керак. Биз режа — план тушунчасидан аллақачон халос бўлганмиз. Эндиликда ҳукумат ҳеч кимга план топшириқларини ёки шунга ўхшаш миқдорий чегараларни белгилаб қўяётгани йўқ.

Шу билан бирга биз амалда одамни ҳайратга соладиган ҳолга дуч келаяпмиз — фалонча объектни хусусийлаштириш, фалонча кичик ва хусусий корхонани барпо этиш режалаштирилган, амалда эса кўп карра ортиғи билан бажарилган эмиш.

Нодавлат тармоғининг қарор топиши, иқтисодиётнинг кўп тармоқлилиги мулкчиликнинг нодавлат шаклидаги қанча корхона ва объект расман мавжудлиги билан эмас, балки улар қанчалик муваффақиятли ишлаши, иқтисодиётни ривожлантиришга қандай ҳисса қўшиши, давлат корхоналарига нисбатан самарадорлиги қандайлиги, ана шу корхоналар мулк эгасининг ўзига ва уларда ишлаётган ходимларга ҳақиқатда нима бериши билан белгиланади.

Биз бугун жуда катта харажатлар қилиб маҳсулот ишлаб чиқаряпмиз. У керакми, керак бўлса қанча миқдор-да керак, унинг сифати қандай бўлиши даркор, харидори борми, йўқми — ана шу талабларни ўрганмай туриб маҳсулот ишлаб чиқаришимиз кўр-кўрона иш тутиш билан баробардир.

Бугунги фаолиятимизга, ишимизга шу нуқтаи назардан баҳо берадиган бўлсак, бундай талабларга жавоб бермайди-

ган ҳолни кўриш мумкин. Ҳолбуки, корхоналар, концернлар, ассоциациялар, тармоқлар, қолаверса, бутун регионларнинг истиқболли ривожланиши маркетинг — талабни ўрганишга боғлиқ. Лекин, очигини айтганда, республикада бу борада старли даражада иш олиб борилмаяпти.

Табиий савол туғилади: бугун республиканинг қайси ассоциацияси, концерни, бирлашмаси келажакни олдиндан кўра билиб, талабни харид имкониятларини чуқур ўрганиб маҳсулот ишлаб чиқаряпти? Афсуски, бу саволга ижобий жавоб йўқ.

Ўзбекистонни иқтисодий ривожлантириш стратегияси ҳақида гап борганда, бу стратегия биринчи навбатда давлатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, халқнинг турмуш шароитини яхшилаш манфаатларидан келиб чиқиши керак, дея таъкидлади Ислом Каримов. Шу жиҳатдан, иқтисодий стратегик мақсадларга эришишнинг асоси, аввало, тармоқ ва регионларнинг муҳим ишлаб чиқаришлар бўйича ривожланиши билан боғлиқдир.

Шуни алоҳида қайд этишни истардимки, йилнинг биринчи чораги якунлари замирида гоят чуқур мазмун бор. Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида таъкидланганидек, демократик қайта ўзгартиришлар ва иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичи тугалланди ва биз ўз тараққиётимизнинг, янгиланиш ва ривожланиш йўлидаги ҳаракатимизнинг сифат жиҳатидан янги босқичига дадил қадам қўйдик. Бошқача айтганда, моҳияти жиҳатидан янги марраларни белгилаб олдик.

Олдимизга республикаимиз учун, Ўзбекистон халқи учун янада мураккаброқ ва истиқболимизни ҳал қилувчи мақсад ва вазифаларни қўйдик. Уларни муваффақиятли ҳал этиш Ўзбекистоннинг чинакам сиёсий ва иқтисодий мустақиллигига эришишга, республикани XXI аср бошидаёқ иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатлар қаторига чиқаришга қаратилгандир.

Бунинг учун бизда барча зарур шарт-шароитлар мавжуд. Ўтган йилларда яхши замин яратилди. Эндиликда биз олға томон дадил одимлашимиз зарур. Мулкчиликка нисбатан муносабатни ўзгартириш, янги бозор муносабатларини шакллантириш борасидаги, шунингдек, иқтисодий салоҳиятни мустаҳкамлаш, иқтисодиётни барқарор ва изчил

ривожлантириш борасидаги кечиктириб бўлмайдиган муаммоларни ҳал этишга астойдил киришишимиз керак.

Ташаббускорлик ва тадбиркорликни кўпроқ намоен қилиш зарур. Масъулиятдан қўрқмаслик керак. Бошқарувнинг барча босқичларида зарур қарорларни мустақил равишда, тезкорлик билан қабул қилиш лозим. Кўпроқ иқтисодий эркинлик, кўпроқ мустақиллик, кўпроқ тадбиркорлик — мана шулар барча ишларимизнинг асоси бўлиши зарур.

Лекин бу борадаги биринчи ва асосий камчилик иқтисодий ислохотларнинг етарли даражада амалга оширилмаётгани, энг муҳими, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусий мулкчиликка, тадбиркорликка кенг йўл очиб беришда сусткашлик, лоқайдлик, оқсоқликка йўл қўйилаётгани аён бўлади.

Барча бўғиндаги раҳбарлар, айниқса, корхона раҳбарлари, бу масалага жиддий қарашлари лозим. Бу соҳадаги ечилмаган муаммоларнинг асосий қисми ҳокимликлар, тижорат банклари ва бир неча вазирликлар ва уларнинг ўрта бўғинларида чигаллашмоқда.

Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнининг Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида айтилган муҳим жиҳатига яна бир бор эътиборингизни жалб қилмоқчиман. Хусусийлаштириш, мулкдорлар сонини иложи борича кўпайтириш — мамлакатимизнинг, давлатимизнинг иқтисодий мустақиллигини таъминлаш, ҳар бир фуқаро даромадини, ҳаёт даражасини ошириш билан боғлиқ жуда муҳим омилдир. Қолаверса, мулк ҳақиқий эгасини топсагина, турли талон-торождларга, пулини олмай туриб маҳсулот жўнатиш каби салбий ҳолларга чек қўйилади.

Қимматли қоғозлар бозорини шакллантириш ҳам етарли даражада эмас. Молия вазирлиги, Давлат мулк қўмитаси — бу иш мутасаддилари ўз фаолиятларини жалдлаштиришлари лозим.

Ўзингиз ўйланг, республикада ташкил этилган 3 мингдан зиёд акционерлик жамиятидан фақат 15 фоизи акция чиқарган бўлса, йилнинг биринчи чорагида Қорақалпоғистон Республикасида акционерлик жамиятининг бирорта ҳам акцияси сотилмаган бўлса, Хоразм, Жиззах, Навоий, Сирдарё ва Фарғона вилоятларида атиги битта-иккита акционерлик жамиятининг акцияси сотилган

бўлса, унда, қандай қимматли қоғозлар бозори тўғрисида сўз юритиш мумкин?!

Аҳолининг ерга бўлган доимий қизиқишига қарамай, ҳокимликлар ер бозорини ривожлантиришга старли эътибор бермаяпти. Бу умрбод эгалик қилиш ҳуқуқи билан сотиладиган ер майдонларига ҳам, ер майдонлари билан биргаликда сотиладиган савдо ҳамда хизмат кўрсатиш объектларига ҳам тегишлидир.

Масалан, жорий йилнинг биринчи чорагида мамлакат бўйича ҳаммаси бўлиб 684 гектар ер майдони, шу жумладан, савдо ва хизмат кўрсатиш объектлари жойлашган 152 гектар ер майдони сотилган. Хоразм, Самарқанд, Тошкент вилоятларида ва Тошкент шаҳрида бундай майдонлар ҳаммаси бўлиб битта ёки иккитани, Жиззах ва Сирдарё вилоятларида эса атиги биттани ташкил этади.

"Ўзулгуржисавдо" деган ташкилотимиз бор. У ўзининг биринчи галдаги вазифаси — тадбиркорлар ўз маҳсулотларини сотишлари, зарур материалларни харид қилишлари мумкин бўлган ярмаркаларни ташкил этишга ва ўтказишга етарли эътибор бермаяпти.

Шу йилнинг биринчи чорагида Бухоро, Жиззах, Қашқадарё, Навоий, Сирдарё ва Хоразм вилоятларида бирорта ҳам ярмарка ўтказилгани йўқ. Буни қандай баҳолаш керак?

Жойларда майда улгуржи савдо дўконлари расмийат учунгина ташкил қилинганини, улар товар, маҳсулот ишлаб чиқарувчилардан анча узоқда жойлашганини, тегишли техника, асбоб-ускуналар билан жиҳозланмаганини кўриш мумкин.

Бугун иқтисод, ишлаб чиқаришга энг катта тўсиқ бўлиб турган яна бир масала ишлаб чиқарувчи ва истеъмол қилувчи корхоналар ўртасидаги ҳисоб-китобларнинг вақтида амалга ошмаётганидир, деди Президент. Шундай раҳбарлар борки, ўз истеъмолчиларининг молиявий аҳволини суриштирмай, уларга ишлаб чиқарилган маҳсулотларини етказиб туришибди. Ваҳоланки, мижозларининг "чўнтагида" бир тийин ҳам йўқ. Оқибатда бундай корхона раҳбарлари истеъмолчиларидан тегишли пулни ундира олмай, меҳнати ақини тўлашимиз керак, деб ҳукуматга пул сўраб кўришга жўнат қилади.

Шунинг учун ҳам "Халқ" жалигида ҳисоб-китоблар ўз вақтида ўтказилиши учун корхона ва ташкилотлар

раҳбарларининг масъулиятини ошириш борасидаги чоратадбирлар тўғрисида" Президент Фармони чиқди. Унда истеъморчиларнинг молиявий аҳволини инобатга олмай, пухта ҳисоб-китоб қилмай туриб, уларга маҳсулот етказишни давом эттираётган корхона раҳбарларига нисбатан қаттиқ жавобгарлик чораларини қўллаш кўзда тутилган. Бу борада республика Прокуратураси, Давлат солиқ қўмитаси, Марказий банк, тижорат банклари ҳамда корхона раҳбарлари тегишли ҳулосаларни чиқаришлари керак.

Шу билан бирга, баъзи бир тижорат банкларидаги қўли эгри кимсалар ўз ҳамёнларини ўйлаб, корхоналарнинг маблағларини бошқа мақсадларга ишлатиб юрибди. Оқибатда бу корхоналар "айбсиз айбдор" бўлиб қолмоқда. Бундай ҳолатлар билан ҳам шафқатсиз курашмоғимиз лозим. Марказий банк бу масалага юзаки қараб келяпти. Бу масалада назоратни кучайтириш зарур. Керак бўлса, бундай тижорат банкларини ва уларнинг бўлимларини ёпиш, раҳбарларини эса жавобгарликка тортиш лозим.

Яна бир муҳим масала шундан иборатки, нақд пул ва кредитлар қўшимча эмиссиясига кескин чек қўйиш керак. Ҳозир Марказий банк бу масалада қатъий йўл тутмоқда. Биз буни қўллаб-қувватлаймиз.

Ҳар бир вилоят, шаҳар ва туман раҳбарлари ўз ишларини шундай ташкил қилишлари керакки, токи нақд пул ҳисобида берилаётган иш ҳақи, нафақа ва бошқа даромадлар аҳолининг харид қилиш қувватини ошириш, хилма-хил хизмат кўрсатиш ташкилотларини кўпайтириш орқали банкларга қайтиб келиши лозим. Бунинг учун эса вилоят, шаҳар ва туманларда катта ишларни амалга ошириш керак. Аввало, аҳоли олаётган даромадларнинг ички бозор товар ресурслари билан мувозанатини таъминлаш, қўшимча мол-мулк келишига кенг йўл очиш керак. Хуллас, юқоридан қўшимча пул ёки товар беришади, деган кайфиятдан воз кечиш лозим.

Пул қадрсизланмаслиги учун бир қоида доимо эсимизда бўлиши керак. Яъни ҳар қандай маош, нафақа кўпайишидан олдин, бозоримиздаги ҳамаи ҳам шу даражада, балким ундан ҳам тезроқ кўпайиш шарт. Бу қоидага ҳаммамиз риоя қилишимиз зарур. Бу — умумиқтисодиёт қонуни. Му-тахассислар ҳисоб-китобига қараганда, агар қўшимча маҳ-

сулот бозорга стказилмасдан нақд пул миқдори 1 фоизга кўпайса — нархлар миқдори 1,2—1,4 фоизгача ошиб кетади.

Агар бу йўлни танласак, Ўзбекистонда нафақат инфляцияга, яъни нарх ошишига, балки гиперинфляцияга, бошқача тил билан айтганда, оқибатда ҳеч қандай жиловланмайдиган офатга, нарх ошиб кетишига олиб келади. Бу эса, гирдобга ўхшаган даҳшатли нарсаси — тушгандан кейин чиқиб кетишнинг иложи йўқ, десак ҳам бўлади. Унинг оқибати, яна такрорлайман, табиий офатга тенгдир.

Ички бозоримизни маҳсулотлар билан тўлдириш ва экспорт имкониятларимизни кўпайтириш — устувор йўналишлардан биридир. Лекин, кимки фан-техника ютуқларини қўлламай, ортиқча харажатларни камайтирмай, фақат маҳсулотлари нархини ошириш йўли билан яхши натижага эришаман деса — жуда катта хато қилган бўлади.

Ҳозирнинг ўзидаёқ айрим саноат маҳсулотларининг нархи дунё бозори нархидан ошиб кетди. Шу сабабли, бу маҳсулотлар на ички бозорда, на ташқи бозорда сотилмай қолиб кетяпти. Демак, бозор муносабати қонунлари амалда ўз таъсирини кўрсата бошлади. Бу гап, авваламбор, снгил ва маҳаллий саноат корхоналари раҳбарларига тегишли. Эртага бундай ҳолат, бундай вазият бошқа корхона ва тармоқларга ҳам стиб боришини кутишимиз мумкин.

Ишлаб чиқариш учун кстаётган харажатлар, шу жумладан, хом ашё ва ёқилғи нархи кўпайиб кетди, деймиз. Тўғри. Лекин бир мисол келтирмоқчиман. Масалан, муайян маҳсулотни ишлаб чиқаришга АҚШ саноатида кетган харажатларни солиштирсак, ёқилғи ва электр энергияси Россияда 3 баробар, Ўзбекистонда эса 3,5 баробар кўп сарф қилинишини кўрамиз. Бунга изоҳнинг ҳожати бўлмаса керак.

Бу борада ҳамма корхона ва идора раҳбарларини огоҳлантирмоқчиман. Ҳаммага маълумки, биз ёқилғи-энергия манбалари нархини уч йилдан бери жиловлаб келяпмиз. Бунга бюджетдан катта маблағ сарф бўляпти. Лекин корхона раҳбарлари билиб қўйиши керак, бунинг ҳам чеки бор. Эртага ёқилғи энергия манбаларининг нархи эркинлашса, кейин нимани баҳона қиласиз?

Ортиқча харажатларни ва шунинг ҳисобига ишлаб чиқариш таннархини камайтириш борасида чора-тадбирлар кўриш

ўрнига, айрим раҳбарлар ҳанузгача солиқдан озод қилиш ҳақидаги илтимослар билан тинимсиз мурожаат қилиб юришибди. Айтиб қўйишимиз керак: бу — бефойда ҳаракатдир.

Албатта, харажатларни кескин камайтириш, тежамкорлик асосида маҳсулот сифати ва сонини яхшилаш учун корхоналарни янги техника ва технологиялар билан жиҳозлаш керак. Бунга маблағ топиш керак. Лекин, энг муҳими, хўжалик ва корхона раҳбарлари бу муаммо устида эртага эмас, бугун бош қотиришлари лозим.

Барчамизга маълумки, бугунги кунда Ўзбекистоннинг ислохотлар соҳасида олиб бораётган сиёсатини дунёнинг нуфузли молия ташкилотлари, жумладан, Халқаро валюта фонди кенг қўллаб-қувватламоқда. Бундай имкониятлардан оқилона фойдаланмасак, катта хато қилган бўламиз.

Бу ерда гап фақат ишлаб чиқариш эмас, балки ҳамма соҳалар хусусида боряпти. Бизда, мисол учун халқаро туризмни ривожлантириш учун беқиёс имкониятлар бор. Халқаро ташкилотлар бунга жуда катта қизиқиш билдирмоқда. Фақат биз бу имкониятларни тўла ишлатишимиз керак, акс ҳолда, имкониятлар самарасиз қолаверади.

Шунинг учун барча бўғин раҳбарлари олдида катта масала турибди. Ватанимизнинг, халқимизнинг манфаатини кўзлаб, чет эллик шериклар билан оқилона ва тенг иш олиб бориш керак. Бу масалада ҳали кўп нарсаларни ўрганишимиз лозим. Яна таъкидлайман, қайси ташкилот, корхона хорижий шериклар билан алоқа тузмаса, ишни самарали ташкил қилмаса, бундай корхонанинг келажаги йўқ.

Ўзбекистон иқтисодининг асосий омили ва манбаи — қишлоқ хўжалигимизнинг ривожини ва самарасидир, деди Ислом Каримов.

Бугунги кунда энг муҳим, энг долзарб масала — бошоқли дон ҳосилини нобуд қилмасдан йигиштириб олиш, Ўзбекистонимизнинг дон-нон таъминотида мустақилликка эришишдир. Шундай уюшқоқлик билан меҳнат қилсак, мен бугун шу нарсани комил ишонч ва мамнунлик билан айта оламанки, насиб этса, 1996 йилда мамлакатимиз галла бўйича ўзини тўлиқ таъминлай олади. Бу нима дегани? Бу — ана шу маҳсулотларни сотиб олиш учун сарфланаётган пахта, олтин эвазига келаётган маблағларни янги технология, жиҳозлар сотиб олишга, бошқа устувор мақсадларга сарфлаш мумкин

бўлади, деганидир. Ҳозир четдан келтириладиган бир тонна галла, йўл харажатлари билан қўшиб ҳисоблаганда 190 долларга тушмоқда. Бу йил 1 миллион 400 минг тоннадан зиёдроқ бошоқли дон етиштиришимиз керак. Бу мақсадимизга эришсак, ўзимизнинг арзон ва беминнат нонимиз бўлади. Мамлакатда чорва ривожини учун қўлай имконият туғилади, ўз навбатида сут ва гўшт ҳам кўпаяди. Шу маънода, 1995 йилнинг биринчи ярмини муваффақиятли якунлаш муҳим аҳамиятга эга. Чунки ана шу ярим йиллик, унинг ижобий натижалари келгуси 2—3 йил учун мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилади.

Барча режаларимизни тўла амалга оширсак, омадимизни берса, 1996 йилда нефть маҳсулотларини четдан олиб келишга ҳам чек қўямиз. Негаки, нефть ва нефть маҳсулотлари ишлаб чиқариш 3,5 баробар кўпайганини эслаб ўтсак ва бундан фахрлансак арзийди. Демак, бу — аниқ режа, бугунги иш суръати шу нарсани яққол исботлаб турибди.

1996 йилда яна икки кўрсаткич — сут ва гўшт маҳсулотларини давлат йўли билан ва давлат маблағи ҳисобига олиб келишга зарурат бўлмайди. Бу ҳам — иқтисодий мустақилликнинг яна бир белгиси.

Умид қиламанки, бундай ютуқлар кўпайиб бораверади ва биз албатта ўз муродимизга — халқимиз учун муносиб турмуш яратишга эришамиз, деди Президент пировардида. Бу йўлда биздан талаб этиладиган нарсаси — сидқидилдан, яхши ният билан, ҳалол меҳнат қилишдир.

ДЎСТЛИГИМИЗ ҚУЁШИ МИНГ ЙИЛЛИКЛАР ҚАЪРИДАН НУР СОЧАДИ

Ассалому алайкум, қадрли қозоқ туғишганлар!

Азиз дўстлар!

Муҳтарам дўстим Нурсултон Абишевич!

Бугун биз, Ўзбекистон вакиллари, Сиз қозоқ биродарларимизнинг очиқ чехраларингизни кўришдан, Сизларга ўзбек халқининг самимий саломларини етказишдан гоят мамнун эканимизни изҳор этишга ижозат бергайсизлар.

Биз, Ўзбекистондан келган дўстларингиз ўзимизни қўноқ сифатида эмас, балки ўзимизга энг яқин ва энг қадрдон, кўнглимиз ҳам, ўйимиз ҳам, нияту мақсадларимиз ҳам бир оилада, деб ҳис этмоқдамиз.

Азиз қозоқ қардошлар!

Азиз Нурсултон Абишевич!

Энг аввало бу ажойиб ва ўхшаши йўқ диёр — биз, барча ўзбеклар учун яқин бўлган Қозоғистонга ташриф буюриш имконини яратганингиз, Сизнинг Ўзбекистон шаънига, унинг халқи шаънига айтган самимий дил сўзларингиз учун миннатдорчилик билдиришни истар эдим.

Дўстим Нурсултон Абишевич ва бутун қозоқ халқини яқинда ўтказилган умумхалқ Референдуми натижалари билан, халқнинг юксак ишончи, Президент ваколатлари муддатининг 2000 йилга қадар узайтирилгани билан муборакбод қилиш менга улкан мамнуният бахш этади.

Биз Рсферендум натижаларини кўп миллионли халқингизнинг Қозоғистоннинг ички ва ташқи сиёсати, изчиллик билан ўтказиладиган янгиланишлар ва ислохотлар сиёсати, кўп миллатли халқ ва унинг келажаги манфаати йўлида ўтказиладиган сиёсатга юксак ишончининг намоён бўлиши, деб биламиз.

Ҳурматли дўстлар!

Бизга Аллоҳнинг ўзи қўшни бўлиб яшашдек улкан нсъматни ҳадя этган. Бизнинг халқимизда "қовли олма, қўшни ол" деган мақол бор.

Биз азалдан буюк Турон — Туркистон деган ерда яшаймиз, бизга битта Қуёш нур сочади, бир булоқ ва бир дарёдан сув ичамиз. Оғир пайтда қўшни қўшнига ёрдам берган, ундан ҳол сўраган, бир-биридан нонини, ширин сўзини аямаган.

Бизнинг илдишларимиз муштаракдир. Буюк боболаримиз Ал-Беруний ва Ал-Форобий, Ибн Сино ва Улуғбек, Баҳовуддин Нақшбанд ва Навоий, Бобур ва Абай, Абдулла Қодирий ва Мухтор Авестоннинг, бутун инсоният фахрланиб тилга оладиган кўплаб бошқа аждодларимизнинг юлдузлари асрлар оша бизга нур сочиб келди ва ҳозир ҳам нур сочмоқда.

Ҳар биримиз Хожа Аҳмад Яссавий номини тилга олар эканмиз, алоҳида гурурни ҳис этамиз. Унинг фаолияти донолик ва адолат мезони бўлиб, Туркистондаги барча халқларни бирлаштириб, жипслаштириб турибди.

Дастлабки учрашувлардан бирини ана шу муқаддас жой — Хожа Аҳмад Яссавий мақбараси ёнида ўтказишга қарор қилганимиз ва шу ерда дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги шартномани ўз имзоимиз билан тасдиқлаганимиз тасодиф эмас. Буни Сиз ҳам, Нурсултон Абишев, ҳақли равишда таъкидлаб ўтдингиз.

Ҳанузгача ёдимда: қадимги Ясси, ҳозирги Туркистон шаҳри ҳамда унинг яқин атрофидаги овуллар ва қишлоқлар аҳолиси, қозоқлар ва ўзбеклар мақбара олдидаги майдонга тўпланишди.

Халқнинг ўзи бизнинг шартномамизни, халқларимизнинг қардошлик алоқаларини мустаҳкамлаш тўғрисида Нурсултон Назарбоев билан қабул қилган қасамёдимизни маъқуллади. Ўшанда менинг назаримда биз имзолаган шартномани фақат халқ эмас, буюк аждодимиз Хожа Аҳмад Яссавий ҳам маъқуллагандек эди.

Азиз дўстлар!

Биз, қозоқлар, қирғизлар, туркманлар, тожиклар ва ўзбеклар, шу ғўзал диёримизда яшаётган барча кўп сонли миллатлар ва элатлар, тақдир тақозоси билан аҳил бўлиб яшашга, дўст бўлиб яшашга, хонадонимизни, фарзандларимизни урушлардан, келишмовчиликлар ва бир-бирига қарама-қарши туришдан асраш учун, миннатдор авлодлар бизнинг шаънимизга, ҳозирги қийин шароитда муштарак истиқболимиз биносининг пойдево-

рини барпо этаётган кишилар шаънига яхши сўзлар айтиши учун ўзимизга боғлиқ ҳамма ишни қилишга маҳкум этилганмиз.

Марказий Осиё халқларини буюк мақсадлар йўлида, келажак йўлида бирлаштиришни бошлаб беришда дўстим Нурсултон Назарбоев билан муносабатларимиз яхши пой-девор, мстиндек мустаҳкамлайдиган бўгин эканини чин дилдан эътироф этаман. Чунки, шу минтақадаги давлатлар ва халқларни бирлаштириш тўғрисидаги кўп гоёлар Нурсултон Назарбоевдан чиққан.

Азиз қозоқ дўстлар!

Ўзбекистонда шу кунларда Абай Қўнанбоевнинг 150 йиллик юбилейига катта тайёргарлик кетмоқда.

Буюк Абай ўзбек биродарлари тўғрисида бундай деган эди: "Ўзбеклар етиштирмайдиган ва мўл ҳосил олмайдиган экиннинг ўзи йўқ, ер юзида ўзбек савдогарларининг оёғи етмаган жой йўқ, ўзбеклар удалай олмайдиган ишнинг ўзи йўқ... Ўткир зеҳн, маҳорат, абжирлик ва тадбиркорлик — буларнинг ҳаммаси ўзбекларга ҳос хусусиятдир. Вазминлик ва хушмуомалалик ҳам шуларда..."

Айтинг-чи, азиз дўстлар, биз ўзбеклар шундай сўзларни айтган буюк Абайни севмаслигимиз мумкинми, ахир!

Ўзбек халқи орасида Абайнинг катта шуҳрат қозонгани ҳам шундан. Бу шуҳратнинг яна бир сабаби — қозоқ халқининг бошқа бир фарзанди Мухтор Авезовнинг асари, унинг "Абай" романидир. Бу асарни ҳар қандай маърифатли кишининг уйдан топиш мумкин.

Мухтор Авезовнинг ўзи далолат беришича, у буюк Абдулла Қодирийни ўстоз деб билган. Бу эса, кўп нарсанинг, аввало халқларимиз маънавий мероси узвий ва муштарак эканининг далилидир.

Бу — ажойиб ўзбек шоири Ғафур Ғулом, дўстлигимиз қуёши минг йиллар оша нур сочмоқда, деганида нақадар ҳақ бўлганини кўрсатади.

Бизнинг биродарлигимиз тарих синовидан ўтган, аж-долларимиз умумий душман ҳужумини биргаликда даф этишганида, уларнинг қони билан йўғрилган.

Ўзбекларнинг ўғлонлари ҳам ҳозирги Қозоғистон диёрини босқинчилардан ҳимоя қилиб, қозоқлар билан ёнма-ён урушганини биламиз.

Мана шу имкониятдан фойдаланиб, фақат ўзимнинг эмас, бутун халқимизнинг фикрини айтмоқчиман: Ҳозирги кунда Қозоғистоннинг мустақиллиги ва барқарорлиги — Ўзбекистоннинг ҳам мустақиллиги ва барқарорлигидир. Ўзбекистон мустақиллиги ва барқарорлиги Қозоғистон учун ҳам шундай эканига ишонаман.

Қозоқ халқининг ўша йиллардаги тарихи саҳифалари жуда ғамгин саҳифалардир. Бутун-бутун қабилалар ўз жойини ташлаб кетган. Уларнинг кўплари биродарлари — ўзбеклар юртидан бошпана топган. Уларнинг авлодлари — бир миллиондан ортиқ киши ҳозир ҳам биз билан яшамоқда ва меҳнат қилмоқда.

Қозоқ уруғлари ўша оғир йиллардан ўзлари учун тарқалиб кетмаслик, бирлашиш, бир бутун халқ бўлиш керак, деган буюк сабоқ чиқарганлар, бу сабоқни биз ўзбеклар ҳам бутун узоқ ва қийин тарихимизда бошдан кечирганмиз.

Хорижий босқинчиларга қарши курашда қозоқ халқини бирлаштиришга муваффақ бўлган уч буюк бий — Тўлабий, Қозоқбекбий, Ойтекебийнинг номлари чиндан ҳам мардлик ва жасорат, ўз халқига, ўз диёрига чексиз садоқат рамзи бўлиб қолган.

Сиз қозоқ биродарлар Қарлиғашбий ҳам деб атайдиган Тўлабий, чиндан ҳам узоқни кўра биладиган инсон, ўзбек диёрига кўчиб ўтган қозоқларни ўзбеклар билан тинчлик ва дўстликда яшашга, ўзбекларнинг қонунларига риоя қилишга даъват этган эди.

Тўлабийнинг сўнгги хоҳишига қаранг: у ўзини Тошкентдаги муқаддас Шайхонтоҳур мазорига дафн этишни васият қилган, шу тариқа бизнинг пойтахтимизни ўзбеклар учун ҳам, қозоқ биродарларимиз учун ҳам зиёратгоҳга айлантирган.

Ҳурматли дўстлар!

Азиз Нурсултон Абишевич!

Халқларимиз мустақилликка эришиб, демократик жамият қуриш йўлидан дадил қадам ташлаётган пайтда қозоқ халқининг яна бир ажойиб фарзандининг номини эслаш бизнинг муқаддас бурчимиздир. Мен Турар Рисқулов ва унинг сафдошлари туғрисида гапиряпман.

У Туркистон ўлкасидаги барча республикаларнинг халқлари бирлашиши ва биродарлигининг қизгин тараф-

дори ва жарчиси эди. Турар Рисқулов ўша даврдаги ҳукмрон мафкурага қарамай, ҳозир биз ёқлаётган ғоя учун мардона курашди, бутун вужуди билан курашди. Ўз ҳаётини шу ғоя учун қурбон қилди.

Ажойиб ажодларимизнинг барча халқларнинг бирлик ва биродарлиги учун зўр бериб курашгани, фидокорлиги ва қадимги ўлкадаги бутун халқ қўллаб-қувватлашига интилиши ҳозирги кунда муштарак мулкимизга айланди ва аниқ ишларимизда рўёбга чиқмоқда.

Олис ва яқин тарихимизда эслашга арзийдиган воқеалар жуда кўп. Бу тарихда фақат бир нарса — душманлик йўқ, чунки, биз икки абадий тушунча, қозоқлар айтгандек, "ўзбек — ўз оғам" бўлса, ўзбеклар айтгандек, "қозоқ йўлдошинг бўлса, йўлдан адашмайсан" деган тушунчага муқаддас қонун каби амал қилиб келганмиз.

Тошкент кўчаларида даҳшатли зилзила пайтида ёрдамга келган қозоқ бинокорлари қурган уйлар қад кўтариб турибди.

Ҳозирги кунда мамлакатларимиз, халқларимиз ўртасидаги ўзаро муносабатлар сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилмоқда. Улкан бойликларга эга бўлган икки мустақил давлат сиёсий, иқтисодий, маънавий ва инсоний салоҳиятларини тагин ҳам жипсроқ бирлаштириш йўлидан бормоқда.

Бунга бизни фақат жўғрофий яқинликкина эмас, тарихий, этник, тил, маданият, диний муштаракликкина эмас, шу билан бирга фақат биргалашиб, мустаҳкам ҳамкорликда ҳал қилиш мумкин бўлган умумий иқтисодий, ижтимоий-экологик муаммоларнинг кўплиги ҳам ундамоқда.

1993 йилнинг июль ойида Қозоғистон билан Ўзбекистон ўртасида 1994—2000 йилларда иқтисодий интеграцияни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги битим имзоланди. 1994 йилнинг январида ягона иқтисодий ҳудудни барпо этиш тўғрисидаги шартнома имзоланди (апрель ойида мазкур шартномага Қирғизистон Республикаси қўшилди).

Ижроия қўмита тузилди, Марказий Осис Ҳамкорлик ва тараққиёт банки таъсис этилди. Ана шу органларнинг иши натижасида Бишкекда Республикалар Бош вазирлари кенгаши қарори имзоланди. Унда томонлар 2000 йилга қадар республикаларни иқтисодий жиҳатдан бир-бирига

яқинлаштиришнинг йўналишларини, шартномада иштирок этувчи давлатлар халқ хўжалиги мажмуаларини ривожлантиришнинг устуворлигини ҳисобга олиб, биринчи навбатда амалга ошириладиган сармоя сарфлаш ва объектларни барпо этиш лойиҳаларини аниқладилар.

Илм-фан соҳасидаги ҳамкорлик ҳам кенгайиб бормоқда. Хусусан, ҳозирги пайтда илм-фан ва технологияларнинг 16 та устувор йўналиши бўйича 107 лойиҳадан иборат қўшма илмий-техника дастури тайёрланган ва кўриб чиқилмоқда. Бу лойиҳаларнинг айримлари бўйича биргаликда иш бошлаб юборилди.

Ўтган йили Ўзбекистон Республикасида Қозоғистон Республикаси кунларини ўтказиш чоғида янги технологиялар бўйича Ўзбекистон — Қозоғистон марказини барпо этиш тўғрисида аҳдлашувга эришилган эди. Шу кунларда биз марказнинг таъсис ҳужжатларини имзолашни режалаштиряпмиз.

Тенглик асосида ахборот ва таҳририят материаллари алмаштирилди, базалар ва маълумот банкларини айрибош қилиш тўғрисидаги таклифлар тайёрланди. 1995—1996 йилларга мўлжалланган битим лойиҳаси ҳам тайёр. Бу битим чинакам ягона илмий-техникавий ахборот ҳудудини вужудга келтиришга имкон беради.

Патентга доир маълумотларни айирбош қилиш тўғрисида Қозоғистон Республикаси Миллий патент маҳкамаси билан Ўзбекистон Республикаси Давлат патент маҳкамаси ўртасида икки томонлама битим тузилди.

Халқ хўжалигининг барча соҳаларида ҳамкорлик қилиш бўйича бошқа лойиҳалар ҳам бор. Биз интеграция йўналишини белгилаб олдик. Бу халқларимиз фаровонлиги, республикаларимиз иқтисодий салоҳиятининг юксалишига кучли туртки бўлишига, ҳар бир давлатда ва бутун бир минтақада иқтисодий вазиятнинг соғломлашишига кўмак беришига ишончим комил.

Республикаларимиз ўртасидаги маданий алоқалар ҳам анъанавийдир. Чўқон Валихонов, Абай, Жамбул, Мухтор Авезов, Собит Муқонов, Анвар Олимжонов, Ўлжас Сулаймонов — уларнинг ўзбек ва қорақалпоқ тилларига таржима қилинган асарлари кутубхоналаримизда ўзбек ёзувчилари асарлари билан доимо ёнма-ён туради.

Биз Ойбек, Ғафур Ғулом, Миртемирнинг қовоқ қардошларимиз орасида қай даражада машҳур эканини ҳам биламиз.

Ҳозирги пайтда, илгари айтганимдек, Ўзбекистонда 1 миллиондан ортиқ қозоқ, Қозоғистонда эса — ярим миллиондан ошиқ ўзбек истиқомат қилади.

Бизда 605 қозоқ мактаби бор. Уларда 15 минг бола ўқийди. Ҳозир миллий маданиятларнинг қайта тугилаётгани ҳақида кўп гапириш расм бўлган, бироқ мен Тошкентдаги қозоқ маданияти маркази фаолияти ҳақида гапирар эканман, қозоқ маданиятининг қайта тугилиши ҳақида эмас, унинг ривожланаётгани хусусида гапиришни истар эдим.

Тошкент, Сирдарё, Жиззах, Нукус ва Навоий педагогика институтларида таҳсил қозоқ тилида олиб бориладиган бўлимлар бор. Кўплаб олий ўқув юртлари ва техникумларда кириш имтиҳонлари қозоқ ёшларидан уларнинг она тилида олиниши йўлга қўйилган.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюмиси ҳузурида қозоқ адабиёти кенгаши муваффақиятли ишлаб турибди.

Жиззах вилоят театрида "Коктем" қозоқ театр-студияси ташкил этилган. Мана, тўрт йилдирки, қозоқ тилида "Нурли жол" республика газетаси нашр этилмоқда.

Ҳурматли дўстлар!

Муносабатларимиз янада ривожланиши ва турмушнинг янги-янги қирраларини қамраб олаверишига шак-шубҳа йўқ. Ҳозир Қозоғистонда ўтаётган Ўзбекистон Республикаси кунлари ҳам Ўзбекистонда ўтган сизларнинг республикангиз кунлари сингари — ҳамкорлигимизни янада чуқурлаштириш сари ташланган янги қадамдир.

Халқларимиз бундан фақат ютади ва агар биз яхши қўшни ва дўст, тенг шерик сифатида савдо, сармоялар айрибошлашлар, ҳукумат даражасида ва бошқа даражаларда алоқаларни кенгайтиришга ўзаро яхши шароит яратиб бериш тамойилини амалга оширишга эришсак, улар ҳозирги ислохотларни амалга ошириш натижасида тўғри маънода бой бўлишади.

Мен Ўзбекистонда Қозоғистон кўпроқ бўлиши, Қозоғистонда эса Ўзбекистон кўпроқ бўлишининг астойдил тарафдориман. Нурсултон Абишевич бу маънода мени

қўллаб-қувватлайди, деб ўйлайман. Биз шундай қилсак, юксак тараққий этган мамлакатлар тажрибасидан тезроқ баҳраманд бўламиз, охир-оқибатда юксак тараққиётга эришамиз.

Бир мамлакатда иккинчи мамлакат фирмаларининг филиаллари, машҳур корхоналар, компанияларнинг магазинлари кўпроқ очилаверсин. Турон халқлари ҳаётининг тарихий қон-томири, ҳар доим карвонлар бир-бирининг истиқболига қараб юрган Буюк ипак йўли қайтадан тикланиши керак.

Айрим мансабдор ва раҳбарларнинг сусткашлиги, узоқни кўра билмаслиги, чекланганлиги туфайли пайдо бўлган бюрократик ғовларда ифода бўлаётган барча сунъий тўсиқларни олиб ташлаш керак.

Бу йўлни поклик, соғлом фикр, дўстлик ва ишончга асосланган Буюк ипак йўли деган юксак номга муносиб қилиш бизнинг қўлимиздан келади.

Биз ҳаммамиз — ўзбеклар ҳам, қozoқлар ҳам, мамлакатларимизни ватан қилган бошқа халқлар ва миллатларнинг вакиллари ҳам масалага мана шундай ёндашув, бу тамойилларнинг ҳаётимизда муайян равишда амалга ошиши тарафдоримиз.

Ҳурматли дўстлар, бовурларим!

Икки давлатнинг ақл-зиё аҳли, миллий санъат юлдузлари, таниқли олимлар, адабиёт арбоблари, журналистлар, иқтисодчилар, тадбиркорлар, ишлаб чиқариш ходимлари бир дастурхон теварагида дўстона учрашадиган ҳозирдагидек тадбирлар, байрамона кўнгил очарлар, дунёвий суҳбатлардан иборат бўлиб қолмаслиги керак.

Биз, халқимиз бошидан кечириётган даврнинг — ҳозирги кунда қадимги Турон — Туркистон диёрида юз бераётган воқсаларнинг муҳимлиги ва масъулиятини бир-галикда англаб етмоғимиз лозим.

Шубҳасизки, турмушнинг барча соҳаларидаги ҳаётбахш ўзгаришлар маънавий ва ахлоқий қадриятларни тиклашдан бошланади. Қадрли дўстлар, айти шу соҳада сизларнинг эътиборли кишилар эканингиз, жамиятдаги, халқ орасидаги обрўйингиз катта аҳамият касб этади.

Сизлар ижодингиз, ижтимоий фаоллигингиз билан ривожланган ва гуллаб-яшнаган давлатлар сафи томон

ҳаракатимизни тезлаштиришда ёрдам беришингиз мумкин. Энг муҳими, ниҳоят ўзимизнинг бир бутун, яхлит қадимий Туркистон фарзандлари эканимизни ҳис этишимизга ва айти пайтда ўзлигимизни, ўз мустақиллигимиз ва ўзимизга хос фазилатларимизни сақлаб қолишга ёрдам беришингиз мумкин.

Қийинчиликларни бошимиздан биргаликда кечиришимиз осонроқ бўлади, бунёдкорлик билан шуғулланишимиз, ҳар қандай сиёсий ва иқтисодий тазйиқларга бардош бериб, олдимизга қўйган мақсадга эришишимиз осонроқ бўлади.

Шу жиҳатдан қараганда, биргаликда ҳал қиладиган муаммоларимиз кўп, биргаликда мулоҳаза юритадиган, фикрлашадиган, кўнглимизда тўпланиб қолган ва айтадиган гапларимиз кўп.

XX аср ниҳоясида икки мустақил демократик давлатимиз янги тарихида яна бир беш йилликни ўтказишимиз керак.

Бу йилларнинг қандай бўлиши, улар бизга қандай яхшиликлар келтириши, авлодлар бизни қандай эслаши ўзимизга боғлиқ.

Азиз дўстлар!

Биз Қозоғистонга қозоқ халқи учун унутилмас йил — буюк шоир ва мутафаккир Абай туғилган куннинг 150 йиллиги нишонланаётган йилда ташриф буюрдик. Абай бундай деган эди:

Бўлсин десанг умр чароғон,
Тақдирингни оқлагил, инсон.
Садоқатли дўстсиз жаҳонда
Бойлик, шуҳрат — бариси ёлғон.

Бу ҳаққоний сўзлар фақат бугунги тантананинг эмас, умуман ўзбек — қозоқ муносабатларининг шиори бўлиши керак деб ўйлайман.

Ҳурматли қозоқ биродарларим!

Мен, бир ўзбек фарзанди, дилимдаги бир рост гапни айтмоқчиман:

Қозоқ элини, қозоқ ерини, қозоқ биродарларимни яхши кўраман.

Бу фикр фақат менинггина эмас, барча ўзбекларнинг қонига, жон-танига сингиб кетган фикрдир.

— Ерда ҳаёт бор экан, қозоқ халқи абадий омон бўлсин, яшасин!

— Қозоқ биродарларим ҳеч қачон жафо чекмасин!

— Биз — ўзбеклар ва қозоқлар бир-биримиздан сира ажралмайлик!

*Қозоғистонда
Ўзбекистон кунларининг
тантанали очилиши
маросимида сузланган нутқ,
1995 йил 20 май*

ЎЗБЕКИСТОН КЕЛАЖАККА ИШОНЧ БИЛАН ҚАРАМОҚДА

Ўрматли дўстлар, биродарлар!

Авваламбор, ҳаммангизни Ўзбекистон ҳаётидаги бугунги тарихий воқеа — мана шу завод ишга туширилиши билан чин кўнглимдан табриклайман. Сизларга сиҳат-саломатлик, куч-қувват, хонадонларингизга файзу барака тилайман.

Учинчи завод биринчи навбатининг ишга туширилиши — жамоангиз ҳаёти, бутун Навоий саноатидагина эмас, балки республикамиз ҳаётида муҳим воқеадир.

Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, бу кун мустақиллигимизни оёққа турғизиш тарихида муносиб ўрин эгаллайди, давлатимизнинг иқтисодий салоҳиятини, унинг жаҳон бозоридаги ўрнини мустаҳкамлайди.

Бу кун Ўзбекистон ва МДҲдагина эмас, улардан ташқарида ҳам машҳур, айтишим мумкинки, бутун дунёда катта қизиқиш уйғотаётган ҳақиқий олтин корхонангиз тараққисти тарихига олтин саҳифа бўлиб киради.

Сизларнинг комбинатингиз бундан 30 йилдан ошиқроқ вақт муқаддам саҳро шароитида бир эртақ, афсонавий Ҳумо қуши сингари пайдо бўлган эди. Сизларнинг ноёб жамоангиз салоҳияти, жипслиги, юксак малакаси, меҳнатдаги ва ҳаётдаги чиниқиши, эришган меҳнат ютуқлари билан жаҳоннинг энг йирик, энг тараққий этган давлатлари ҳам орзу қиладиган ҳақиқий бойликдир.

Комбинатингизнинг кўпмиллатли жамоаси ўзининг оёққа туриш тарихида, айниқса, собиқ СССР тарқаб кетиб, ҳўжалик алоқалари узйлганидан кейин кўп муаммолар, кўп қийинчиликларга дуч келди. Ўшанда бу ноёб корхонани вайрон бўлиб, тугаб кетиши хусусида башорат қилган кўпгина калтабинлар ҳам пайдо бўлган эди.

Ҳақиқатан ҳам, агар кейинги йилларни эслайдиган бўлсак, корхона жамоаси бошидан кечирган улкан қийин-

чиликлар — эҳтимол, комбинатнинг кўп йиллик тарихидаги энг оғир давр бўлгандир.

Энг яхши ва энг замонавий технологияга эга бўлган, олтин ва стратегик материаллар қазиб олиш бўйича фан ва техниканинг энг сўнгги ютуқларини ўзлаштирган корхона материал стказиб берадиган ўнлаб ва юзлаб корхоналар билан алоқалар узилганидан кейин мана шундай шароитда илгариги суръатни сақлаб қолиб, ишлаб чиқаришни зарур даражада таъминлай олишини тасаввур қилиш қийин эди.

Бироқ жамоа барчасига чидади. Энг оғир шароитларда ҳам ишлади. Бугун мен катта мамнуният, барчангизга, ҳурматли дўстлар, чуқур миннатдорлик билан комбинатнинг ўзининг илгариги қувватини сақлабгина қолмай, уни тобора ўстириб боргани, барчага ўзининг нимага қодир эканини намоиш қила олганини эътироф этишдан мамнунман.

Қайта-қайта айтаманки, бу — сизнинг хизматингиз, тиним билмай, турли синовларга парво қилмай меҳнат қилган ишчилар, муҳандис-техник ходимлар, раҳбарлар, хизматчиларнинг улкан хизматидир. Бу ҳақиқатан ҳам қаҳрамонона меҳнат эди.

Мен бугун имконият туғилганидан фойдаланиб, сизларга, азиз дўстлар: биз сизлар билан фахрланамиз, жамоангизга ишонамиз, деб баралла айтишни истар эдим.

Бугунги кунда мана шу мураккаб шароитда ишлаб чиқариш суръатини таъминлабгина қолмай, янги ноёб қувватларни ҳам ошираётган жамоангиз эришган ютуқлар барчамизни қувонтиради.

Заводнинг иккинчи навбати ҳам жуда қисқа муддатда ишга тушишига ишончим комил. Ҳукумат сиздан барча зарур ёрдам ва кўмагини аямайди. Мен мана шу юксак минбардан туриб, барча қурувчилар, монтажчилар жамоаларига, янги заводни қуришда иштирок этган барча кишиларга, мана шу мураккаб шароитда бу ноёб иншоотни тиклаган Навоий вилоятининг барча кўпмиллатли аҳолисига миннатдорлик сўзларини айтаман.

Зарафшон қурилиш бошқармаси, "Жанубсаноатмонтаж" трести, Навоий монтаж-қурилиш акционерлик корхонаси жамоалари ҳам ва "Қизилқумнодирметаллолтин"нинг бошқа бўлинмалари ҳам жуда катта ҳажмдаги ишни бажаришди.

"Ўзмонтажмахсусқурилиш", "Ўзагроқурилиш", "Ўзсувхўжаликқурилиш", "Ўзсаноатхўжаликқурилиш", "Ўзжамоахўжаликқурилиш" бўлинмалари, республиканинг бир қатор саноат корхоналари завод қурилишига муносиб ҳисса қўшди. Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, бу заводни бутун Ўзбекистон қурди!

Янги заводни қуришда алоҳида ўрнатилган ҳисоб-китобларни мукофотлаш тўғрисидаги сизга маълум Фармонга имзо чекиш менга катта мамнуният бахш этди. Бироқ, мен сиз амалга оширган ишлар, бу иншоотга сарф қилинган улкан меҳнатни ҳеч қандай мукофотлар ва фахрий унвонлар билан ўлчаб бўлмаслигини ҳам биламан.

Ҳурматли дўстлар!

Ҳурматли меҳмонлар!

Мамлакатдаги ишларнинг аҳволини, иқтисодий, сийсий, маънавий ҳаётимизда амалга оширилаётган ислохотларни танқидий кўз билан таҳлил қилар эканмиз, биз бутун ишонч билан: ҳа, Ўзбекистон бўҳрондан чиқиб борапти ва янгиланиш суръатини дадиллик билан эгаллаб, ўзининг келажагига ишонч билан қарамоқда, дея оламиз.

Бизнинг бу ишончимиз нимага асосланган?

Биринчидан. Дунё харитасида бизнинг заминимизчалик бойликка, минерал-хом ашё, қишлоқ хўжалиги ва бошқа ноёб ресурсларга эга бўлган давлат кам топилади. Ҳозирча бу бойликларнинг каттагина қисмидан фойдаланилаётгани йўқ, шунинг учун ҳам бу бойликлар ўзаро фойда кўриш асосида биз билан ҳамкорлик қилмоқчи бўлган жаҳондаги машҳур компания ва банкларнинг эътиборини жалб этмоқда.

Америкалик экспертларнинг ҳисоб-китобига қараганда, Ўзбекистоннинг минерал-хом ашё ресурсларининг ўзигина уч триллион доллар миқдорида баҳоланар экан. Бу рақамнинг ўзи ҳамма гапни айтиб турибди.

Иккинчидан. Бизнинг энг катта бойлигимиз — бизнинг кўпмиллатли меҳнатсевар халқимиздир. Бизнинг тарихимиз — буюк тарих. Бизнинг улуғ аъёналаримиз бор. Уялмасдан қўрқмасдан, дадил туриб: ҳа, Ўзбекистон ўз тарихи, ўзининг эзгу аъёналари билан фахрланади, дейиш лозим. Бизнинг томирларимизда жаҳон маърифатига салмоқли ҳисса қўшган буюк аجدодларимиз қони

оқмоқда. Бу заминда эзгулик ва инсонпарварлик, тинчлик ва аҳиллик, яхшилик, адолатнинг буюк қадриятларидан таълим берган буюк мутафаккирлар яшаб ўтган.

Бизнинг ишончимизга асос бўлган учинчи омил — СССР тарқалиб кетганидан кейин биз танлаб олган ислохотлар йўли, мустақиллигимиз ва истиқдолимизни мустаҳкамлаш йўлининг тўғрилигидир.

Бу — ислохотларимизнинг аста-секин, босқичма-босқич амалга оширилишидир. Бу — уларни амалга оширишдаги изчилликдир.

Бу — бозорнинг Ўзбекистон модели бош тамойилларидан бирига айланган кучли ижтимоий сиёсатимиздир. Бизнинг бош шиоримиз — инсон ислохот учун эмас, ислохот инсон учун шиоридир. Бугунги кунда бу шиорни барча эътироф этмоқда, у ислохотларимизга кўмаклашмоқда ва муваффақиятимизни таъминламоқда.

Тўртинчи омил. Айтинглари, собиқ Совет Иттифоқи ҳудудидан яна қасрда мана шунча иншоотлар, айниқса, базавий тармоқларда иншоотлар қурилмоқда?

Улардан атиги бир нечтасини санаб ўтаман. Бу — янаги йил ёзи бошида ишга тушириш мўлжалланаётган Асакадаги автомобиль заводидир. Бу — Хоразм вилоятидаги "Мерседес" юк машиналари заводидир.

Бу — вилоятингиз ҳудудидан ишга тушган "Зарафшон — Ньюмонт" қўшма корхонасидир. Бу — Дауғизтов конини ўзлаштириш бўйича "Лонро" фирмаси билан тузилган, ҳозир амалга оширишга тайёр бўлган йирик лойиҳадир.

Бу — мамлакатнинг ишга туширилаётган ёнилғи-энергетика мажмуи — Кўкдумалоқ ва Мингбулоқ конларидаги янги қувватлардир. Бу — Бухорода қурилаётган нефтни қайта ишлаш заводидир. Бу — Ўзбекистоннинг энергетика тизимидаги янги қувватлар, янги коммуникациялар, автомобиль ва темир йўллари. Бу — енгил саноатдаги, аграр сектордаги кўплаб қайта ишлаш корхоналаридир.

Бу — бутун Ўзбекистоннинг фахрига айланган сизларнинг янги заводингиздир.

Буларни бир кунда қуриб бўлмаслиги барчага аён бўлиши керак. Буларнинг барчасига жуда-жуда кўп жамоаларнинг тинимсиз, фидокорона меҳнати туфайли эришилади.

Буларнинг барчаси охир-оқибатда республикамининг иқтисодий салоҳиятини барпо этади ва эртаги кунда, ишончим комилки, жаҳон бозорида Ўзбекистоннинг муносиб ўрин эгаллашини таъминлайди.

Биз бугунги кунда кейинги йилларда эришган ютуқларимиз билан фахрланишга ҳақлимиз. Бу — бизнинг ташқаридан нефть ва нефть маҳсулотлари сотиб олишдан холи бўлган амалий мустақиллигимиздир. Бу — бизнинг ташқаридан ғалла сотиб олишдан холи бўлган мустақиллигимиздир. Ҳа, биз ўзимизни гўшт-сут маҳсулотлари билан таъминлаш учун ҳам зарур база барпо қила олдик. Эсларингизда бўлса, яқин-яқинларда ҳам бизнинг кўпдан-кўп хом ашё бойлигимиз, энг аввало, пахта толаси мана шу ҳаёт учун зарур бўлган озиқ-овқат маҳсулотларини сотиб олишга сарфланар эди. Уч ярим йил ичида биз бу ресурсларимизни ана шу мақсадда фойдаланишдан ажратиб олдик, энди улар мана шу жаннатмакон заминда истиқомат қилаётган кишиларнинг фаровон турмушига хизмат қилади.

Бешинчи, ва айтиш лозимки, моддий ўлчовлар билан ўлчаб бўлмайдиган энг муҳим омил, бу — тинчлик, барқарорлик, ҳамжиҳатликдир.

Бу — биз Ўзбекистон деб аталмиш уйимизда ўрната олган фуқаролар тинчлиги ва миллатлараро тотувликдир. Бу — кишиларни жипслаштириб турган, ҳар бир инсон, ҳар бир оила ўзининг бугунги кундаги ҳаёти, фарзандларининг келажаги, қариндош-уруғ ва яқинларининг тинчлиги учун хотиржамлигидир.

Бу — ҳар қандай бунёдкорлик иши, ҳар қандай қурилиш, ҳар қандай меҳнат учун зарур бўлган соғлом муҳитдир.

Буни сизларнинг кўпмиллатли жамоангиз мисолида яққол кўриш мумкин. Айнан мана шу муҳим омил, мана шу яқинлик, мана шу ўзаро ҳурмат ва турли миллат, турли эътиқод, турли авлодлар вакиллариининг бир-бирига дўстона муносабати ишларимизнинг энг зарур ва муҳим асоси, амалга ошган режаларимизнинг пойдевори бўлди.

Ҳар доим ва ҳар жойда, айрим кишилар ва бутун-бутун жамоалар билан учрашар эканман, мен мана шу гапни такрорлаб келдим ва яна такрорлайман: фақат

тинчлик-хотиржамлик, фақат барқарорлик, фақат ўзаро аҳиллик бизга муносиб ҳаёт бахш этади, ўзимизни ва фарзандларимизни барча мусибатлардан асрайди.

Бугунги мана шу нодир имкониятдан фойдаланиб, жамоангизда, бинобарин, барчамизнинг умумий уйимизда ҳам, барқарорлик ва тинчликни сақлаб турганингиз учун барчангизга чуқур таъзим қилмоқчиман.

Азиз дўстлар!

Кишиларимизни, фарзандларимизни бахтиёр, баркамол, муносиб инсон сифатида кўриш барчамиз учун, шу жумладан, халқ ўз тақдири ва келажагини ишониб топшириб қўйган Президент сифатида мен учун ҳам энг катта мукофотдир. Буларнинг барчаси учун битта шарт бор. Бу шарт — бизнинг меҳнатимиздир. Биргаликда қилинадиган фидокорона меҳнатдир. Халқимизнинг бугун ва келажакда фаровон ҳаёт кечириши йўлида қилинадиган меҳнатдир.

Сизларни муҳим воқеа — ҳақиқий олтин иншоотнинг, ҳар доим саноатимиз, бутун иқтисодиётимизнинг фахрига айланиб қоладиган иншоотнинг ишга тушиши билан яна бир бор чин қалбимдан табриклашга ижозат бергайсизлар.

*Навоий кон-металлургия комбинати
3-гидрометаллургия заводида
биринчи навбати очилишига
бағишланган тантанادا сузланган нутқ,
1995 йил 14 июнь*

ҚИШЛОҚ ИСТИҚБОЛИ — ЮРТ ИСТИҚБОЛИ

1995 йил 4 июль куни Ислом Каримов раислигида бўлиб ўтган республика Президенти ҳузуридаги Иқтисодий ислохотлар, тадбиркорлик ва чет эл сармоялари бўйича идоралараро кенгаш мажлисида қишлоқ жойларда кичик ва хусусий корхоналарни ривожлантиришнинг аҳоли ва уни жадаллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисидаги масала муҳокама қилинди.

Мажлисида ўз фаолиятини қишлоқда ташкил этадиган кичик ва хусусий корхоналарни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш давлат сиёсати даражасидаги устувор йўналиш экани қайд этилди. Зеро, ҳозирги вақтда республика аҳолисининг 61 фоизи ёки 13,8 миллион киши қишлоқ жойларида яшайди. Аҳоли ўсиш жараёни сурь-атлари сақланиб қолгани ҳолда 2000 йилга бориб бу кўрсаткич 16,1 миллион кишига етади.

Бу вазият ҳозирнинг ўзидаёқ рўй бериши мумкин бўлган ижтимоий тангликнинг олдини олувчи ҳамда қишлоқ жойларда яқин келажакдаёқ аҳолининг турмуш даражасини анча оширишга имкон берувчи янги тармоқлар ва ишлаб чиқаришларни ривожлантириш борасида зарур чора-тадбирлар кўришни тақозо этмоқда.

Гарчи мустақилликнинг дастлабки йилларида шўро давридаги 70 йилдагига нисбатан қишлоқларни газлаштириш ва ичимлик сув билан таъминлаш 3—4 барабар кўпайган бўлсада, қишлоқларимиз қиёфаси секин ўзгармоқда, уни эса тадбиркорликни ривожлантириш орқали амалга ошириш мумкин.

Мамлакатимизда ўтказилаётган ислохотнинг иккинчи босқичида қишлоқда тадбиркорликни ривожлантириш, ортиқча ишчи кучини жалб этиш мақсадида кичик корхоналар барпо этиш ҳамон долзарб масала бўлиб турибди, деди

Ислом Каримов мажлисда. Бошқача айтганда, 3,6 миллион қишлоқ хўжалигида банд бўлган меҳнатга яроқли одамларнинг деярли 2,2 миллион нафарини бемалол саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларига ўтказиш мумкин.

Жаҳон тажрибасига кўра, қишлоқ жойларида кичик бизнесни ривожлантириш ва хизматлар кўрсатиш соҳасини кенгайтириш ушбу муаммони ҳал этишнинг энг самарали йўли ҳисобланади. Хом ашё ва қишлоқ хўжалиги ресурсларини қайта ишлаш, замонавий ўраш-жойлаш материалларидан фойдаланиш хорижий мамлакатлар бозорларида Ўзбекистондаги кичик қишлоқ корхоналари маҳсулотларининг юқори даражада рақобатбардошлигини таъминлай олади.

Шу мақсадда республикада кичик ва хусусий бизнесни шакллантириш ва ривожлантиришни таъминловчи зарур ҳуқуқий асос яратилган. Амалдаги қонунчилик ҳужжатларида, республика Президентининг фармонларида, ҳукумат қарорларида кичик ва хусусий бизнесдан солиқ олиш, унга молиявий ёрдам кўрсатиш борасида имтиёзлар бериш, имтиёзли кредитлар ажратиш, бизнесни ташкил этишда, уни моддий-техника ва хом ашё ресурслари билан таъминлаш борасида кўмаклашиш назарда тутилган.

Ана шу саъй-ҳаракатларнинг натижаси ўлароқ, ҳозирги вақтда халқ хўжалигида 30770 кичик корхона ва кооператив, 20115 хусусий корхона ишлаб турибди, 15,6 минг фермер хўжалиги ташкил этилган, уларга 200 минг гектарга яқин ер биркирилган бўлиб, 67,5 минг киши меҳнат қилмоқда.

Фермер хўжаликларининг тасарруфида 190 минг бошга яқин қорамол, бошқа ҳайвонлар мавжуд. 1995 йилнинг фақат биринчи чорагидагина фермер хўжаликлари томонидан ўтган йилнинг тегишли давридагига нисбатан икки баравар кўп гўшт ва сут тайёрланди.

"Маҳаллий саноат" корпорацияси аниқ мақсадга йўналтирилган ишларни амалга оширмоқда. 1993—1995 йиллар мобайнида корпорация қишлоқ жойларида 200 дан зиёд кичик ва хусусий корхона ташкил этди. Уларда қарийб 11 минг киши меҳнат қилмоқда.

Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга кўмаклашувчи жамғарма томонидан республиканинг 187 туман

ва шаҳарида бўлимлар очилди. Қишлоқ жойларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва хизматлар кўрсатиш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш учун ушбу жамғарма томонидан 62 миллион сўмдан ортиқ кредит ажратилди.

Ўтган бир ярим йил мобайнида кичик ва ижара корхоналарига, шунингдек кооперативларга, деҳқон хўжаликларига ва тадбиркорларга жами 1222,3 миллион сўм миқдорида кредит берилди.

"Ўзқишлоқхўжаликтаъминоттузатиш" тизимида қишлоқ тадбиркорликларига сервис хизмати кўрсатиш бўйича 160 дан кўпроқ марказ ишлаб турибди, бу ўтган йили фермер хўжаликларига 57 миллион сўмлик механизмлар ва асбоб-ускуналар етказиб бериш имконини яратди. 174 та майда улгуржи дўконлар орқали қишлоқ хўжалиги техникаси, эҳтиёт қисмлар, узеллар, бутловчи деталлар сотилди, 24,2 миллион сўмлик турли хизматлар кўрсатилди.

Шунга қарамай, қишлоқ жойларда кичик ва хусусий бизнесни ривожлантиришга тўсқинлик қилаётган муаммолар ҳам кўп. Бу, аввало, қишлоқ жойларда иқтисодий ислохотларнинг бориши орқада қолаётганида, хусусан, кичик бизнес корхоналари шохобчаларини шакллантириш ғоят суст ва кам самара билан амалга оширилаётганида кўринади.

Ҳудудий ва идоравий бошқарув тузилмалари раҳбарларининг ташаббуссизлиги ва ушбу муҳим давлат вазифасига юзаки ёндашуви қишлоқда кичик ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантиришга тўсиқ бўлаётган асосий сабаблардир.

Яширишнинг ҳожати йўқ, бир қатор раҳбарларнинг ушбу жараён йўлидаги тўсқинликлари кўп жиҳатдан уларнинг эркин, хусусий тадбиркорларнинг янги ижтимоий қатлами шаклланиши билан рақобат муҳити юзага келишидан қўрқиши, янгича шароитларда ўзларининг лаёқатсизлиги ва эгаллаб турган лавозимига номувофиқлиги аён бўлиб қолишидан чўчиши билан изоҳланади.

Вилоятлар ва туманларда янги тадбиркорлик тузилмаларини ривожлантириш йўлидаги бюрократик тўсиқлар кўп ҳолларда қуйидагиларда намоён бўлмоқда: маҳаллий ҳокимият органлари, шунингдек назорат қилувчи ташки-

лотлар ходимлари томонидан қишлоқ тадбиркорларининг хўжалик фаолиятига асоссиз аралашуви ва улар ҳуқуқларининг камситилиши, кичик ва хусусий корхоналарни рўйхатдан ўтказишни соддалаштириш тўғрисидаги ҳукумат қарорларининг бажарилишига расмийчилик билан ёндашиши, кўчмас мулк объектларини, айниқса, қурилиши тугалланмаган иншоотларни кимошди ва танлов асосида сотиш тажрибасининг ёйилишига тўсқинлик қилиш, қишлоқ тадбиркорлари ўқувини ташкил этиш даражасининг пастлиги, тадбиркорларга юридик, молиявий ва маслаҳат хизматлари кўрсатиш бўйича махсус фирмаларнинг йўқлиги.

Шу туфайли қишлоқ жойларда хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича белгиланган ишларнинг аҳволи қониқарсизлигини алоҳида қайд этиш лозим.

Меҳнат ресурсларини тақсимлашнинг ривожланган мамлакатларда қарор топган мақбул тармоқ тузилмасини ҳисобга олиб, меҳнатга лаёқатли қишлоқ аҳолисининг камида 50 фоизи ҳизматлар кўрсатиш соҳасига жалб этишга эришиш зарур.

Бунинг учун нима қилиш керак? Аввало, барчамиз қишлоқ жойларидаги ҳақиқий аҳволни билишимиз, шунга қараб муайян чора-тадбирлар белгилашимиз лозим, деди Президент. Бир мисол келтирай. Кўп жойларда 50 гектар ерга эга бўлган бригадада 100 дан зиёд одам ишлайди. Ҳолбуки, сўраб-суриштира сангиз, ана шу ерга ишлов бериш, ундан ҳосил олиш учун 10—12 ишчи кучи кифоя қилади. Буни ана шу бригада бошлиги, жамоа хўжалиги раиси биладими? Билади! Лекин, иложи йўқ, одамларни қасрга олсин? Ҳаммаси шу қишлоқда яшаса, қарамоғида 5—6 тадан жон бўлса.

Албатта, бундай аҳволда юқори даромад олиб бўлмайди. Ўша бригадир ёки раисдан бу вазиятдан қандай чиқасиз деб сўрасангиз, ҳосилдорликни оширамиз, дейди. Ҳосилдорликни қанча ошириш мумкин? Бунда мўъжиза кутиб бўлмайди! Қолаверса, катта сарф-харажат, таннарх кўтарилиши эвазига оширилган ҳосилдорликдан наф йўқ. Чунки у даромад келтирмайди.

Демак, вазият қишлоқда хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни, кўплаб кичик-кичик корхоналар қуришни, сервис-хизмат кўрсатиш соҳаларини йўлга қўйишни тақозо этмоқда, дея таъкидлади Президент.

Аммо бу вазифани ҳал этиш борасида Навоий, Самарқанд, Сирдарё, Фарғона, Жиззах, Наманган, Хоразм вилоятларида ташкилий ишлар етарли даражада амалга оширилмаяпти. Қишлоқ меҳнаткашларининг бино ва майдонларга эгалик қилиш, уларни касбга қайтадан ургатиш ва қишлоқ аҳли учун зарур маиший хизмат турларини ривожлантириш масалалари ҳал этилмаяпти.

Қишлоқ жойларидаги бизнесни ривожлантиришнинг муҳимлигини англамаслик, мазкур муаммони ҳал этишдаги лоқайдлик кичик ва хусусий бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича давлат сиёсатини амалга ошириш учун жавобгар бўлган айрим вазирлик ва идоралар раҳбарларига ҳам хосдир. Хусусан, давлат мулки қўмитаси ва "Ўзистикболстат" давлат қўмитаси ҳанузгача қишлоқ жойларда кичик ва хусусий бизнесни ривожлантиришни тартибга солувчи яхлит концепцияни ишлаб чиқмаган. Қишлоқ тадбиркорларига турли вазирлик ва идоралар, мамлакатдаги ва хорижий ташкилотлар томонидан кўрсатиладиган ёрдамни мувофиқлаштиришни амалга ошириш принципларини аниқламаган.

Ҳокимликлар, вазирликлар, катта-катта ишлаб чиқариш корхоналари раҳбарлари шуни тушуниб етиши керакки, одамларни қишлоқдан завод ва фабрикаларга эмас, балки саноатни одамлар ҳузурига — қишлоққа олиб бориш керак! Бунда 20, 60 миллион доллар турдаги гигант фабрикалар эмас, балки ихчам, керак бўлганда ишлаб чиқарадиган маҳсулоти турини тез ўзгартира оладиган корхоналар қуришга аҳамият бериш лозим.

Қишлоқ бизнесини молиявий қўллаб-қувватлашни ташкил этиш шакллари ва банк хизмати кўрсатиш тажрибаси бу тузилмаларда жиддий норозиликлар келтириб чиқармоқда.

Қишлоқ тадбиркорларининг кўплаб асосли лойиҳалари ва истиқболли ташаббуслари зарур молиявий ресурслар ва амалий қўллаб-қувватлаш тизимининг йўқлигига дахлдор бошқа сабаблар туфайли амалга оширилмай қолиб кетмоқда.

Бу қишлоқларда кичик ва ўрта бизнесни сармоя билан таъминловчи давлатга қарашли бўлмаган кучли жамғарма ташкил этишни тақозо қилмоқда.

1994—1995 йилларда республикада 1715 та хусусий корхона, шу йилнинг биринчи чорагида эса Навоий, Жиззах, Наманган, Сирдарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасида 287 фермер хўжалиги ўз фаолиятини тўхтатган. Рўйхатга олинган кўпгина корхоналар ишламаяпти. "Ўзтадбиркорбанк" бўлимларида 1995 йил мобайнида рўйхатга олинган 6,3 минг кичик ва хусусий корхона ҳисоб-китоб счётида ҳеч қандай операция амалга оширилмаган.

Солиқ сиёсатини амалга оширишда кичик ва хусусий корхоналар ҳуқуқларини камситишга йўл қўйилмоқда. Бунинг устига солиқ тизими жуда мураккабдир. Тадбиркорлар солиқ тўлаш масалаларини яхши фарқлай олмайдилар, шу сабабли уларнинг кўплари ўзларига берилган солиқ соҳасидаги ва бошқа имтиёзлардан фойдалана олмаяптилар.

Кўп ҳолларда моддий-техника ресурсларини олишда тадбиркорлар билан давлат корхоналари ўртасидаги тенг ҳуқуқликка риоя қилинмаяпти.

Вазирликлар, идоралар ва ҳокимликларнинг раҳбарлари йирик корхоналарнинг маҳаллалар билан узвий алоқасини таъминлайдиган янги ташкилий шаклларни яратиш, қишлоқ жойларда бу корхоналарнинг бўлимлари ва цехларини ташкил этиш бўйича самарали чора-тадбирларни кўрмаяптилар.

Шаҳарларда жойлашган хусусий корхоналар маблағларини қишлоқ жойлардаги кичик ва хусусий бизнесни ривожлантиришга жалб қилиш учун яратилган механизм деярли ишламаяпти.

Муаммоларни ҳал этиш чора-тадбирлари нималардан иборат? Аввало вилоят ва туман ҳокимликлари, вазирликлар ва идоралар раҳбарлари республика ҳукумати томонидан қишлоқ жойларидаги кичик ва хусусий бизнесни қўллаб-қувватлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш бўйича қабул қилинган барча ҳужжатларнинг сўзсиз бажарилиши учун масъулиятни кучайтиришлари ва талабчанликни оширишлари керак.

Бунда буйруқбозлик, сансалорлик ва порахўрлик ҳолатларига барҳам беришга, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга ҳамда кичик ва хусусий бизнесни қўллаб-қувватлаш мақсадида ички имкониятларни қиди-

риб топишга, тадбиркорларга юридик, ахборот ва бошқа хизмат турларини кўрсатувчи маслаҳат фирмаларини ташкил этишга алоҳида эътибор берилиши лозим.

Бу камчилик ва нуқсонларни тугатиш, тадбиркорлар йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш доимо бизнинг диққат марказимизда турибди ва бунга қатъият билан эришамиз, деди Ислом Каримов. Лекин масаланинг яна бир муҳим жиҳати борки, бу ҳақда алоҳида тўхталмоқ зарур. Гап одамларни, айниқса, қишлоқ аҳлини, ёшларни боқимандалик кайфиятидан халос этиш, уларда тадбиркорлик, ишбилармонлик иштиёқини уйғотиш, бошқача айтганда, уларга ана шу "касаллик"ни "юқтириш" хусусида кетяпти. Балки, бу борада тиббий тил билан айтганда, "эмлаш" чораларини кўриш лозим бўлар. Хуллас, бозор муносабатлари соҳасидаги саводсизликка барҳам бериш, ҳамма бозор илмини эгаллаши лозим. Дсмоқчиманки, токи ҳар бир одам кўнглида катта-катта ишлар қилиш менинг ҳам қўлимдан келади, деган ишонч зуҳур бўлмас экан, ҳар бир одам яратувчанлик, ҳалол даромад топиш, бойиш ишқи билан ёнмас экан — қишлоқда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш қийин бўлади. Қишлоқ хўжалигида, ерда банд бўлган ишловчиларнинг 90 фоизини шу йўл билан бошқа соҳаларга ўтказмас эканмиз, қишлоқда ислоҳот кўнгилдагидек натижани бермайди, дея таъкидлади Президент.

Бунинг учун эса Япониядагидек тадбиркорларни қўллаб-қувватловчи, рағбатлантирувчи тизим барпо этиш зарур. Бундан ташқари, қишлоқлардаги ҳеч кимга кераксиз тракторчилар тайёрлайдиган юзлаб билим юртларини ёшларни бозор муносабатлари шароитида ишлаш ва яшашга ўргатадиган билим масканларига айлантirmoқ даркор. Республика Меҳнат вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги бу борада амалий ишга ўтиши керак. Айниқса, сервис хизматини йўлга қўйишга алоҳида аҳамият бериш, аҳоли қўлида қолиб кетаётган пул маблағларини шу йўл билан олиш, уларни оборотга киритиш — муҳим масаладир. Республикада "Ер банки" ташкил этиш фурсати ҳам етди, деб уйлайман. Ана шу тадбирларни амалга оширсак, қишлоқ аҳлини, ёшларни бу янги ишларга жалб эта олсак, уларни қўллаб-қувватлаб турсак, иншооллоҳ, қишлоқ хўжалигида ўтказилаётган ислоҳотлар ҳам ўз сама-

расини беради, деди Президент. Фақат дадил ҳаракат қилиш керак. Бундан 2—3 йил илгари нефть, ғалла мустақиллигига эришамиз деганимизда, яширишнинг ҳожати йўқ, кўпчиликка бу тоғдай улкан, оғир вазифа бўлиб туюлган эди. Лекин дадил ҳаракат қилиб улдасидан чиқдик-ку! Ҳозир қишлоқда тадбиркорликни ривожлантириш ҳам биздан шундай саъй-ҳаракат қилишни тақозо этмоқда.

Кичик ва хусусий корхоналарни ривожлантиришни қўллаб-қувватлашнинг ягона, комплекс сиёсатини юргизиш, вазирликлар, идоралар, ҳокимликлар, турли фондлар ва бошқа ташкилотлар фаолиятларини мақсадга йўлланган тарзда мувофиқлаштириш учун Давлат мулки қўмитаси марказий аппарати ва ҳудудий бошқармалари таркибида мустақил бўлинмалар ташкил этилиб, кичик ва хусусий корхоналарни ривожлантириш масалаларини ҳал этиш улар зиммасига юклатилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Қишлоқ жойларда рақобат қила оладиган корхоналарни ташкил этишнинг барча мураккаблиklarини ва республика қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлаш масаласини ҳал қилишда қишлоқда кичик тадбиркорликни ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантиришнинг ўта муҳимлигини назарда тутиб, бу тоифадаги корхоналар учун уларнинг жадал шаклланишлари ва ривожланишларини рағбатлантирувчи бир қатор қўшимча имтиёзларни назарда тутмоқ керак.

Қишлоқ жойлардаги тадбиркорларга юридик, техник, молия ва бошқа масалаларни ҳал этишларида ёрдам бериш мақсадида консалтинг (маслаҳат) фирмалари тармоғини ташкил этиш, Давлат мулки қўмитаси ва Давлат солиқ қўмитаси ҳудудий бўлинмалари зиммасига уларга ахборот ёрдами беришни юклаш лозим.

Ҳозирги кунда 70 дан ортиқ вазирлик, идора, ташкилот ва муассаса аҳолига ҳар хил турдаги хизматларни кўрсатмоқда. Уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш ва бу йўналишдаги сиёсатни муваффақиятли юргизиш мақсадида қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш концепциясини республикада иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг янги талабларини назарда тутган ҳолда ишлаб чиқиш лозим.

Бу концепцияда коммунал, маиший, тузатиш-қуриш, сервис хизматлари ва хизмат кўрсатишнинг бошқа турларини комплекс ривожлантириш, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ташкилий, молиявий ва моддий-техник шароитларини яратиш, шунингдек, қишлоқ аҳолисини хизмат кўрсатишнинг бу соҳадаги ишга касбий қайта йўллаш учун зарур шарт-шароитларни вужудга келтириш масалалари қамраб олиниши керак.

Кичик ва хусусий бизнесни ривожлантиришни кучайтириш мақсадида йирик корхоналарнинг улар атрофидаги маҳаллалар билан ҳамкорликларини йўлга қўйиш лозим. Бу мақсадда дастлабки босқичларда тажриба тариқасида "Корхона — маҳалла" тусидаги махсус иқтисодий зоналарни ташкил этиш ўринлидир. Шунингдек, қишлоқ жойларда йирик корхоналар бўлимлари тармоғини ташкил этиш тажрибаси ҳам кенг жорий қилиниши керак.

Кичик ва ўрта бизнесга мўлжалланган кредит маблағларни ташқи иқтисодий фаолият миллий банки жуда суст суръатларда ажратмоқда. Бу кредит ресурсларидан фойдаланишни кўриб чиқадиган кенгаш ташкил этиш зарур.

Нсга Европа Тикланиш ва тараққиёт банки ажратган 60 миллион АҚШ доллари миқдоридаги кредитдан фойдаланиш чўзилиб кетмоқда? Сабаб шуки, бизда ана шу кредитни олувчилар аниқланмаган. Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки қошида шундай кенгаш тузилса, бу ишлар анча тезлашган бўлур эди.

Мажлисида сўзга чиққанлардан айримлари тадбиркорлар фаолиятини давлат бошқарса, деган истак билдиришди. Йўқ, десди Ислон Каримов, биз амалга ошираётган ислохотнинг асосий моҳияти мулкни, иқтисодиётни давлат тасарруфидан чиқариш, сиёсатдан халос этиш эмасми? Бу йўлдан ортга қайтиб бўлмайди. Бизда ишлаб чиқилган бозор муносабатларига ўтишнинг беш тамойилидан бири — давлатнинг мазкур даврда бош ислохотчи бўлишидир. Лекин бу иқтисодиётни, ишлаб чиқаришни, тадбиркорлик фаолиятини давлат бошқаради, дегани эмас. Давлат уларнинг самарали ишлаши учун шароит яратиб беради. Қонунлар, солиқлар орқали уларни аниқ мақсадларга йўналтириб туради, керак бўлганда манфаатларини ҳимоя қилади, дея таъкидлади Президент.

Шу маънода, республикада кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича махсус қонун ишлаб чиқиш зарурати бор, деб ўйлайман. Шунингдек, тадбиркорлар оладиган кредитлар учун имтиёзли кафолатлар берадиган суғурта компанияси, ана шу кредитларни йўналтириш бўйича лойиҳалар тайёрлайдиган "Ўзбексармоялойиҳа" компанияси ташкил этиш керак.

Бизнинг барча ҳаракатларимиз моҳиятан Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллигига эришишга қаратилган, деди Президент пировардида. Қишлоқни юксалтирмасдан, халқ ҳужалигининг бу соҳасини ўзгартирмасдан, ана шу улуг мақсадга восил бўла олмаймиз. Ҳар биримиз бу ҳақиқатни дилга жо этиб яшамоғимиз, меҳнат қилмоғимиз, курашмоғимиз даркор.

ФАОЛИЯТИМИЗ ВАТАН МАНФААТЛАРИГА ХИЗМАТ ҚИЛСИН

Ҳеч бир мамлакат хорижий эллар билан иқтисодий муносабатга киришмасдан, савдо-сотиқни йўлга қўймасдан, ташқи оламдан узилган ҳолда ривожлана олмайди. Зотан, мамлакат иқтисодий салоҳиятининг юксалишида, унинг дунё миқёсида ўз обрў-эътиборига эга бўлишида ташқи иқтисодий фаолиятнинг аҳамияти беқиёсдир.

1995 йил 4 июль куни Ислон Каримов раислигида ўтган республика Президенти ҳузуридаги Иқтисодий ислохотлар, тадбиркорлик ва хорижий сармоялар бўйича идоралараро кенгаш мажлисида ана шу бюрадаги фаолиятни кенгайтириш хусусида гап борди.

Ўзбекистон истиқлолга эришгач, ўнлаб давлатлар билан мустақил иқтисодий ҳамкорликни йўлга қўя бошлади. Бу соҳа республика тараққиётининг устувор йўналишларидан бири, давлат сиёсатининг муҳим жиҳати деб белгиланди. Зеро, ташқи иқтисодий алоқалар улкан табиий ва илм-фан салоҳиятига, қудратли экспорт имкониятларига эга бўлган Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги салмоғи ва обрў-эътиборини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳозирги аҳволи қандай? Аввало, шуни таъкидлаш керакки, республикада хорижий инвестиция учун энг қулай шарт-шароитлар яратилган, уларни ҳимоялаш қонун билан кафолатлаб қўйилган.

Бунинг натижаларини эса ҳозирданоқ кўриб турибмиз. Бу ўринда бизда фаолият бошлаган ДЭУ, Бат, Мицуи, Сименс, Алкатель, Марубени, Мерседес-Бенц, Тиссен ва бошқа кўплаб машҳур компанияларни тилга олмоқ kifоя.

Яқинда Американинг ўз тармоғида етакчи бўлган "Ньюмонт майнинг" фирмаси иштирокида Зарафшонда

қурилган олтин қазиб олиш мажмуи ишга туширилди. Хоразмдаги Германиянинг "Мерседес-Бенц" фирмаси билан ҳамкорликда қурилган заводда дастлабки юк машиналари йиғилди. 1996 йилнинг бошларида Кореянинг ДЭУ компанияси билан ҳамкорликда барпо этилаётган завод конвейеридан биринчи Ўзбекистон автомобили чиқади.

Бундан ташқари, автомобилсозлик, электроника, коммуникация ва бошқа соҳаларда республикада илғор технологиялар бозорини шакллантириш, экспортга маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва импортнинг ўрнини босувчи корхоналарни ривожлантириш имконини берадиган бир қанча йирик инвестиция лойиҳалари ҳам амалга оширилмоқда.

Бу эса, табиийки, республикага чет эл сармоясини жалб этишни тақозо қилади. Шу мақсадда халқаро ва минтақавий молия ташкилотлари ва муассасалари билан ҳамкорлик кенгайтирилмоқда. Хусусан, Жаҳон банки, Европа тикланиш ва ривожланиш банки, Япония иқтисодий ҳамкорлик фонди, Германия банклар консорциуми, Германия кредит идораси, Европа иттифоқи комиссияси каби халқаро ташкилотлар билан кредит битимлари имзоланди.

Ўзбекистондаги устувор лойиҳаларни амалга ошириш учун ётқизилган чет эл сармоялари миқдори бугунги кунда 3 миллиард 500 минг долларни ташкил этади.

Шунингдек, Ўзбекистонга узоқ муддатли ва имтиёзли кредитлар ҳам ажратилмоқда. Кредит миқдори 600 миллион АҚШ долларидан ошди. Бироқ инвестиция лойиҳаларини фақат хорижий кредитлар ҳисобига маблағ билан таъминлаш мақбул эмас. Миллий иқтисодиёт қарз ҳисобига яшай олмайди. Ўзбекистон шу кунга қадар ҳеч кимдан қарздор эмас ва келажакда ҳам бундай бўлишига йўл қўйилмайди. Бунинг учун эса ўзимизнинг салоҳиятимиз ва ресурсларимизга таяниб дунё бозорига рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш, уни сотиш эвазига маблағ топиш керак бўлади.

Шундай катта имкониятларга эга бўлатуриб нега Ўзбекистонда экспортга товар чиқариш кўнгилдагидек эмас? Бу йўлда эҳтишторлик баҳонасида сансоларликка, оврагарчиликка йўл қўйилмаяптими? Экспорт ва импорт операцияларини амалга ошириш тартиби ўта мураккаб эмасми? Жаҳон бозорига дадил кириб бориш, унда Ўзбекистон мустақкам ўрин эгаллаши учун нима қилиш керак?

Бунинг учун четга маҳсулот чиқариш тартибини сод-далаштириш, пахта, қора ва рангли металлор, нефть ва газ конденсати каби стратегик аҳамиятга молик бўлган маҳсулотлардан ташқари товарларни четга чиқаришни эркинлаштириш чора-тадбирларини кўрмоқ, яъни савдони давлат томонидан бошқариш тадбирлари билан ички бозорни ва ўз ишлаб чиқарувчиларимизни ҳимоя қилиш-ни таъминловчи ўзгарувчан механизмни шакллантириш зарур, деди Президент мажлисда.

Шуни таъкидлаш керакки, республикада бу борадаги ишлар анча олдин бошланган, экспорти давлат назоратида амалга ошириладиган квота ва лицензия бериладиган товарлар рўйхатини босқичма-босқич қисқартириш мақса-дида Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 17 ноябрдаги 558-қарори билан мазкур рўйхат 26 тадан 11 та товар гуруҳига туширилган эди. Бугун бу рўйхатни 4 та позициягача қисқартириш тўғрисидаги таклифлар кўриб чиқилмоқда.

Мана шу мақсадда республикада тарифсиз бошқариш-нинг қаттиқ чора-тадбирларидан халқаро қабул қилинган тарифли бошқаришга босқичма-босқич ўтишни таъмин-лайдиган норматив-ҳуқуқий негиз ва ташқи иқтисодий фаолиятни амалга ошириш механизми яратилди. Унга кўра, четга чиқарилаётган товарларнинг аҳамиятига қараб бож тарифлари белгиланади. Шу ўринда Президент бир мисол келтирди: масалан, табиий асалга 10 фоиз бож тўлови белгиланади. Шу тўғрими? Бизда асал тўлиб-то-шиб ётибдими?! Ёки уруғлик чигитни олинг. Уни биров биздан зарурат юзасидан сотиб олади. Ана шундай маҳсулотларга юқори тариф ставкалари белгилаш керак-ки, уларни олиб чиқиб кетиш ҳажми камайсин. Олиб чиқиб кетилса, бизга фойда келтирсин. Айрим маҳсулот-ларга эса пастроқ бож тўлови белгилаш мумкин. Ортиқча, харидор топилмай тўпланиб қолган маҳсулотларни эса ҳеч қандай бож тўловсиз ҳам сотиб юбориш керак. Ўзимиздаги шаклланган нархини тўлаб, олиб кетавериш-син. Қисқача айтганда, тарифли бошқариш чора-тадбир-лари тизимини ривожлантириш сифатли товарлар импор-тини рағбатлантириш, мамлакатимиз товарлари ва хиз-матлари экспортини кенгайтириш, ички ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш, шунинг-

гдек, ички ва жаҳон нархлари ўртасидаги мавжуд ному-таносибликларни бартараф этиш имконини бериши керак.

Хулоса шуки, ташқи иқтисодий фаолиятдаги ҳар бир қадам Ватан ва халқ манфаатини кўзда тутган ҳолда қўйилиши, ана шу манфаат йўлида хизмат қилиши даркор.

Бунёд этилаётган улкан иншоотларни сармоя билан таъминлашда, қолаверса, миллий валютамиз — сўмнинг харид қобилиятини мустаҳкамлашда, унинг хорижий валюталар билан том маънодаги эркин алмашувига эришишда ташқи иқтисодий фаолиятнинг, хусусан, четга товарлар экспорт қилишнинг аҳамияти каттадир, деди Президснт. Зеро, хорижга қанча кўп маҳсулот сотсак, республикага шунча чет эл валютаси кириб келади ва у сўмимиз қудратини таъминлашга хизмат қилади.

Шуни унутмайликки, сўмнинг конвертациясига эришиш — бу йилги фаолиятимизнинг энг муҳим вазифасидир. Чунки, кучли миллий валюта — мамлакатнинг нуфузи, иқтисодий қудратининг белгиси, унинг келажагидир.

Бизнинг пул эмиссиясини қисқартирганимиз, асоссиз кредитлар ажратишни тўхтатганимиз — бошқача айтганда, қаттиқ пул-молия сиёсатини ўтказётганимизнинг моҳияти ҳам айнан ана шу мақсадга қаратилгандир. Бу осон кечмайди, албатта.

Маошни оширишни, керакли-кераксиз кредитлар беришни тарғиб этаётган айрим сохта обрў тарафдорларининг гапига учмай, ана шу сиёсатни амалга оширсак, бу ҳаракатларнинг натижасини кўрамиз. Бозорларимизда нархнинг барқарорлашиб қолгани, айрим ҳолларда эса унинг туша бошлагани шундан далолат бериб турибди.

Мамлакат иқтисодиётига чет эл сармоясини жалб этиш — ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий жиҳатларидан биридир. Бунинг учун эса жойларда қулай шароит — инфраструктура яратмоқ лозим бўлади.

Асака, Қоровулбозордаги улкан қурилишларга чет эллик сармоядорларнинг қизиққани, ўз маблағини иккиланмай сарф этганига сабаб шуки, бу заводларнинг корпуслари асосан тикланган, газ, сув, йўл ўтказилган эди. Бундан шундай хулоса чиқадики, ҳеч бир хорижий ишбилармон, фирма ёки компания қуруқ ерга сармоя

киритмайди. У сарфланган маблағининг фойда келтиришига ишонч ҳосил қилгандагина ишга қўл уради. Демак, кимки ўз фаолиятида чет эл сармоясидан фойдаланишни истаса, шунга яраша инфраструктура яратиш хусусида ўйламоғи керак.

Чет эл сармоясини иқтисодиётга жалб этишнинг яна бир йўли — ишлаб турган завод ва фабрикалар негизда қўшма корхоналар ташкил этишдир.

Илгари пахта териш машиналари фақат АҚШ билан Совет Иттифоқи — Ўзбекистонда ишлаб чиқарилаар эди. Хўжалик алоқаларининг узилиши бизга салбий таъсир этди. Бундай машиналарни ишлаб чиқариш 10 мингдан 2,5 минг донага тушиб қолди. Бу вазиятдан қандай чиқса бўлади?

Ҳозир Американинг "Кейс" компанияси билан тенг шерикчилик асосида қўшма корхона ташкил этиш бора-сида иш олиб борилаётир. Бу бизга нима беради? Аввало, саноатга илғор технология жорий этилади, маҳсулот ҳажми ва сифати ортади, уни нафақат ён қўшни-ларимизга, балки хорижий давлатларга ҳам сотиш имкони вужудга келади. Биз ана шундай устувор йўналишларни аниқлаб, капитал маблағларни ўша соҳаларга сарф этиб, кутилган натижаларга эришмоғимиз мумкин.

Мажлисида Президент қатъий талаб қўйди: экспорт қилишга қурбли бўлган ҳар бир соҳа, ҳар бир маҳсулот бўйича аниқ дастур ишлаб чиқиш керак. Унда мазкур маҳсулот қандай хом ашё асосида, кимнинг иштирокида қанча тайёрланади, таннархи қанчага тушади, кимга қандай нархда сотилади, қанча фойда бўлади — буларнинг барчаси ҳисоб-китоб қилиниши лозим. Шундагина маҳсулот омборларда тўпланмайди, тўловлар ўз вақтида амалга ошади — ҳеч ким доғда қолмайди.

Ҳозир тайёрланаётган, ҳуқуқий экспертизадан ўтган "Ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Президент Фармони ва уни амалга ошириш бўйича ҳукумат қарори лойиҳаларида юқорида зикр этилган масалалар ўз ечимини топади. Бу ҳужжатларнинг қабул қилиниши ташқи савдо-сотиқни янада эркинлаштиришга, бозорларимизни бундан-да тукин-сочин қилишга, тадбиркорларга кенг йўл очиб беришга хизмат қилади.

Бугун Ўзбекистонни бутун дунё танийди, деди Ислон Каримов. Улкан иқтисодий ва илм-зиё салоҳияти, ишлаб чиқариш имкониятлари, меҳнатсевар халқи унга жаҳон миқёсида обрў келтирди. Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ биз нефть ишлаб чиқаришни 1 миллион тоннадан 6—7 миллион тоннага, газни 8 миллиард кубометрдан 48—50 миллиард кубометрга етказдик. Ғалла мустақиллигига эришадганимиздан, гушт ва сут маҳсулотлари билан ўзимизни таъминлашга ўтаётганимиздан барча бохабар. Дсмоқчиманки, Ўзбекистон ҳар қандай хорижий давлатга қудратли, ишончли ҳамкор бўла олади. Фақат ташқи иқтисодий фаолиятдаги устувор йўналишларни аниқ белгилаб, бу йўлдаги ориқча тўсиқ ва ғовларни бартараф этиб иш олиб борсак, мутараққий мамлакатлар сафидан муносиб ўрин олиш, халқимизга фаровон турмуш шароити яратиб бериш, том маънодаги буюк давлат барпо этишдек олий мақсадимизга тезроқ эришамиз.

ИСЛОҲОТИМИЗ ТАМОЙИЛЛАРИ

"Российская газета"

мухбирининг саволларига жавоблар

Ўзбекистон тараққиётининг кейинги уч йиллик якунлари танланган иқтисодий моделнинг туғрилигидан даволат беради. Ўзбекистон собиқ СССРдаги кўпгина республикалар ўтиш даврида дуч келаётган жуда кўп муаммоларни четлаб ўтди. Ички ялпи маҳсулот бу даврда йилига 4 фоиздан ортиқ камаймади. Саноат ишлаб чиқаришининг пасайиши 1993 йилда 11 фоизни, 1994 йилда 4 фоизни, 1995 йилнинг биринчи чорагида 3 фоизни ташкил этди. Ўзбекистоннинг бугунги кундаги иқтисодий кўрсаткичлари МДҲ бўйича энг яхши кўрсаткичлардир. Амалга оширилаётган модел жамиятда барқарорликни сақлаб қолиб, 1996—1997 йилларда иқтисодий ривожланиш учун аниқ истиқболлар яратиш имконини бериши.

— Ислом Абдуғаниевич, назаримда, ҳозир Ўзбекистонда ва собиқ СССР республикалари бўлган бошқа давлатларда 1991—1993 йилларда бошланган ўзгаришларга илк бор якун ясаса бўлади. Ўзбекистон ўз кўрсаткичлари билан Ҳамдўстликда етакчилик қилаётгани барчага маълум. Республикангизда юз бераётган ўзгаришлар МДҲ мамлакатларида ҳам, хорижда ҳам сиёсатчилар, иқтисодчилар, сиёсатшунослар эътиборини тобора кўпроқ жалб этмоқда. Кўпчилик мутахассисларнинг фикрига қараганда, ислоҳотларнинг Ўзбекистон модели барчанинг эътиборини қозонди. Ўзбекистон танлаб олган тараққиёт йўлининг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?

— Биз ўзимиз танлаб олган тараққиёт йўли ҳақида гапирганда, энг аввало, бундан уч йил бурун шаклланиб, моделимизга асос бўлган беш тамойилни назарда тутамиз. Улар қуйидагилардан иборат: иқтисодиётнинг сиёсатдан

устуворлиги; давлатнинг бош ислохотчи экани; ҳаётнинг барча соҳасида қонун устун туриши; кучли ижтимоий сиёсат; бозорга тадрижий равишда ўтиш. Ўз тараққиёт йўлимиз билан боғлиқ бўлган барча нарсани ана шу тамойиллар акс эттиради.

Биз буйруқбозлик тизимидан воз кечишга қарор қилганимизда нимага эга эдик? Илгариги тизимнинг номақбул-лиги Ўзбекистонда барчага аён бўлиб қолган эди. У тизим капиталистик тизим билан мусобақада енгилгани учунгина бу фикр пайдо бўлгани йўқ, албатта. Ўзбекистондаги аҳвол республикамиз хомашё базаси бўлиб қолгани туфайли янада мураккаблашган эди. Ягона иттифоқ мажмуида Ўзбекистон ўзига олдиндан ажратилган ўрин — пахта стказиб берувчи республика вазифасини ўтар эди.

Маълумки, Совет Иттифоқининг кўпгина республикаларидаги турмуш даражаси Россиядагидан ҳам кўра баланд эди. Бироқ Ўзбекистон бу қатордан ўрин олмаган эди. Республика улкан табиий, минерал хомашё салоҳиятига эга эди. Халқ пахта далаларида тер тўкиб меҳнат қилар, заҳарли моддалардан нафас олар, соғлиғига зарар етказар эдию, бироқ ўзи камбағаллигича қолаверарди. Унинг ҳаётида огир меҳнатдан бошқа нарса йўқ эди. Миллионлаб кишиларнинг тақдири ана шундай эди.

Биз бундай яшаш мумкин эмаслигини англаб етдик ва шу ўринда: бундан буён қайси йўлдан бориш керак, деган савол туғилди. Ўша пайтда кўпчилик тараққиётнинг Ғарб моделини олиб, ўзимизнинг шароитга жорий қилиш ғояси билан яшарди. Бозор муносабатларига ўтайлик, ҳамма нарса жойида бўлади, деган сархуш кайфият эсингиздадир.

Ўшандаёқ бу унчалик осон иш эмаслиги аниқ эди. Бу масаланинг концепция ва стратегиясини, мақсадларини, дастурини, босқичларини ва энг муҳими, қандай салбий оқибатлар юзага келиши эҳтимоли борлигини яхшилаб ўйлаб кўриш зарур эди. Мен ҳар доим, ўзимнинг барча амалий ишларимда мана шу тамойилларга амал қиламан. Бирон бир қарорга келишдан олдин, энг аввало, ижобий натижани эмас, салбий оқибатларни ўйлайман.

Ўша пайтда кўпгина сиёсатчилар тизимнинг кескин ўзгариши туфайли келиб чиқадиган салбий оқибатларни чуқур таҳлил қилишмади. Мулоҳазали кишилар бундай қилиш мумкин эмас, бу ёмон оқибатларга, ижтимоий

ларзаларга олиб келиши мумкин, деганида уларга қараб: "Қўйсангларчи, ҳамма иш жойида бўлади!" деб жавоб қилишди.

Ўзбекистонда биз маълум турмуш тарзига ўрганган кишилар ундан осонлик билан қутулолмаслигини билардик. Бундай шароитдан ягона хулоса келиб чиқарди, яъни шунчаки дастурни ишлаб чиқиб, унинг ичига одамларни киритиб бўлмас эди. Улар бозор иқтисодиёти стақлаб келаётган машаққатларни кўтара оладими, йўқми — ана шуни ўйлаш зарур эди. Бошқа давлатлар тажрибаси билан танишув бозор иқтисодиёти — елкасида жуда салмоқли сарф-харажат кўтариб келаётган тизим эканини кўрсатади. Шунинг учун ҳам биз ислохотлар дастуримизни Ўзбекистоннинг аниқ шароитига мослаштирдик. Биз кишиларимизнинг табиати, тафаккур тарзи, анъаналари, ҳаётий қадриятларга, хусусан миллий маданиятга муносабатини иложи борица кўпроқ ҳисобга олишга ҳаракат қилдик. Орадан уч ярим йил ўтган бугунги кунда бу — тўғри эканига амин бўлиб турибмиз.

Тўрт йил бурун Ўзбекистонда қишлоқ аҳолиси ҳар бир оилага 25 сотихдан ер олди. Ҳаммаси бўлиб 750 минг гектарга яқин ер тақсимлаб берилди. Бу республикадаги ҳосилдор ернинг қарийб 20 фоизини ташкил этади. Бу иш одатда 5-7 тадан фарзанди бўлган қишлоқ оилаларига озиқ-овқат ва моддий муаммоларни ечишда сезиларли даражада ёрдам берди.

Ўз вақтида Ўзбекистон учун Россиядан олинadиган нефт ва ғалла учун қарамлик жиддий муаммо эди. 1994 йилда Ўзбекистон Россиядан пахтага айирбош қилиб, 3,5 миллион тонна нефт олди. 1995 йилда 750 минг тонна нефт олиш мўлжалланган эди, бироқ йилнинг биринчи чорагида 150 минг тонна нефт олиб келинди, холос. 1996—1997 йилларда давлатни нефт билан мустақил таъминлаш даражасига чиқиш мўлжалланмоқда.

1994 йилда Ўзбекистон 1 миллион 300 минг тонна ғалла йиғиб олди. Бу йил 3 миллион 300 минг тонна ғалла йиғиш режалаштирилган. Шунинг айтиш ўринлики, илгариги шўролар замонида бу майдонларда ғалла етиштирилмас — барча майдонни пахта эгаллаб олган эди.

— Собиқ СССРнинг кўпгина республикаларида ислохотлар қийин кечмоқда. Айрим давлатларда улар уму-

ман муваффақиятсизликка учради. У жойларда содир бўлаётган ишларни давлат ҳаётининг турли томонлари таназзулга юз бураётганидан бошқа нарсa деб баҳолаб бўлмайди. Одамлар кутишдан чарчаган, қачонлардир яхши ҳаёт бошланишидан умидини узган. Мамлакатингизда одамлар ўтиш даврини қандай кечиришмоқда?

— Ҳақиқатан ҳам, бозор иқтисодиёти ғоялари минбарлардан туриб эълон қилинганида кишилар бунн осойишталик билан кутиб олган эди. Бироқ, иш бевосита уларнинг манфаатига бориб тақалганда, ишсизлик пайдо бўлганида, одамлар кўп нарсадан айрила бошлаганида улар бозор муносабатлари ширингина ҳолва эмаслиги, кўзни бир очиб юмганда Австрия, ёки айтайлик Швеция шароити барпо бўлиб қолмаслигини ҳис этишди. Айрим давлатларда шундай жараёнлар кўзга ташландики, мен уларни ислоҳотлар ғоясини обрўсизлантириш, деб атаган бўлардим. Бу ҳол эртага иқтисодий янгиланишлар йўлида жиддий ғов бўлиши мумкин.

Мен учун ўтган уч ярим йил натижалари ичида ўсиш ва олға босишимиздаги нисбатан маълум ижобий ютуқлардан кўра, кишиларимизнинг ислоҳотларни қўллаб-қувватлаётгани кўпроқ маълум. Одамларга қийин, албатта. Лекин биз қийинчиликларни снгиллатишга ҳаракат қиляпмиз. Биз бу қийинчиликларга тайёр эдик. Мен юқорида айтган беш тамойилдан бири кучли ижтимоий сиёсат ўтказиш экани ҳам бежиз эмас.

Бизда ислоҳотларни обрўсизлантириш юз бергани йўқ. Ҳатто одамларимиз ислоҳотларнинг муваффақият билан якунланишига ишонади. Бу жараён тобора қатъийлашиб бормоқда. Мен ҳар доим таъкидлаганим-таъкидлаган: бизда орқага қайтиш бўлмайди. Биз, эҳтимол, олға қараб унча тез силжиганимиз йўқдир. Биз, мисол учун, Қозоғистон ёки Қирғизистонда бўлганидек, ислоҳотлар жараёнига унчалик шошилмадик. Бунинг ўрнига, ислоҳотларга яхшилаб тайёргарлик кўрдик. Мана бугун, айрим якунлар чиқариш пайти келганида: ҳа, бизда ислоҳотларни обрўсизлантириш юз бермади, деб аниқ айта оламиз.

— Сиз "ислоҳотларни тайёрлаш" деганда нималарни назарда тутаяпсиз?

— Биз, энг аввало, ҳуқуқий асосни тайёрладик. Жамиятимизнинг асосий ақидалари, унинг сиёсий, иқтисодий ва маънавий йўналишлари белгилаб берилган конституциямиз ҳам ана шу асосга қурилган. Биз қонунчилик базасини барпо этиб, бутун давлат тузилмасини ўзгартдик. У ҳозир бозор мақсадларига жавоб беради. Машҳур маъмурий тизим қонунларига мос бўлган тузилмани тугатдик. Мен давлат План қўмитаси, давлат таъминоти ва бошқа тузилмаларни назарда тутяпман.

Ҳар бир қурилишда пойдевор нимадан — лойданми ёки цементдан иборат экани муҳимдир. Бино қанча баланд бўлса, унинг пойдевори шунча чуқур бўлиши керак. Айниқса, зилзила кўп бўладиган жойларда бунга риоя қилиниши лозим. Агар пойдевор бақувват бўлмаса, бино ҳар қандай, энг заиф силкинишдан ҳам қулаб тушади. Биз бу жараёнда ҳам шошилмадик. Бинонинг мустаҳкам бўлишини ўйладик.

Собиқ СССР республикалари бўлган кўпгина давлатларда Конституция доимий равишда ўзгариб туриши, ҳокимият тармоқлари ўртасидаги зиддият тугамаётгани, бошқарув тизими йўлга қўйилмагани каби ҳолларни кузатамиз. Буларнинг барчаси жамиятда барқарорликни таъминлаши, иқтисодиётнинг табиий ривожланиши учун шарт-шароит яратилиши ва ўз фуқароларини ҳимоя қилиши лозим бўлган давлатнинг ўзи беқарор вазият манбаига айланиб қолишига олиб келади. Мисолларни узоқдан қидириб юриш шарт эмас. Уларни ўзингиз кўриб турибсиз.

Бизда бунга ўхшаш нарсалар йўқ. Демак, биз анчагина мустаҳкам пойдевор қўйганмиз, дейишга ҳаққим бор. Шуни ҳам айтиш ортиқчалик қилмайдик, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти, БМТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг энг яхши мутахассислари конституциямиз, ҳуқуқий меъёрларимиз, бошқарув тузилма-мизни жуда чуқур ва синчковлик билан ўрганиб, улар давр талабига мос эканини эътироф этишди.

— Бундан бир-икки йил муқаддам Ўзбекистон шаънига инсон ҳуқуқларининг бузилиши ва матбуот эркинлиги йўқлиги хусусида, айниқса, кўп таъналар айтилар эди...

Танқидчиларимизга одатда биз бу масалани икки қисмга ажратишни таклиф қиламиз: биринчиси — қонуний негиз; иккинчи қисми — унинг амалга оширилиши. Биз улардан: айтингчи, инсон ҳуқуқлари, виждон эркинлиги, диний эътиқод эркинлиги ва бошқа масалалар бўйича қонунларимиздаги қоидаларга бирор эътирозингиз борми, деб сўраймиз. Улар эса, йўқ!— деб жавоб беришади.

Масаланинг иккинчи қисми бу қоидаларни амалга оширишдан иборат. Бу ўринда мен ана шу меъёрларнинг бизнинг амалий турмушимизга мослиги ёки мос эмаслиги нуқтаи назаридан саволлар бўлиши мумкинлигини эътироф этаман. Матбуот эркинлиги нуқтаи назаридан қараганда, инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ масалаларда биз ҳали ўзимиз интилаётган демократик меъёрларга етишмаганимизни ҳам эътироф этаман.

Тўғри, бизда давлатга тааллуқли бўлмаган, демократик, ижтимоий тузилмалар фаолияти, уларнинг давлат тузилмалари билан ўзаро алоқалари билан боғлиқ масалаларда ҳал этилмаган жиҳатлар кўп. Биз ҳали нималар ижтимоий тузилма эканини, уларнинг қандай ҳуқуқи борлигини, давлат тузилмаларининг, айниқса куч ишлатиш билан боғлиқ тузилмаларининг ҳуқуқлари қандайлигини, демократик давлат доирасида уларнинг ўзаро муносабатлари қандай бўлиши лозимлигини зарур даражада тушуниб етганимизча йўқ. Ҳа, биз ҳали бу даражага етганимиз йўқ. Хўш, бу даражага қасрда тўла-тўқис эришилган?

Афсуски, фармонлар чиқариш йўли билан бунга эришиб бўлмайди. Агар мен битта фармон чиқариб, жамиятга демократик ва бозор иқтисодиётини жорий эта олганимда эди, дарҳол шундай қилган бўлардим. Одамларнинг онгини ўзгартириш, қонунларни ҳурмат қиладиган эркин фуқароларнинг уйғун ривожланган жамиятини барпо этиш учун қанчалар йил керак бўлади. Германия, Буюк Британия 1789 йилги инқилобдан бошлаб Франция мана шундай жамият қургунига қанча вақт кетган?

Ўзбекистонда барча демократик меъёрларга мос келадиган матбуот эркинлиги йўқ, деб гапиришса, мен уларга: тўғри, ҳақиқатан ҳам шундай, мен бу фикрга қўшиламан,— деб жавоб қиламан. Бироқ, биз бунга интиляпмиз, бундай демократик меъёрларга эришиш биз-

нинг мақсадимиздир. Бу масалаларда мен бошбошдоқликни тан олмайман ва бунга йўл қўймайман ҳам. Бошбошдоқлик қон тўкилишига, вайронагарчиликка олиб келади. Буни тушуниб етиш учун атрофга назар солиш кифоя. Айнан шу сабабли биз иқтисодиётнинг сиёсатдан устун туришини эълон қилдик. Айнан шу боис ўзгаришлар жараёнини давлат назорат қилиб ва бошқариб турибди. Мен матбуот ва оммавий ахборот воситалари соҳасида муайян сиёсат мавжудлигини рад қилмайман. Бошқача бўлганида эди, сиз билан биз ҳозир ўзгача якунлар тўғрисида гаплашаётган бўлардик.

Ўзбекистон раҳбарияти вакилларининг шу йил март ойида сармоядор мамлакатлар вакиллари билан Париждаги маслаҳат учрашувида Ўзбекистондаги ислохотларнинг якунлари ижобий баҳоланди. Халқаро молия ташкилотлари — Халқаро валюта жамғармаси, Европа қайта тиклаш ва тараққиёт банки, Жаҳон банки мутахассислари пул билан таъминлаш учун Ўзбекистон таклиф этган лойиҳаларининг кўп қисmini маъқулладилар.

Хусусан Ўзбекистон Республикаси шу йилнинг октябрга қадар 650 миллион доллар миқдорида тикланиш заёми олади. Бу пул миллий валюта — сўмни мустаҳкамлаш учун ҳамда бевосита муайян лойиҳаларни амалга оширишга сарфланади. Пахта лойиҳасини амалга оширишга (чигитли пахтани сертификациялаш ва шу кабиларга) 60 миллион доллар олинди. Кўкдумалоқ нефт конини ривожлантиришга 170 миллион доллар, Мингбулоқ нефт конини ривожлантиришга 40 миллион доллар, Муборак нефт-газ конларини ривожлантиришга 60 миллион доллар, Шўртан-газ мажмуига 120 миллион доллар, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қурилишига 160 миллион доллар олинади. Сармояларнинг умумий ҳажми деярли 1 миллиард долларга етади.

Айни пайтда булар давлат сармояси эмас, балки компанияларнинг бевосита сармояси эканини алоҳида таъкидлаш керак. Ўзбекистон — барча МДҲ аъзолари орасида ташқи қарзи бўлмаган ягона давлатдир.

— Беш йил олдинги воқеаларга — иттифоқнинг парчаланиши ва МДҲ тузилишига назар соладиган бўлсак, бу давлатлараро тузилма бажараётган ишларга сиз қандай беҳо берасиз, сизнингча МДҲнинг истиқболлари қандай?

— Шуни айтиб қўяйки, Ўзбекистон Совет Иттифоқини парчалаб ташлаган давлатлар қаторига кирмайди. Россия матбуотида мустақиллик паради тўғрисида гапирилганида нима учундир кўпинча Ўрта Осиё давлатлари тилга олинади. Аслида эса, мустақиллик парадини биз бошлаган эмасмиз.

Беложевская Пушча воқсасидан сўнг жаноб Горбачёв СССРни сақлаб қолиш учун курашдан ихтиёрий равишда воз кечди. У ҳатто ҳаммамизни тўплаб, биздан: сизлар бунга тайёرمىсизлар ёки тайёр эмасмисизлар, деб сўрашга ҳам уринмади. Унинг мавқеида шундай қилиш табиий бўлур эди. Башарти, мен унинг ўрнида бўлганимда эди, ҳаммага телефон қилиб: келинглар, сўнгги марта тўпланайлик, балки бу сўнгги тўпланишимиз бўлар, сизлар қўйган қадам оқибатларини муҳокама қилайлик, деган бўлардим.

Масалани шу тарзда қўйиш мумкинмиди? Мен учрашувга боришдан бош тортармидим? Бош тортишга менинг ҳаққим йўқ эди. Нима учун? Чунки, ҳали мавжуд давлат Президенти бизни тўпланишга таклиф қиляпти. Бу ҳақда у газета саҳифаси ва телевидение орқали ҳам айтиши мумкин эди. Ҳўш, ким бош тортар эди? Ҳеч ким. Президент шундай қилдими? Йўқ! Биз тўпланиб, вужудга келган аҳволни муҳокама қилишимизни ҳаётнинг ўзи талаб қилса ҳам, жаноб Горбачёв бундай қилмади. Гапим холисона бўлиши учун Янги Огареводаги кенгаш иштирокчиларидан айримларимиз Михаил Горбачёвга СССРнинг бўлажак тузилиши варианты сифатида конфедерация тузишни бир эмас, бир неча бор таклиф қилганимизни таъкидлаш ортиқча бўлмайди. Бироқ, ақл-идрок эмас, балки нафсоният устун чиқди.

СССР парчаланиб кетганидан сўнг давлатлараро тузилманинг шакли сифатида МДҲ зарур эди. Ҳеч бўлмаганда, биз Югославия йўлидан бормаслигимиз учун зарур эди. Башарти, ҳамма ўз хонадонига тарқалиб кетиб, ҳеч қандай давлатлараро тузилма бўлмаганида эди, бошбошдоқлик бошланган бўлур эди. МДҲ ўзаро фикрлашишга, айрим қарорларни қабул қилишга имкон берди. Бу қарорларнинг кўпи бажарилмаган бўлса ҳам, улар эҳтимол бажарилар, деган тасаввурни пайдо қилди. МДҲ давлатлараро тузилма сифатида маълум даражада

бошқарувни сақлаб қолишга, тартибсизликка йўл қўйилмасликка имконият яратди. Ҳолбуки, воқеаларнинг салбий тарзда ривожланиши эҳтимоли жуда юқори даражада эди. Ҳозир биз нимага эришдик? Бугунги кунгача МДҲ доирасида 500 га яқин ҳужжат қабул қилинди. Бу ҳужжатларнинг катта қисми амал қилмаяпти. Ҳозирги пайтда МДҲда мавжуд бўлган шакл бундан буён ҳам сақланиб қоладиган бўлса, МДҲнинг истиқболи бўлмайди. МДҲ аввало иқтисодий соҳада жиддий такомиллаштиришга муҳтождир.

Биз интеграция — бирлашиш тўғрисида кўп гапирамиз. Бироқ, амалда интеграция стратегиясининг ўзи йўқ. Масалан, мен аввало интеграция концепциясини ишлаб чиқиш масаласини ўртага қўйган бўлур эдим. Ҳамма учун бир хилда мақбул бўладиган интеграция стратегияси асос қилиб олинishi керак эди. Бунинг зарурлигини ҳозир ҳеч ким инкор этмайди. Ҳозирги пайтда давлатлар бир-бирини иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватламаса, сармоя, товарлар, пул тўловлари эркин ҳаракат қилмаса, бирорта давлат яшай олмаслигини ҳамма (кўпчилик эса дўппи тор келиб қолганидан сўнг) англаб етди. Биз бир-биримиз билан ўзаро боғлиқмиз. Ҳозирги кунда МДҲдаги бирорта давлат иқтисодиёти ҳам бошқалардан ажралган ҳолда мавжуд бўла олмайди. Ҳар қандай масалада алоҳида мавқеда туришга интилаётган Туркменистон иқтисодиёти ҳам ўзаро алоқаларсиз яшай олмайди.

Назаримда, иқтисодий интеграциялашнинг стратегик йўлига ўтиш, божхоналарни тугатиш, нарх-навога эркин тус бериш ва умуман нарх сиёсатини яқинлаштириш, тўловларнинг ўтиши, давлатлараро, молиявий ҳамда молия-саноат корпорациялари фаолият кўрсатиши масалаларини, мажбуриятлар ва қабул қилинган қарорларнинг ўзаро бажарилишини назорат қилиб бориш масалаларини ҳал этиш мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Бу — биз ҳаракат қилишимиз лозим бўлган йўналишдир. Биз эндигина тўловларнинг ўтиши ҳамда валюталарни алмаштириш масалаларини ҳал этиши лозим бўлган валюта қўмитасини тузаямиз. Бу масала билан анча олдин шуғулланиш лозим эди. Иқтисодий интеграция жараёни жуда узоқ вақт давом этади. Ғарбдаги иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатлар шу йўлдан

15 йилдан буён аста-секин бормоқда ва ҳамон муаммоларга дуч келмоқда. Аммо уларда пайдо бўлаётган муаммоларни ва можароларни ҳал этишга имкон берадиган механизм пухта ишлаб чиқилган.

— МДХга аъзо бўлган давлатлар бошлиқларининг олий даражадаги учрашувлари хусусан иқтисодий соҳасида сезиларли самара беряпти, дейиш мумкинми?

— Афсуски, ҳозирги пайтда иқтисодий интеграция муаммоси иккинчи қаторга суриб қўйилди. Биринчи навбатда ягона ҳарбий ҳудудни барпо этиш, чегараларни қўриқлашнинг янги тизимини ташкил этиш стратегияси таклиф этилмоқда. Мен бу масалалар муҳимлигини инкор қилмайман. Уларни ҳал этиш керак. Аммо, биринчи навбатда стилган иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш лозим. Ҳамма нарсанинг ўз вақти-соати бор. Энг муҳими — барча давлатнинг тенг ҳуқуқлилигига риоя қилишдир.

Айтишим мумкинки, баъзи давлатлардаги айрим сиёсатчилар ва ҳарбийлар биз учун мақбул бўлмаган режалар тарафдоридир. Бу ўринда мен қабул қилган қарорлари барча учун мажбурий бўладиган қандайдир ягона парламент ёки ассамблея тузиш режаларини, ягона қуролли кучлар ва чегара қўшинларини тузиш режаларини кўзда тутяпман. Бу орқага қайтиш, отнинг бошини аравага қаратиб қўшиш эмасми?

Яна бир бор такрорлайман: умуман интеграция эмас, балки иқтисодий интеграциянинг аниқ вазифалари ўртага қўйилганида эди, ишончим комилки, СССРдаги собиқ республикаларнинг ҳаммаси бу масалага ижобий муносабатда бўлур эди.

Назаримда, МДХ келажаги, энг аввало, Россияга боғлиқ. Россия — МДХни мустаҳкамлаб турадиган цементнинг ўзидир. Россия бу тузилманинг энг муҳим бўгинидир. Россия бўлмаса, МДХ тарқалиб кетади. Буни ҳозирги пайтда Давлат Думасида, Россия Федерацияси ҳукуматида мажлис ўтказиб, қарорлар қабул қилаётганлар англаб олиши керак.

Шу йил май ойида Ўзбекистонда олтин қазиб чиқарадиган "Зарафшон — Ньюмонт" Ўзбекистон — Америка қўшма корхонаси ишга туширилди. Америкалик шериклар

томонидан сарфланган сармоя ҳажми бўйича бу корхона МДҲдаги энг йирик корхоналар қаторига киради.

Хоразмда "Мерседес" фирмаси автомобиллари ишлаб чиқариладиган автомобил йиғиш заводи қурилиши тугалланмоқда. Бу корхонада дастлабки юк автомобиллари ва автобуслари ўтган йилнинг феввалида йиғилган эди. Келажакда енгил автомобил ишлаб чиқариш кўзда тутилган.

Андижонда Жанубий Кореянинг "ДЭУ" корпорацияси трактор прицеpleri ишлаб чиқарадиган завод негизда кичик литражли автомобиллар, фургонлар ва юк машиналари йиғиладиган заводни жадал суръат билан қурмоқда.

— Тожикистон ҳокимияти ва муҳолифат ўртасида мулоқотни йўлга қўйиш юзасидан Ўзбекистон бошлаган ташаббус Россиядаги кўп кишилар учун кутилмаган воқеа бўлди. Сизнингча, Тожикистон можаросини бартараф этиш истиқболлари қандай ва Ўзбекистон бу муаммони ҳал этишда Россиянинг тутган ўрнини қандай баҳолайди?

— Тожикистондаги аҳвол бизни ташвишга солмай қолмайди. Биз бу давлатдаги можаро бартараф этилиб, минтақада барқарорлик таъминланишидан жуда манфаатдормиз. Қўшни мамлакатдаги вазиятнинг барқарорлашуви бизнинг манфаатларимизга мос келади. Бу аввало, тожикларнинг ўзлари учун зарур. Ўзгаришларни осойишта вазиятда амалга оширишимиз учун бизга ҳам, Тожикистонда яшаётган ватандошларимиз — ўзбекларга ҳам зарур.

Тожикистондаги ҳозирги ҳокимият найза кучига мангу таяна олмайди. Тожикистон ҳокимияти муҳолифат билан муроса йўлини топиши зарур ва биз бу ишда кўмаклашишга ҳаракат қиляпмиз.

Россия ҳарбийларининг Тожикистонда туришига келганда эса, бу ҳол можарони тийиб туришга имкон бермоқда албатта, бироқ бу — масалани ҳал қилиш йўли эмас. Масалани фақат сиёсий йўл билан ҳал этиш натижасидагина Тожикистонда барқарорлик бошланиши мумкин.

Ҳар қандай ҳаракат қарши ҳаракатни келтириб чиқаради. Муҳолифат Россия ва Тожикистон ҳукумат

қўшинларига қарши ҳаракатларни кучайтиришга қодир. Афғонистонлик жангарилар муҳолифат байроғи остида тўпланиши мумкин. Чунки у ерда кўпчилик тинч меҳнат билан шуғулланишни унутиб қўйган ва доллар эвазига узлуксиз жанг қилишга тайёр. Тожикистонга бошқа мамлакатлардан ҳам "омад кетидан қувган аскарлар" келиши мумкин. Биздаги маълумотларга қараганда, уларнинг кўплари ҳозир у ерда жанг қилмоқда.

Россия Тожикистонда 20 мингга яқин кишини сақлаб турибди. Муҳолифат шунча ва ундан ҳам кўпроқ одамни тўплашга қодир. Урушнинг давом этиши Тожикистонни парчалаб ташлаши мумкин. Унинг қўшнилари — шу жумладан биз бунинг азобини тортишимизга тўғри келади. Шу сабабли, томонлар ўртасида мурося зарур, деб ҳисоблаймиз.

— Сиз нутқларингизда Марказий Осиё давлатлари бирлиги тўғрисида ва хусусан "Ягона Туркистон" ғояси ҳақида бир неча бор гапирдингиз. Бу ғоя моҳиятини қисқача баён қилиб бера олмайсизми?

— "Ягона Туркистон" концепцияси минтақадаги давлатларнинг иқтисодий ва маданий жиҳатдан бирлашувини кўзда тутди. Бизнинг илдишларимиз бир, муаммоларимиз ўхшаш, тақдиримиз ҳам бир хил. Бинобарин, бу вазиятдан бир томондан бир-биримизнинг ўтиш давридаги қийинчиликларимизни енгиллатиш учун, иккинчи томондан эса, можаролар эҳтимолининг олдини олиш учун Марказий Осиёдаги ҳар бир давлат манфаатини кўзлаб фойдаланиш оқилона иш бўлур эди.

Бу йўналишда жиддий ишлар қилинди. Ўтган йили Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ягона иқтисодий ҳудудни вужудга келтириш тўғрисидаги шартномани имзолади.

Биз давлатларимиз чегараларидаги божхоналаримизни бекор қилдик. Эндиликда кўп сонли ғовларни, шу жумладан мустақилликнинг дастлабки йилларида шошма-шошарлик билан ўртага қўйилган тўрачилик ғовларини олиб ташлаш йўли билан бир-биримиздаги анъанавий маҳсулот сотиш бозорини сақлаб қолиш учун тегишли чора-тадбирларни кўряпмиз. Ягона иқтисодий ҳудуд доирасида ўзаро келишиб қилинаётган ҳаракатлар мамлакатларимизга фойда келтиришига ишонаман.

Тоҷикистон иқтисодиёти барбод бўлгани ва сиёсий барқарорлик туфайли ҳозирча бизга қўшила олмайди. Туркменистон эса, эҳтимол ўтиш даври қийинчиликларини мустақил равишда бартараф этишга умид қилиб, қўшилишни хоҳламапти.

Бироқ, менимча, ўзаро фойдали иқтисодий интеграция ҳозирги кунда фақат Марказий Осиёдагина эмас, ҳали айтганимдек, МДҲ доирасида ҳам зарур. Бундай иқтисодий интеграциянинг истиқболи порлоқ.

Вахтанг ШЕЛИЯ
суҳбатлашди. ("Российская газета",
1995 йил 7 июль).

КЕЛАЖАККА ҚАТҒИЙ ИШОНЧ БИЛАН БОҚАМИЗ

Муҳтарам дўстлар!

Бугунги мажлис кун тартибига қўйилган масалалар ҳақида гапирар эканмиз, 1995 йил биринчи ярми якунларини бозор муносабатларига ўтишнинг иккинчи босқичи, яъни ислохотларни тезлаштириш ва чуқурлаштириш жараёни билан чамбарчас боғлиқ ҳолда таҳлил қилишимиз лозим. Бунда аввало, қандай вазифа ва мақсадлар олдимизда турибди, уларни амалга ошириш учун нималар қилиш кераклигини белгилаб олиш муҳимдир.

Шу маънода, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва уни ҳақиқий эгалари қўлига стказиш мақсадида қилган ишларимизнинг самараси ва суръатларига баҳо беришимиз даркор.

Шуни таъкидлашимиз керакки, бу жараён 1995 йилнинг биринчи ярмида анча тезлаштирилди ва муайян натижаларга эришилди. Хусусан, ярим йил мобайнида 4300 корхона давлат тасарруфидан чиқарилди. Июль ойининг ўзида акционерлик жамиятлари сони уч минг олти юздан ошди, улар томонидан 2 миллиард сўмлик акциялар чиқарилди, шунинг асосида қимматли қоғозлар бозори ривожланди. Фонд биржаси, кўчмас мулк биржаси, миллий депозитарий каби ташкилотлар ҳам ўз фаолиятида ижобий натижаларга эришди.

Хусусийлаштиришнинг энг асосий натижаларидан бири — мамлакатда мулкдорлар табақаси пайдо бўлди, жамиятда янги психология, мулкка бўлган янгича муносабат қарор топди.

Шунга қарамасдан, бозор тизимларини ривожлантиришда камчиликлар ҳали ҳам кўп: айниқса, йирик корхоналарни хусусийлаштириш ҳаддан ташқари суст борапти. Айрим йирик корхона раҳбарлари оғир молиявий аҳволни рўкач қилиб, бу масалани пайсалга соляпти. Коммунал хизмат кўрсатиш вазирлиги, "Ўзбошқурилишёғочсаноат", "Ўзбек-

транскүрилиш", "Тошкентуйжойинвесткүрилиш" раҳбарлари хусусийлаштириш вазифаларини бажара олмади.

Хоразм, Наманган, Қашқадарё ва Навоий вилоятларида ҳам хусусий ва кичик корхоналар ташкил этиш борасида ярим йиллик дастурлар бажарилмади.

Айрим тармоқларда хусусийлаштириш барча қуйи поғоналарга етиб бормаяпти, уларни қамраб олаяпти. Масалан, қүрилиш тармоғида хусусийлаштириш трестлар ва бирлашмалар даражасида амалга оширилмоқда, холос.

Пудрат ташкилотларини хусусийлаштириш ҳам жуда суст бормоқда, натижада буюртмачилар маблағини юқоридан тақсимлаш усули сақланиб келмоқда. Шу сабабли ҳам республикада ҳанузгача пудрат ишлари бозори шаклланган эмас.

Хусусий корхоналар ишининг етарли самара бермаётганлиги бизни ташвишга солмоқда. Бу, айниқса, қишлоқдаги хусусий ва фермер хўжаликлари фаолиятига тегишлидир. Ташкил бўлган кўп корхоналар тадбиркорлик тажрибаси йўқлиги, билимлари савияси пастлиги, ҳокимликлар ва марказий идоралар уларга етарлича ёрдам бермаслиги туфайли ўз ишини ривожлантира олаяпти ёки тўхтаб қоляпти.

Шунинг учун бу соҳада ҳали кўп иш қилиниши керак. Яъни мулкдорлар ва тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш, айниқса, муҳим аҳамиятга эга. Чунки тадбиркорлар эҳтиёжни ҳисобга олиб бозорни тўлдирди, ўзи ҳам манфаат кўради, бошқаларга ҳам нафи тегади. Уларни юртпарварлар деб аташ мумкин. Ҳокимликлар, вазирликлар бу масалага жиддий эътибор беришлари керак.

Хусусийлаштиришнинг ҳозирги босқичида иккита вазифа турибди.

Биринчиси — тадбиркорларнинг ишчанлик қобилиятини кескин кўтариш. Шу билан бирга, ўзларини тиклаб олишлари учун уларга амалий ёрдам бериш, кенг имкониятлар очиш.

Бу вазифаларни бажаришда куни кеча ташкил қилинган кичик бизнесни ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватловчи махсус Бизнес фонд ва шу фонд билан чамбарчас боғланган Суғурта агентлигига катта ишонч ва умид билан қараймиз.

Иккинчи вазифа хусусийлаштириш жараёнига аҳолининг барча қатламларини жалб қилиш билан боғлиқдир. Бу эса кўчмас мулк ва қимматли қоғозлар бозорларини тезлик билан ташкил этиш ва ривожлантиришни талаб этади.

Ҳозирги босқичнинг муҳим вазифаларидан бири — бу молиявий барқарорликка эришишдир. Ўтган ярим йил ичида бу соҳада бирмунча ижобий натижалар қўлга киритилди. Хусусан, инфляция даражасининг кескин пасайиши бу борадаги сиёсатимизнинг муҳим натижаларидан биридир. Уни йил бошидаги 16—17 фоиздан июнь ойида 1,9 фоизга туширишга эришдик. Ёки, 1995 йилнинг биринчи чорак якунлари бўйича бюджет камомати ялпи ички маҳсулотга нисбатан 1,2 фоизни ташкил этган бўлса, бу ҳолат ярим йиллик давомида ҳам шу даражада сақлаб қолинди.

Молиявий барқарорликка эришишнинг ҳозирги кундаги энг асосий муаммоси миллий валютамининг қувватини оширишдир.

Халқимизнинг фаровонлиги, ҳаётнинг кўркемлашиб бориши кўп жиҳатдан шу масаланинг ҳал этилишига боғлиқ. Шу сабабли ҳам бу масалага энг устувор йўналишлардан бири деб қарамоқ лозим.

Бу борадаги асосий муаммо — сўмимизнинг ички конвертациясига, унинг бошқа мустаҳкам валюталар билан эркин алмашувига эришиш. Бу эса ҳозирги кунда нақд пул эмиссиясини зудлик билан тартибга солишни талаб этади.

Биринчи ярим йилликда бу борада сезиларли натижаларга эришилди. Агар жорий йилнинг биринчи чорагида эмиссия даражаси 17,6 фоизни ташкил этган бўлса, иккинчи чоракда 8,2 фоизгача камайди.

Айни вақтда айрим вилоятларда эмиссия муаммосига старли эътибор берилмаяпти. Қорақалпоғистон Республикаси, Жиззах, Навоий, Қашқадарё, Бухоро, Сурхондарё ва Сирдарё вилоятларида эмиссия даражаси республикадаги ўртача кўрсаткичдан анча юқори ҳолда қолмоқда. Бунинг сабаби шундаки, бу жойларда аҳолига зарур товар, хизматлар таклиф этилмаяпти. Содда қилиб айтганда, халқимизнинг эҳтиёжлари қондирилмасдан қолиб, уларнинг қўлида бўлган нақд пул хазинага қайтиб тушмасдан, эмиссия даражаси ортиб кетмоқда. Бу ерларда Самарқанд, Наманган,

Андижон, Қўқондагидек одамнинг "жони" дан бошқа ҳамма нарса топиладиган дўконлар жуда кам.

Аҳвол шундай бўлгач, ўша вилоят-туманларда маош тўлашда қийинчилик пайдо бўлганда кимни айблаш керак?

Кўп марта айтилган фикрни яна бир карра такрорлашга мажбурман. Агар валютамиз старли даражада товарлар билан қопланмаса, унинг қувватли ва обрўга эга бўлиши амримаҳол. Буни ҳаммамиз англаб олишимиз лозим. Шу нуқтаи назардан қараганда, биринчи ярим йилликда, Тошкент шаҳрини мустасно қилганда, барча вилоятлар чакана товар айланмасини 1994 йилнинг биринчи ярмига нисбатан кескин камайитириб юборганини қандай баҳолаш мумкин?

Қорақалпоғистон Республикаси, Сирдарё, Тошкент вилоятларида аҳолига пуллик хизмат кўрсатишга старли эътибор берилмади. Навоий, Самарқанд, Сурхондарё, Тошкент ва Фарғона вилоятларида халқ истеъмол товарлари ишлаб чиқаришнинг ўтган йилдагига нисбатан камайишига йўл қўйилди.

Албатта, сўнгги пайтларда биз товар бозорини анча тўлдиришга эришдик. Аммо бу кўпроқ импорт ҳисобига амалга оширилди. Импортни рағбатлантириш билан бирга ўзимизда ишлаб чиқаришни ривожлантиришни ҳам унутмаслигимиз лозим.

Минг афсуски, бугунги кунда кўпгина корхоналаримизда ишлаб чиқарилган маҳсулот ўз харидорларини тополмаслиги ҳеч чидаб бўлмайдиган ва миллий шаънимизга мос келмайдиган ҳолдир.

Тасаввур этинг: бир томондан, кўплаб корхоналарнинг омборларида тайёр маҳсулот тўлиб-тошиб ётибди, шу маҳсулотни ишлаб чиқариш учун оддий ишчининг меҳнати сингган. Иккинчи томондан эса, корхоналар айланма маблағларининг ҳаракатсизлиги оқибатида шу молни, шу товарни ишлаб чиқарувчиларга иш ҳақи бериш имкони йўқ. Одамларга ишлаб топган ҳақини вақтида бермаслик эса — адолатсизликдир. Бундай ҳолни ўзгартириш учун, авваламбор, раҳбарларнинг масъулиятини ва керак бўлса, жавобгарлигини қатъий кучайтириш зарур.

Шунинг учун маош — ойлик ўз вақтида берилмаётганига ким сабабчи, шуларни аниқлаб, ҳақиқий ҳолатни

одамларимизга етказиш даркор. Токи, улар ҳукуматдан, банкдан беҳуда ранжиб юрмасин.

Яна бир муаммо шундан иборатки, кўплаб корхона раҳбарлари ҳанузгача экспорт имкониятларини ошириш, маҳсулот сифатини дунё даражасига тенглаштириш ҳамда ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш борасида етарли жонбозлик кўрсата олмаяптилар.

Бу масалалар ривожланган мамлакатлар фирмалари учун энг муҳим ҳисобланади. Улар таркибида фирма фаолиятининг юқори самарадорлигини таъминловчи маркетинг, яъни оддий тил билан айтганда, чиқараётган молнинг бозорини олдиндан ўрганиш, стратегик тадқиқотлар каби узоқни кўзлайдиган бўлимлар муваффақиятли иш олиб боради. Аслида, маркетинг биз учун янгилик эмас. Ота-боболаримиз, қадимги савдогарлар шу усулда ишлаган.

Очиғини айтсак, бугунги аксарият вилоят раҳбарлари ва фаолларимиз бундай муаммолар ҳақида ҳали-бери бош қотирадиган ҳам эмас. Шунинг учун ҳам чет элдан мол келтиришни ташкил этиш ўрнига Тошкентга — пойтахтга нақд пул келтириб, товар ташиб кетмоқдалар.

Ҳозирги вазият тўлов интизомини мустаҳкамлаш бўйича жиддий ишларни амалга оширишни тақозо этади. Зеро, молиянинг барқарорлиги пул айланишининг ва умуман, иқтисодимизнинг ҳолати шу масаланинг тўғри ҳал қилинишига боғлиқ.

Биринчи ярим йилликда корхоналараро қарзларни камайтириш бўйича сезиларли ишлар қилинди. Республика бўйича йил бошидаги дебитор қарздорлик 68,5 миллиард сўмдан 46 миллиард сўмга камайтирилди.

Шунга қарамаслан, бу борадаги аҳвол ўта жиддий. Кўплаб корхона ва ташкилот раҳбарлари бу масалани ҳал қилиш учун етарли даражада жавобгарликни ҳис этмаяпти.

Бир қанча уюшма ва вазирликлар тизимларида кўрилатган чора-тадбирларга қарамай, миллиард сўмлаб дебитор қарзлар мавжуд.

Нега бундай бўляпти?

Ҳаммамизга маълумки, эски тузумда истеъмолчилар ишлаб чиқарувчиларга "бириктириб" қўйилар ва улар

маҳсулотни, сифати ва қандайлигидан қатъи назар, сотиб олишга мажбур эдилар.

Шунга кўра ҳисоб-китоблар банклар орқали марказлашган ҳолда амалга ошириларди, ҳар йилги идоралараро дебитор ва кредиторлик ҳисоб-китоблари давлат кредитлари ҳисобидан қопланар эди.

Шундай услубда ишлаб суяги қотган айрим раҳбарлар ҳозир ҳам эски тузумнинг тартибига асосланиб иш олиб бормоқда. Шу сабабли улар жўнатган маҳсулоти учун қарзларни талаб қилиб олишда қатъият кўрсатмаяпти.

Кўпгина раҳбарларда боқимандалик кайфияти устун, давлат бизни оғир аҳволга ташлаб қўймайди, деган илнж сақланиб қолмоқда. Улар бошчилик қилаётган корхоналар ҳеч қандай ғам-ташвишсиз, маҳсулотни бемалол омбор учун ишлаб чиқарибгина қолмай, балки қарзлар ҳам орттирадилар, сўнгра эса, ўз қарзларини давлат зиммасига юклаб, уларни қоплаш учун кредит, қўшимча айланма маблағлар сўрайдилар.

Бундай усулда ишлаётган раҳбарлар ва корхоналар бир нарсани қатъий англаб олишлари лозим: давлат уларнинг масъулиятсизлигига ортиқ тоқат қилолмайди.

Бундай ҳолнинг олдини олиш мақсадида ҳукумат қарори билан кенг ҳуқуқларга эга бўлган махсус комиссия тузилди ва унинг зиммасига мана шундай ночор ва беқарор аҳволда ишлаётган корхоналар тақдирини ҳал қилиш вазифаси юкланди. Агар қай бир ташкилот ва корхона ишини ва самарасини ошириш имкони топилмаса, банкротлик қонуни асосида бундай инқирозга дуч келган корхона ва хўжаликлар тарқатиб юборилади, уларнинг раҳбарлари масъулияти кўриб чиқилади, лозим бўлса жавобгарликка тортилади.

Тўлов интизомининг ҳозирги ҳолатини ҳисобга олиб, яқин вақтларда амалга оширишимиз лозим бўлган вазифаларга тўхталиб ўтмоқчиман.

"Ўзистикболстат"нинг умумий раҳбарлигида республикада тўлақонли маркетинг, яъни харид бозорини ўрганиш сиёсати ишлаб чиқиши ва амалга оширилиши лозим.

Ҳокимликлар, "Ўзбексавдо", "Ўзбекбирлашув", Марказий банк ва тижорат банклари ҳуқуқини ҳимоя қилиш органлари билан биргаликда савдо қилувчи ташкилотлар томонидан тушумларнинг тўлиқ топширилиши, товарлар-

ни майда улгуржи сотиш тартибига ва касса интизомига риоя қилишлари устидан қаттиқ назорат ўрнатишлари зарур. Қоидаларни бузишларга йўл қўйилганда айбдорларни қаттиқ жавобгарликка тортиш керак.

Вазирликлар, идоралар, корхоналар ва уюшмалар банклар иштирокида ўзларининг ўзаро қарздорликларини таққослашлари ва уни тўлашга қаратилган зарур ҳисоб-китобларни амалга оширишлари керак.

Айланма маблағларнинг ҳаракатсиз қолишига барҳам бериш даркор. Савдо ташкилотлари кўп ойлар мобайнида сотилмай келаётган товарлар нархини қайта кўриб чиқишга, уларни сақлаш муддатларига, мавсумийлигини назарда тутган ҳолда, атрофлича ёндашишлари керак.

Қабул қилинган ҳукуматлараро битимларни амалга оширишда корпорациялар ва корхоналарнинг раҳбарлари республикага товарлар ўз вақтида келтирилишини қаттиқ назорат қилишлари ва "Ўз улгуржи биржасавдо" уюшмаси билан ҳисоб-китобларни вақтида амалга ошириш учун маблағлар захирасини яратишлари керак.

Банклар мижозлар билан биргаликда векселларни жорий қилиш амалиётини кенгайтиришлари зарур.

Яна бир бор таъкидламоқчиман: миллий валютаимиз — сўмни мустаҳкамлаш мамлакатимизнинг иқтисодий мустақиллигига эришишнинг энг зарур шarti ҳисобланади.

Ҳозирги куннинг энг долзарб вазифаларидан бири ишлаб чиқариш, умуман, иқтисодиётнинг таркибий ўзгаришларини изчил давом эттиришдир. Бу ўзгаришлар нимадан иборат?

Аввало, иқтисодиётимизнинг устувор тармоқларини, Ўзбекистоннинг жаҳон бозорида ўзига мос ўрнини эгаллашига қаратилган салмоқли тармоқларни тез суръатлар билан ривожлантиришни таъминлаш даркор. Шулар билан бирга, халқ хўжалигининг устувор тармоқларида тўлов ва ҳисоб-китобларни тартибга келтириш учун махсус чора-тадбирлар кўриш керак.

Айтайлик, пахтачилик мисолида бу муаммони яхшилаб тушуниб олишимиз ва тегишли хулосалар чиқаришимиз зарур. Ҳисоб-китобларга кўра, республикаимиз халқ хўжалигининг 70 фоизидан кўпроғи технологик жиҳатдан пахтачилик билан боғлиқ. Бир хил корхоналар пахтачилик

учун техника, ўғит ва бошқа маҳсулотлар берса, бошқалари унинг маҳсулотларини қайта ишлаш билан машғул.

Шу сабабли ҳам, мана шу боғлиқликда ўзаро тўловларнинг бир жойда бузилиши бутун технологик жараёндаги тўловлар тизимига салбий таъсир этади. Аммо бундай тўловлар бузилишидан пахтачилик соҳасидаги хўжаликлар кўпроқ жабр кўряпти.

Кўз олдимишга келтирайлик: пахтакор оғир меҳнати эвазига етиштирган ҳосилини октябрь-ноябрь ойида йиғиб-териб топширгач, дам ҳам олмай, янги ҳосил учун тайёргарлик ишларини бошлаб юборади.

Ҳосилни терди, заводга топширди. Кейин нима бўлади? Завод қачон тола ишлаб чиқаради, уни кимга ва қайси нархда сотади, қачон деҳқонга пахтанинг пулини тўлайди? Бу билан мен нима демоқчиман? Агар шу технологик жараёни деҳқон ерни шудгорлашдан тортиб, то пахтани сотиб пулини олгунга қадар ҳисоблаб кўрсак, 18 ой ўтар экан. Демак, деҳқоннинг машаққатли меҳнати эвазига оладиган даромади 18 ойга чўзилар экан. Бунга қандай баҳо бериш керак? Боз устига, хўжалик счётида пул йўқ, унга тўланмади, бунга тўланмади, деб баъзи бир воситачи корхона раҳбарлари деҳқонни айбдор ҳам қилишади. Бу муҳим масаланинг қандай сими бор? Жаҳон тажрибасига эътибор берилса, харидор деҳқонга бўлажак ҳосил учун баҳордаёқ аванс, яъни олдиндан пул беради. Бу унга ҳосилини бемалол етиштириш имконини туғдиради, ишончли мустаҳкамлайди.

Нега биз шу усулни қўллашимиз мумкин эмас? Шу мақсадда янги "Пахтабанк" ташкил этилди. "Ўздавпахтасаноатсотиш" уюшмасининг айланма маблағлари ҳажми кўпайтирилди. Мана шу ташкилотлар бундан буён пахтакорга тегишли аванс бериб туради. Шулар эвазига энди у ўз даромадини 18 ой кутмайдиган бўлади.

Бундан ташқари, экспортни кенгайтириш ва импортни камайитиш билан боғлиқ бўлган ишлаб чиқаришни жадалроқ ривожлантириш зарур. Бу йўналиш республикага нефть ва дон мустақиллигига тўла эришиш имконини беради.

Иқтисодийтимизда чет эл инвестициялари борган сари муҳим роль ўйнамоқда. Агар 1994 йилда уларнинг улуши капитал маблағлари умумий ҳажмида бир фоиздан кам-

роқни ташкил қилган бўлса, иккинчи чоракда эса 20 фоиздан зиёд бўлди.

Бугунги энг долзарб масалалар тўғрисида гапирар эканмиз, қишлоқ аҳолиси учун янги иш жойларини ташкил этиш, уларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал этиш ислоҳотлар иккинчи босқичининг энг муҳим вазифаларидан бири деб қаралмоғи керак.

Қишлоқда иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш меҳнат қилиш имконияти доирасини кенгайтириш билан узвий боғлиқдир.

Халқимизнинг ўзи туғилган, киндик қони тўкилган жойга ниҳоятда меҳрли бўлиб, боғланиб қолганини, яъни "дайди" бўлиб кўчиб юриш одати йўқлигини назарда тутадиган бўлсак, қишлоқда одамларни иш билан таъминловчи кичик ва хусусий корхоналарнинг тез ривожланиши қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни тезлаштириш имконини беради.

Кейинги пайтларда қишлоқ жойларда қайта ишлаш ва ёрдамчи ишлаб чиқариш тармоқларини ташкил қилишга эътибор анча кучайди.

Буни катта мамнуният билан таъкидлаймиз. Лекин бу борада қилинадиган ишлар ҳам ҳали кўп. Уларнинг суръатлари ва салмоғи етарли эмас. Бу ҳолатга яқинда бўлиб ўтган идоралараро кенгаш мажлисида атрофлича баҳо берилди. Унинг қарорига кўра яқин вақт ичида республика идоралари Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят ҳокимликлари билан ҳамкорликда қишлоқ жойларда ишлаб чиқариш инфраструктурасини ривожлантириш дастурини тайёрлашлари керак.

Ислоҳотларимизнинг муҳим манбаларидан бири — Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлар билан кучайиб бораётган ҳамкорлигининг давом эттирилиши ва кенгайтирилишидир. Бунда ташқи алоқаларни ривожлантиришга ва эркинлаштиришга алоҳида эътибор берилади.

Узоқ хорижий мамлакатлар билан экспорт ва импорт қилишнинг умумий ҳажми ўтган йилнинг шу даврига нисбатан тегишли равишда 50,5 фоиз ва 38,5 фоиз кўпайди. Экспорт-импорт умумий ҳажмининг сальдоси бизнинг фойдамызга бўлиб, 201,2 миллион АҚШ долларини ташкил этади. Бу билан ҳар қанча фахрлансак арзийди, албатта.

Эришилган ютуқларнинг энг муҳимларидан бири — одамлар бозор шароитларига мослашиб бормоқда, меҳнат қилиш турлари ва соҳалари кенгаймоқда, даромад олишнинг қўшимча имкониятлари пайдо бўлмоқда. Энг муҳими, халқимиз руҳида бу жараёнларни теран тушуниш туйғуси, яқдиллик бор!

Аҳоли пул даромадларининг деярли учдан бир қисми шахсий ёрдамчи хўжаликлар, тадбиркорлик, хусусий мулк улушига тўғри келмоқда.

Оқсил моддаларга бой ва ёғли озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмол қилиш кўпайди. Нон маҳсулотлари истеъмолининг сезиларли камайиши билан бир қаторда, гўшт маҳсулотлари истеъмоли — 25 фоиз, ўсимлик ёғи истеъмоли — 17 фоиз, мевалар — 23 фоиз, сабзавот ва полиз экинлари маҳсулотлари — 13 фоиз, қанд-шакар истеъмоли 2 фоиз ўсди.

Кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам кўрса-тишнинг янги механизми жорий этилди. Ярим йил ичида бу мақсадлар учун давлат бюджетидан 750 миллион сўм ажратилди.

Ижтимоий муҳофаза ҳақида гап кетганда, бу борадаги сиёсат халқимизнинг туб манфаатларини ҳимоя қилиш билан бирга одамларнинг меҳнат фаоллигини оширишга, уларда тадбиркорлик руҳининг ривожланишига ёрдам бериши лозимлигига ҳам алоҳида тўхталиб ўтмоқчиман.

Яъни бу сиёсатимиз оқибатида одамлар боқимандалик кайфиятидан батамом халос бўлиши бизнинг пировард мақсадимиздир.

Бу йил далаларимизда мўл пахта ҳосили стиштирилди. Уни нес-нобуд қилмай йиғиштириб олиш ҳар биримизнинг ватанпарварлик бурчимиздир. Деҳқонларни қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш мақсадида бу йил пахта харид нархи етти-саккиз баравар оширилди. Бу хўжаликлари-мизнинг молиявий аҳволини яхшилашга имкон беради. Хулоса қилиб айтсак, Ўзбекистон ўз истиқболининг устувор йўналишларини белгилаб олиб, ислохотлар йўлидан аниқ мақсадни кўзлаб ҳаракат қилмоқда.

Ислохотларимизнинг иккинчи босқичини таҳлил қилар эканмиз, жаҳон ҳамжамиятининг танланган йўлимиз тўғрисидаги баҳосини назарда тутиб, биз уни сиёсий

барқарорликка, пухта ўйланган, босқичма-босқич дастурга асосланган йўл дейишимиз мумкин. Буни бутун дунё тан олмоқда.

Биз танлаган йўл республикага танг аҳволдан чиқиш, иқтисодиётни кўтариш, жаҳон ҳамжамиятида ўзининг муносиб ўрни ва қиёфасига эга бўлган мустақил давлат сифатида жаҳон ҳўжалик тизимига бирлашиш имконини беради. Келажагимизга биз ишонч ва умид билан боқамиз.

Ярим йиллик якунлари ҳақида гапирар эканмиз, ғаллакорларимиз эришган ютуқларни яна бир карра таъкидлаш жоиз. Зеро, уларнинг меҳнат ғалабаси барчани қувонтиради, ғайратимизга ғайрат, кучимизга куч қўшади.

Бугун мана шу юксак минбардан фойдаланиб, ҳақиқий фидойилик, ҳақиқий юртпарварлик намунасини кўрсатган муҳтарам ғаллакорларимизга халқимиз, ҳукуватимиз ва шахсан ўз номимдан миннатдорлик билдираман.

Ўтиш даври мураккабликларига сабот ва чидам билан дош бериб, сруғ келажакка ишонч билан яшаётган, меҳнат қилаётган халқимизга бахт-саодат, куч-қувват, руҳий бардамлик, хонадонларига тинчлик-тотувлик ва барака тилайман.

1995 йил 29 июлда
Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг
1995 йил биринчи ярим
йиллик якунларига
бағишланган мажлисида
сўзланган нутқ

БУЮК КЕЛАЖАК САРИ ДАДИЛ ОДИМЛАР

1995 йил 25 август куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов Тошкентдаги Халқлар дўстлиги саройида хорижий мамлакатлар ва халқаро ташкилотларнинг республикамиздаги ваколатхоналари раҳбарлари, чет эллик ва маҳаллий журналистлар учун брифинг ўтказди.

Ўзбекистон раҳбари анъанавий тус олаётган бу галги учрашув Ўзбекистон мустақиллигининг тўрт йиллиги арафасида ўтаётгани билан аҳамиятли эканини таъкидлади.

Ўзбекистон тараққиётининг сўнгги ойлардаги асосий кўрсаткичи ўсувчанликдир,— деди Ислоҳ Каримов. Дарҳақиқат, ижтимоий вазифаларнинг устуворлиги асосида иқтисодий эврилишларни тезлаштириш йўли ўзини оқламоқда. Жорий йилнинг ўтган биринчи ярми мобайнида пул қадрсизланишининг суръати 8 баробарга қисқарди. Йил бошида бу кўрсаткич 16—17 фоизни ташкил этган бўлса, июль, август ойларида пул қадрсизланиши атиги 2 фоиз бўлди, холос. Давлат бюджети камомади ҳам Халқаро валюта жамғармаси билан келишилган мезондан анча паст бўлиб, атиги 3 фоизни ташкил этди. Мамлакатимиз энергетика мустақиллиги арафасида турибди. Бу йил бугдой ва бошқа бошоқли экинлардан яхши ҳосил олинди. Ҳисоб-китобларга қараганда, Ўзбекистон 1996 йилда хориждан дон сотиб олмайди. Бу йил пахтадан ҳам мўл ҳосил олиш режалаштирилмоқда.

Мамлакатимизда хусусийлаштириш жараёни айти пайтда қишлоқларни ҳам кенг қамраб ола бошлади. Юртимизда қўшма корхоналар ва ҳиссадорлик жамиятларининг сони кун сайин ортиб бормоқда. Уларнинг сони 3600 тадан ошди.

Президент Ислон Каримов мамлакатимизда хорижий сармоядорлар билан ҳамкорликда амалга оширилаётган ишларга тўхталар экан, Навоий вилоятидаги 3-гидрометаллургия заводи, Ўзбекистон — Америка "Зарафшон — Ньюмонт" корхонаси, Андижон ва Хоразм вилоятида қурилаётган автомобиль заводлари республикамиз иқтисодий ҳаётида муҳим воқеа бўлганини қайд этди.

Мамлакатимизга ўзаро ҳамкорлик қилиш учун келаётган дунёдаги йирик фирма ва компаниялар вакиллари сони тобора ортиб бораётти. Шу йил апрел ойидан буён 20 дан зиёд мамлакатдан ишбилармонлар юртимизга ташриф буюрди. Польша, Словакия, Туркия ва Индонезия ишбилармонлари билан ташқи иқтисодий алоқаларни боғлаш юзасидан давра суҳбатлари ўтказилди. Ўзбекистон — Хитой ҳукуматлараро комиссиясининг биринчи мажлиси бўлиб ўтди. Шу ўринда республикамизда Бизнес жамғармаси, Кичик тадбиркорликни ва хусусий ишбилармонликни сармоя билан қўллаб-қувватлаш бўйича суғурта компанияси тизимининг, шунингдек, Ўзбекистон Тижорат банклари ассоциациясининг тузилиши ҳам мамлакатимиз ҳаётида муҳим воқеа бўлганини таъкидлаш жоиз.

Юртбошимиз республикамизда ўтказилаётган ижтимоий ислохотлар яратилган ҳуқуқий пойдевор асосида амалга оширилаётганини алоҳида таъкидлар экан, ислохотнинг ҳеч бир босқичига меъсрий асос яратилмай туриб киришилмаганини қайд этди. Шу ўринда Президент ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш, қимматбаҳо қоғозлар бозорини такомиллаштириш, хорижий сармоялар бўйича агентлик барпо этиш ҳақидаги апрель, август ойларида қабул қилинган муҳим меъсрий ҳужжатларни мисол қилиб келтирди. Бу жараён мамлакатимизда ҳурфикрлик тараққий этиш билан баробар кечмоқда. Хусусан, шу йилнинг августида "Миллий тикланиш" демократик партияси ҳамда "Халқ бирлиги" ҳаракати рўйхатга олинди.

Социал-ижтимоий соҳада амалга оширилган ишлар ҳам ибратлидир. Республикамизда Тошкент авиация институти, Навоий тоғ институти, Давлат ва жамият қурилиши академияси, Марказий Осиё тадқиқотлари халқаро институти ташкил этилиши шулар жумласидандир.

Ислом Каримов республика ҳукумати фуқаролар саломатлигини сақлашни инсоннинг энг асосий ҳуқуқларидан бирини ҳимоя қилиш деб қарашини таъкидлар экан, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти бош директори Накажима Хироси бундай ёндашувга юксак баҳо берганлигини айтди. Сўнгра Ўзбекистон раҳбари сўнгги ойларда мамлакатимизга расмий ташриф буюрган Украина Президенти Л. Кучма, Индонезия Президенти Сухарто, Германия Федерал Президенти Р. Херцог, Покистон Бош вазири Б. Бхутто, Туркия Бош вазири Т. Чиллер, Россия Федерацияси Ҳукумати Раиси В. Черномырдин, Словакия Бош вазири Ўринбосари Козликнинг сафари яқунлари, шунингдек, Ўзбекистон раҳбариятининг Молдова, Латвия ва Литва Республикаларига давлат ташрифи натижалари хусусида маълумот берди.

Ислом Каримов Ўзбекистон билан Америка Штатлари ўртасидаги муносабатлар муттасил ривожланиб бораётганидан мамнуният изҳор этди. У АҚШ армияси ўқув-машқ марказида тинчликни таъминлаш мақсадида ўтган "Кооператив нагет-95" биргаликдаги машқларида Ўзбекистон вакиллари иштирокини совуқ уруш тугаганидан сўнг ҳақиқий кескин ўзгаришлар содир бўлаётганининг тимсоли деб баҳолади.

Ўзбекистоннинг турли халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлиги ҳам тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Шу йилнинг июль ойидан бошлаб, мамлакатимиз пойтахтида ЕХХТнинг минтақавий бюроси фаолият бошлади. Шу кунларда мамлакатимизда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 50 йиллигига қизғин тайёргарлик бормоқда. Ислом Каримов халқаро ташкилотлар билан Ўзбекистон ўртасидаги алоқалар бундан буён ҳам тараққий эта боришига ишонч билдириб, мамлакатимиз келгусида ҳам бу ташкилотлар ишида фаол иштирок этишини таъкидлади. Жорий йилнинг сентябрь ойида Тошкентда Марказий Осиёда хавфсизлик ва ҳамкорлик масалаларига бағишлаб ўтказиладиган семинар муҳим аҳамиятга эгадир. Президент бу семинар Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти томонидан қўлаб-қувватланаётганини, айти пайтда БМТ Хавфсизлик кенгашига аъзо бўлган мамлакатлар ҳам бу семинарда иштирок этиш истагини билдираётганини маълум қилди.

— Семинарни ўтказишдан асосий мақсад айримларга мажбурият юкловчи ҳужжатлар қабул қилиш эмас, балки минтақадаги ва Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорлик ҳукм суришидан манфаатдор бўлган бошқа мамлакатлар вакилларининг бу эзгу мақсадга қандай эришиш борасидаги қимматли фикр-мулоҳазаларини билишдан иборат, деди юртбошимиз.

Ўзбекистон раҳбари МДҲга аъзо мамлакатлар ўртасидаги алоқаларга ҳам тўхталиб ўтди. Бу ўринда Президент Ҳамдўстлик давлатларида икки томонлама интеграциялашувнинг кучайиши ва воситаларнинг минтақалашуви жараёни кузатилаётганини қайд этди. Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ўртасида Марказий Осиё иқтисодий иттифоқининг тузилиши ушбу мамлакатларнинг савдо соҳасидаги алоқаларининг мустақамланишига, сармоялар, ишчи кучларининг эркин кўчишига қулай имкониятлар яратди.

Сўнгги пайтларда Тожикистондаги муҳолиф кучлар ўзаро музокаралар столига ўтирдилар. Тожикистон ҳукумати билан муҳолиф кучлар ўртасида мамлакатда тинчлик ва ўзаро тотув яшаш борасида мулоқотлар бўлиб ўтаётгани қўллаб-қувватлашга лойиқдир. Президент бу музокараларда Ўзбекистон томонидан муҳолиф кучлар раҳбарияти билан учрашув чоғида шу йил 3 апрелда таклиф қилинган Тожикистон халқлари конгрессини чақариш ҳақидаги таклиф қабул қилинганидан мамнуният изҳор этди. Бу анжуманнинг тинчлик ва барқарорликка эришиш борасида барча сиёсий партиялар, жамиятдаги соғлом кучлар учун муҳим минбар бўлишига ишонч билдирди.

Маълумки, Афғонистон ҳануз ер юзининг алангали нуқталаридан бири бўлиб турибди. Ислом Каримов Ўзбекистоннинг бу мамлакатда тезроқ тинчлик ва барқарорлик ўрнатилишидан ва унинг ҳудудий бутунлиги сақланишидан манфаатдор эканини алоҳида қайд этар экан, республикаимиз БМТ Хавфсизлик Кенгашининг Афғонистонга қурол-яроғ сотишни тақиқлаш ҳақида қарор қабул қилиши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблашини яна бир карра таъкидлади.

Байрам арафасида мамлакатимиз улкан қурилиш майдонига, турфа йирик халқаро тадбирлар ўтказиладиган

масканга айланган. Жумладан, Нукус ва Урганчда БМТ ва ЕХХТ уюштираётган Орол ва экология муаммоларига бағишланган семинарлар гоят муҳимдир. Ўзбекистон Президенти август ойи охири — сентябрь бошларидан мамлакатимизда ўтказиладиган тадбирлар орасида биринчи Марказий Осиё ўйинлари ҳам муҳим ўрин тутишини айтди. Шуниси аҳамиятлики, Ўзбекистон Республикаси ва Халқаро олимпия қўмитаси ушбу йирик спорт анжуманининг ташаббускорлари бўлишди.

Мамлакатимиз раҳбари мустақилликнинг 4 йиллиги арафасида республикаимиз олдида турган муҳим вазифаларга эътиборни қаратди. Юртимизда тинчликни ва фуқароларнинг тотувлигини таъминлаш, ўлкамизда хусусий мулкдорлар синфини пайдо қилиш, аҳоли орасида собиқ тузум сарқити сифатида сақланиб келаётган боқимандаликни бартараф этиш ва ниҳоят, истиқлолнинг ҳақиқий моҳиятини англашга эришиш ана шундай муҳим вазифалардандир.

Маълумки, собиқ Иттифокда раҳбарликнинг қўйи бўғинидан энг юқори бўғинигача тўрачилик ва бюрократия авж олган эди. Айни пайтда жиноятчилик, жумладан, ўз мансабини суиистеъмол қилиш каби иллатлар авж олганини биламиз. Истиқлолга эришган мамлакатларда кескин ислохотлар ўтказилаётганига қарамай, улардан ҳамон тўла фориг бўлингани йўқ. Ўзбекистон раҳбари журналистларнинг шу мавзудаги саволига жавоб бера туриб, у ёки бу мамлакатда давлат монополияси сақланиб қолар экан, бу иллатлардан қутулиш мушкуллигини айтди. Хусусий мулкчиликни кенгайтириш, қонун асосларини мустаҳкамлаб, назоратни кучайтириш, янгича фикрлайдиган авлодни тарбиялаб вояга стказиш натижа-сидагина юқорида келтирилган иллатлардан тугал халос бўлиш мумкин. Бизда бу борада жуда катта ишлар амалга ошириляпти. Унинг натижаларини республикаимиз аҳолисигина эмас, хорижда ҳам эътироф этишмоқда.

Ўзбекистон Президенти брифинг якунида журналистларнинг бошқа кўплаб саволларига ҳам жавоб қайтарди.

МАЪНАВИЙ БИРЛИК САРИ МУҲИМ ҚАДАМ

Муҳтарам Президентлар, жаноби олийлари!

Муҳтарам хонимлар ва жаноблар, дўстлар!

Аввало, мен қирғиз дўстларимизга меҳмондўстлик, шод-хуррамлик ва олий даражада навбатдаги учрашувни яхши ташкил қилганликлари учун Ўзбекистон делегацияси номидан самимий ташаккур изҳор этмоқчиман.

Истанбул учрашувидан кейин ўтган давр ичида содир бўлган воқеаларни таҳлил эта туриб, мен, аввало, диққат-этиборни одамларимизнинг психологияси ва руҳиятидаги чуқур ҳамда муқаррар ўзгаришларга, мустақилликнинг қисқа даври мобайнида уларнинг маънавий ва сиёсий ўзлигини англаши тарихан янгича шаклланганлигига қаратишни истардим. Бугун биз бу ерда, қирғизлар диёрида халқларимизнинг маънавий қайта тикланиши тағ-заминли ва муқаррар тусда эканлигига яна бир бор ишонч ҳосил қиляпмиз.

Яқиндагина амалда барча туркийзабон давлатлар жаҳон маданияти ривожига ғоят катта ҳисса қўшган қозоқ халқининг буюк фарзанди Абай таваллудини нишонладилар.

Қирғиз халқи маънавий маданиятининг носб ёдгорлиги — "Манас"нинг минг йиллигини шу кунларда бутун туркийзабон дунё тантана билан нишонламоқда. Бу буюк дoston қирғизларнинг эркесварлик руҳи, уларнинг яшаш учун қўп асрлар мобайнида олиб борган машаққатли кураши, чет эллик зolimларга қарши курашда халқнинг бирлашуви тимсолидир. У узоқ ўтмиш манзараларини акс эттирибгина қолмай, қирғиз халқи ҳамда Марказий Осиёда яшовчи барча халқларнинг тинчлик, ҳамкорлик ва иноқлик тўғрисидаги эзгу орзу-умидларини ҳам ифодалайди.

Истанбул учрашувидан кейин ўтган ойлар ниҳоятда жўшқин ва воқеаларга бой бўлди. Бугунги учрашувимизда халқларимиз билан давлатларимизни бир хилда тўлқинлантираётган ва бизнинг келажагимиз уларнинг ҳал этилишига боғлиқ бўлган, ҳаётимиздаги энг муҳим муаммолар юзасидан фикрлашиб олиш зарур деб ўйлайман.

Давлатларимиз олдида кенг имкониятлар очилляпти, аини вақтда эса бизнинг олдимизда ҳақиқий хавф-хатарлар турибди.

Миллий мустақилликни мустаҳкамлаш, янги мустақил туркийзабон давлатларда тизимли ўзгартиришларни амалга оширишдан иборат жуда мушкул ва ғоят мураккаб жараён дунёда эзгулик билан ёвузлик, инсонпарварлик билан зўравонлик бир-бирига қаттиқ қарама-қарши турган шароитда, баъзан ҳудудларимиздан анча олисда туриб бошқарилаётган, мамлакатлар ва сиёсий кучлар таъсир кўрсатаётган шароитда ўтяпти. Шу боисдан ҳам бизнинг учрашувларимиз очиқ тусда бўлиши лозим ва бунга менинг ишончим комил.

Мен яна бир бор шуни таъкидламоқчиманки, халқларимизнинг тарихий, этник-маданий, маънавий яқинлигидан иборат қатъий фактни қайд этиш мана шу чуқур тарихий-маданий омилга сиёсий ёки айниқса ҳарбий-сиёсий тус бериш йўлидаги уринишларга айланиб кетмаслиги керак. Бизнинг маънавий бирликка эришиш йўлидаги тарихий жараён асло бошқа давлатларнинг манфаатларига қарши қаратилган эмас.

Туркийзабон давлатлар бошлиқларининг мунтазам учрашувларидан кузатилган асосий мақсадни биз қандай тасаввур қиламиз?

Бизнинг тасаввуримиз ҳам кўп томонлама, ҳам икки томонлама инсонпарварлик, маънавий-маданий алоқаларни ривожлантиришга бутун чоралар билан кўмаклашишдан, савдо ва иқтисодий муносабатларни жадаллаштиришдан, кескин экология муаммоларини, биз Копенгагенда ўтказилган жаҳон ижтимоий анжуманида дунё миқёсида ҳам, минтақавий миқёсда ҳам кўтариб чиққан инсон омили масалаларини ҳал этиш учун куч-ғайратларни жипслаштиришдан иборатдир.

Маданиятларнинг бирлиги асос қилиб олинган учрашувларимизни мана шу нуқтаи назардан авайлаб-асраш ва уларнинг нодирлигини таъкидлаш лозим.

Этник-маданий анъаналарни қўллаб-қувватлаш — олий даражадаги анжуманимиз мақсадидир. Учрашувларнинг асосий сабаби сифатида шу принципни сақлаб қолиш керак.

Бишкек декларациясига айти шундай ёндашув асос қилиб олиниши лозим деб ўйлайман.

Бу ерда, менинг назаримда, халқаро ташкилот сифатида ЭКОни қандай тасаввур этишимизни кўрсатиб ўтиш ҳам уринли бўлар эди. Бу ерда ҳозир бўлган барча туркийзабон давлатлар шу ташкилот фаолиятида амалий иштирок этмоқдалар. Биз ЭКО нафақат савдо-иқтисодий ташкилот деб биламиз. Бизнинг назаримизда, бу халқаро тузилмага сиёсий тус бериш йўлидаги уринишлар унинг мақомига ҳам, мақсадларига ҳам, ҳақиқий аҳамиятига ҳам мос келмайди.

ЭКОга аъзо бўлган мамлакатларга шундай кичик минтақавий тузилма кўпроқ тўғри келадики, бундай тузилмалар бўлган жойларда кўп томонлама қоидалар амал қилади, шунда ҳарбий-сиёсий бирликлар тузишга эҳтиёж қолмайди.

Ўз-ўзидан равшанки, вужудга келаётган вазиятда тинчлик ва барқарорликка, шу жумладан, Марказий Осиё минтақасидаги тинчлик ва барқарорликка ҳам минтақамиз чегараларида мавжуд бўлган қарама-қаршиликлар, бири-бирига қарши курашлар ва ҳатто урушлар давом этаётганлиги билан хавф-хатар туғилаётганлиги ҳақида гапирмасдан ўта олмаймиз.

Тожикистон ва Афғонистондаги аҳвол бизни ташвишлантирмай қола олмайди. Мамлакатларимиз раҳбарлари ана шу давлатлардаги можаро сўндирилишидан ва минтақада барқарорлик таъминланишидан доимо манфаатдор бўлишлари керак.

Қўшниларимизда вазият барқарорлашувидан биз манфаатдормиз.

Бундай барқарорлашув энг аввало Афғонистон ва Тожикистон халқларининг ўзлари учун зарур. Ўзимизнинг ислоҳот ва ўзгартиришларимизни осойишта вазиятда ўтказишимиз учун бу нарса бизга ҳам зарур.

Навбатдаги масала. Наркотик моддалар ва наркобизнес мустақил давлатларимизнинг миллий хавфсизлигига жид-

дий таҳдид солаётганини эътиборга олиб, бу иллатга қарши курашда куч-ғайратларимизни бирлаштириш лозим деб ўйлайман. Наркотик моддалар ишлаб чиқариш, тарқатиш ва истеъмол қилишга қарши курашнинг кучайтирилишини кўзда тутувчи давлатлараро қўшма дастурни ишлаб чиқиш зарур.

Ер куррасининг кўпгина минтақалари каби Марказий Осиё ҳам ғоят катта миқёслардаги экологик офатларга дуч келяпти. Аввало, бу Орол денгизи фожиасига тааллуқлидир. Орол атрофидаги экологик вазият ўз кўламлири ва эҳтимол тутилган оқибатларига кўра минтақавий эмас, балки кўпроқ жаҳоншумул муаммодир. Шу муносабат билан биз БМТнинг Ород бўйича конференциясига катта умид боғлаяпмиз. Конференция шу йил сентябрь ойи охириларида Нукусда бўлиб ўтади ва ҳаммани унинг ишида фаол қатнашишга таклиф этамиз.

Мамлакатларимиз ва халқларимизнинг энг аввало савдо-иқтисодий соҳадаги баҳамжиҳат бирлашиб ҳаракат қилиш муаммолари — учрашув қатнашчиларининг диққат-эътиборини қаратмоқчи бўлганим яна бир масаладир. Олий даражадаги анжуманимиз ҳеч кимнинг олдига алоҳида сиёсий талаблар қўймайди.

Баҳамжиҳат ҳаракатимиз руҳи мустақилликни, суверенитетни, ҳудудий яхлитликни ҳурмат қилиш, тенг ҳуқуқлилик, бир-бирларининг ички ишларига аралашмаслик каби энг муҳим принциплар асосига қуриляпти.

Муҳтарам жаноб Президентлар!

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий йўлида кенг миқёсдаги икки томонлама ва кўп томонлама алоқалар ўрнатишга интилиш ўз ифодасини топган. Бунда биз ёндашувнинг асосий мезони — Ўзбекистон Республикасининг давлат манфаатлари эканлигини яширмаймиз. Аҳдлашувчи икки томоннинг миллий манфаатларини бир-бири билан боғлаш ҳамиша ниҳоятда қийин иш бўлган. Давлатлараро даражада эса шундай қилиш яна ҳам мураккабдир. Шу боисдан биз бу ишдаги қийинчиликларга ҳамда вақти-вақти билан етарлича кескин намоён бўлиб турадиган халқаро муаммоларга сабр-тоқат билан ва тушуниб муносабатда бўляпмиз. Ана шу муаммоларнинг кўпи Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришмасдан анча аввал юзага келган.

Биз шунга асосланамизки, ҳар қандай можароли вазият ўзаро ёнбосишлар асосида тинч сиёсий мулоқот олиб бориш йўли билан бартараф этилиши лозим. Тутилган йўлларнинг муросасизлиги, уларни янада кучайтириш зўравонлик ва террор оддий кураш усулларига айланиб қолган, наркобизнес авж олаётган, қонунга хилоф равишда қурол-яроғ билан савдо қилинаётган шароитда айниқса хатарлидир.

Тинчлик, барқарорлик, ҳамкорлик — Ўзбекистон давлати таяниб қурилаётган ва қад кўтариб турадиган учта устундир.

Шу билан бирга биз бир-бири билан боғлиқ ҳозирги дунёнинг бутун мураккаблиги ва бир хил эмаслигини тан оламиз ҳамда кўпчилик бўлиб куч-ғайрат сарфлаш мумкинлигини инкор этмаймиз. Шу муносабат билан мен мамлакатларимизнинг ташқи сиёсий фаолиятини мувофиқлаштириш, бу соҳадаги мавжуд хилма-хилликни бартараф этиш ниҳоятда зарурлигини, "Ташаббуслар танлови" ва чексиз "Ташкилий плюрализм"нинг номатлублигини таъкидлашни истардим.

Бирлашиш "омили" Марказий Осиё давлатлари учун айниқса долзарбдир. Уни тан олиш Қозоғистон, Қирғизистон, Ўзбекистон иштирокидаги минтақавий ҳамжамиятни ташкил этишга олиб келди. Бу давлатлар биргаликдаги куч-ғайратлари билан ўзларининг маърифатли истиқболлини шакллантиришга, тараққиёт ва фаровонлик йўлида ривожланиб боришга қарор қилдилар. Марказий Осиё давлатлари ҳамдўстлигининг ташкил этилиши уларнинг бошқа қўшни давлатлардан алоҳида ажралиб чиқишини билдирмай, балки у бозор сари ўтиш шароитида уларнинг хатти-ҳаракатларини жипслаштиришга қаратилгандир.

Бирлашиш жараёнини авж олдирмай туриб, Марказий Осиёда тараққиётни ва халқларнинг муносиб турмушини таъминлаш мумкин эмаслигини англаб етиш ниҳоятда муҳимдир. Бирлашиш фақат иқтисодиёт ва ишлаб чиқариш соҳасинигина эмас, шу билан бирга маънавий, маданий, илмий соҳаларни ҳам қамраб олиши керак.

Муҳтарам жаноб давлат бошлиқлари!

"Манас" дostonининг минг йиллиги байрам қилинаётган кунларда қирғиз диёрида ўтказилаётган учрашувимиз амалдаги самараларини беришига, давлатларимиз ва

халқларимиз ўртасидаги бирлашиш жараёнларини янада авж олдиришга хизмат қилажасига астойдил ишонаман.

Қардош халқларимиз ўртасидаги муносабатларда Бишкек учрашувининг қардошлик, хайрихоҳлик руҳи ҳамиша ҳамроҳ бўлишига ва уларнинг тобора яқинлашувига ҳамда тинчлик, бахт-саодат ва равнақ йўлида тараққий этишига кўмаклашишига ишончим комил.

Пировардида шу учрашувнинг ташкилотчиларига, хусусан, Қирғизистон Президенти жаноб Асқар Акаевга Ўзбекистон делегацияси номидан яна бир қарра миннатдорлик изҳор этишимга ижозат бергайсиз.

Эътиборларингиз учун ташаккур.

*Бишкекда туркий тилли давлатлар
бошлиқларининг учрашувида
сўзланган нутқ,
1995 йил 28 август*

"МАНАС" — ҚИРҒИЗНИНГ АЗАЛИЙ ВА АБАДИЙ ҚОМУСИДИР

Муҳтарам Асқар Акаевич!

Ҳурматли меҳмонлар, азиз қирғиз оға-иниларим!

Аввало, барчангизни қардош қирғиз диёридаги улкан шодисна — буюк "Манас" эпосининг 1000 йиллик тўйи муносабати билан Ўзбекистон халқи номидан қизғин табриклайман!

Азиз дўстлар!

Дунёдаги жуда кўп халқлар ўзларининг буюк-буюк ўғлонларини, мутафаккирларини улуғлашлари одат бўлиб қолган. Буни кўпчилик яхши билади.

Лескин бугунги 1000 йиллик тўйда қатнашишимиз, иштирок этишимиз қирғиз халқининг қадим-қадимий илдизлари ниҳоятда чуқурлигидан нишона, деб биламан. Шу билан бирга, бугунги тантана бутун Туркистонда шундай муқаддас заминда яшаётган халқларнинг илдизлари, томирлари ҳам муштараклиги ва улуғлигининг яна бир бор тасдиғидир.

Бундан ҳар қанча фахрлансак, гурурлансак арзийди. Бундай имкон ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Бу тўй нафақат қирғиз халқи учун, балки қадимий ва муқаддас Туркистон заминида асрлар бўйи оға-ини бўлиб яшаб келаётган барча халқлар учун катта тантана, зўр шоду хуррамликдир.

Биз, ўзбеклар, бугун "Манас" эпосининг тўйида қатнашар эканмиз, бир нарсадан чинакам ифтихор қилишга ҳаққимиз бор.

Қани айтинглар! Қирғиз халқининг улуғ ўғлони Манаснинг суюкли умр йўлдоши, елкадоши, тоғу таянчи ким бўлган?

Унинг маслакдоши, дostonда айтилганидек, энг қийин кунларида, умрининг охиригача садоқатли сафдоши ким бўлган?

Биз, ўзбеклар, катта гурур билан, фахр билан айтаемизки, бу аёл Бухоро хонининг суюкли қизи Хоникей бўлган.

Шундан кейин, азизларим, ўзбек ва қирғизнинг қардошлигига яна қандай далил керак? Яна қандай исбот керак?

Азиз дўстлар!

Тўйнинг ажойиб хусусиятларидан бири шундаки, у узоқларни яқин қилади, яқинларни эса тагин ҳам жипс-лаштириб қадрдон қилади.

Биз бугун жаҳон маданияти хазинасига "Манас"дек асар билан муносиб ҳисса қўшган қирғиз халқининг даҳоси ва бадиий тафаккури билан ҳақли равишда ифтихор қиламиз. Чунки қирғиз халқининг тарихи ва тақдири барча туркий халқларнинг, жумладан, ўзбек халқининг ҳам тарихи ва тақдири билан муштарак боғлиқдир.

Бизнинг ота-боболаримиз: "Бозоримиз ҳам, мозоримиз ҳам бир" деб ўтганлар. Яхши-ёмон кунларда қисмат синовларини биргаликда бошдан кечирганлар, босқинчи ёвларга қарши бирга курашганлар, дўстлик бурчига ҳамиша содиқ қолганлар.

Туркистон халқларининг мумтоз миллий қаҳрамонлари — Ғурўли, Алпомиш, Манас, Ойсулов, Авазхон сингари сиймоларга хос хусусиятлардан бири шуки, бу одамлар доим ўз атрофларига элу халқни йиғадилар, юртни обод, ҳаётни фаровон этадилар.

Қирғиз халқининг миллий қаҳрамони, донишманд Манас тарқоқ қирғиз қабилаларни, барча туркий элларни бирлаштиришга интилади, одамзодга доимо ватанпарварлик ва мардликдан сабоқ беради.

Қудратли ва салоҳиятли давлат барпо қилиш, уни тараққий эттириш — Манас ботир ҳаётининг бош мақсади ва мазмуни эди.

Бу олижаноб ғоя — ҳар доим бирга бўлиш, дўст бўлиш, ҳамдард, ҳамнафас бўлиш — биз учун, яқинда мустақилликка эришган Марказий Осиё халқлари учун бугунги кунда энг муҳим ва долзарб вазифадир.

Азиз бовурлар!

"Манас" қирғизнинг азалий ва абадий қомусидир, деб айтсак асло муболаға бўлмайди.

Юз йиллар оша ўз ота-боболарининг қутлуғ меросини кўз қорачигидай асраб-авайлаб келаётган, қардош-жондош қирғиз дўстларимизнинг бу борадаги ишлари ҳар қанча таҳсинга сазовор.

Шунинг учун ҳам бу дostonни яратган ва унга асрлар давомида сайқал бериб келган қирғиз халқининг бадийи заковатиға, ноёб истеъдодли манасчи оқинларға ўз эҳтиромимизни, ҳурматимизни изҳор этиш бизнинг бурчимиздир.

Яқинда Тошкентда бу салобатли dostonнинг ўзбек тилидаги янги таржимаси босилиб чиқди. Биз бугун "Манас" гўзалликларидан халқимизни баҳраманд қилиш ишиға катта ҳисса қўшган атоқли шоир — таржимонларимиз Миртемир, Султон Акбарий ва Турсунбой Адаш-босвларнинг номларини ҳам ҳурмат билан эслашимиз жоиз.

"Манас"нинг 1000 йиллиги муносабати билан бугун Ўзбекистонда жуда кўп анжуманлар, тантаналар бўлиб ўтди.

Қадрли дўстлар!

Мен сўзимнинг бошида халқларимизнинг яқин қариндошлиги тўғрисида гапирдим.

Ўша гўзал аёл Хоникейнинг синглиси Арука Манаснинг тутинган иниси Алмамбетнинг хотини экан. Бухоро хонининг яна бир қизи эса Сари Аркадаги қозоқ хони Кўкча ботирнинг аёли бўлган.

Бундай қариндошлик ўша замонларда Бухоро, Талас ва Сари Арка хонликлари орасида тинчлик, осойишталикка хизмат қилган экан.

Мен нима дсмоқчиман?

Мен шуни айтмоқчиманки, Яратганнинг ўзи Сиз билан бизга, юртимизга насл-насабимизни асрайдиган, давом эттирадиган гўзал аёлларни — ажойиб мўъжизани ҳам ато этган!

Шунинг учун, биродарлар, Аллоҳ таоло бизни, қирғизни, қозоқни, туркманни, тожикни, ўзбекни ва бошқа қардошларимизни ҳеч қачон қиз олиб, қиз беришдан, борди-келди қилишдан айирмасин.

Қадрдонларим!

Ўзбек билан қирғиз — бир туққан, бир туғишган. Бугунги кунда Ўзбекистон ҳам, Қирғизистон ҳам қийин-

чиликларни мардонавор енгиб, ўз мустақиллигини мустаҳкамламоқда, жаҳон ичра ўзига муносиб мавқени эгалламоқда.

Айниқса, Марказий Осиё давлатлари тепасида чарақлаб турган қуёшдан баравар нур эмиб, кўкка қараб бўй чузаётган азим чинордек бўлиб, бир-бири билан кенгашиб, бир-бирини қўллаб-қувватлаб иш тутаётганлари, "Туркистон — умумий уйимиз" ҳаракатининг кундан-кунга кенгайиб бораётгани айти муддао бўлмоқда.

Эзгу мақсадларимизнинг амалга ошиши йўлида Манас каби улуг миллий қаҳрамонларимизнинг руҳи бизга беқиёс маънавий мадад бўлиши, шубҳасиздир!

Муҳтарам қирғиз бовурларим, азизлар!

Манас ва Алпомиш — қисматли дўст. Ўзбек ва қирғиз — қисматли дўст. Шундай экан, ижозатларингиз билан мен ўзбек халқи номидан, Алпомиш номидан Сиз азизларнинг ҳаммангизни, қадрдон дўстим Асқар Акаевни чин дилдан қутламоқчиман!

Манаснинг тўйи — бутун Туркистоннинг тўйи. Манаснинг тўйида қадим диёримизнинг забардаст мутафаккирлари Рудакий, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Махтумқули, Абай, Тўхтағул, Бердақ ва бошқа улуг зотларнинг руҳлари шод бўлаётгани рост бўлсин!

Манасдай суянчи бўлган Қирғизистон гуллаб-яшнасин, равнақ топсин!

Бишкекда "Манас"
эпосининг 1000 йиллик
тапталарида сўзланган нутқ,
1995 йил 28 август

ЎЗБЕКИСТОН ТЕННИС МАМЛАКАТИ БЎЛАДИ

Теннис бўйича Иккинчи халқаро турнирнинг ҳурматли қатнашчилари, меҳмонлари ва ташкилотчилари!

Хонимлар ва жаноблар!

Сизларни Ўзбекистон пойтахти Тошкент шаҳрида қизгин қутлашга ижозат бергайсизлар!

Теннис бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти кубоги учун бу галги мусобақалар давлатимиз мустақиллигининг 4 йиллиги арафасида ўтмоқда.

Сизларга, халқаро турнир иштирокчилари ва меҳмонларига мамлакатимизда ҳаётнинг барча соҳаларида: сиёсатда, иқтисодиётда, илм-фанда, маданиятда, шу жумладан жисмоний тарбия ва спорт соҳасида ҳам туб ўзгаришлар содир бўлаётганини айтиб ўтиш менга катта мамнуният бағишлайди.

Жаҳон бизни кашф қилади, биз ҳам ўз навбатида жаҳонни англаб етамиз.

Бир неча кундан кейин Тошкентда Халқаро Олимпия қўмитаси раҳнамолигида биринчи Марказий Осиё ўйинлари бошланади, теннис бўйича Ўзбекистон терма командаси Девис кубоги Осиё зонаси финалида қатнашади, октябрь ойида бокс бўйича Осиё чемпионати ўтказилади. Бундай йирик спорт тадбирларининг ўтказилиши бутун жаҳонга янги, мустақиллик йўлидан дадил бораётган Ўзбекистонни таништиради, миллат саломатлиги мустаҳкамланаётганини, спортчиларимиз маҳорати ортиб бораётганини, жаҳон майдонида уларнинг нуфузи ошаётганини намоён этилади.

Бироқ, биз учун булардан ҳам муҳими янги-янги дўстлар, спорт мухлисларини орттиришдир. Киши ўзининг қандай эканини кўрсатишнинг спорт майдонида маҳоратини намоён этишдан яхшироқ усули йўқ.

Бугунги кунда жаҳонга қуролланиш ва вайронагарчилик соҳасидаги беллашувлар керак эмас. Инсониятга барқарорлик ва тинчлик керак. Спорт эса, тинчликнинг элчиси ҳисобланади.

Энг истъдодли, энг қобилиятли, энг ёрқин иқтидор эгалари жаҳонни спортдаги ютуқлари билан забт этаверсин. Улар фақат спорт майдонларида — ақли, маҳорати, ғайриоддий қобилиятлари, истъдоди ва жасорати, ғалабага бўлган интилиши билан беллашаверсинлар.

Улар инсон имкониятларининг чексизлигини, унинг жисман ва руҳан мукамаллигини исбот қилсинлар, инсон заковатининг бутун гузаллиги ва бетакрорлигини кўрсатсинлар.

Муҳтарам мусобақа иштирокчилари ва меҳмонлари!

Мен Ўзбекистон спорт жамоатчилиги ва бутун халқи номидан бугун Ўзбекистон Президенти кубоги учун Иккинчи теннис мусобақасига келган барча спортчилар ва уларнинг мураббийларига самимий миннатдорчилик туйғуларини изҳор этишни истар эдим.

Мен бу мусобақани ёритиш учун келган барча оммавий ахборот воситалари вакилларига миннатдорлик билдиришни истар эдим.

Ишончим комилки, бу мусобақа унинг иштирокчилари учунгина эмас, кўп сонли мухлислари учун ҳам ҳақиқий байрамга айланади. Мен улкан теннис яқин орада Ўзбекистонда жадал равишда ривожланиб, спортнинг бошқа турлари қаторидан ўзининг муносиб ўрнини эгаллашига аминман. Бунда мазкур мусобақа иштирокчиларининг хизмати катта эканига ҳеч шубҳа йўқ.

Дўстлар!

Бир неча дақиқадан сўнг мусобақамиз бошланади. Кучли ва бир-бирига муносиб кишиларнинг қийин кураши бошланади.

Биз барчангизга муваффақиятлар тилаймиз. Биз мусобақаларимиз ғолибининг оғир курашини муносиб баҳолаймиз.

Мен бу ажойиб спорт байрамининг барча иштирокчиларини муносиб тарзда баҳолашимизни ҳам айтиб ўтишни истар эдим.

Мен Сиз, азиз меҳмонлар мусобақа ўтадиган кунларда ҳамроҳингиз бўладиган ҳақиқий ўзбек меҳмондўстлиги,

халқимизнинг қалб ҳарорати, инсоний ғамхўрликни ҳис қилишингизни жуда-жуда истар эдим.

Мусобақанинг барча ташкилотчиларига, энг аввало, жаноб Сассон Какшурига, уларнинг меҳнати, уйинларнинг муваффақиятли ўтиши йўлида қилган барча иши учун катта раҳмат.

Жаҳоннинг барча томонидан келиб, қуёшли Ўзбекистон пойтахтида тўпланган барча мусобақа иштирокчилари, катта ракетка усталарини яна бир бор табриклашга ижозат бергайсизлар.

Мусобақанинг барча иштирокчиларига сиҳат-саломатлик, бахт-саодат ва муваффақиятлар ёр бўлсин!

Яшасин спорт!

Яшасин тинчлик ва дўстлик!

*Тошкентда "Президент кубоги"
учун 11 халқаро турнир
очилиши маросимида сузланган нутқ,
1995 йил 29 август*

* * *

Ҳурматли халқаро теннис мусобақаси иштирокчилари ва меҳмонлари!

Хонимлар ва жаноблар!

Ўзбекистон пойтахтида ўтказилган навбатдаги теннис турнири ниҳоясига етди.

Тошкент кортларида жаҳоннинг теннис ривожланган кўплаб мамлакатларидан келган кучли теннисчилар бир неча кун давомида мусобақанинг бош соврини учун кураш олиб бордилар.

Мусобақанинг барча иштирокчилари спорт мухлислари ва ҳаваскорларига, ўзларининг фидокорона, мардона ва ўзига хос маҳорат билан олиб борган ўйинларини кузатган барча томошабинларга унутилмас дақиқалар ҳадя этдилар.

Очиқ, ҳалол, мардонавор курашда маҳорат, қатъият, инсоний хусусиятлар ва ўйин даражаси ғалаба қозонганига бизда ҳеч қандай шубҳа йўқ.

Азиз дўстлар! Мусобақа ғолибларини чин қалбимдан табриклашга ижозат бергайсизлар. Умид қиламанки, уларнинг маҳоратини тақдирлаб берилган совринлар спорт оламида улар эгаллаб турган ўринга тўла мос келади. Бизнинг спортчиларимиз Олег Огородов, Дима Томашевич, Темур Хонхўжаев, Темур Ғаниев ва бошқа теннис ракеткаси бўйича усталаримиз бу гал ғолиблар сафидан жой ололмаганидан унчалик ўксимасин. Ишончим комилки, Сизларни олдинда катта ғалабалар кутади. Энг муҳими шундаки, Сизларнинг ўйинларингизни томоша қилган, Сизларга ғалаба тилаган ҳар бир киши Сизларнинг ўзингизга хос матонатингиз, мардлингиз ва қатъиятингизни эътироф этмоқда.

Ҳурматли дўстлар!

Ўйлайманки, Сизлар бу турнирда ғолиблар бору мағлублар йўқ, деган фикрга қўшиласизлар.

Чунки нафақат мана шу минбарларда туриб, ҳатто телевизор экранлари орқали ҳар бир иштирокчи учун жон қўйдирган биз, томошабинлар, мусобақа иштирокчиларининг барчаси бу срдан мағлубият аламини тотиб эмас, балки қониқиш ҳосил қилиб кетишини истаган эдик.

Биз барчамиз Сизлар — турнир иштирокчилари, мураббийлар ва ҳакамлар қалбимизнинг бир парчасини, ўзбек меҳмондўстлиги ҳароратини олиб кетишларингизни истаймиз.

Сизлар, Сизларнинг мураббийларингиз, оммавий ахборот воситалари, журналистлар амалга оширган энг муҳим иш шундан иборатки, Сизлар ниҳоятда қисқа вақт мобайнида ўзларингизнинг гўзал ўйинларингиз билан мамлакатимизнинг минглаб йигит-қизларини катта теннисга ошно қилдинглар. Назаримда, Сизлар бу ўйинга ёшларнигина эмас, ўрта ва кекса ёшдаги кишиларни ҳам ошно қилдинглар. Ишончим комилки, катта теннис — спортнинг барча ёшдаги кишиларни жалб эта олувчи гўзал туридир.

Йиллар ўтиб, бўлажак мусобақалар иштирокчилари орасидан ҳозир шу кортларда эндигина қўлига ракетка олиб машқ қилаётган болалар ҳам муносиб ўрин олишига аминман.

Хонимлар ва жаноблар!

Муҳтарам дўстлар!

Бугун якунланаётган мусобақа Ўзбекистондаги барча спорт мухлислари учун ҳақиқий байрам бўлди.

Мана шу кортларда намоёиш этилган гўзал ўйинларингиз, мурасасиз курашларингиз учун Сизларга миннатдорлик билдиришга ижозат бергайсизлар.

Иккинчи Тошкент халқаро турнири ташкилотчиларига, айниқса, жаноб Сассон Какшурига катта раҳмат айтишни истар эдим.

Турнирга ниҳоятда яхши ҳакамлик қилганликлари учун жаноб Дани Гали бошлиқ ҳакамлар ҳайъатига катта раҳмат.

Ўз ахборот ва репортажларида мусобақага, мусобақагагина эмас, бу ерда — Ўзбекистонда, давлатимиз пойтахти Тошкентда кўрган барча нарсага катта эътибор берган оммавий ахборот воситалари вакилларига миннатдорлик билдираман.

Сизларга сиҳат-саломатлик, бахт-саодат, жаҳон кортларида муваффақиятлар тилайман, азиз дўстлар!

Биз Сизларга: "Хайр" демаймиз.

Тинчлик, дўстлик ва биродарлик шаҳри сифатида шуҳрат қозонган Тошкентда яна тезда дийдор кўришайлик!

*Тошкентда "Президент кубоги"
учун II халқаро турнир
ёпилишида сузланган нутқ.
1995 йил 2 сентябрь*

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ЙЎЛИДА

МУҚАДДИМА

Ўзбекистон жаҳон сиёсий харитасида, Осиё қитъасининг марказида янги мустақил давлат сифатида тобора кўпроқ тилга тушмоқда. Ўзбекистонда юз бераётган прогрессив ўзгаришлар, унинг жуда катта табиий бойликлари, ишлаб чиқариш, илмий-техникавий ва интеллектуал имкониятлари, ноёб миллий-маданий мероси халқимиз тарихи ва ҳозирги ҳаёти билан қизиқаётган дунёнинг барча минтақаларидаги сиёсатчилар, бизнесчилар, оддий одамларни ўлкамизга тобора кўпроқ жалб этмоқда.

Ўзгариб бораётган жўғрофий-сиёсий структурада Ўзбекистоннинг роли ортиб бормоқда. Ҳамдўстлик мамлакатларидаги шерикларимиз ҳам, шунингдек, биз тўла ҳуқуқли аъзоси бўлган обрўли халқаро ташкилотлар ҳам ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг фикри билан, унинг нуқтаи назари билан ҳисоблашмоқдалар. Ўзбекистоннинг тинчлик ўрнатишга қаратилган изчил сиёсати натижасида унинг Марказий Осиё минтақасидаги осойишталик ва барқарорликнинг кафили сифатидаги мавқеи мустаҳкамланиб бормоқда.

Турли миллат ва динга мансуб миллионлаб кишилар ўз тақдирларини ва келажакларини Ўзбекистон билан боғлаб, бу қадимий сахий заминда тинч-тотув яшамоқдалар. Мустақилликка эришган, тоталитар тузум қишанларидан халос бўлган Ўзбекистон халқи ижодий меҳнати билан ўзининг кўп асрлик тарихига янги-янги саҳифалар битмоқда.

Мустақиллик йиллари — ўз ўтмишимизни, ўз маданиятимизни ҳолисона билиб олиш давридир. Бу — жаҳон ҳамжамияти, тарих олдидаги вазифамизни англаб олиш давридир. Бу давр бой имкониятларга эга бўлган республикани танг аҳволга солиб қўйган сабабларни мафкуравий ақидалардан холи тарзда жиддий таҳлил қилиш, тангликни тезроқ бартараф этиш йўлларини излаш йилларидир.

Мустақиллик йиллари — ёш демократик давлатни фаол қуриш, унинг сиёсатини ишлаб чиқиш давридир. Бу давр маънавий уйғониш ва миллий ўзлигини англашнинг ўсиши давридир. Бу — озодлик руҳи билан, ўз кучларига, мамлакатнинг, халқнинг ёрқин келажагига ишонч билан тўлиб-тошган давридир.

Энг муҳими шуки, мустақиллиكنинг дастлабки йиллари — республиканинг ўз тараққиёт йўлини фаол излаш, Ватанимизни эркин, кучли ва равнақ топаётган диёрга айлантиришга интилиш даври бўлди.

Давлат мустақиллигини қўлга киритиш натижасида Ўзбекистон учун иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг, маданий ва маънавий янгиланишнинг кенг истиқболлари очилди.

Вазият тақозоси билан Ўзбекистон дастлабки кунларданоқ бир ёқлама ривожлантирилган мажруҳ иқтисодиётдан мерос бўлиб қолган, табиий ва минерал-хом ашё захираларидан нотўғри фойдаланиш, ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантириш ва жойлаштиришдаги, нарх белгилашдаги, аҳолининг истеъмол таркибидаги бузилишлар туфайли вужудга келган ғоят кескин муаммоларни якка ўзи ҳал қилишга мажбур бўлди. Маъмурий йўл билан режалаштиришга асосланган иқтисодий муносабатлардан бозор муносабатларига ўтишнинг тартиби ва усуллари ўзи белгилашига тўғри келди. Жаҳон хўжалик алоқалари тизимига кириш, давлатлараро иқтисодий муносабатларни йўлга қўйишнинг энг мақбул йўллари изланди.

Буларнинг барчаси жамиятни янгилашда, ижтимоий-иқтисодий тараққиётда ўз йўлимизни излашни талаб қилди. Биз танлаб олган йўл ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилгандир. Бу йўл жаҳон тажрибасини, шунингдек, халқимизнинг турмуш шароитини, анъаналарини, урф-одатларини, турмуш тарзини ҳар томонлама ҳисобга олишга асослангандир.

Биз танлаб олган тараққиёт йўли конституцион асосга эга. Бу йўл Ўзбекистондаги барча аҳоли манфаатларига ҳар жиҳатдан мос тушади.

Айнан шундай йўл ўзбекистонликларнинг муносиб турмуш кечириши учун кафолат бўла олади, миллий анъаналар

ва маданиятнинг ривожланишини, маънавий-ахлоқий қад-риятларнинг қайта тикланишини таъминлайди.

Пировард мақсадимиз ижтимоий йўналтирилган барқарор бозор иқтисодиётига, очиқ ташқи сиёсатга эга бўлган кучли демократик ҳуқуқий давлатни ва фуқаролик жамиятини барпо этишдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси давлат қурилишининг бош йўналиши машаққат билан қад ростлаган мамлакатларнинг мураккаб тажрибасини, шу билан бирга республиканинг ўз хусусиятларини ва халқимизнинг ақл-заковатини ҳисобга олиб ишлаб чиқилган ўз йўлимиздан аниқ мақсад сари қатъият билан илгарилаб боришдан иборатдир.

Мана шу ғоят муҳим қоидалар икки манба сифатида бир-бирни билан узвий қўшилиб, қудратли оқимни ташкил этмоқда. Кун сайин куч-қудрат ва тажриба орттириб бораётган бу оқим жамиятимизни ва давлатимизни янгилашга ҳамда тараққий эттиришга хизмат қилади.

Ушбу йўлни амалга оширишга, иқтисодиётни тубдан ислоҳ қилишга бешта муҳим ва машҳур тамойил асос қилиб олинган бўлиб, ўтиш даврининг сиёсати ана шу тамойилларга таянади.

Ишлаб чиқилган тамойиллар ҳаёт синовидан ўтди. Амалий иш жараёнида уларнинг тўғрилиги ва таъсирчанлиги тасдиқланди. Бу тамойиллар жаҳон жамоатчилиги томонидан маъқулланди, энг муҳими, халқимизнинг ўзи уларни қабул қилди ва қўллаб-қувватлади. Ҳозирги вақтда мазкур тамойилларни амалга ошириб, республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик, энг муҳими — бозор муносабатларини жорий этиш сари босқичма-босқич илгарилаб боришимиз таъминланмоқда. Шу боис биз бундан буён ҳам ушбу тамойилларга амал қилаверамиз.

Биз бу тамойилларни старли даражада кенг ва тўла баён қилиб бергандик. Уларнинг асосий мазмуни қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, иқтисодиётни мафкурадан батамом холи қилиш. Иқтисодиёт сиёсатдан устун турмоғи, унинг ички мазмунини ташкил қилмоғи лозим. Айнан иқтисодиёт, уни янада ривожлантириш муаммолари ҳозирги сиёсатимизнинг асосий мазмунидир.

Иккинчидан, мураккаб ўтиш даврида давлатнинг ўзи бош ислохотчи бўлиши зарур. Давлат бутун халқнинг манфаатларини кўзлаб, ислохотлар жараёнининг ташаббускори бўлиши, иқтисодий тараққиётнинг стакчи йўналишларини белгилаши, иқтисодиётда, ижтимоий соҳада ва суверен давлатимизнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида туб ўзгаришларни амалга ошириш сиёсатини ишлаб чиқиши ва изчил рўёбга чиқариши керак.

Учинчидан, бутун янгиланиш ва тараққиёт жараёни қонунларга асосланмоғи зарур. Иқтисодий ўзгаришлар синалган, амалий кучга эга бўлган қонунларга таянгандагина бу ўзгаришлар сезиларли натижалар бериши, муқаррар бўлиши мумкин.

Тўртинчидан, демография соҳасидаги реал аҳволни, аҳолининг мавжуд турмуш даражасини ҳисобга олган ҳолда бозор муносабатларига ўтиш билан бир қаторда одамларни ижтимоий ҳимоялаш соҳасида кучли чора-тадбирларни олдиндан амалга ошириш керак. Ижтимоий ҳимоялаш ва кафолатларнинг кучли, таъсирчан механизми мавжуд бўлгандагина ижтимоий-сиёсий барқарорликни сақлаган ҳолда бозор иқтисодиёти сари тинимсиз ривожланиб боришни таъминлаш мумкин.

Ниҳоят, бешинчидан, янги иқтисодий, бозор муносабатларини пухта ўйлаб, босқичма-босқич қарор топтириш лозим.

Беш тамойилнинг ҳаммаси ҳам демократик ва иқтисодий ўзгаришларни муваффақиятли ислоҳ қилиб боришда бирдай муҳим аҳамиятга эгадир. Шу билан бирга бозорга босқичма-босқич ўтиш тамойили алоҳида эътиборга лойиқ. Бу етакчи тамойиллардан биридир. У иқтисодий ислохотларнинг бутун ички мантиқини, ривожланиб бориши ва характерини белгилаб беради.

Биз олдимизга қўйган мақсад сари қадам-бақадам илгарилаб боришимиз зарурлигини қайта-қайта таъкидладик. Тегишли ҳуқуқий негизни, бозор инфраструктурасини яратиш, янги шароитларда ишлай оладиган кадрларни тайёрлаш учун вақт керак бўлади.

Одамларнинг қотиб қолган фикрлаш тарзини ўзгартириш, эскича фикрлаш усулидан холи қилиш ғоят муҳимдир. Одамларнинг ўзида жамиятни янгилаш ва ўзгартириш зарурлигига ишонч туғдирмасдан туриб,

ҳаракатлантирувчи кучларни ва қадриятларга муносабатни, далилий сабабларни ўзгартирмасдан туриб, ислоҳ қилиш йўлидан амалда олға бориш, айниқса, янги жамият барпо этиш, тамомила янги муносабатларни жорий этиш мумкин эмас.

Биз бозор иқтисодиётига катта сакрашлар, тубдан вайрон қилиш йўли билан эмас, балки бир босқичдан иккинчи босқичга кетма-кет ўтиш, яъни эволюцион тарзда илгарилаб боришни ўзимиз учун қатъиян танлаб олдик. Ҳар бир босқич амалга оширилаётган ислоҳотлар стратегиясининг бир ҳалқасидир. Ҳар бир босқич доимо стратегик жиҳатдан устун йўналишлар билан солиштириб турилиши лозим. Бу йўналишлар босқичма-босқич амалга оширилаётганини акс эттириши, танлаб олинган йўлнинг тўғрилигини аниқлаб берадиган барометр вазифасини ўташи ва унга ўз вақтида зарур тузатишлар киритиши керак. Стратегик йўл босқичларни ажратиш, уларнинг мақсадлари, вазифалари ва афзал жиҳатларини белгилаш учун асосий мўлжалдир.

Бозор сари тегишли тайёргарликсиз қилинган ҳар қандай жадал ҳаракат амалда муваффақиятсизликка, танглик ҳолатларининг кучайиб боришига, таркиб топган барча структуралар, ҳўжалик алоқалари тезда емирилишига ва, оқибатда, иқтисодиётда, ижтимоий соҳада ўпирилишга, бозор ғояларининг обрўсизланишига олиб келади. Бошқача айтганда, бу бошдан-оёқ вайроналикка олиб борадиган, шу йўлни танлаб олган мамлакатни жар ёқасига, кучли ижтимоий ларзаларга олиб борадиган йўлдир.

Бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиш тамоийлини амалга ошириш, бир томондан, бизга мерос бўлиб қолган барча прогрессив жиҳатларга авайлаб муносабатда бўлишни тақозо этади. Иккинчи томондан, ислоҳ қилишнинг асосий босқичларини аниқ ажратиш, бу босқичларнинг ҳар бири учун конкрет мақсадларни, уларга эришиш воситаларини белгилаб олишни талаб қилади.

Доно халқимиз янги уй қурмай туриб, эскисини бузмасликни ўргатади. Бозор иқтисодиётига ўтиш чоғида иқтисодиётни ислоҳ этиш манфаатларига хизмат қилиши, бу жараён мумкин қадар самарали ва машаққатсиз ўтишига ёрдам бериши мумкин бўлган воситалардан воз кечиш кечириб бўлмайдиган хато бўлур эди.

Бу гаплар энг аввало иқтисодий муносабатлар тизимида давлатнинг ўрни ва ролини аниқлашга тегишлидир. Ўзини ўзи бошқариш вужудга келмаган, эркин рақобат бўлмаган, ташқи алоқалар чекланган бир шароитда талаб ва таклиф таъсирида давлатнинг иқтисодиётни бошқаришдан воз кечиши тангликнинг чуқурлашишига, нарх-наво ўсишига ва пулнинг қадрсизланиши кучайишига туртки бўлади.

Ислохотни амалга оширишда унинг босқичлари изчил бўлиши муваффақият гаровидир. Эркин бозор иқтисодиётига эга бўлган демократик жамият барпо этишдан иборат пировард мақсад унга борувчи ҳар бир босқичда ўз ифодасини топтоғи керак. Ҳар бир босқични шакллантириш мақсадлар уйғунлигини ва уларга изчиллик билан эришишни таъминлаши зарур. Ҳар бир босқич учун қўйилган аниқ вазифалар, бу вазифаларни ҳал қилишнинг пухта ишлаб чиқилган механизмига танлаб олинган мақсад сари босқичма-босқич ишонч билан олға боришни таъминлайди. Бу ҳол куч ва ресурсларни олдимизга қўйилган вазифаларни бажаришга йўналтириш, энг муҳим устуворликларни аниқлаш, иқтисодий ислохот жараёнини ана шу мақсадларга эришишга бутунлай бўйсундириш имконини беради.

Бир босқични тамомлагандан кейингина, зарур шарт-шароитларни яратиб, янги босқичга ўтиш мумкин. Иқтисодий ислохотлар бозор муносабатларининг реал механизмларини аста-секин, қадам-бақадам шакллантириб бориши зарур. Бу механизмлар дарров ишга тушиб кета олмайди, улар аста-секин созланади, йўлга қўйилади.

Ҳар бир босқичда тафаккуримизни ўстириб, эришилган реал натижалар билан одамларни янги тузумнинг афзаллигига ишонтирибгина ислохотларни охиригача амалга ошира оламиз. Иқтисодий структураси ривожланган, самарали ижтимоий муносабатларга эга бўлган жамиятни қура оламиз.

Ҳозир биз керакли ёндашувларни, зарур иш маромини топдик, муайян фойдали тажриба орттирдик. Дастлабки якунларни чиқариш, навбатдаги босқичнинг вазифалари ва устувор йўналишларини белгилаш зарур бўлиб қолди.

Аслини олганда, жуда катта, кўп қиррали тайёргарлик иши тугалланди. Бу ишнинг моҳияти халқ хўжалигини

ва одамларнинг руҳиятини янги шароитларга мослаштиришдан иборатдир.

Ислохотлар жараёнини республикада яшаётган барча кишилар кенг қўламда қўллаб-қувватлаётганлиги сиёсатимизнинг асосий ютуғидир. Бу ҳол ислохотлар муваффақият қозонишига ишонч туғдирмоқда.

Айни вақтда ислохотларнинг боришини секинлаштираётган сабабларни очиб ташламасак, улар йўлидаги тўсиқларни бартараф этмасак, ислохотлар жараёни узоққа чўзилиши, суст кечиши хавфи пайдо бўлади. Бу ҳол ислохотлар мазмуни қадрсизланиши хавфини тугдиради. Бу ҳол ислохотларнинг асосий афзалликларидан — янги кучларни рўёбга чиқариш имкониятидан, рағбатлантириш омилларидан, ўзгаришларга сабаб бўлувчи кучли далиллардан маҳрум қилади. Бунга эса йўл қўйиб бўлмайди.

Ҳозир бизнинг биринчи навбатдаги вазифамиз амалга оширилган ишларни таҳлил қилиб, сифат жиҳатидан янги босқичда ислохотларни чуқурлаштиришнинг янги стратегиясини қабул қилишдан, унинг асосий вазифалари ва мақсадларини белгилаб олишдан иборатдир.

1-қисм

ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР БИРИНЧИ БОСҚИЧНИНГ ЯКУНЛАРИ ВА САБОҚЛАРИ

Ўзбекистонда ўз миллий валютамыз муомалага киририлиши билан иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда сифат жиҳатидан янги босқич бошланди. Бугун шуни ишонч билан айтиш мумкинки, биз энг қийин, бошланғич босқични ўтиб бўлдик. Бу босқич иқтисодий ислоҳ қилишнинг бутун жараёнига асос солди. У давр синовидан ўтди ва ўз вазифасини, ўз ишини муваффақиятли бажарди, деб айтиш учун тўла асос бор.

Ўтиш даврининг биринчи босқичи ислоҳ қилиш жараёнининг қийинчиликларини, айтиш вақтида табиий иқтисодий муносабатларни тиклашга ёндашишлар бир хил андазада ва олатий эмаслигини кўрсатди.

Биринчи босқич бутунлай янги иқтисодий тизимнинг ҳуқуқий негизларини яратишга, давлатчиликни шакллантириш ва мустақамлашга, эскича фикрлаш тарзларини онгимиздан чиқариб ташлашга қаратилган эди. Бу босқичда янги тузум учун ишончли пойдевор яратиш вазифаси қўйилди ва ҳал қилинди.

Биринчи босқичнинг асосий яқунлари нималардан иборат, белгиланган ишлардан қайси бирларини амалга оширишга муваффақ бўлинди, босиб ўтилган йўлни таҳлил қилишдан қандай хулосалар чиқариш керак? Мана шу саволларга тўла ва ҳолисона берилган жавоб қилинган ишларнинг тарихий аҳамиятини чуқурроқ англашга, бозор иқтисодиётини шакллантириш йўлидан қанчалик илгарилаб кетганлигимизни тўғри баҳолашга имкон беради. Бу эса жамиятимизни ислоҳ қилиш ва янгилашнинг навбатдаги босқичларида танлаб олган йўлимиздан оғишга йўл қўймаслик учун зарур сабоқлар чиқариш имконини беради.

1.1. ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР СТРАТЕГИЯСИ ВА ЙЎЛИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИ

Биз ислоҳотлар стратегияси ва улар йўлини шакллантиришга қаратилган ўз моделимизни ишлаб чиқишга ва амалга оширишга муваффақ бўлдик. Бу — амалга оширилаётган туб ўзгаришлар бошланғич босқичининг асосий натижасидир.

Бутун ислоҳ қилиш жараёнининг бошланғич нуқтаси стратегияни танлаб олишдан иборатдир. Бу — ғоят масъулиятли ва мураккаб жиҳат. Умумий стратегияга эга бўлмай, пировард мақсадни кўрмай туриб, иқтисодий ислоҳ қилишнинг таъсирчан чора-тадбирларини белгилаб бўлмайди.

Ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларнинг пировард мақсадини белгилаб олиш ҳозирги ислоҳ қилиш стратегиясининг бошланғич нуқтаси бўлиб хизмат қилади. Бунда биз марказлаштирилган, маъмурий-буйруқбозликка асосланган иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтиш — эски ҳўжалик юритиш механизмини шунчаки янгिलाш ёки такомиллаштириш эмас, балки бир сифат ҳолатидан иккинчи сифат ҳолатига ўтиш эканлигини қайта-қайта таъкидладик. Бу бир иқтисодий муносабатлар ва ташкилий-бошқарув тузилмаларининг бошқа иқтисодий муносабатлар ва ташкилий-бошқарув тузилмалари билан алмашинувидир.

Ўзбекистоннинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигига эришиш, миллий давлатчилигимизни барпо этиш, бунинг учун мустаҳкам моддий негиз яратиш манфаатларини кўзлаб қуйидагилар иқтисодиётни ислоҳ қилиш соҳасида стратегик мақсадлар қилиб белгиланди.

1. Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини босқичма-босқич шакллантириш, қудратли ва тинимсиз ривожланиб борадиган, миллий бойликнинг ортишини, кишилар ҳаёти ва фаолияти учун зарур шарт-шароитларни таъминлайдиган иқтисодий тизимни барпо этиш.

2. Кўп укладли иқтисодиётни яратиш, инсоннинг мулкдан маҳрум бўлишига барҳам бериш, ташаббускорлик ва удабуронликни бутун чоралар билан ривожлантириш негизи бўлган хусусий мулкнинг давлат томонидан ҳимоя қилинишини таъминлаш.

3. Корхоналар ва фуқароларга кенг иқтисодий эркинликлар бериш, уларнинг ҳўжалик фаолиятига давлатнинг бевосита аралашувидан воз кечиш, иқтисодиётни

бошқаришнинг маъмурий-буйруқбозлик усуллари бартараф этиш, иқтисодий омиллар ва рағбатлантириш воситаларидан кенг фойдаланиш.

4. Иқтисодиётда моддий, табиий ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишни таъминлайдиган чуқур структуравий ўзгаришлар қилиш, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш, жаҳон иқтисодий тизимига қўшилиб бориш.

5. Кишиларда янгича иқтисодий фикрлашни шакллантириш, уларнинг дунёқарабини ўзгартириш, ҳар бир кишига ўз меҳнатини сарфлаш соҳаси ва шакллари мустақил белгилаш имконини бериш.

Бунда ислохотлар инсон манфаатларига мос келган, унинг талаб ва эҳтиёжларини қондиришга ёрдам берган, турмуш даражасини оширишга қаратилган тақдирдагина аҳамиятли бўлишини ҳамиша ёдда тутмоғимиз лозим.

Стратегик мақсадларга изчиллик билан эришиб бориш ислох қилишнинг биринчи босқичидаги асосий устувор йўналишларни аниқ ажратиб олиш заруратини келтириб чиқарди. Бунда ғоят кескин муаммоларни яқин фурсатларда ҳал этишга ёрдам берадиган асосий бўғинларни топиш муҳим эди.

Бизнинг бозор ислохотларини амалга ошириш дастуримиз устувор вазифаларни босқичма-босқич ҳал қилишга асосланади.

Биринчи босқич — тоталитар ўтмишдан ҳозирги, замонавий бозор муносабатларига ўтишга қаратилган чоратадбирлар занжиридаги бошланғич бўғиндир. Мазкур даврнинг хусусияти ҳам, мураккаблиги ҳам ана шунда.

Биринчи босқичда иккита ҳал қилувчи вазифани бирданига ҳал қилишга тўғри келди. Бу вазифалар:

— маъмурий-буйруқбозлик тизимининг оғир оқибатларини енгиш, тангликка барҳам бериш, иқтисодиётни барқарорлаштириш;

— республиканинг ўзига хос шароитлари ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бозор муносабатларининг негизларини шакллантиришдан иборат.

Ушбу вазифаларни ҳал қилиш учун биринчи босқичда иқтисодиётни дастлабки ислох қилишнинг ғоят муҳим йўналишларини белгилаб берган асосий устувор

йўналишлар сифатида қуйидагиларни алоҳида ажратиб кўрсатиш талаб қилинди.

Биринчидан, ўтиш жараёнининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш, ислоҳотларнинг қонуний-ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш. Давлат мустақиллигининг ва ҳозирги иқтисодий муносабатларнинг ҳуқуқий пойдевори бўлган Асосий Қонун — Ўзбекистон Республикасининг янги Конституциясини қабул қилиш бош вазифа қилиб қўйилди.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалигида мулкчиликнинг янги шакллари вужудга келтириш, маҳаллий саноат, савдо, майший хизмат корхоналарини, уй-жой фондиди хусусийлаштириш ва давлат тасарруфидан чиқариш, шунингдек, енгил саноат, қурилиш ва транспорт соҳасидаги айрим корхоналарни акциядорлик асосида қайта қуриш ҳисобига кўп укладли иқтисодиёт негизларини яратиш.

Хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шарт-шароит яратиш, хусусий мулкни ҳимоя қилишнинг конституциявий ҳуқуқлари ва кафолатларини таъминлаш. Давлат хўжаликларини жамоа хўжаликларига ёки мулкчиликнинг давлатга қарашли бўлмаган бошқача шаклларига айлантириш, фермер (деҳқон) хўжаликларини, унча катта бўлмаган кооперативларни, пудратчи ва ижарачи оилавий жамоаларни ривожлантириш ҳисобига қишлоқда ишлаб чиқаришнинг чинакам ширкатчилик шакллари қайта тиклаш.

Учинчидан, ишлаб чиқаришнинг пасайиб боришига барҳам бериш, молиявий аҳволнинг барқарорлашувини таъминлаш иқтисодий ислоҳотларни рўёбга чиқаришнинг ҳолат муҳим шарт бўлмоғи керак эди.

Иқтисодиёт барқарор амал қилиб турган тақдирдагина бозор муносабатларига муваффақиятли ўтиш мумкин. Биринчи босқичда вужудга келаётган вазият тангликни бартараф этиш учун жадал, қаттиқ, баъзан унча одат бўлмаган чоралар кўришни, аҳолининг турмуш даражаси кескин ёмонлашиб кетишига йўл қўймасликни талаб қилди.

Биринчи босқичда ҳолат муҳим ва биринчи даражали чора-тадбирлар ҳамда устувор йўналишлар сифатида қуйидагилар илгари сурилди.

Молия ва солиқ сиёсати соҳасида:

— қаттиқ молиявий сиёсатни амалга ошириш, давлат бюджетни дефицитини иложи борица камайтириш, бюджетдан бериладиган дотациялар ва субсидияларнинг барча турларини босқичма-босқич қисқартириб бориш;

— бюджет маблағлари даромад тушганидан кейингина тақсимлаштирадиган йўлдан оғишмай бориш, биринчи даражали, энг зарур умумдавлат эҳтиёжлари учунгина бюджетдан маблағ ажратиш;

— халқ хўжалиги тармоқларини, айрим корхоналарни ривожлантириш учун бюджетдан пул билан қайтармайдиган қилиб таъминлаш амалиётидан воз кечиш. Ана шу мақсадлар учун инвестиция кредитларидан кенг фойдаланиш;

— солиқ тизимини такомиллаштириш, бюджет даромадлари барқарор суратда тўлдириб турилишини таъминлайдиган, кичик ва хусусий корхоналарнинг, чет эл капитали иштирокидаги, қишлоқ хўжалик маҳсулотини қайта ишлайдиган ва халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарадиган қўшма корхоналарнинг ривожланишини рағбатлантирадиган пишиқ-пухта солиқ сиёсатини олиб бориш.

Кредит-пул сиёсати соҳасида:

— Марказий банк бошчилигида ҳамда кенг тармоқли мустақил тижорат ва хусусий банклар икки босқичли банк тизимини вужудга келтириш, республика ҳудудида йирик чет эл банкларининг бўлимлари ва ваколатхоналарини очиш учун қулай шароит яратиш;

— барқарор пул муомаласини таъминлаш, кредит ва нақд пул эмиссиясини, жами пул массасининг асоссиз ўсишини кескин чеклаш;

— Ўзбекистон Республикасининг миллий пулини муомалага киритиш учун зарур иқтисодий ва ташкилий шарт-шароитлар ҳамда имкониятларни яратиш.

Нарх-наво бўйича ва пулнинг қадрсизланишига қарши сиёсат соҳасида:

— нарх белгилаш тизимини янада тартибга солиш, бозорни тартибга солиб турувчи восита сифатида нархнинг ролини мустаҳкамлаш;

— нарх-навони эркин қўйиб юборишнинг "эсанкиратадиган" механизми Ўзбекистон учун номақбул эканлигини қатъиян эътироф этган ҳолда, улгуржи ва чакана нархларни босқичма-босқич эркинлаштириш, эркин (келишилган) нархларда сотиладиган товарлар доирасини кенгайтириш йўлини изчил амалга ошириш;

— жуда тор доирадаги ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари, энг аввало, ун ва ноннинг нарҳини давлат томонидан бошқариб туриш тартибини вақтинча сақлаб қолиш;

— қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг харид нарҳларини изчил суратда ошира бориб, уларни жаҳон нарҳлари даражасига етказиш;

— монополияларга қарши чора-тадбирларни амалга ошириш, юсак даражада монополлашган тузилмаларни ажратиш ҳисобига нарх-навонинг сунъий равишда ошириб юборилишига йўл қўймаслик чораларини кўриш, рақобатчиликни вужудга келтириш учун шароит яратиш.

Бутун ислоҳ қилиш жараёнида амалга оширилган гоят муҳим стратегик устувор йўналиш структуравий ўзгаришларни амалга оширишдан иборат бўлди. Стратегик маънода ўсишга эришиш учун ишлаб чиқариш структурасини ўзгартириш зарур. Шу сабабли ҳар бир босқичда ресурслар мавжудлигига қараб, энг аввало, иқтисодиётнинг устун йўналишларида структуравий ўзгаришларни амалга ошириш юзасидан аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоғи даркор.

Биринчи босқичда асосий эътибор қўйидагиларга қаратилди:

— ёқилғи-энергетика комплексининг илдам суръатлар билан ривожланишини таъминлаш, нефть ва табиий газ қазиб чиқариш ҳамда уларни қайта ишлаш ҳажмларини ошириб бориш, шунинг ҳисобига республиканинг энергетика мустақиллигига эришиш;

— товарларни четдан келтириш ўрнига уларни ўзимизда ишлаб чиқарувчи корхоналарни ривожлантириш асосида, бошқа минтақалардан келтириладиган халқ хўжалигини ва аҳоли турмушини таъминлайдиган гоят муҳим маҳсулот турларига республиканинг қарамлигини камайтириш чораларини кўриш;

— қишлоқ хўжалик хом ашёсининг энг муҳим турларини (пахта, ипак, мева-сабзавот ва бошқа маҳсулотларни) янада тўла қайта ишлаш, енгил ва маҳаллий саноатнинг туташ ишлаб чиқаришларини — тўқимачилик, ип йигириш, тикувчилик ва бошқа корхоналарни ривожлантириш;

— энг муҳим истеъмол молларини ишлаб чиқарадиган тармоқларни жадал ривожлантириш, тайёрланаётган маҳсулот хилини кўпайтириш, ош тузи, спирт, гугурт ва бошқа ўта камёб товарларни ишлаб чиқарувчи янги корхоналарни бунёд этиш.

Қишлоқ хўжалигидаги ислоҳот иқтисодий ўзгаришларнинг энг муҳим бўғини деб белгиланди.

Деҳқончилик секторини ривожлантириш муаммолари Ўзбекистоннинг бозорга ўтиши стратегиясида ҳал қилувчи муаммолардандир. Шу сабабли қишлоқ хўжалиги доимо амалга ошириладиган иқтисодий ислоҳотлар марказида туради. Зеро бу бутун иқтисодиётимизнинг асосидир. Барча иқтисодий ўзгаришларнинг оқибати туб ўзгаришлар жараёни деҳқончилик секторига қанчалик чуқур таъсир этишига, қишлоқда ислоҳотлар қанчалик узоққа боришига кўп жihatдан боглиқ эканлигини қайта-қайта кўрсатиб ўтган эдик.

Биринчи босқичда қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш соҳасидаги асосий вазифалар:

— қишлоқда хўжалик юритишнинг янги шакллари кенг кўламда ривожлантириш, деҳқонлар ўзларини ишланаётган ернинг, етиштирилаётган маҳсулотнинг тўла ҳуқуқли хўжайинлари деб аниқ ҳис қилишларига имкон берадиган иқтисодий муносабатларни шакллантириш;

— пахтадан ва бошқа экинлардан бўшатиб олинаётган ер майдонларини фермер (деҳқон) хўжаликлари ташкил этишга бериш, шахсий томорқа ерларини кенгайтириш, қишлоқ меҳнаткашларига ер майдонларини мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан умрбод фойдаланишга бериб қўйиш йўлини изчил олиб бориш;

— агросаноат комплексида экин майдонларининг оқилона структурасини яратишга, пахта экиладиган майдонлар салмоғини камайтиришга, озиқ-овқат экинлари, энг аввало, дон етиштиришни кўпайтириб боришга қаратилган чуқур ижобий силжишларни амалга ошириш;

— қайта ишловчи корхоналарни қишлоқ хўжалик хом ашёси етиштириладиган жойга мумкин қадар яқинроқ қуриш, қишлоқда ихчам саноат корхоналари ва цехлар бунёд этиш, меҳнатнинг касаначилик шакллари, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига хизмат кўрсатадиган фирмалар тармоғини кенг ривожлантириш;

— қишлоқда ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфраструктураси тармоқларини фаол шакллантириш, қишлоқ аҳоли пунктларини ичимлик сув ва табиий газ билан таъминлашдан иборат бўлди.

Аҳолини озиқ-овқат билан узлуксиз таъминлаш иқтисодиётни барқарорлаштиришнинг муҳим бўғинига айланиб бормоқда. Бу республика қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган сиёсатнинг умумий устувор йўналишларидан биридир. Чинакам иқтисодий мустақилликка эришиш республикада озиқ-овқат муаммосини тубдан ҳал қилишни талаб этади. Ҳозирги вақтда республикага ташқаридан олиб келинаётган дон, картошка, чорвачилик маҳсулоти, шунингдек, шакар ва бошқа маҳсулотлар билан ўзини ўзи таъминлаш даражасини ошириш жуда муҳим вазифадир.

Республикамизнинг экспорт қувватини бутун чоралар билан ривожлантириш ва ундан самарали фойдаланиш иқтисодиётни мустаҳкамлашнинг ғоят муҳим шартига айланиб бормоқда. Узоқ йиллар мобайнида республика амалда ташқи дунёдан ажратиб қўйилган эди. Биринчи босқичнинг асосий вазифаси жаҳон ҳамжамиятида қатъий ўринга эга бўлишдан, ишончли шерик эканлигимизни кўрсатишдан, ғоят кенг ташқи иқтисодий алоқаларни ўрнатишдан иборат бўлди. Бунинг учун эса:

— ташқи сиёсий ва иқтисодий фаолиятни амалга оширадиган ихтисослашган ташкилий структураларни вужудга келтириш, тегишли кадрларни тайёрлашни йўлга қўйиш;

— ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш бўйича аниқ мақсадни кўзловчи сиёсатни ўтказиш, чет эллик шериклар билан тўғридан-тўғри алоқалар ўрнатишда корхоналар ва фуқароларга кўпроқ эркинлик бериш;

— товарларни экспорт ва импорт қилишнинг имтиёзли тартибини жорий этиш, квота белгилаш ва лицензия олиниши керак бўлган товарлар рўйхатини босқичма-босқич қисқартириб бориш;

— экспорт ва импорт таркибини такомиллаштириш. Анъанавий маҳсулот турлари (пахта ва ундан олинган маҳсулот, рангли металллар, минерал ўғитлар ва бошқалар)ни экспорт қилиш билан бир қаторда чет элга техникавий жиҳатдан мураккаб тайёр товарлар ва буюмларни стказиб беришни кенгайтириш, турли хизматлар — транспорт, сайёҳлик, валюта-кредит хизматлари кўрсатиш;

— имтиёзлар тизимини вужудга келтириш, қўшма корхоналар ташкил этиш, чет эллик инвесторлар ҳуқуқлари ва манфаатларининг ҳимоя қилинишини таъминлаш воситасида корхоналарнинг экспортга мўлжалланган маҳсулотларни ишлаб чиқариш соҳасидаги инвестиция фаолиятини рағбатлантириш;

— чет элдан олинаётган кредитларни, биринчи навбатда, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларининг энг муҳим турлари, дори-дармон билан таъминлашга сарфлаш, чет эл инвестицияларини халқ ҳўжалигининг асосий тармоқларига — кончилик, ёқилғи-энергетика саноатига, қишлоқ ҳўжалик хом ашёсини саноат усулида қайта ишлашга, шунингдек, иқтисодиётнинг давлатга қарашли бўлмаган секторини ривожлантиришга жалб қилиш;

— ташқи иқтисодий фаолият инфраструктурасини — ташқи алоқаларимизни ривожлантириш манфаатлари ва шартларига мос келадиган ихтисослаштирилган ташқи савдо, лизинг, консалтинг ва суғурта фирмалари, транспорт, алоқа ҳамда коммуникация тизимларини барпо этиш, чет элда ўз ваколатхоналаримизни очиш талаб этилди.

Бутун иқтисодий ислоҳотларимиз дастурининг юқорида кўрсатиб ўтилган асосий устувор йўналишлари билан бир қаторда, ислоҳотни амалга оширишнинг ҳамма босқичларида долзарб аҳамиятга эга бўлган бир қанча умумий устуворликларни ҳам аниқ кўрсатиб ўтиш керак. Улар жамиятни янгилаш жараёнининг беистисно ҳамма йўналишларини қамраб олади.

Умумий устуворликлар ислоҳот босқичларининг изчиллигини, унинг узлуксиз кечишини таъминлайди. Кўзланган ўзгаришлар муқаррар бўлиши учун шарт-шароит яратади.

Ислоҳотлар стратегиясини рўёбга чиқаришда биз учун умумий устуворлик, энг аввало, аҳолини ижтимоий

ҳимоялаш соҳасида кучли чора-тадбирларни амалга оширишдан иборатдир.

Ана шу чора-тадбирлар орасида қуйидагилар алоҳида аҳамиятга эга:

— республикада ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг, фуқаролар орасида тинчлик ва миллатлараро тотувликнинг ишончли кафолатларини таъминлаш;

— ижтимоий адолат қоидаларини янада мустаҳкамлаш, аҳолининг энг муҳтож бўлган қатламлари — кексалар, ногиронлар, стимлар, кўп болали оилалар ва ўқувчи ёшларни ижтимоий ҳимоялашнинг кучли воситасини яратиш;

— ижтимоий ёрдамни унга муҳтож бўлган шахсларга бериш, бундай ёрдамнинг аниқ мақсадга йўналтирилганлигини кучайтириш, нафақалар ва бошқа тўловлар тизимини аҳолининг реал даромадлари билан боғлаган ҳолда уйғунлаштириш ҳисобига ижтимоий ёрдамнинг таъсирчанлигини ошириш;

— аҳолининг энг муҳтож қатламларини ижтимоий ҳимоялаш муаммоларини ҳал қилишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, маҳалла қўмиталари ролини ошириш, кам таъминланган аҳоли қатламларини ижтимоий қўллаб-қувватлашга хизмат қилувчи махсус жамғармалар фаолиятини кучайтириш учун шароит яратиш;

— меҳнат бозорини тартибга солиш ҳамда иш билан таъминлаш соҳасида фаол сиёсат юритиш, республиканинг иш кучи ортиқча бўлган туманларида кичик ва ўрта корхоналарни устун даражада ривожлантириш ҳисобидан янги иш жойларини яратишни рағбатлантириш.

Яна бошқа умумий устуворликлар таълим ва маданиятни ривожлантириш ҳамда ислоҳ қилиш, ақлий ва маънавий салоҳиятни мустаҳкамлашдан иборатдир.

Халқимиз ўзини чинакам эркин ҳис қилганидагина, аجدодларимиз маънавияти ва урф-одатлари, анъаналари қайта тикланган тақдирдагина иқтисодий ислохотлар муваффақиятли ривожланиши мумкин.

Юксак маълумотли, бақувват, соғлом, матонатли кишиларгина янгиланиш ва тараққиёт йўлини босиб ўта олади. Халқимизнинг буюк аجدодлари ўй-фикрлари ва интилишлари сарчашмаларига бориб тақаладиган маъна-

вияти иқтисодий ўзгаришларнинг қудратли пойдевори бўлиб хизмат қилади.

1.2. ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР ҲУҚУҚИЙ НЕГИЗИНИНГ БАРПО ЭТИЛИШИ

Иқтисодий ислохотни амалга оширишнинг асосий нуқта-ларидан бири бозор иқтисодиётининг ҳуқуқий негизини яра-тишдан иборатдир. Аввал бошданоқ биз ўзимиз учун муҳим сабоқ чиқариб олдик — зарур ҳуқуқий омилни шакллантир-масдан туриб, тегишли қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни қабул қилмасдан туриб, ислохотларни амалга оширишнинг ишончли кафолатини, ислохотлар ортга чекинмаслигининг кафолатини амалда яратиш бўлмади.

Мустаҳкам ҳуқуқий негиз бўлгандагина ўзини оқлама-ган эски тизимни тўла ишонч билан қайта қуриш, маданий бозор иқтисодиётига эга бўлган янги жамият қуриш мум-кин. Ҳозирги мутлақо янги сиёсий-иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатларни акс эттирувчи янги қонунлар мажмуигина биз барпо этаётган ёш ижтимоий бинога барқарорлик, де-мократик характер бахш этувчи омил бўлиб хизмат қилади. Республиканинг барча аҳолиси манфаатларини таъминлаш-га, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга қара-тилган қонунлар мавжуд бўлгандагина туб ўзгаришларнинг кучли ижтимоий асослари яратилади. Ўзбекистоннинг ёрқин келажагига ишонч уйғотилади.

Шу сабабли биринчи босқичда биз ислохотларнинг ўз ҳуқуқий негизини яратишга асосий эътиборни қара-тиб келдик.

Янги қонунлар туркумини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш бир қанча сабаблар туфайли зарур бўлиб қолди.

Биринчидан, илгари амал қилиб келган қонунлар аввалги тоталитар тузумни ҳимоя қилиш манфаатларига хизмат қиларди. Бошқариш ва ҳўжалик юритишнинг маъмурий-бўйруқбозлик усуллариини ёқлайдиган, ишлаб чиқариш воситаларининг умумдавлат мулки бўлишини тан оладиган, хусусий мулк ҳуқуқини, эркин рақобатни батамом истисно этадиган, бозор иқтисодиёти қонунлари-нинг амал қилишини чеклаб қўядиган қоидалар расман мустаҳкамлаб қўйилган эди.

Таркиб топган сохта социалистик тамойиллар ҳаётда ёлғондакам ижтимоий адолат меъёрларини қарор топтирарди. Бу меъёрлар боқимандаликни, ижтимоий ва меҳнат соҳаларида лоқайдликни, иқтисодий масъулиятсизликни туғдирадиган асоссиз тенглаштиришни англатар эди.

Амалда бўлиб келган иқтисодга оид қонун ҳужжатларининг ҳаммаси халқ ҳўжалигини ташкил этишнинг марказлаштирилган режали тизими руҳи билан суғорилганди. Уларда корхоналарнинг иқтисодий эркинлигига ҳам, ҳўжалик соҳасидаги ташаббусга ҳам, тадбиркорликка ҳам ўрин йўқ эди.

Иқтисодиёт ва унинг ҳуқуқий негизи бир неча ўн йиллар мобайнида ҳаддан ташқари мафкуралаштирилган, халқаро меъёрлар ва қоидаларнинг талабларини инкор этар эди. Ҳатто ҳуқуқий жиҳатдан биз социалистик лагер доирасига ўралашиб қолгандик ва амалда жаҳон ҳам-жамиятига эркин чиқа олмас, халқаро ҳуқуқнинг ҳамма қатори тенг субъекти бўла олмас эдик.

Қисқа қилиб айтганда, бутун қонунчилик негизи янги иқтисодий муносабатларни шакллантириш йўлида асосий тўсиқ бўлиб хизмат қилди. Ислоҳотлар бошланиши биланок бизнинг ҳар қандай ҳаракатларимиз амал қилиб турган қонунлар ва меъёрий ҳужжатларга батамом зид келиб қолди. Шу сабабли, ислоҳотларни олға суриш учун биз, энг аввало, бутун қонунчилик тизимимизни янги шароитларга ва қўйилган вазифаларга мувофиқлаштиришимиз керак эди.

Иккинчидан, илгари Ўзбекистонда қабул қилинган қонун ҳужжатларининг ҳаммаси умумиттифоқ талабларига батамом мослаштирилган бўлиб, республикамизнинг ўзига хос минтақавий хусусиятларини ҳисобга олмас эди.

Қонун чиқариш ташаббуси Москва Кремлининг қўлида эди. Республика қонун чиқарувчи органлари иттифоқда қабул қилинган қонунларни, партия ёки ҳукумат қарорларини гўёки республикага мослаб кўчириб олардилар, холос. Қабул қилинадиган кўпгина қарорлар, аслини олганда, эклектик руҳида бўлиб, ҳақиқий шарт-шароитдан узилиб қолган, баъзан эса республиканинг миллий хусусиятларига ва анъаналарига, манфаатларига зид бўлар, унинг мустақиллигини камситар эди. Натижада иқтисодиётда ҳам, ижтимоий-маънавий соҳада ҳам жиддий

номутаносибликлар, бузилишлар юз бердики, буни тезроқ бартараф этиш талаб қилинди.

Мустақиллиқни қўлга киритгандан кейин Ўзбекистон ёш давлат сифатида ўз халқининг манфаатларига, жамиятда ҳам, иқтисодий муносабатларда ҳам демократик ўзгаришларни амалга ошириш вазифаларига мос келадиган янги қонунчилик асосларини ишлаб чиқиши ва қабул қилиши зарур бўлиб қолди.

Ниҳоят, учинчидан, биз янгиланиш ва тараққиётда ўз йўлимизни, иқтисодиётни ислоҳ қилишда ўз моделимизни танлаб олдик. Шу сабабли бошқа мамлакатларнинг қонун меъёрлари ва ҳужжатларидан фойдаланиш, ҳатто улар айнан бозор муносабатларига жавоб берса ҳам, биз учун номақбул эди. Биз жаҳондаги демократик меъёрлар ва бозор иқтисодиёти тамойиллари аллақачон таркиб топиб бўлган кўпгина мамлакатларнинг қонун чиқариш соҳасидаги тажрибасини кенг ўргандик. Бу иш бизга хатоларни такрорламаган ҳолда, янгиланган жамият қуриш хусусиятларини ҳисобга олиб, ғоят қисқа муддат ичида пухта замонавий қонунчилик негизини шакллантириш, ислоҳотларни ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш бўйича ўз механизмида ишлаб чиқиш имконини берди. Қабул қилинаётган кўпгина қонунлар дастлаб таниқли халқаро юридик ташкилотларда ва мутахассислар томонидан экспертизадан ўтказилди. Уларнинг ҳуқуқий жиҳатдан етуқлиги, умум қабул қилинган талаблар ҳамда қоидаларга мослиги юксак баҳоланди.

Ислоҳ қилишнинг биринчи босқичида биз ҳуқуқий асосларни яратишда ўзимизга хос ёндашувларни, қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш бўйича ўз механизмида вужудга келтирдик.

Биз ўзимиз учун жамиятни қонунлар ёрдамида бошқаришни ўрганиб олишимиз кераклиги тўғрисида муҳим хулоса чиқариб олдик. Қонун ижтимоий ҳаётни, ижтимоий муносабатларни тартибга солишнинг асосий воситаси бўлиб қолиши керак. Бунинг учун биз чуқур ўйлаб ишланган, ҳар томонлама асосланган, узоқ муддат амал қиладиган қонунларга эга бўлишимиз керак.

Ҳозирги вақтда ислоҳотлар жараёнини давлат-ҳуқуқий жиҳатдан бошқаришнинг яхлит тизими таркиб топди. Бу тизим ҳокимиятнинг ҳамма тармоқларини:

президентлик бошқаруви шаклини, қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимиятларини ўзида узвий қовуштиради. Бундан ташқари, у ошкоралик, қабул қилинаётган қарорларни очиқ ва кенг кўламда муҳокама қилиш қоидаларига қаттиқ асосланади.

Давлат қурилиши ва иқтисодиётни ислоҳ қилиш соҳа-сидаги асосий, ғоят муҳим стратегик қоидалар Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан ишлаб чиқилади ва унинг фармонлари билан тасдиқланади. Айни шу фармонлар ислохотларнинг асосий мафкурасини ва уларни амалга оширишнинг муҳим босқичларини ўзида акс эттиради. Қабул қилинаётган муҳим қарорлар қандай мақсадга қаратилганлиги, уларни амалга ошириш меха-низми фармонларда очиб берилади.

Фундаментал, барқарор ва узоқ амал қиладиган меъёр-лар ва қоидалар Қонунларда ўз аксини топади. Қонунларда мустақкамлаб қўйилган талаблар мулкчилик шаклидан қатъи назар барча ҳўжалик юритувчи субъектлар томонидан тўғридан-тўғри ва мажбурий суратда бажарилиши шарт. Ислохотлар жараёни ривожланиб ва чуқурлашиб борган сари, уларнинг ҳуқуқий негизи сайқалланиб ва такомил-лаштириб борилади, қабул қилинган қонун ҳужжатларига ўз вақтида зарур ўзгартиришлар киритилади. Бу ҳол қонун-ларнинг таъсирчанлигини ошириш, уларнинг амалда таркиб топаётган ижтимоий-иқтисодий шароитлар билан бевосита алоқасини кучайтириш имконини беради.

Фармонларда қабул қилинадиган счимлар ҳукумат қарорларида ҳуқуқий асосда батафсил ёритиб берилади ва аниқ чора-тадбирлар билан мустақкамланади. Ҳукумат қарорларини қабул қилиш йўли билан иқтисодий ис-лохотларнинг боришини давлат-ҳуқуқий жиҳатдан жадал суратда тартибга солиш, иқтисодиётнинг ғоят муҳим бўгинлари ва соҳаларини ўзгартириш жараёни амалга оширилади.

Ҳукумат даражасида қабул қилинадиган чора-тадбир-лар ғоят муҳим халқ ҳўжалик муаммоларини ҳал қилиш-га бўйсундирилади, ислохот жараёнининг ҳамма қатнаш-чиларини бу жараённинг ғоят муҳим томонларига йўнал-тирилади. Кўпгина қарорлар муаммоларнинг баён этилиши ва мазмуни жиҳатидан белгиловчи характерга эга бўлиб, иқтисодиётнинг айрим бўгинларида ис-

лоҳотларни авж олдиришнинг бошланғич нуқтаси бўлиб хизмат қилади. 1994 йилнинг ўзидагина бир қанча муҳим қарорлар қабул қилинди, улар миллий валютани мустаҳкамлаш, пул эмиссиясини қисқартириш, республиканинг истеъмол бозорини товарлар билан бойитиш, валютани тартибга солиш, қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ҳамда фермер (деҳқон) хўжалигини ривожлантириш, саноатни бошқариш структурасини такомиллаштириш ва бошқа муаммоларни ҳал қилишда мутлақо янгича ёндашувларни очиб берди.

Қонунлар, фармонлар ва қарорларни умумий ва ўзаро алоқадорликда олган ҳолда, бизда амалга оширилаётган ислоҳотларни давлат-ҳуқуқий жиҳатдан таъминлашнинг яхлит, прогрессив тизими таркиб топди, деб ишонч билан айтиш мумкин.

Кейинги йилларда қонун чиқариш тизимининг ўзигина эмас, балки қонун ва меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ҳамда қабул қилиш механизми ҳам вужудга келди. Қабул қилиниши мўлжалланаётган ғоят муҳим ҳужжатларнинг лойиҳаларини ошкора ва кенг муҳокамага қўйиш амалиётида мустаҳкам қарор топди. Қабул қилинаётган барча қонунлар, меъёрий ҳужжатлар матбуотда босилиб чиқмоқда, телевидение орқали ва бошқа оммавий ахборот воситаларида ёритилмоқда, аҳолининг ғоят кенг қатламларига етказилмоқда. Жуда муҳим масалалар бўйича, уларни омма онгига етказиш учун фаол тушунтириш иши олиб борилмоқда, бу ишда ҳукумат аъзолари, депутатлар, олимлар ва мутахассислар қатнашмоқдалар.

Ислоҳотлар йўлини бундан буён ҳам жадал амалга оширишда ғоят муҳим аҳамиятга эга бўлган йирик муаммолар юзасидан қарорларни биргаликда муҳокама этиш ва қабул қилиш учун Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузурида махсус Иқтисодий ислоҳот, тадбиркорлик ва чет эл инвестициялари бўйича Идоралараро кенгаш тузилган. Кенгаш фаолиятининг асосий вазифалари ва йўналишлари ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг ягона стратегиясини ҳамда бу стратегияни рўёбга чиқаришнинг амалий чора-тадбирларини ишлаб чиқади. Иқтисодий ислоҳотларнинг ҳуқуқий негизини такомиллаштириш юзасидан тавсиялар тайёрлайди. Республикада иқтисодий ўзгаришларнинг аниқ моделлари ва дастурла-

рини ишлаб чиқади. Тадбиркорликни ривожлантиришнинг аҳволини таҳлил қилади, чет эл инвестицияларини фаол жалб этиш чоралари тизимини белгилайди.

Кенгаш ўз фаолияти давомида давлат мулкани хусусийлаштиришни янада чуқурлаштириш, қимматли қоғозлар бозорини шакллантириш ва фонд биржаси фаолиятини ташкил этишнинг асосий йўналишлари, қоидалари ва механизми, миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш чоралари, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, хусусий мулкчиликни ривожлантиришни рағбатлантириш каби муаммоларни батафсил муҳокама этди ва улар юзасидан тавсиялар қабул қилди. Бу тавсиялар Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонларига асос бўлди. Кенгаш қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришга қаратилган ҳукумат қарорларининг бажарилишини атрофлича таҳлил қилди ва бу жараёнга баҳо берди. Кенгашда кўриб чиқиш учун киритилаётган барча масалалар ошкора, қатъий ва амалий муҳокама қилинмоқда. Бу эса қарор қабул қилиш чоғида мутахассисларнинг турли хил фикрлари ва тавсияларини мумкин қадар тўлароқ ҳисобга олиш имконини бермоқда.

Бозор иқтисодиётини қарор топтириш йўлида ҳуқуқий жиҳатдан кўп ишлар қилинди. Республикада ҳуқуқий муассасалар ҳам изчиллик билан шакллантириб борилмоқда. Бозор муносабатларини цивилизациялашган шаклда жорий этишга имкон берадиган қонунлар мажмуи яратилмоқда. Ҳозирги вақтда иқтисодиёт соҳасига тегишли бўлган, иқтисодий муносабатларни шакллантиришнинг ҳуқуқий негизини барпо этадиган 100 га яқин асосий қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Ислохотларнинг ҳуқуқий негизини яратиш бир қанча муҳим йўналишлар бўйича амалга оширилди.

Биринчи йўналиш — Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги, иқтисодий мустақиллигининг ҳуқуқий негизларини яратиш, давлатни бошқариш қоидаларини тартибга солувчи қонунларни қабул қилиш. Ана шу йўналиш доирасида "Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллигининг асослари тўғрисида"ги Қонун, "Ер ости бойликлари тўғрисида"ги, "Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида"ги, "Жойларда давлат ҳокимияти тўғрисида"ги, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш ор-

ганлари тўғрисида"ги ва бошқа тарихий аҳамиятга эга бўлган қонунлар қабул қилинди.

Қонунлар қабул қилиниши натижасида ер, ер ости бойликлари, табиий ва минерал ресурслар, яратилган ишлаб чиқариш қуввати Ўзбекистон халқининг ажралмас, мутлақ мулки эканлиги тан олинди.

Республика ва маҳаллий даражада бошқарув структураларининг вазифалари аниқ чегаралаб қўйилди. Миллий шароитларга ҳаммадан кўра кўпроқ жавоб берадиган, жойларда ваколатли ҳокимиятнинг бирдан-бир тўла ҳуқуқли органи бўлган ҳокимлик институти яратилди. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши соҳасида ноёб механизм тузилдики, унинг илдиэлари халқ анъаналарига ва тарихан таркиб топган жамоа муносабатлари — маҳаллага бориб тақалади. Шаҳарчалар, қишлоқлар, маҳаллалар фуқароларининг йиғини фуқароларга давлат ишларини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини амалга оширишга ёрдам беради. Улар ўз ҳудудларидаги ижтимоий ва ҳужалик вазифаларини ҳал қилиш учун уюштирадиган орган сифатида тан олинди.

Иккинчи йўналиш — тизимдаги ўзгаришларга, сифат жиҳатидан янги иқтисодий муносабатларга ва, энг аввало, мулкчилик муносабатларига асос соладиган қонунлар мажмуини яратиш. Республика Олий Кенгаши томонидан қабул қилинган ана шундай базавий, асосларни белгилаб берувчи қонунлар жумласига мулкчилик тўғрисидаги, ер тўғрисидаги, давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисидаги, ижара тўғрисидаги, давлат уй-жой фонддини хусусийлаштириш тўғрисидаги ва бошқа қонунларни киритиш мумкин.

Иқтисодий ўзгаришларнинг асоси мулкчилик ҳуқуқидир. Республикада мулкдорнинг ҳуқуқи тан олинади ва қонун йўли билан ҳимоя қилинади. Ўзбекистон биринчилардан бўлиб хусусий мулкчилик ҳуқуқини эътироф қилди, мулкчиликнинг ҳамма шакллари учун тенг шароитлар яратди. Юридик ва ташкилий шарт-шароитлар яратилди, давлат мулкчини хусусийлаштириш, давлат корхоналарини мулкчиликнинг бошқа шакллариға ўтказишнинг самарали механизми ишлаб чиқилди ва амалиётда синовдан ўтказилди.

Ерга мулкчилик тўғрисидаги масалаға муносабат қонуний тарзда қатъиян белгилаб қўйилди. Суғориладиган

деҳқончиликнинг хусусиятларини, ердан ва сувдан фойдаланишнинг тарихий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистонда ер эгаларига берилиши ва ундан фойдаланиш ҳуқуқи мерос қилиб олиниши мумкинлиги белгилаб қўйилди.

Аслини олганда, ҳозирги вақтда бозор муносабатларининг зарур шarti ва негизи бўлган кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш учун имкониятлар очиб берадиган барча ҳуқуқий меъёрлар яратилди.

Қонунчиликнинг учинчи ва ғоят фаол ривожланиб бораётган йўналиши — ҳўжалик юритишнинг ва институционал ўзгаришларнинг бозор шароитларига мос келадиган янги механизмини яратиш. Бу йўналиш корхоналар ва ташкилотлар янги бозор инфраструктураси вужудга келишини таъминлайдиган ҳўжалик фаолиятининг ҳамма томонларини тартибга солувчи қонунлар ва меъёрий ҳўжжатларнинг улкан мажмуидан иборатдир.

Энг аввало, иқтисодиётнинг турли соҳаларида ҳўжалик юритаётган субъектларнинг ҳуқуқ ва иқтисодий эркинлик борасидаги мақомини белгилаб берадиган қонунлар қабул қилинди. Корхоналар тўғрисидаги қонун, кооперация тўғрисидаги, деҳқон ҳўжалиги тўғрисидаги, ҳўжалик жамиятлари ва ширкатлари тўғрисидаги қонунлар шулар жумласидандир. Ушбу қонунларда республика янги ҳўжалик механизмининг асосий қоидалари илк бор баён қилиб берилди. Бу қоидалар иқтисодий манфаатдорликка, фойдага ва ўз фаолиятининг натижалари учун моддий жавобгарликка таянади.

Ана шу қонунлар амалга киритилгач, корхоналарнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари ғоятда хилма-хил (жамоа, акциядорлик, масъулияти чекланган жамиятлар, кооперативлар, ширкатлар, қўшма корхоналар ва бошқалар) бўлиб қолди. Улар корхоналар фаолиятининг турларига ҳам, уларни бошқаришни ташкил этиш тизимига ҳам муайян даражада мос келади.

Бозор инфраструктурасини яратиш ва унинг фаолиятига хос жараёнларни тартибга солишни таъминлайдиган қонун меъёрлари фаол шакллантириб борилди. Уларнинг асосий қоидалари банклар ва банк фаолияти тўғрисидаги, пул тизими тўғрисидаги, тадбиркорлик тўғрисидаги, суғурта тўғрисидаги, биржалар ва биржа фаолияти

тўғрисидаги, аудиторлик фаолияти тўғрисидаги, қимматли қоғозлар ва фонд биржаси тўғрисидаги ва бошқа қонунларда ўз аксини топди. Ушбу қонунлар қабул қилиниши билан республикада бозор механизмларини ривожлантириш учун мустаҳкам пойдевор яратилди.

Бозор муносабатларининг қарор топишини давлат томонидан тартибга солиш тизимида иқтисодий жиҳатдан эркин бўлган корхоналар ва фуқароларнинг давлат билан ўзаро муносабатлари механизмини солиқлар тизими орқали белгилаб берадиган қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Монополистик фаолият чеклаб қўйилди. Гаров ҳуқуқи жорий қилинди. Корхоналарнинг банкрот бўлиши қонун йўли билан эътироф этилди. Бу ғоят муҳим аҳамиятга эга бўлди. Туғилажак барча баҳсли масалалар бундан буён маданий йўл билан, суд тартибида ҳал қилинмоғи лозим. Бунинг учун Ўзбекистон Республикасининг ҳўжалик процессуал кодекси ишлаб чиқилди ва ҳўжалик суди тузилди.

Кўпдан-кўп қонун ҳужжатлари қабул қилинган бўлсада, янги ҳўжалик ҳуқуқини шакллантириш жараёни ҳамон ниҳоясига етказилгани йўқ. Қонун ижодкорлигининг бу йўналиши ислоҳ қилишнинг навбатдаги босқичларида ҳам энг жўшқин ривожланиб борадиган соҳалардан бири бўлиб қолади. Яқин орада Фуқаролик кодекси қабул қилинади. Бу кодексда мулкчиликнинг ҳамма шаклларидаги ҳўжалик фаолиятини тартибга солувчи барча асосий қоидалар қонуний тарзда баён этилади.

Тўртинчи йўналиш — Ўзбекистонни халқаро муносабатларнинг тенгҳуқуқли субъекти сифатида таърифловчи ҳуқуқий нормаларни яратишдан иборат. Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида, Ўзбекистон Республикасининг етакчи халқаро ташкилотларга аъзолиги тўғрисида, валютани тартибга солиш тўғрисида қабул қилинган қонунлар, асосий халқаро пактлар ва битимларнинг Ўзбекистон томонидан имзоланиши мамлакатимизнинг ташқи алоқаларининг ривожланиши тарихида сифат жиҳатидан янги саҳифа очди.

Иқтисодиётимизга чет эл инвестицияларини кенг жалб этиш, чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқлари ва манфаатлари ишончли ҳимояланишининг кафолатлари таъминланиши бўйича қонун асослари қабул қилинди. Бу Ўзбекистоннинг келажаги учун алоҳида аҳамиятга эга. Чет эл инвестициялари ташқи дунё билан жонли алоқа

бўлибгина қолмай, балки чуқур таркибий ва муайян тизимдаги ўзгаришларнинг қудратли манбаи ҳамдир. Буларсиз янгиланган жамиятни қуриш асло мумкин эмас.

Бешинчи, энг муҳим йўналиш — инсоннинг ишончли конституцион ва юридик ҳуқуқларини, ижтимоий кафолатларни ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашни таъминлайдиган қонунларни ишлаб чиқишдан иборат. Инсон, жамоат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва эркинликларини, виждон ва дин эркинлигини тартибга солувчи асосий қонунларнинг тайёрланиши, муҳокама этилиши ва қабул қилиниши қонун чиқариш фаолиятида мутлақо янгилик бўлди.

Иш билан бандлик тўғрисида, ногиронларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида, фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти асослари тўғрисида, таълим тўғрисида, ёшларга доир давлат сиёсатининг асослари тўғрисида, виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида қонунлар қабул қилинди. Бу қонунлар бозорга ўтишнинг мураккаб шароитларида аҳолининг энг муҳтож табақалари манфаатларини қонун кучи билан ҳимоя қилишгагина эмас, балки одамларнинг маънавий, ижодий имкониятларини намоён қилишга, ислохотлар учун мустаҳкам ижтимоий замин яратишга ҳам имкон берди.

Мустақил Ўзбекистоннинг илк Конституцияси — давлат ва жамият ҳаётининг Асосий Қонуни қабул қилинганлиги биринчи босқичдаги қонун чиқариш фаолиятининг гултожиси бўлди. Конституция ёш давлатимиз чинакам мустақиллигининг, янги ижтимоий ва иқтисодий муносабатлар дунёга келишининг мустаҳкам пойдевори бўлиб хизмат қилмоқда.

Давлатни ва иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг фармонларда ва Ўзбекистон Республикасининг қонунларида баён этилган асосий қоидалари ўтиш даврининг, ўз умрини яшаб бўлган иқтисодий муносабатларни ва сиёсий тузумни юридик йўл билан алмаштириш, чинакам демократик нормалар ва ижтимоий кафолатларни қарор топтириш жараёнининг мустаҳкам ҳуқуқий негизини яратади.

Биринчи босқичдаги вазифа ҳозирги шароитларга мос келадиган қонунларни ишлаб чиқиш ва қабул қилишдангина эмас, балки уларга оғишмай амал қилинишини таъминлашдан ҳам иборат бўлди. Қонунга риоя этиш ҳамма учун мажбурий бўлган, уни бузишга эса асло йўл

қўйиб бўлмайдиган ҳуқуқий ҳаёт тартибини, ҳуқуқий маданият даражасини ишлаб чиқиш зарур эди.

Қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни муваффақият билан ҳаётга татбиқ этиш кўп жиҳатдан янги ҳуқуқий онгни, ҳуқуқий маданиятни шакллантириш билан боғлиқ. Ҳуқуқий маданият даражаси қабул қилинган қонунлар сони билан эмас, балки уларнинг бажарилиши билан белгиланиши яхши маълум. Бозор иқтисодиёти сари бораётган йўлимиз биз учун ҳуқуқий тарбия мактаби бўлмоғи даркор. Бинобарин, бундан келиб чиқадиган муҳим сабоқ шуки, қонунга амал қилган ҳолда яшаш ва меҳнат қилишни ўрганишимиз, ўз ҳуқуқ ва эркинликларимизни қонун орқали ҳимоялашни, ўз мажбуриятларимизни оғишмай бажаришни ўрганиб олишимиз керак. Бошқа одамларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларига ҳурмат билан муносабатда бўлишни ўрганиб олиш лозим. Қонун устуворлиги тантана қилишга, унга оғишмай риоя этиш эса ҳар бир кишининг муқаддас бурчи бўлиб қолишига эришишимиз керак.

1.3. ДАВЛАТ МУЛКИНИ ХУСУСИЙЛАШТИРИШ ВА КЎП УҚЛАДЛИ ИҚТИСОДИЁТ АСОСЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Бозор муносабатларига ўтишнинг асосий шarti кўп уқладли иқтисодиётни ва рақобатлашиш муқитини шакллантиришнинг ҳуқуқий, ташкилий шарт-шароитларини вужудга келтиришдан иборат.

Мулкчилик масаласини ҳал қилиш бозорни вужудга келтиришга қаратилган бутун тадбирлар тизимининг тамал тоши бўлиб хизмат қилади. Бу масала социалистик тузумдан кейин бозор муносабатлари йўлини танлаган мамлакатларда катта аҳамиятга эга бўлган долзарб масаладир. Худди шу масалани ҳал қилиш билан янги жамият, янги иқтисодий муносабатлар пойдеворига биринчи ғишт қўйилади. Режалаштиришга асосланган марказлаштирилган иқтисодиётни бозор иқтисодиётига айлантиришнинг янги мустақил давлатлар танлаб олган турлича ёндашувлари ва моделлари кўп жиҳатдан айнан мулкчилик масаласини ҳал этиш хусусиятлари билан фарқланади. Ушбу масаланинг давр талабларига мувофиқ

муваффақиятли ҳал этилиши республикамиз иқтисодиётини жаҳондаги ривожланган мамлакатлар билан бир қаторга қўядиган асосий омилдир.

Ўзбекистонда ислоҳ қилишнинг биринчи босқичида мулкчиликнинг ҳамма шакллари тенг ҳуқуқли эканлиги конституцион тарзда эътироф этилди. Бу шакллар қарор топиши учун тенг ҳуқуқий нормалар ва амал қилиш механизмлари яратилди. Бундан ташқари, янги ташкил этилаётган ёки хусусийлаштирилаётган, хусусий мулкчиликка ёки чет эл капиталининг иштирок этишига асосланган корхоналар учун солиқ соҳасида уларнинг фаол ривожланишини рағбатлантирадиган имтиёзлар ва преференцияларнинг бутун бошли тизими мавжуд. Шундай қилиб, илгари давлатга қарашли бўлмаган, хусусий секторни, тадбиркорликнинг ривожланишини сунъий равишда чеклаб келган юридик ва ташкилий тўсиқларнинг ҳаммаси ҳозирги вақтда амалда олиб ташланди.

Давлатга қарашли бўлмаган секторни вужудга келтириш кўпроқ давлат мулкни унинг тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш ҳисобига амалга оширилмоқда. Бу Ўзбекистон ҳам мансуб бўлган, бозор иқтисодиётининг қарор топиш жараёни эволюцион йўл билан кечган мамлакатлардан тамомила фарқланиб турадиган социалистик тузумдан кейинги мамлакатларда кўп укладли иқтисодиётни шакллантиришнинг ғоят муҳим хусусиятидир.

Давлат мулкни хусусийлаштириш иқтисодий жиҳатдан ривожланган ва ривожланаётган Буюк Британия, Франция, Япония, Филиппин сингари мамлакатларда ҳам амалга оширилмоқда. Бу ҳол, айниқса, иқтисодиётда давлат секторининг салмоғи анча юқори бўлган мамлакатларда бозор муносабатларини ривожлантиришга хос табиий жараёндир. Давлат иқтисодиётнинг кўпинча иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлган, бироқ бутун мамлакатнинг иқтисодий тараққиётида муҳим роль ўйнайдиган айрим секторларини, айрим корхоналарни қўллаб-қувватлаши ҳамда уларни сақлаб туриш ва маблағ билан таъминлаш вазифаларини ўз зиммасига олиши керак. Улар иқтисодий жиҳатдан мустақамланиб, барқарор ишлай бошлагач, хусусий мулк қилиб сотилади.

Иқтисодий ислохотларни амалга ошираётган собиқ социалистик мамлакатларда аҳвол бошқача. Улар мус-

тақилликни қўлга киритгунга қадар ишлаб чиқариш воситаларининг хусусий мулклиги умуман инкор этилар эди. Хусусий мулкчилик капиталистик ишлаб чиқариш усулини социалистик усулдан фарқловчи биринчи белгиси эди. Шу сабабли хусусий мулкчилик ҳам юридик жиҳатдан, ҳам айниқса амалиётда батамом истисно этилар эди. Хусусий мулкчиликнинг шакли ўзгартирилган, ишлаб чиқариш воситаси бўлмаган ва даромад келтирмайдиган фуқароларнинг шахсий мулки сифатидаги кўринишигина мавжуд бўлиши мумкин эди. Аҳолининг ўз мулкидан фойдаланиш туфайли оладиган даромадларининг ҳамма турлари қонунга зид ҳисобланарди.

Бир неча ўн йиллар мобайнида иқтисодда умумхалқ мулки деб аталган, аслида эса давлат бюрократик тизимининг ихтиёрида бўлган давлат сектори тўлиқ ҳукмронлик қилиб келди. Мулкчиликнинг хилма-хил шакллари фақат икки турдан: давлат мулки ва колхоз-кооператив мулкидан иборат қилиб қўйилди. Бунинг устига колхоз-кооператив мулки ҳам амалда бутунлай давлат ихтиёрида эди.

Шундай қилиб, барча ишлаб чиқариш воситалари давлатнинг танҳо мулки эди. Бу ҳол реал ишлаб чиқариш қатнашчиларининг ишлаб чиқариш воситаларидан маҳрум бўлишига, эгалик ҳиссининг йўқола боришига, иқтисодий манфаатдорлик ва меҳнатдан рағбатланишнинг пасайишига олиб келди. Иқтисодий жиҳатдан эркин бўлган фуқаро, ҳақиқий мулкдоргина ўз мол-мулкни самарали тасарруф этишдан, ўз бойлигини кўпайтиришдан манфаатдор бўлибгина қолмай, балки бутун мамлакатни бойитишга ҳам қодир бўлади.

Шу сабабли иқтисодий ислоҳотлар биринчи босқичининг ғоят муҳим вазифаси давлат мулки монополизмини тугатиш ва бу мулкни хусусийлаштириш ҳисобига кўп укладли иқтисодиётни реал шакллантиришдан иборат эди.

Хусусийлаштириш жараёнларини амалга ошираётган кўпгина мамлакатлар мулкчилик шаклларини ўзгартириш бўйича тажриба орттирдилар, ўзига хос ёндашувларни ишлаб чиқдилар. Бу ёндашувлар хусусийлаштиришдан кўзланаётган мақсадга, бу жараённи амалга ошириш динамикаси ва механизмига, хусусийлаштириш жараён-

ларига аҳоли қанчалик кенг қатнашишига кўра бир-бирдан тубдан фарқ қилади.

Масалан, Россиядаги оммавий хусусийлаштиришдан кўзланган мақсад жуда қисқа муддатларда барча давлат корхоналарини батамом акциядорлик корхоналарига айлантириш ҳамда чеклар бозорини жорий этиш ҳисобиға мулкдорларнинг ғоят кенг қатламини вужудға келтиришдан иборат эди. Бунда хусусийлаштиришға иқтисодий ва молиявий барқарорликни таъминловчи омил сифатида қаралмади. Натижада бозор сари жадал илгарилаб бориш жараёни бўлиб кўринган кенг кўламдаги хусусийлаштириш туфайли реал, иқтисодий жиҳатдан кучли мулкдорлар таркиб топмади. Ақсинча, бу жараён туфайли ишлаб чиқариш пасайиб кетди, молиявий номутаносиблик кучайди, мулкчилик шаклини ўзгартирган кўплаб корхоналар синиш хавфи остида қолди ва арзон-гаров сотиб юборилди. Мулкдорлар кенг қатлами ҳисобланмиш ваучерларнинг эгалари ўрниға молиявий ва холдинг компаниялари, чек фондларининг катта тармоғи вужудға келиб, улар кўпчилик одамларнинг саводсизлигидан фойдаланиб, капитал жамғариб олдилар. Бу ҳол жамиятда ижтимоий табақаланишни янада кучайтириб юборди.

Биз бозор муносабатларига ўтишнинг ўзимиз ишлаб чиққан модели хусусиятларини ҳисобға олиб, хусусийлаштиришни амалға ошириш ва Ўзбекистоннинг кўп укладли иқтисодиётини шакллантиришға принципиал ёндашувларни ишлаб чиқдик ва улар амалиётда ўз тасдиғини топди. Бу ёндашувлар нималардан иборат?

Энг аввало, чет эллик экспертлар зўр бериб қабул қилдиришға уринган чек воситасида хусусийлаштириш ғоясидан воз кечдик. Ижтимоий адолат принципи таъминланишиға урғу бериб, бу ғояни жозибадор қилиб кўрсатиш йўлидаги барча интилишларға қарамай, у биз учун бир қанча сабабларға кўра мақбул бўлмади.

Биринчидан, бир неча авлодлар меҳнати билан яратилган ишлаб чиқариш салоҳиятиға республикада яшайдиган ҳар бир кишининг қўшган ҳақиқий улушини ҳолисона баҳолаб бўлмайди. Мол-мулкнинг қийматини баҳолаб, унинг миқдорида чеклар, ваучерлар ва бошқа шунга ўхшаш қимматли қўғозлар чиқариш ҳамда бу қўғозларни бутун аҳоли ўртасида тенг тақсимлаш —

ижтимоий адолат тамойилига риюя қилиш эмас, балки социалистик сунъий равишда тенглаштиришнинг бузилган бир шакли, холос.

Иккинчидан, чекларни бепул тақсимлаш ва шундан кейин уларга корхоналарнинг акцияларини сотиб олиш мулкдорлар гуруҳини вужудга келтирмайди, балки, аксинча, бойлигимизни қадрсизлантиради. Аслида бепул қўлга кирган мол-мулк ёки унинг бир қисми чинакамига асраб-авайланмайди, ундан самарали фойдаланишда худди ишлаб топилган пулга сотиб олинган мулкдан бўлгани каби ҳақиқий манфаатдорлик бўлмайди. Текин нарсанинг қадрини ҳам бўлмайди. Бу аччиқ ҳақиқатни ўтган йиллар мобайнида биз яхши ўзлаштириб олганмиз. Шу сабабли кўпчилик "янги руслар" ўзлари чек олиб акциядорлари бўлган корхоналарнинг барбод бўлаётганини, ҳар турли чек ва инвестиция фондлари совун кўпи мисол шовқин-сурон ва жанжал билан "ёрилаётганини" лоқайдлик билан кузатиб турибдилар:

Биз шундай қатъий хулосага келдик — давлат мол-мулки фақат янги мулкдорга сотиш йўли билангина мулкчиликнинг бошқа шаклига айлантирилиши мумкин. Бундан фақат ижтимоий инфраструктура ва экологик ҳимоя воситаларигина истиснодир. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришга бундай ёндашишнинг мазмуни жуда оддий — "ваучерлашган" қиёфасиз мулкдордан қочиш ва ўзига топширилган мол-мулкни тўғри тасарруф эта оладиган, фаолиятининг дастлабки босқичидаёқ ундан катта самара билан фойдаланишни таъминлайдиган шахсларга мулк беришдан иборат. Тажриба шуни кўрсатмоқдаки, масалага бундай ёндашиш ўзини тамомила оқлайди. Биздаги хусусийлаштирилган корхоналарнинг кўпчилиги, бир қатор мамлакатларда рўй берган ишлаб чиқаришнинг пасайиши ва синишидан фарқли ўлароқ, янада серунум ишлай бошлади ва ўтиш даврининг барча қийинчиликларига чидам билан бардош бермоқда.

Хусусийлаштиришдан олинадиган маблағлар, биринчи навбатда, хусусийлаштириш давридан кейин корхоналарнинг ўзини қўллаб-қувватлашга, янги, рақобатлашувчи корхоналар барпо этишга сарфланаётганлиги ҳам муҳимдир. Бу ҳол бюджетнинг юкини анча камайтиради ва

эркин инвестиция ресурсларини ислохотнинг устувор йўналишларига жамлаш имконини беради.

Учинчидан, чек бозори самарали ишлаб туриши учун қимматли қоғозлар билан муомала қилишда юксак маданиятга эга бўлиш, тегишлича тузилмалар, кафолат тизимлари мавжуд бўлиши лозим. Аҳолининг кўпчилик қисми қимматли қоғозлар билан муомала қилиш кўникмасига эга эмас. Уларни қайси соҳаларга, қандай корхоналарга қўйиш фойда келтиришини аниқ тасаввур қила олмайди. Шунингдек, аҳолининг катта қисми қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ. Шу туфайли чек воситасида хусусийлаштиришни жорий этиш ижтимоий вазиятнинг кескинлашувига муқаррар суратда олиб келган бўлур эди. Бу эса биз танлаб олган ислох қилиш тамойилларига батамом зиддир.

Иккинчи муҳим хусусият — хусусийлаштиришга дастурий ёндашувни таъминлаш ва уни босқичма-босқич амалга оширишдан иборат. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисидаги Қонунда мулкчилик шакллариини ўзгартириш соҳасидаги ишлар республика ҳамда ҳудудий миқёсда босқичма-босқич ишлаб чиқиладиган ва тасдиқланадиган махсус дастурлар асосида амалга оширилиши қатъий белгилаб қўйилган.

Масалага бундай ёндашиш бизга ҳар бир босқич учун хусусийлаштириш соҳасидаги асосий устуворликларни аниқлаш имконини берди. Дастлабки босқичда хусусийлаштириш жараёни умумий уй-жой фондини, савдо, маҳаллий саноат, хизмат кўрсатиш корхоналарини ҳамда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш тизимини, ҳуллас, "кичик хусусийлаштириш"ни қамраб олди. Енгил, маҳаллий саноатга, транспорт ва қурилишга, бошқа тармоқларга қарашли айрим ўрта ва йирик корхоналар кейинчалик сотиб олиниш ҳуқуқи билан кўпроқ ижара корхоналарига, жамоа корхоналарига, ёпиқ типдаги акциядорлик жамиятларига айлантирилди. Пайлар (акциялар)нинг назорат пакети давлат ихтиёрида сақлаб қолинди. Мазкур босқичда хусусийлаштириш жараёнининг ўзидаёқ мулкни давлат тасарруфидан чиқариш механизми ишлаб чиқилди ва созланди. Мулкни давлат тасарруфидан чиқаришга муносабат ва психология ўзгариб борди.

Тажриба ортгани сари хусусийлаштириш жараёни чуқурлашаварди. 1994 йил 21 январда қабул қилинган иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ва 1994 йил 16 мартда қабул қилинган мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини янада ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисидаги фармонлар хусусийлаштириш жараёнига сифат жиҳатидан янги туртки берди. Қабул қилинган қарорларга мувофиқ бу босқичда корхоналарни очиқ турдаги жамиятларга айлантириш, ушбу жараёнга аҳолини ва чет эллик инвесторларни кенгроқ жалб этиш йўли билан уларни акциядорлик корхоналарига айлантириш жараёнини авж олдириш вазифаси қўйилди. Иштирокчилар таркибини кенгайтириш ҳисобига давлат ихтиёридаги акциялар улушини кескин қисқартириш назарда тутилди. Қимматли қоғозлар ва кўчмас мулк бозорини ташкил этиш учун асос яратилди, давлат мулкни сотиш бўйича ким ошди савдолари ва танловлар мунтазам ўтказила бошлади.

Хусусийлаштириш борасидаги барча ишлар изчил, мунтазам олиб борилмоқда. Иқтисодиётнинг турли соҳаларида ва республика ҳудудларида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш бўйича 20 дан ортиқ давлат дастури қабул қилиниб, амалга оширилмоқда.

Хусусийлаштириш масаласида биз танлаб олган ёндашувнинг навбатдаги муҳим хусусияти шундан иборатки, биз мулкни давлат тасарруфидан чиқариш чоғида аҳоли учун кучли социал кафолатларини яратдик ва таъминламоқдамиз. Бунда фуқароларнинг мулкдан улуш олишда тенг ҳуқуққа эгалиги қоидасига, шунингдек, хусусийлаштирилаётган корхона меҳнат жамоаси аъзоларининг ижтимоий ҳимояланиши қоидасига қатъий амал қилинмоқда.

Ижтимоий кафолатлар, энг аввало шундан иборатки, хусусийлаштириш чоғида бир бутун имтиёзлар тизими яратилган. Масалан, хусусийлаштирилаётган корхона меҳнат жамоасининг ходимлари акцияларни имтиёзли шартлар билан сотиб олишлари мумкин. Янги мулкдорга эскирган асосий фондлар ҳамда ижтимоий инфраструктура объектлари бепул топширилади. Давлат хўжаликларининг мол-мулки, фермалар, боғлар ва узумзорлар имтиёзли шартлар асосида хусусийлаштирилмоқда. Агар хусусийлаштирилаётган корхона асосий фондларни ишлаб чиқаришни ривожлантириш

фондидаги ўз маблағлари ҳисобига сотиб олган бўлса, мол-мулкни сотиб олиш қийматида чегирмалар ҳам назарда тутилади. Кўпчилик савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаси объектлари янги эгаларига ер участкалари билан биргаликда сотилади. Корхоналар хусусийлаштирилгач, уларни қўллаб-қувватлаш мақсадида солиқ тўлашда ҳам айрим имтиёзлар белгиланмоқда.

Шундай қилиб, ижтимоий кафолатлар тизими хусусийлаштириш жараёнини амалга ошириш учун ҳам, улар хусусийлаштирилганидан кейин фаолиятини муваффақиятли бошлаши учун ҳам мумкин қадар қулай шарт-шароит тугдириб бериши даркор.

Бизда хусусийлаштириш борасида ишлаб чиқилган механизмнинг муҳим жиҳати мулкчилик шаклини ўзгартириш билан бир қаторда таркиб топган ишлаб чиқариш ва бошқарув тизимларини ихчамлаштириш ва яккаҳокимликни бартараф қилишдан ҳам иборатдир. Бу энгил ва маҳаллий саноат корхоналарида, агросаноат комплексида айниқса сезиларли намоён бўлди. Фақат янги мулкдорлар пайдо бўлиб қолмасдан, балки рақобатчилик муҳити ҳам аниқ шаклланиб бормоқда.

Иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида хусусийлаштириш ва тадбиркорликни ривожлантириш соҳасида қандай аниқ натижаларни қўлга кирита олдик?

Энг аввало, кичик хусусийлаштириш амалда тугалланди, давлат мулкни бошқариш ва уни мулкчиликнинг бошқа шаклларига айлантирилиши учун керак бўлган муассасалар тизими, махсус органлар тузилди. Бу эса энг асосий якундир.

Биринчи босқичда хусусийлаштиришнинг ушбу жараёни асосан савдо, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш, маҳаллий саноат корхоналарини хусусий ва жамоа (ширкат) мулки қилиб бериш негизида амалга оширилган кичик хусусийлаштириш соҳасида айниқса фаол ўтди. Кичик хусусийлаштириш 1994 йилдаёқ тугалланди ва ҳозирги вақтда (1995 йил бошларида) савдо-сотиқ ҳажми ва умумий овқатланиш ялпи маҳсулотининг 82 фоизидан ортиқроғи давлатга қарашли бўлмаган секторга тўғри келмоқда. Тармоқлар бўйича қабул қилинган хусусийлаштириш дастурларига мувофиқ, "Маҳаллий саноат" корпорацияси тизимидаги корхоналарнинг кўпчилиги,

"Ўзбексавдо", "Ўзбекбирлашув" ва "Ўзмаишийуюшма" ассоциациялари қайта ташкил қилинди. Хусусийлаштирилган савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаси объектларининг иш тажрибаси бу объектлар ҳақиқий ҳўжайинга эга бўлганидан кейин хизмат кўрсатиш маданияти кескин ошганлигидан, товарлар ва хизматлар тури кенгайганлигидан, ҳамма жойда капитал ва жорий таъмирлаш ишлари амалга оширилганлигидан далолат бермоқда.

Уй-жойларни хусусийлаштириш ҳам дастлабки қадам бўлди. Хусусийлаштириш жараёнида илгари давлат ихтиёрида бўлган бир миллиондан ортиқ квартира ёки давлат уй-жой фондининг 95 фоизидан ортиқроғи фуқароларнинг хусусий мулки бўлиб қолди. Бунда ҳар 3 квартиранинг биттаси эгаларига имтиёзли шартлар билан ёки бепул берилди. Уруш фахрийлари, ўқитувчилар, тиббиёт ходимлари ва илмий ходимлар, ижодий зиёлилар квартираларининг бепул эгалари бўлишди.

Кам даромадли, меҳнатга ласқатсиз ва ёлғиз кекса шахслар, биринчи марта қурилган ёш оилалар ҳамда фуқароларнинг ижтимоий ҳимояланмаган, кам таъминланган бошқа тоифалари, уй-жойга муҳтожлар учун аниқ мақсадли махсус коммунал уй-жой захиралари ташкил этилди. Бу захиралар жойлардаги бошқарув органлари ҳузуридадир. Бу уй-жойлар хусусийлаштирилмайди. Улардан яшаш шартномаси асосида фойдаланилади.

Корхоналар ва ташкилотларга ўз ходимлари ва нафақадорларининг уй-жой қуриш ёки квартираларни хусусийлаштириш учун олган ссудалари ё бўлмаса кредитларини батамом ёхуд қисман тўлаб юбориш ҳуқуқи берилган.

Уй-жой фонди хусусийлаштирилиши муносабати билан коммунал хизмат кўрсатиш тизимида ҳам туб ўзгаришлар бўлди. Бу тизим бутунлай маҳаллий бошқарув органлари ихтиёрига ўтди. Минтақаларнинг аҳолига коммунал хизмат кўрсатишдаги мустақиллиги ва масъулияти ортди. Бу тармоқ маҳаллий органлар ихтиёрига номигагина эмас, балки амалда — молия билан таъминлаб топширилди.

Кичик хусусийлаштиришнинг амалга оширилиши ҳамда бошқарув ва ҳўжалик тузилмаларида тегишли тажриба орттирилиши 1994 йил ўрталаридан бошлаб оммавий хусусийлаштириш босқичини бошлашга имкон берди. Бу босқичда очик турдаги акциядорлик жамиятларини яратиш, корхона-

ларнинг акцияларини муомалага чиқариш ҳамда кенг кўламдаги кўчмас мулк ва қимматли қоғозлар бозорларининг яратилиши кўзда тутилган. Саноат, қурилиш ва транспорт соҳасидаги, агро-саноат комплексининг гўшт-сут, озиқ-овқат ва пахта тозалаш тармоқларидаги ўрта ҳамда йирик корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни бошланди. Тошкент, Бухоро, Самарқанд ва Хивадаги сайёҳлик комплекслари хусусийлаштирилишига катта эътибор берилмоқда.

Биринчи босқичда хусусийлаштириш механизмнинг ўзи ҳам такомиллашиб борди. Ўрта ва йирик давлат корхоналари негизда очиқ турдаги акциядорлик жамиятларини шакллантириш схемаси ишлаб чиқилди. Энг аввало, меҳнат жамоаси, ишлаб чиқаришни техника билан қайта қуроллантириш учун маблағ сарфлашга тайёр бўлган чет эллик инвесторлар давлат акциядорлик жамиятларининг муассислари бўлиши мумкин. Бунда давлат ихтиёридаги акцияларнинг улуши кескин камайиб бориши ксраклиги қатъий белгилаб қўйилди. Ҳозирги вақтда бу улуш 26 фоиздан ошиши мумкин эмас. Жами акцияларнинг ярмидан кўпроғи эркин сотилиши керак.

Қишлоқда ислохотларни жадаллаштириш мақсадида Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида давлат тасарруфидан чиқариш ва кўп укладли иқтисодий ривожлантириш дастури ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда. Тошкент тумани негизда туманни иқтисодий ривожлантириш концепцияси ишлаб чиқилди. Бу концепция иқтисодий ислохотларни туманлар даражасида чуқурлаштириш йўналишларини тайёрлаш чоғида асос қилиб олинади.

Хусусийлаштириш чора-тадбирлари тизимида давлат мулкни танлов асосида ҳамда ким ошди савдоларида сотиш орқали мулкни давлат тасарруфидан чиқаришнинг янги шаклларида янада кенгроқ фойдаланиладиган бўлиб қолди. Дастлабки ким ошди савдосининг тажрибаси шуни кўрсатдики, бу шакл жуда истиқболли бўлиб, унда янги мулкдорларнинг тобора кўпроқ қисми қатнашмоқда. Ҳозирги вақтда қоида тариқасида ким ошди савдоси орқали савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаси объектлари — дўконлар, ресторанлар, меҳмонхоналар ва бошқалар со-тилмоқда. Шуни айтиш керакки, амалдаги сотиш нархлари уларнинг бошланғич қийматидан анча юқори

бўлмоқда. Бу ҳол хусусийлаштирилаётган мол-мулкнинг қийматини анча реал баҳолашгагина имкон бериб қолмай, миллий валютамининг қадрини оширишга ҳам ёрдам бермоқда.

Кейинги вақтларда ким ошди савдолари ўтказишнинг янги шакли ҳам ривож топди — ким ошди савдосига мол-мулккина эмас, балки хусусийлаштирилаётган савдо ва маиший хизмат кўрсатиш объектлари жойлашган ер участкалари, янги қурилиш қилиш учун ер участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқи, шу жумладан чет эллик инвесторлар учун ҳам қўйиладиган бўлди. Қишлоқ хўжалик ерларини мерос қилиб олиш ҳуқуқи билан муддатсиз фойдаланишга бериш бўйича ким ошди савдолари ва танловлар ташкил этилмоқда.

Кўчмас мулк ва қимматли қоғозлар бозорларининг янги муассасаларини барпо этишга асос солинди. Республика фонд биржаси ва кўчмас мулк биржаси, Миллий депозитарий, инвестиция фондлари ташкил этилди, ахборот, телекоммуникация тизимларини барпо этиш дастури ишлаб чиқилди.

Аҳолини хусусийлаштириш жараёнига оммавий жалб этиш ҳамда қимматли қоғозлар бозорини жадал шакллантириш мақсадида вилоятларда брокерлик идораларига эга бўлган республика фонд биржасида ҳам ким ошди савдолари мунтазам ўтказиладиган бўлди.

Кўчмас мулк бозори ҳам шаклланиб бормоқда. Сотилган объектлар орасида уй-жой квартиралари, савдо, маиший хизмат кўрсатиш, тугалланмаган қурилиш объектлари кўпчиликти ташкил этади. Булар ишнинг бошланиши, холос.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни борган сари авж олмоқда. Давлат мулкни хусусийлаштириш бошланган даврдан бери 1994 йил охиригача 54 мингга яқин корхона ва объект давлат тасарруфидан чиқарилди. Шуларнинг 18,4 мингтаси хусусий мулкка ўтди, 26,1 мингтаси акциядорлик, 8,7 мингтаси жамоа, 661 таси ижара корхоналарига айланди. Хусусийлаштирилган корхоналар негизида чет эл капиталини жалб қилиш йўли билан қўшма корхоналар тузилмоқда. Ҳозирги пайтда ҳар уч корхонанинг иккитаси мулкчиликнинг давлатга қарашли бўлмаган шаклига эга.

1994 йилда ялпи ижтимоий маҳсулотнинг деярли ярми иқтисодиётнинг давлатга қарашли бўлмаган секторида ишлаб чиқарилди.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришдан олинган маблағлар ҳисобига, ишлаб чиқаришни техника билан қайта қуроллантириш ҳамда ишлаб чиқариш таркибини ўзгартириш бўйича конкрет лойиҳаларни рўсбга чиқариш мақсадида хусусийлаштириш бошланганидан кейинги даврда корхоналарга кредитлар берилаётир. Бу эса хусусий тадбиркорларни, асосан фермерларни кредитлар билан қўллаб-қувватлаш имконини бермоқда.

Кичик бизнес ҳам ривож топди. Кейинги йилларда кичик корхоналар сони деярли икки барабар кўпайди. Давлатга қарашли бўлмаган секторни қўллаб-қувватлаш учун республикада Тадбиркорликни ривожлантириш фонди, Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга кўмаклашиш фонди ташкил этилди.

Хусусий секторни ривожлантиришга ёрдам бериш юзасидан қўрилаётган чоралар хусусий корхоналар сонини 1995 йил бошларида деярли 20 мингтага стказиш имконини берди. 250 мингдан ортиқ одам якка тартибдаги меҳнат фаолияти билан шуғулланмоқда. Ҳаммаси бўлиб эса давлатга қарашли бўлмаган секторда 4 миллионга яқин одам ишламоқда. Бу ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этилган барча ходимларнинг деярли ярмидир. Бу ҳол бозор иқтисодиёти сари амалда илгарилаб борилаётганининг яққол далилидир.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларида кўплаб халқаро ташкилотлар, чунончи ЮНИДО фаол қатнашмоқда. Унинг ёрдамида учта бизнес-инкубатор ташкил этилди. Европа Ҳамжамияти Комиссияси Амалий алоқалар марказини ташкил этди. Немис техникавий кўмаклашув жамияти (ГТЦ) томонидан Кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш маркази очилди. Марказий Осиёдаги Америка тадбиркорлик фонди ва Марказий Осиё инвестиция фонди (Буюк Британия) фаол иш олиб бормоқда. Улар кенг кўламда маслаҳат хизматини кўрсатмоқда ва кадрлар тайёрлашни ташкил этмоқда.

Хусусийлаштиришдан келадиган самара икки ёқлама характерга эга — бир томондан, у аҳолининг бўш турган маблағларини ўзига жалб қилиб, уларнинг бозорга

тазйиқини пасайтирмоқда, аини вақтда янги маблағларни ишлаб чиқаришга жалб этиш ва товар ишлаб чиқарувчилар ўртасида рақобатни юзага келтириш учун шароит яратмоқда. Аини чоғда бу жараён аҳолининг даромадларини хусусийлаштирилган корхоналарнинг самарали фаолияти ҳисобига кўпайтирмоқда.

Ҳозирги замон кўп укладли иқтисодиётини шакллантириш соҳасида сезиларли ютуқларга эришилган бўлса-да, қатъий ҳулоса сифатида айтиш мумкинки, хусусийлаштириш жараёни кенг кўламда эндигина авж ола бошлади. Унинг янада чуқурлашуви иқтисодий ислоҳ қилишнинг навбатдаги босқичларида ғоят муҳим йўналиш бўлиб хизмат қилиши керак.

1.4. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ, АГРАР МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЯНГИ ТУРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг биринчи босқичида қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишга устуңлик берилди. Бунга қишлоқ хўжалиги ҳамда қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлаш билан боғлиқ тармоқларнинг республикамиз ҳозирги иқтисодиётида ўйнаётган роли сабаб бўлди.

Аграр сектор ҳиссасига 1995 йил 1 январидан ялпи ички маҳсулотнинг 24 фоизидан кўпроғи тўғри келди. Халқ хўжалигида банд бўлганларнинг 37 фоизга яқини ва барча аҳолининг ярмидан кўпроғи қишлоқда яшайди. Уларнинг моддий аҳволи республика ҳаётининг мана шу стакчи соҳасидаги аҳвол билан тўғридан-тўғри боғлиқдир.

Республика саноатининг кўпгина тармоқларини, жумладан, пахта тозалаш, тўқимачилик, енгил саноатни, озиқ-овқат, кимё саноатини, қишлоқ хўжалик машина-созлигини ва бошқаларни (булар бутун саноат потенциалининг ярмига яқинини ташкил этади) ривожлантириш истиқболлари, уларнинг мураккаб ўтиш давридаги иқтисодий молиявий аҳволи бевосита қишлоқ хўжалигига боғлиқдир. Қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш туфайли кейинги йилларда саноат потенциалини сақлаб қолиш, қишлоқ хўжалик маҳсулотини қайта ишлаш билан боғлиқ тармоқларда эса ишлаб чиқариш кўламини ҳатто

кенгайтириш мумкин бўлди. Айнан аграр сектор Ўзбекистонда иқтисодий барқарорликнинг қудратли омили бўлди.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, айниқса пахта, ҳозирги вақтда асосий валюта ресурси, республика учун ҳаётий муҳим бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонлар, нефть ва нефть маҳсулотлари, техника ва технология ускуналарини импорт бўйича сотиб олишни таъминлаётган асосий манбадир.

Шу сабабли аграр секторни тубдан ислоҳ қилиш ва жадал ривожлантириш муаммолари ислоҳотларнинг дастлабки босқичида ҳамда Ўзбекистоннинг бозорга ўтиш стратегиясида ҳал қилувчи аҳамият касб этди.

Биз қишлоқнинг устуң даражада ривожланишини таъминлашни, қишлоқ хўжалигини сифат жиҳатидан янги асосларда қайта тиклашни ўз олдимишга вазифа қилиб қўйдик. Қишлоқни ислоҳ қилиш жараёни ихтиёримиздаги энг катта бойлик бўлган ернинг чинакам эгасини тиклаш, деҳқонда умид туғдириш, унинг турмушини янада тўкинроқ қилиш вазифасидан келиб чиқди.

Биз давлат қишлоққа бутун чоралар билан ёрдам кўрсатиши шарт, деган қоидага қатъий амал қилиб келдик. Ана шу қоидага изчиллик билан амал қилган ҳолда республикада аграр муносабатларни ислоҳ қилиш учун, қишлоқ хўжалик корхоналарини қайтадан ташкил этиш, қишлоқ хўжалик маҳсулоти стиштиришни янада кўпайтириб бориш, айрим маҳсулот турларини четдан келтиришдаги қарамликни камайтириш учун зарур шароитлар яратиб келинди.

Иқтисодиётнинг аграр секторида янгиланиш жараёнини жадаллаштиришда илгари қабул қилинган қонунлар билан бир қаторда қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш соҳасида қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида ҳамда чорвачиликда ислоҳотларни такомиллаштириш ва деҳқон (фермер) хўжаликлари ҳамда хусусийлаштирилган фермаларнинг манфаатларини ҳимоялаш тўғрисида 1994 йил февралда қабул қилинган ҳукумат қарорлари ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди.

Кўрилган чора-тадбирлар натижасида қишлоқда аграр ислоҳот жараёнида бозор иқтисодиёти талабларига анча мос келадиган янги хўжалик структураси шаклланди. Қишлоқда давлатга қарашли бўлмаган сектор кенг ри-

вожланди, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг структураси жиддий ўзгарди. Бошқариш тизими ва хўжалик юритиш усулларида жиддий ўзгаришлар юз берди.

Бутун аграр сиёсатнинг муҳим масаласи — негизи — ерга мулкчилик масаласидир. Ер — ўлкамизнинг энг асосий бойлиги. У едиради, ичиради, яшаш учун асосий шарт-шароитларни яратиб беради. Шу сабабли республиканинг келажаги, Ўзбекистон халқининг келажаги кўп жиҳатдан ердан фойдаланиш муносабатлари қандай ташкил этилишига боғлиқ бўлади.

Иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг дастлабки босқичида асосий бойлигимиз бўлган ерга муносабатни ўзгартириш етакчи йўналиш бўлди. Қишлоққа доир қабул қилинган фармонлар, "Ер тўғрисида"ги Қонун қишлоқ хўжалигида муносабатларни қандай ташкил этиш, ерга қандай муносабатда бўлиш зарурлигини кўрсатиб берди. Конституцияда ер хусусий мулк қилиб сотилиши мумкин эмаслиги, балки уни узоқ муддатли ижара шартлари билан топшириш мумкинлиги ёзиб қўйилди.

Қишлоқда бозор муносабатларининг ривожланишига, деҳқоннинг хўжайинлик ҳиссини қайта тиклашга ерни мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан умрбод фойдаланиш учун бериб қўйиш орқали эришилади. Энг муҳими, қишлоқда хўжалик юритишнинг ҳар бир деҳқонга манфаатдорлик билан эркин меҳнат қилиш, ўз меҳнатининг натижаларини мустақил тасарруф этиш имконини берадиган воситани яратишдан иборат эди. Деҳқон ўз меҳнатининг мевалари, ердан олинган самара ўзига қарашли эканлигини, етиштирилган маҳсулотнинг чинакам хўжайини эканлигини кўрганидагина ўзини ернинг ҳақиқий эгаси деб чинакамига ҳис қилади, деган қатъий ҳулосага келдик.

Бизда деҳқончиликнинг бошқалардан фарқ қиладиган хусусияти шундаки, у суғориладиган ерларда олиб борилади, бу ерларга қудратли ирригация тармоғи хизмат қилади. Барча ҳайдов майдонларининг тўртдан уч қисмидан кўпроғи суғориладиган ерлардир. Шу сабабли қишлоқ хўжалигини ривожлантириш истиқболлари суғориладиган деҳқончиликни ривожлантириш, ирригация ва мелиорация тармоқларини қуриш ва ишлаб турганларини қайта қуриш, бу тармоқлар кимнинг мулки бўлади, деган масалани ҳал қилиш билан бевосита боғлиқдир.

Ернинг мелиоратив ҳолатига эътиборни ҳеч қачон сусайтирмаслик керак. Агар биз шундай қилмасак, истиқболдан маҳрум бўламиз.

Ўзбекистонда 4,2 млн гектар суғориладиган ер бўлиб, шуларнинг 50 фоизидан сал кўпроғи яхши мелиоратив ҳолатда, қолган ерлар эса яхшилашни ва мелиорация ишлари олиб боришни талаб қилади. Бунинг учун 1995 йилда 25 минг гектар янги ерни ўзлаштириш, 50 минг гектар ерда қайта ўзлаштириш ишларини олиб бориш ҳамда 26 минг гектар ерда коллектор-дренаж тармоғини қуриш мўлжалланган.

Агар 1990 йилда бир гектар суғориладиган янги ерни ўзлаштириш учун 6,5 минг рубль ва илгаридан суғориб келинган бир гектар ерни қайта ўзлаштириш учун 5,0 минг рубль талаб қилинган бўлса, ҳозирги вақтда харажатлар тахминан 14—15 баравар ошиб кетди. Равшанки, ҳозир бирорта ҳам фермер ирригация ва мелиорация ишларини мустақил амалга ошира олмайди. Фақат давлатгина мелиорация тармоғини лойиҳалашга, қуришга, ерлар шўр босиши, ботқоқланишининг олдини олиш масалаларини ҳал қилишга қодир. Бундан тегшли хулоса чиқарилди ва ҳозирги вақтда давлат мелиорация, ирригация, ерларнинг унумдорлигини ошириш дастурларининг ҳаммасини бажаришни ўз зиммасига олди ва шу тариқа давлатга қарашли бўлмаган хўжаликларга жуда катта мадад ва ёрдам кўрсатди.

Қишлоқда иқтисодий муносабатларнинг ҳамда бошқаришни ташкил этиш тизимининг ривожланишини чуқур таҳлил қилиш уларни тубдан қайта кўриб чиқиш зарурлигини кўрсатди. Ислоҳотларнинг дастлабки босқичида жамоа хўжаликлари ва давлат хўжаликларининг фаолияти танқидий таҳлил қилинди.

Биз барча давлат қишлоқ хўжалик корхоналари — давлат хўжаликларини, биринчи навбатда, зарар кўриб ишлаётган хўжаликларни жамоа хўжаликларига ва мулкчиликнинг бошқа шакллариغا айлантириш зарур, деган хулосага келдик. Қишлоқ хўжалигини мустаҳкам иқтисодий изга солиш учун шундай қилиш керак эди. Аслини олганда, бу кейинги даврларда қишлоқ хўжалигида тармоқни бошқаришни ташкил этиш масалаларида йўл қўйилган хатоларни тузатиш эди. Олдинги даврда тайёрга

айёрлик кайфиятига берилиб, давлатнинг боқишига умид қилиб, жамоа хўжаликлари сунъий равишда давлат хўжаликларига айлантирилган эди.

Қишлоқда бошқарув тузилмаларини қайта ташкил этиш жараёнида бирламчи қишлоқ хўжалик бўғини қандай бўлиши кераклиги аниқ маълум бўлди. Бу — фермер хўжаликларини бирлаштирадиган ва уларга хизмат қиладиган, йўл-йўриқ кўрсатадиган ва моддий-техникавий таъминот, техника, агрокимё хизмати кўрсатиш масалаларида ёрдам берадиган кооператив бўлиши лозим.

Фермер хўжаликлари қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг асоси сифатида фаолият кўрсатиши лозим. Улар самарали ишлаши учун эса кенг томир ёйган, яхши хизмат кўрсатувчи инфраструктура — агрофирмалар, машина-трактор парклари, таъмирлаш устaxonалари, тайёрлов пунктлари, қишлоқ хўжалик маҳсулотини қайта ишловчи кичик корхоналар ва шу кабилар мавжуд бўлиши кераклиги энг муҳим қоида бўлди.

Ишлаб чиқилган тамойиллар ва ёндашувларга асосланиб, биринчи босқичда давлат хўжаликларини жамоа, кооператив, акциядорлик хўжаликларига ва ҳар хил хусусий қишлоқ хўжалик корхоналарига айлантириш жараёни амалга оширилди. 1992 йилдан бошлаб ўтган давр мобайнида мавжуд 1137 давлат хўжалигидан 1066 таси мулкчиликнинг акциядорлик, жамоа ва ижарадаги корхона шаклларига айлантирилди. Улар негизда 530 жамоа хўжалиги, 350 га яқин кооператив, юздан ортиқ ижара корхонаси, шунингдек, мулкчиликнинг бошқа шаклларига мансуб корхоналар ташкил этилди. Бундан ташқари, 1516 қорамолчилик фермаси меҳнат жамоаларининг мулки қилиб берилди. Ҳозирги вақтда чорвачилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослашмаган хўжаликларнинг фермалари хусусийлаштирилмоқда ва хусусий мулк қилиб сотилмоқда.

Натижада қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг таркиби мулкчилик шакллари бўйича анча ўзгарди. Қишлоқда давлатга қарашли бўлмаган сектор сезиларли даражада мустақамланди. Агар 1991 йилда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши бутун ҳажмининг 37 фоизи давлат сектори ҳиссасига, шунга мувофиқ ҳолда 63 фоизи давлатга қарашли бўлмаган сектор ҳиссасига тўғри келган

бўлса, 1994 йилда давлатга қарашли бўлмаган сектор бутун маҳсулотнинг деярли 95 фоизини ишлаб чиқарди.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг дастлабки босқичида қўлга киритилган энг муҳим натижа шахсий томорқаларни кенгайтириш, янги суғориладиган ерларни шахсий хўжаликлар ва бог-дала ҳовли участкаларига ажратиб бериш йўли билан аҳолини амалда ер билан таъминлашдан иборат бўлди.

Одамларга ер берилиши ислох қилишнинг дастлабки энг қийин йилларида зарур, ниҳоятда кескин муаммоларни ҳал қилишда жуда муҳим роль ўйнади. Шахсий ёрдамчи хўжаликларни мустақкамлаш борасида туб чора-тадбирлар кўриш ҳисобига:

биринчидан, меҳнатга яроқли аҳолининг иш билан банд бўлмаган ортиқча қисмини, асосан қишлоқда яшайётган хотин-қизлар ва ёшларни ижтимоий-фойдали меҳнатга жалб қилишга ва шу тариқа ишсизликнинг кучайиб бориш хавфини барҳам топтиришга эришилди;

иккинчидан, аҳолининг реал даромадларини оширишга, шунингдек, шартномалар асосида қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш билан шуғулланиб келганларга меҳнат дафтарчалари бериш ҳамда уларга қариганида нафақа олиш ҳуқуқини бериш билан кўпгина қишлоқ аҳолиси учун ижтимоий кафолатларни мустақкамлашга эришилди;

учинчидан, аҳолини ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдаги кескинликка барҳам беришга муваффақ бўлинди. Ер участкалари олган оилалар картошка, сабзавот, мева, чорвачилик маҳсулотига бўлган ўз эҳтиёжларини қондирибгина қолмай, балки уларни шаҳарлардаги деҳқон бозорларида сотишни анча кўпайтириб, озиқ-овқат муаммосини ҳал қилишга улуш қўшди;

тўртинчидан, якка тартибда уй-жой қурилиши кўламини анча кенгайтиришга муваффақ бўлиндики, бу ҳол аҳолини уй-жой билан таъминлаш, республика аҳолисининг коммунал-маиший ва уй-жой шароитларини яхшилаш соҳасидаги анчагина муаммоларни ҳал қилишга ёрдам берди;

ниҳоят, бешинчидан, фақат ижтимоий низоларнинг сабаби ва манбаларини бартараф этиш ҳисобигагина эмас, балки кишиларнинг шахсий томорқа ерларини ва бог-дала ҳовли ерларини ободонлаштиришда фаол қатнашиши, ўзи ва оиласининг манфаатларини кўзлаб фойдали меҳнат

билан шуғулланиши натижасида одамлар митингбозлик ва сиёсий экстремизмдан қайтарилди. Бу ҳам республикада ижтимоий-сиёсий вазиятнинг барқарорлигини таъминлашга ҳисса бўлиб қўшилди.

Одамларга ер берилиши чинакам инқилобий аҳамият касб этди — бу билан ҳар бир индивиднинг давлатга қарамлиги тугатилди. Ер олган одам даромад ола бошлади, ўзини хўжайин деб, эркин ва мустақил ҳис қилди.

Иқтисодий ўзгаришлар амалга оширилган йилларда аҳоли фойдаланиши учун қўшимча суратда 550 минг гектар суғориладиган ер ажратилди. Бу — қарорлар қабул қилингунча аҳоли эга бўлган ер майдонидан анча кўп. Шахсий томорқа учун берилган ернинг умумий майдони деярли 700 минг гектарга этди. 9 миллиондан ортиқ одам ана шу ер ҳосилидан фойдаланмоқда. Томорқа ерларнинг ўртача ҳажми 0,2 гектардан ортиқ бўлиб, бу ер ресурслари чекланган бир шароитда жуда катта бойликдир.

Шахсий хонадонларда жами қорамолларнинг 70 фоизи, қўй ва эчкиларнинг ярми боқилмоқда. Кейинги уч йил мобайнида бу хўжаликларнинг қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши умумий ҳажмидаги улуши 30 фоиздан 44 фоизга этди. Уларда (1994 йил якунларига кўра) жами сутнинг 76 фоизи, гўштнинг 70 фоизи, картошканинг 56 фоизи, сабзавотнинг 63 фоизи ва меванинг 60 фоизи стиштирилмоқда.

Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишга қаратилган чоратадбирлар тизимида қишлоқда биринчи босқичда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг янги шакллари ривожлантиришга катта эътибор берилди. Бунда, ер чинакам хўжайинига тегиши ксрак, деган қоидага амал қилинди. Қишлоқда фермер, деҳқон сектори амалда шакллана бошлади. Фермер (деҳқон) хўжаликларини ривожлантиришни рағбатлантириш учун ҳам ҳуқуқий, ҳам ташкилий шарт-шароитлар яратилди. Фермерларга ажратилган ерларни мсрос қилиб қолдириш шарти билан узоқ муддатга ижарага олиш ҳуқуқи мустаҳкамлаб қўйилди. Республика бюджетидан фермерларни қўллаб-қувватлаш учун кўплаб маблағлар ажратилди.

Пахта Ўзбекистон учун республиканинг мустақиллигини кафолатлайдиган сиёсий ва иқтисодий куч-қудрат манбаи бўлишига қарамай, экологияга ва одамлар саломатлигига ҳалокатли таъсир этиб келган пахта як-

каҳокимлигига барҳам бериш ва пахтадан ҳамда унча самара бермаётган бошқа қишлоқ хўжалик экинларидан бўшатиб олинган ерларни фермер (деҳқон) хўжаликларини ривожлантириш учун бериш йўли оғишмай амалга ошириб келинди.

Шу билан бирга бу хўжаликлар учун ерларнинг унумдорлигини сақлаш ва оширишда давлат томонидан кафолатлар яратиш йўли билан уларни ҳимоялаш тизими вужудга келтирилди. Деҳқонларга техника, ўғитлар, уруғликлар ва кўчатлар билан махсус хизмат кўрсатиш тизими фаол шаклланиб бормоқда. Ветеринария ва селекция хизмати янги қойдалар асосида қайта қурилмоқда. Туманларда аҳолига қишлоқ хўжалик экинларининг уруғларини ва сабзавот кўчатларини сотадиган савдо дўконлари очилмоқда.

Натижада 1994 йилнинг ўзидагина деҳқон (фермер) хўжаликлари сони 1,9 баравар кўпайди ва йил охирида 25 мингдан зиёдни ташкил этди. Шулардан 10 мингдан ортиқ хўжалик чорвачилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослашган.

Фермер хўжаликлари экинзорларининг умумий майдони 1994 йилда 1993 йилдагига қараганда 2,7 баравар ортди. Бу ерда дон етиштириш 3 баравар, картошка ва сабзавот-полиз маҳсулотлари етиштириш 3,3 баравар, гўшт етиштириш 3 баравар, сут етиштириш 2,1 баравар, тухум етиштириш 1,3 баравар кўпайди. Булар фермер (деҳқон) хўжаликларини ривожлантиришнинг дастлабки босқичида қўлга киритилган амалий натижалардир.

Иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг биринчи босқичида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг структурасини такомиллаштиришга алоҳида эътибор берилди. Маъмуриятчиликдан, хўжаликларга қанча майдонга қандай экин экишни зўрлаб қабул қилдиришдан иборат ярамас тартибга батамом чек қўйилди. Хўжаликларга экин майдонларининг структурасини ва ишлаб чиқариш ҳажмини мустақил белгилаш ҳуқуқи берилди.

Айни вақтда иқтисодий усуллар, харид нархларини ошириш йўли билан рағбатлантириш ҳисобига пахта етиштиришни барқарорлаштириш, унинг ҳосилдорлигини ошириш ҳамда пахта толаси олишни кўпайтириш сиёсати, бўшатиб олинаётган майдонларга донли экинлар ва картошка экиш сиёсати изчиллик билан амалга ошириб келинди.

Республикада дон мустақиллигига эришиш, шакар ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларини тайёрлашни тиклаш йўли изчил амалга оширилди. Бу йўлни ҳам биринчи босқичда муваффақиятли амалга оширишга эришилди. Бу жуда муҳим якундир.

Республикада ўтказилаётган аграр ислохот муносабати билан экин майдонларининг таркибида катта-катта ўзгаришлар юз бериб, донли экинлар майдони анча кенгайди ва пахта экиладиган майдонлар тегишли суратда қисқарди.

1994 йилда 2,7 миллион тонна ёки 1991 йилдагига қараганда 44 фоиз кўп дон етиштирилди. 1995 йилда барча турдаги хўжаликларда 4,4 миллион тоннадан ортиқ дон, шу жумладан 3,5 миллион тоннадан ортиқ бошоқли дон етиштириш мўлжалланмоқда. Бунинг таъминлаш учун экин майдонлари таркибини такомиллаштириш, ғўзадан ҳамда ем-хашак экинларидан бўшатиб олинаётган ерлардан фойдаланиш ҳисобига дон сепиладиган майдонларни 1472 минг гектарга, шу жумладан суғориладиган майдонларни 972 минг гектарга етказиш кўзда тутилмоқда.

Ҳозир биз ўзимиз етиштираётган донни кўпайтирибгина қолмадик, балки уни четдан келтиришни кескин қисқартириш, тежаб қолинган валюта ресурсларини республика учун жуда зарур бўлган бошқа вазифаларни ҳал қилиш мақсадида қайта тақсимлаш ҳам мумкин бўлиб қолди.

Картошка экиладиган майдонларни 57 минг гектаргача кенгайтириш ва уни етиштиришни 800 минг тоннага етказиш мўлжалланмоқда. Бунинг учун яхши навли голланд уруғлигидан фойдаланиш ва Голландия технологиясини қўллаш мўлжалланмоқда.

Қишлоқда мулкчилик муносабатларини ислоҳ қилишдан ташқари, дастлабки босқичда хўжалик-юритиш механизмининг такомиллаштиришга ҳам катта аҳамият берилди. Бу соҳадаги барча ишлар уч йўналишга қаратилди.

Биринчидан, умумдавлат эҳтиёжлари учун етказиб берилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотига оқилона харид нархлари белгилаш қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда муҳим рағбатлантирувчи омил бўлди. Ишлаб чиқариш шарт-шароитлари ўзгарган сари, қишлоқ хўжалиги ҳодимларининг моддий турмушини яхшилаш мақсадида дс-

ярли ҳамма турдаги деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотларининг харид нархи муттасил ошириб борилди.

Сўнгги йилларда пахта, доннинг харид нархлари анча ошди. Масалан, дастлабки пайтларда бир тонна пахта толасининг нархи 22 минг рублни ташкил этган бўлса, 1994 йил ҳосилининг нархи 3750 сўмни ташкил этди ёки 170,5 баравар юқори бўлди. 1995 йилдан бошлаб ҳосилнинг харид нархларини эса жаҳон нархлари даражасига босқичма-босқич етказиш назарда тутилмоқда.

Картошка, мсва-сабзавот маҳсулотлари, чорва ҳамда парранда, сут ва тухум, қоракўл тери ва жуннинг харид нархлари анча оширилди ва ҳозирги вақтда маҳсулотнинг ана шу ва бошқа турларига эркин (келишилган) нархлар жорий қилинмоқда.

Давлат харид нархларини ошириб, кейинчалик уларни эркин нархларга ўтказар экан, қишлоқ хўжалигига амалий ёрдам кўрсатибгина қолмай, айтиб чоғда саноат маҳсулоти билан қишлоқ хўжалик маҳсулоти нархлари ўртасида мутаносиблик бўлишини таъминлашга ҳам ҳаракат қилди.

Иккинчидан, харид нархларини ошириш билан бир қаторда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалик маҳсулотини албатта етказиб бериш учун давлат буюртмасини белгилаш соҳасидаги сиёсат ҳам доимо қайта кўриб борилди. Бу йўналишда ҳам катта натижаларга эришилди. Энг аввало, қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг кўпчилик турларига давлат буюртмаси аста-секин бекор қилинди. Ҳозирги вақтда хўжаликлар ўзи етиштирган чорвачилик, сабзавотчилик, боғдорчилик ва узумчилик маҳсулотидан ўз ҳоҳишича фойдаланмоқда.

Давлат буюртмаси фақат пахта ва донгагина сақланиб қолган бўлиб, унинг миқдорлари 1995 йилда пахта бўйича тегишли суратда 60 фоизгача ва дон бўйича 50 фоизгача қисқартирилди. Яқин 2—3 йил ичида буларга ҳам давлат буюртмасини бекор қилиш вазифаси қўйилмоқда.

Товар ишлаб чиқарувчилар ўз товарларини ихтиёрий равишда эркин сотиши учун уларга бевосита қолдирилдиган маҳсулот ҳажмининг кўпайтирилиши хўжаликларни иқтисодий жиҳатдан мустаҳкамлашга ва қишлоқ меҳнаткашларининг турмуш даражасини оширишгагина хизмат қилиб қолмай, балки маҳсулот етиштиришни кенгайти-

риш, хўжаликларда уларни қайта ишловчи корхоналарни ривожлантириш учун ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Ҳозирнинг ўзидаёқ кўпгина хўжаликларда консервалар, вино, ун, ўсимлик мойи ишлаб чиқарадиган, пахтани дастлабки қайта ишлайдиган ва бошқа кичик корхона ва цехлар мавжуд.

Учинчидан, давлат қишлоқ хўжалик корхоналарини саралаб олган ҳолда қўллаб-қувватлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқди ва амалга оширди. Ҳозирги вақтда республиканинг ҳамма хўжаликлари даромад солиғидан, қўшилган қиймат солиғидан, бошқа солиқлардан озод қилинган. Фермер (деҳқон) хўжаликлари ташкил этилган пайтдан бошлаб икки йилгача улардан солиқ олинмайди.

Хўжаликларни молиявий жиҳатдан соғломлаштириш учун кредиторлик ва дебиторлик қарзлари бўйича бир неча бор ўзаро қарз суришиш тадбири амалга оширилди. Илгари берилган кредитларни узиш муддати уч йилга кечиктирилди.

Шундай қилиб, биринчи босқичда хўжаликларнинг давлат билан ўзаро муносабатлари катта ўзгаришларга дуч келди, бу ҳол деҳқонларнинг ўз меҳнатлари натижаларидан манфаатдорлигини оширишга имкон берди.

Аграр сиёсатнинг биринчи босқичда амалга оширилаётган ва ислоҳ қилишнинг навбатдаги босқичларида тубдан ҳал этишни талаб қилаётган ғоят муҳим йўналиши ҳозирги вақтда қишлоқ хўжалигида банд бўлган ортиқча ишчи кучини бўшатиб олиш ва уларни иқтисодиётнинг бошқа тармоқларига — саноат, хизмат кўрсатиш соҳаларига жалб этишдан иборатдир.

Ҳисоб-китоблар қишлоқда 6,5 миллион меҳнатга лаёқатли аҳоли борлигини кўрсатмоқда. Қишлоқ хўжалигининг ўзи бунча миқдордаги ишчи кучини иш билан таъминлай олмайди. Шу туфайли қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг юқори самарали индустриал усуллари, агрокимёнинг илғор усуллари ғоят секин жорий этилмоқда ва бунинг натижаси ўлароқ, маҳсулдорлик ва меҳнат унумдорлиги паст бўлмоқда.

Шу сабабли қишлоқ жойларда замонавий технологияга эга иш шаклини тез ўзгартира оловчи кичик корхоналарни очиш ҳисобига янги иш жойлари яратиш устувор вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Булар фақат қишлоқ

хўжалик хом ашёсини қайта ишловчи корхоналаргина эмас, балки касаначиликка асосланган сермеҳнат ишлаб чиқаришлар, халқ ҳунармандчилиги корхоналари ҳам бўлмоғи керак.

Биз хўжаликларда унча катта бўлмаган, лекин замонавий технология ва техника асосида хом ашёни қайта ишлайдиган корхоналар қуришимиз ва уларни меҳнат ресурслари ортиқча бўлган ерларда жойлаштиришимиз керак, деган хулосага келдик.

Қишлоқни янгилаш ва қайта қуриш чора-тадбирлари тизимида ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфраструктурани жадал ривожлантириш жуда катта аҳамиятга эга. Бу ҳозирги аграр сиёсатнинг ғоят муҳим устувор йўналишларидан биридир. Коммунал ва муҳандислик тизимларининг кенг тармоғини яратсак, қишлоқда яшовчиларнинг ижтимоий ҳаётини тубдан яхшиласаккина бутун қишлоқ хўжалигини сифат жиҳатдан янги даражага кўтариш, унга индустриал тус бериш мумкин бўлади.

Шу билан бир вақтда, ортиқча меҳнат ресурсларини бевосита қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши соҳасидан индустриал соҳаларга, сервис ва хизмат кўрсатиш соҳасига жалб қилиш қишлоқнинг энг муҳим муаммоларидан биридир.

Мустақилликка эришилган дастлабки кунларданоқ Ўзбекистонда қишлоқ аҳолисини ичимлик сув ва табиий газ билан таъминлашга қаратилган аниқ мақсадли дастур изчил амалга ошириб келинди. Қисқа вақт ичида минглаб километр сув қувурлари ва газ тармоғи ўтказилди. Ичимлик суви, табиий газ кўплаб олис посёлка ва қишлоқларга стиб борди.

Айни вақтда ҳозир кенг тармоқ ёйган замонавий ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфраструктурани барпо этиш, сервис ва маиший хизмат тармоғини шакллантириш муаммоси ҳали ҳам охиригача ҳал қилинмаётир.

Бундан ташқари, ҳар бир посёлкада, ҳар бир қишлоқда майда улгуржи дўконлар, таъмирлаш устахоналари, деҳқонларни қишлоқ хўжалик техникаси, кўчатлар, минерал ўғитлар ва бошқалар билан таъминловчи пунктларнинг кенг тармоғини вужудга келтириш муҳим вазифа бўлиб қолмоқда.

Шуни эътироф этиш керакки, республикада аграр ислохот етарли даражада жадал олиб борилмаётир, у кўпдан-кўп ижтимоий-иқтисодий тўсиқларга учрамоқда. Бу тўсиқлар, энг аввало, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида тайёрга айёрлик кайфиятини кишилар онгидан суриб чиқариш ва уни бозор асосига ўтказиш жараёни бораётгани туфайли келиб чиқмоқда. Ислохотларнинг ташаббускорлари бўлиши ва уларни фаол амалга ошириши керак бўлган раҳбарларнинг ҳаммаси ҳам бозор иқтисодиётига хос янги вазифаларни ҳали тўла-тўқис англаб етганлари йўқ. Жойларда хўжалик юритишнинг янги қоидалари тушуниб етилмаётганлиги сезилмоқда. Бошқарувнинг ҳамма бўғинларида ташаббускорлик ва тадбиркорлик етишмаётир.

Амалга оширилган ташкилий ўзгаришлар, яратиб берилган иқтисодий имтиёзлар ва рағбатлантириш чораларига қарамай, хўжаликларнинг ички ишлаб чиқариш муносабатлари секин ўзгармоқда. Қабул қилинган қонунлар ва фармонларга эътибор бермаслик, маҳсулот ишлаб чиқарувчиларнинг ҳуқуқларини камситиш ҳоллари мавжуд. Қишлоқ хўжалигининг самарали ишлашини таъминлаши керак бўлган ўзаро олди-берди қилувчи тармоқларнинг ўзаро ҳамкорлик қилиши механизми яхши ишлаб чиқилмаган.

Шу сабабли аграр ислохотларни чуқурлаштиришнинг янги босқичидаги асосий вазифа ислохотларнинг боришини секинлаштираётган сабабларни тезроқ бартараф этишдан, қишлоқда аграр муносабатларни, энг аввало, мулкчилик муносабатларини янгилашни тугаллашдан иборат бўлмоғи керак. Агрофирмалар, бозор ва ижтимоий ишлаб чиқариш инфраструктураси тармоғини яратиш, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг оқилона структурасини вужудга келтириш, деҳқонлар меҳнатига техникани жорий этишни кучайтириш, уларни ишончли ҳуқуқий ҳимоялаш ҳам шундай вазифалардандир.

Ушбу вазифалар занжиридаги энг муҳим нарса — қишлоқ хўжалик маҳсулотини ишлаб чиқарувчиларнинг ўзларида ўз мулкнинг хўжайини ҳиссини мустақкамлаш учун зарур ишларнинг барчасини амалга оширишдан иборатдир.

1.5. ИНСТИТУЦИОНАЛ ЎЗГАРИШЛАР ВА БОШҚАРУВНИНГ МАЪМУРИЙ- БУЙРУҚБОЗЛИК ТИЗИМИНИ ТУГАТИШ

Бозор иқтисодиётига ўтиш, иқтисодий муносабатларни янгилаш институционал (муассасалар соҳасидаги) ўзгаришларни амалга оширишни, бошқаришнинг тегишли структурасини яратишни талаб қилмоқда. Шу сабабли иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида биз бошқарув тизимини ислоҳ қилишга алоҳида эътибор бердик.

Ҳозир бошқарувни ислоҳ қилиш умуман ва старли даражада муваффақиятли амалга оширилди, деб айтиш учун асос бор. Бу ислохотнинг натижаларини ҳали жиддий таҳлил қилиш ва ўйлаб кўриш керак бўлади. Бироқ айрим хулосаларни ҳозирнинг ўзидаёқ чиқариш мумкин.

Биринчи босқичда тоталитар тузумдан демократик тузумга, марказлаштирилган тартибда қайта тақсимлаш механизмидан бозор механизмига, қаттиқ маҳкамачилик ва маъмурий-буйруқбозликдан иқтисодий омилар ва раббатлантириш чоралари асосида ўзини ўзи бошқаришга ва ўзини ўзи идора этишга ўтиш қийин, баъзан машаққатли бўлди. Бу босқичда бошқаришнинг аслида янги тизими вужудга келтирилди.

Бизда бу соҳада тегишли тажриба йўқ эди ва ҳатто бирон-бир ўхшаш ишлар ҳам бўлган эмас. Бозор муносабатлари таркиб топиб бўлган ва бу йўналишда эндигина дастлабки қадамларни ташлаётган мамлакатлардаги бошқарувни ташкил этишнинг турли тизимларини ўргандик. Шу асосда бутун халқ хўжалигини, тармоқлар ва ҳудудларни бошқаришнинг энг мақбул ва ҳозирги шароитларга мос бўлган ўз тузилмаларимизни ишлаб чиқдик.

Биз танлаган ёндашувлар кўп жиҳатдан тажриба, изла-ниш тарзидаги ёндашувлар эди. Лекин биз бу тажрибаларни дадил амалга оширдик. Уларни ўзини обрўсизлантириб қўйган маъмурий-буйруқбозлик тизими тузоғидан қатъиян халос бўлишнинг, жадал ўзгариб бораётган иқтисодий ша-роитларга мос бўлган янги муассасалар тизимини тезлик билан жорий этишнинг бирдан-бир йўли деб билдик.

Муассасалар соҳасидаги (институционал) ўзгаришлар жараёнидаёқ бошқарув механизмлари такомиллаштириб борилди, иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларини бошқариш

борасида уларнинг хусусиятларига анча мос келадиган, хўжалик юритувчи субъектларга иқтисодий эркинлик беришга ёрдамлашадиган, ташаббускорлик ва тадбиркорликнинг ривожланишини рағбатлантирадиган ташкилий-ҳуқуқий шакллар вужудга келди.

Ишлаб чиқаришни марказлаштирилган тартибда режалаштириш ва ташкил этишдан, молияни, моддий-ашёвий бойликларни давлат томонидан бошқариш тизимидан воз кечиш зарур эди. Бунинг учун иқтисодиётни бошқаришни ташкил этиш тизимига мутлақо янгича ёндашувлар талаб қилинди.

Ишлаб чиқаришни бошқаришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тизимида бошқаришни изчил, босқичма-босқич ташкил этиш модели қабул қилинди. Бошқарув тизимини ислоҳ қилиш жараёни бир қанча босқичлардан ўтиб тараққий қилди ва ҳозир ҳам такомиллаштирилмоқда.

Бошқарув соҳасидаги ўзгаришлар натижасида кўплаб бошқарув бўғинларининг вазифаси ўзгарди, янги органлар тузилди. Маъмурий-буйруқбозлик тизимининг қолдиқлари, назорат қилувчи тизим ва унинг ижроия органлари тугатилди. Олдинги тақсимот ишлари ҳамда уларни амалга оширувчи механизмларга барҳам берилди.

Марказий иқтисодий органлар ва вазирликларнинг фаолияти тубдан қайта қурилмоқда. Уларнинг ишлари ва зиммасига юкланадиган вазифалар тубдан ўзгартирилмоқда.

Маъмурий-буйруқбозлик, тўрачилик тизимининг ўзагини ташкил этган, марказдан туриб режалаштириш тизими мустаҳкамлиги ва бузилмаслигининг ифодаси бўлган Давлат режа қўмитаси, Давлат таъминот қўмитаси, Давлат нархлар қўмитаси, Давлат агро-саноат қўмитаси ва шуларга ўхшаш бошқа Давлат қўмиталари ва вазирликлари ҳамда жуда катта маъмурий аппаратлар тугатилди.

Уларнинг ўрнига янги бошқариш бўғинлари тузилди. Булар бозорга асосланган янги иқтисодий муносабатларнинг ташаббускорлари ва уларни рўёбга чиқарувчилар бўлмоғи керак. Масалан, ўзини оқламаган Давлат режа қўмитаси ўрнига Давлат истиқболни белгилаш ва статистика қўмитаси тузилди. Бу қўмита зиммасига иқтисодиётни ислоҳ қилиш қоидалари ва устуворликлар, уларни амалга ошириш механизмлари асосида иқтисодий ис-

лоҳотларнинг боришига баҳо бериш ҳамда уларни янада чуқурлаштиришга қаратилган таклифлар тайёрлаш; баланс ҳисоб-китоблари асосида макроиқтисодий нисбатларни, тармоқлар ва ҳудудлардаги таркибий ўзгаришлар тамойилларини таҳлил қилиш; республикани, иқтисодиёт тармоқлари ва секторларини, шунингдек, минтақаларни Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллигини таъминлаш зарурлигидан келиб чиққан ҳолда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг кўп вариантли истиқболларини белгилаш вазифалари юклатилди.

Яккаҳоким бўлиб олган тақсимот идораси — Давлат таъминот қўмитаси ва унинг вориси бўлган Ўзшартномасавдо ўрнига янги бозор структураси — Республика улгуржи ва биржа савдоси акциядорлик уюшмаси тузилди. Бу уюшма товар ишлаб чиқарувчилар, истеъмолчилар ва тадбиркорлар товар ресурслари бозорида эркин ҳамда тенг ҳуқуқли иштирок этиши учун зарур инфраструктурани (бозор хизмати соҳасини) яратиши керак. Унинг таркибига республика акциядорлик товар-хом ашё биржаси, акциядорлик биржа банки, ҳудудий акциядорлик тижоратчи-воситачи компаниялар киритилди. Булар мулкчилик шаклларида қатъи назар корхоналар, ташкилотлар ва жисмоний шахсларга контракт-шартнома асосида тижорат-воситачилик, савдо, маркетинг ва бошқа хизматлар кўрсатиши, уларга биржа савдосида қатнашиш учун тенг шартлар яратиб бериши керак.

Нархларни эркинлаштириш шароитида Давлат нарх қўмитаси батамом тугатилди. Молия вазирлиги таркибида эса нарх-навони белгилашда яккаҳокимликни тугатиш ва яккаҳокимлик билан ўрнатилган юқори нархларни назорат қилиш бўйича махсус бошқарма тузилди. Унинг асосий вазифаси яккаҳоким тузилмалар вужудга келишига йўл қўймасликдан, республикада рақобатчилик муҳити шаклланишига ёрдам беришдан иборатдир.

Бозорга ўтиш шароитида молия ва банк тизимининг роли тубдан ўзгармоқда. Бозор муносабатларини бошқариш соҳасида давлат томонидан олиб бориладиган барча ишларнинг оғирлик маркази худди ана шу асосий тизимларга кўчди. Айнан ана шу структуралар фискаль ва монетар сиёсатни ишлаб чиқиши ҳамда амалга ошириши

керак. Иқтисодиётнинг умумий ҳолати ана шу сиёсатни амалга оширишга боғлиқ бўлади.

Шу туфайли кейинги йилларда республика Молия вазирлиги ва Марказий банкининг вазифалари ҳамда таркибий тузулиши анча ўзгартирилди. Молия вазирлиги зиммасига республика бюджетини вужудга келтириш билан бир қаторда, ҳозирги вақтда давлат солиқ сиёсатининг асосий йўналишлари ва қондаларини ишлаб чиқиш, мувофиқлаштирилган молиявий сиёсат олиб бориш ва валюта ишларини бошқариш вазифаси юклатилди.

Банк тизимини такомиллаштириш, банкларнинг мустақиллигини ва пул муомаласидаги аҳвол учун жавобгарлигини ошириш, пул-кредит муносабатларини тартибга солиш мақсадида банк тизимини мустаҳкамлашга қаратилган бир қанча қарорлар қабул қилинди. "Банклар ва банк фаолияти тўғрисида"ги Қонуннинг қабул қилиниши мустақил ва эркин банк тизимининг қарор топишига ёрдам берди.

Республикада икки босқичдаги банк тизими амалда шакллана бошлади. СССР Давлат банкининг таркибий бўлиниши ҳисобланган, айни вақтда кредит ва ҳисоб-китоб операция муассасаси вазифасини бажариб келган собиқ республика Давлат банки тугатилди. Марказий банк зиммасига федерал резерв тизими хос бўлган вазифалар юклатилди. Давлат шу билан бир қаторда тижорат банкларининг ривожланишига ҳам ёрдам берди. Банк тизимининг қўйи бўгинлари мустақил иш олиб бориши учун янги тузилмалар ташкил этилди. Собиқ тармоқ доирасида иш юритувчи давлат банклари тугатилди. Агросаноат банки ва Саноат-қурилиш банки ихтисослаштирилган акциядорлик-тижорат банкларига айлантирилди. Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки тузилди.

Ўзжамғармабанкка кредит-молия муассасаси мақоми ҳамда кредит ресурсларидан жисмоний ва юридик шахсларга қарз бериш учун фойдаланиш, шунингдек, кредит ресурсларини банклараро пул бозорида ким ошди савдоси орқали сотиш ҳуқуқи берилди. Банкнинг кичик корхоналар барпо этиш ва уларни ривожлантиришга, фуқароларнинг давлат мулкани хусусийлаштириб олишига, уй-жой бинолари қуриш, уларни таъмирлашга ва аҳолининг бошқа эҳтиёжларини қондиришга қарз бериш имконияти анча кенгайди.

Айни маҳалда янги тижорат ва хусусий банклар тармоғи вужудга келди. Улар мулкчилик шаклларида қатъи назар, хўжалик юритувчи субъектларга хизмат кўрсатиши, давлатга қарашли бўлмаган янги корхоналар ҳамда фермер хўжаликларга молиявий ёрдам бериши керак.

Ихтисослаштирилган акциядорлик-тижорат банклари — "Ғаллабанк", "Мевасабзавотбанк", "Тадбиркорбанк", "Савдогар" ва бошқа банклар тузилди. Бу банклар тадбиркорлик ишларига хизмат қилади, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш, истеъмол бозорини энг зарур товарлар билан бойитиш манфаатларини кўзлаб инвестициялар учун маблағ беради.

Иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида янги бозор муносабатларини фаол шакллантириш, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини амалга ошириш, ташқи савдони эркинлаштириш ҳамда ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантириш объектив суратда муассасаларнинг янги бўғинлари ташкил этишни, ортиқча назорат органлари ва маъмурий чеклашларни тугатишни тақозо этди.

Назорат органлари фаолиятини тартибга солиш, давлатнинг ягона солиқ ва божхона сиёсатини ўтказиш, Ўзбекистоннинг иқтисодий манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш мақсадида Давлат солиқ қўмитаси тузилди.

Давлат божхона қўмитаси қайта тузилиб, Божхона бош бошқармасига айлантирилди ва Давлат солиқ қўмитасига бўйсундирилди. Ички ишлар вазирлиги тизимидаги Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга қарши кураш бошқармаси тугатилди.

Давлат назорати тизимини янада такомиллаштириш, уни бозор муносабатлари талабларига мувофиқлаш, назорат органлари ишида бир-бирини такрорлашга барҳам бериш мақсадида Президент ҳузуридаги Давлат назорати қўмитаси ва унинг жойлардаги органлари тугатилди, Президент девоида назорат инспекцияси ҳамда ҳокимиятлар девони таркибида тегишли назорат инспекциялари тузилди.

Иқтисодий ислохот ўтказишни жадаллаштириш ишларини мувофиқлаб туриш учун, юқорида кўрсатиб ўтилганидек, Президент ҳузурида Иқтисодий ислохот, тадбиркорлик ва чет эл инвестициялари бўйича Идора-лараро Кенгаш тузилди.

Юқорида айтиб ўтилганидек, биринчи босқичда етакчи устувор вазифа кўп укладли иқтисодий аналда шакллантириш, иқтисодийнинг хусусий, давлатга қарашли бўлмаган секторини янгидан яратишдан иборат эди. Бу вазифани бажариш учун Ўзбекистон Республикаси Давлат мулкни бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси тузилди. Унинг зиммасига кўп укладли иқтисодий шакллантиришда ягона сиёсатни амалга ошириш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, мулкни давлат тасарруфидан чиқаришнинг устувор йўналишларини аниқлаш ҳамда хусусийлаштириш дастурларини ишлаб чиқиш, шунингдек, хусусий бизнеснинг ривожланишига ёрдам кўрсатиш вазифалари юклатилди. Давлат қўмитаси ҳузурида махсус жамғарма ташкил этилиб, унда давлат мулки объектларини мулкчиликнинг бошқа шаклларига айлантиришдан тушадиган маблағлар тўпланади. Сўнгра бу маблағлар иқтисодий таркибий ўзгаришларни амалга оширишга ҳамда хусусийлаштиришдан кейинги даврда корхоналарни қўллаб-қувватлашга йўналтирилади. Давлат мулкни бошқариш қўмитаси инвестиция фондлари, консалтинг ва аудиторлик хизматлари, холдинглар, фонд биржалари ва кўчмас мулк биржалари ҳамда бошқа бозор структураларини тузишга ёрдам бермоқда ва бу ишда бевосита қатнашмоқда.

Биринчи босқичда институционал ўзгаришларнинг энг муҳим йўналиши ташқи алоқаларнинг ривожланиши ва мустақамланишини таъминлайдиган бошқарув тузулмалари вужудга келтирилишдан иборат бўлди. Шу муносабат билан республика тарихида биринчи марта ўлароқ, Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги тузилди. Бу вазирлик зиммасига товарлар ва хизматлар халқаро бозорларини таҳлил қилиш, ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги стратегияни ишлаб чиқиш, экспорт-импорт бўйича марказлашган тартибда маҳсулот етказиб бериш, республиканинг барча ташқи иқтисодий ташкилотлари фаолиятини мувофиқлаштириш вазифаси юкланди.

Республиканинг барча вазирликлари ва идоралари, корхоналарида ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи махсус бўлимлар, ташкилотлар ва фирмалар тузилди. Республикада ташқи алоқаларни таъминлайдиган яхлит тизим таркиб топди.

Энг чуқур таркибий ўзгаришлар республика иқтисодиётининг тармоқлари ва айрим соҳаларини бошқариш тизимида юз берди.

Иттифоқ парчаланиб кетгач, умумиттифоқ вазирликлари тугатилгач, Ўзбекистон ҳудудида жойлашган иттифоқ ва иттифоқ-республика бўйсунувидаги корхоналар миллийлаштирилгач, уларни бошқаришни ташкил этиш муаммоси кўндаланг бўлди. Бу корхоналар ўз фаолият соҳаларига қараб ихтиёрий равишда давлат тармоқ концернларига бирлаштирилди. Бу нафақат ишлаб чиқариш қувватларини сақлаб қолди, балки унинг ривожланишига янги туртки бериш учун ҳам имконият туғдирди.

Корхоналарнинг иқтисодий мустақиллиги кенгайиб борган сари давлат концернлари тармоқ уюшмаларига айлантирилди, уларнинг бошқарув аппаратлари эса ўз таркибидаги бирлашмалар ва корхоналарнинг ихтиёрий равишда берган пули ҳисобидан таъминланмоқда.

Ислохотларнинг биринчи босқичи мобайнида тармоқ вазирликлари уюшмаларга, концернларга, корпорациялар, иттифоқлар ва бошқа ҳўжалик бирлашмаларига айлантириш йўли билан батамом тугатилди. Автомобиль транспортда, қурилишда, қишлоқ ҳўжалигида бошқарув тизими қайта тузилди.

Корхона ва ташкилотлар, қайси идорага бўйсунушидан ва мулкчилик шаклидан қатъи назар, ўз иқтисодий манфаатларининг муштараклиги асосида концернлар, уюшмалар ва корпорациялар таркибига ихтиёрий равишда кирган. Улар ўз фаолиятларини пай ва кириш бадаллари асосида, иштирокчиларнинг акциялар тўпламини (пакетини) сотиб олиши асосида йўлга қўяди.

Умуммиллий аҳамиятга эга бўлган тармоқлар ва фаолият соҳаларида, айтайлик, саноатчилик, транспорт, маданият, кинолаштириш тизими ва бошқаларда миллий компаниялар тузилди. Компанияларнинг бошқалардан ажратиб турувчи хусусияти шундан иборатки, улар иқтисодий жиҳатдан батамом мустақилдир. Улар ўзини ўзи маблағ билан таъминлаш асосида иш олиб бормоқда, ишлаб чиқариш-ҳўжалик ва молиявий фаолиятига оид масалаларини мустақил ҳал қилмоқда.

Ўтиш даврида уюшмалар, концернлар, корпорациялар ва бошқа бирлашмаларнинг асосий вазифаси республика халқ

хўжалигини ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг аниқ турлари билан таъминлаш, ягона илмий-техникавий ва инвестиция сиёсатини ўтказиш, ички ва ташқи бозорлар конъюнктурасини ўрганиш, тармоқда бозор муносабатларини ривожлантиришдир. Шунингдек, уларнинг вазифаси давлат корхоналари ҳамда ташкилотларини нодавлат мулкига айлантириш ишларини ташкил этиш, тадбиркорликнинг ривожланишини бутун чоралар билан қўллаб-қувватлашдан иборатдир. Булардан ташқари, хўжалик бирлашмалари ўз муассисларини ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлайди, давлат ва маҳаллий ҳокимият ҳамда бошқарув органларида уларнинг қонуний манфаатларини ифодалайди, тармоқни ривожлантириш стратегиясини белгилайди.

1994 йилда уларни холдинг компанияларига ва бошқа корпоратив бошқарув ташкилотларига айлантириш иши бошланди. Бунда улар таркибига кирувчи ҳар бир корхона бирлашиш шакллари ва усулларини ўзи белгилаши керак бўлади.

Биз қуйи бўғин ташкилотлари ва корхоналарига иқтисодий эркинлик бериш, уларни давлат тазйиқидан озод қилиш билан янгича иш услубига ўтдик. Корхоналар ишлаб чиқаришни мустақил ташкил этиш, ўз маҳсулотларини сотиш ҳуқуқини олди. Шу билан бирга мулкчиликнинг турли шаклларига мансуб корхоналарнинг хўжалик юритиш шарт-шароитлари тенг бўлиши фақат ҳуқуқий жиҳатдан эмас, балки амалда ҳам таъминланди.

Кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш, давлат мулкни хусусийлаштириш, ишлаб чиқарувчи кучларни жадал ривожлантириш ва аҳолининг турмуш фаровонлигини юксалтириш муаммоларини ҳал қилиш соҳасидаги барча ишлар жойларда амалга оширила бошлангани бозор муносабатлари қарор топишининг муҳим жиҳатидир. Бозор ўзгаришларининг ҳудудий жиҳатлари кучайиб бормоқда. Бундай шароитда маҳаллий бошқарув органларининг ўз олдиларида турган вазифаларни бажаришдаги роли ва масъулияти ошиб бормоқда. Уларнинг ички тузилиши тамомила ўзгартирилди.

"Ўзбекистон Республикаси маҳаллий ҳокимият идораларини қайта ташкил этиш тўғрисида"ги Қонунга мувофиқ 1992 йил январидан бошлаб вилоят, туман ва шаҳарларда жойлардаги вакиллик ҳамда ижроия-бошқарув

ҳокимиятига раҳбарлик қилувчи ҳокимлик жорий этилди. Ҳокимликлар маҳаллий аҳамиятга молик ҳамма масалаларни умумдавлат нуқтаи назаридан ва ҳокимият ҳудудида яшаётган фуқароларнинг манфаатларига асосланган ҳолда ҳал қилишлари лозим.

Қўйилган вазифаларни бажариш учун ҳокимлар ҳузурида ижроия аппарати тузилди. Бу аппарат илгари халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари ва ижроия қўмиталари бажариб келган вазифаларни ўз зиммасига олди.

Бозор муносабатларига ўтишнинг бошланғич даврида институционал ўзгаришларни амалга ошириш ва бошқарув тизимини ислоҳ қилиш тажрибаси қуйидаги хулосаларни чиқаришга имкон беради.

Биринчидан, дастлабки босқичда бошқарув тизимида жиддий бузилишларга йўл қўймаслик, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи бир қанча мамлакатларда бўлганидек, иқтисодий бошқаришнинг реал дастакларини қўлдан чиқариб юбормаслик жуда муҳим эди. Чунки янги тузилаётган органлар на тажрибага, на бозор шароитларида ўзини ўзи бошқариш механизмига эга эди.

Иккинчидан, ўтиш даврида, стук бозор муносабатлари ва механизмлари ҳали узил-кесил шаклланмаган бир пайтда муайян маъмурий воситаларсиз ёлғиз иқтисодий усулларнинг ўзигина иш бера олмайди. Шубҳасиз, устуворлик ҳуқуқий нормалар ва иқтисодий усулларга берилиши керак, лекин баъзан иш манфаатларини кўзлаб, айниқса, ижро ва молия интизоми соҳасида оқилона маъмурий таъсир кўрсатиш ҳам талаб қилинади.

Учинчидан, бошқарув органларини қайта тузиш ва улар зиммасига янги вазифалар юклаш бошқарувни ислоҳ қилиш тугалланганлигини англатмайди. Уларнинг иш услуби тубдан ўзгариши, бошқарув структуралари ҳозирги шароитларга ҳамда иқтисодий ўсишни ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш қоидаларига тўла-тўқис жавоб бериши зарур.

Тўртинчидан, вертикал ва горизонтал ташкилий ҳамда ҳўжалик алоқалари собиқ Иттифоқ парчаланиб кетишидан ҳам кўра кўпроқ, иқтисодий ислоҳ қилишнинг, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришнинг жадаллашиб бораётган жараёнлари туфайли бузилиб кетиши бошқарув структуралари фаолиятининг маҳкамачилик-

бюрократик характерини ўз-ўзича ўзгартира олмас эди. Шу сабабли ҳозирги кунда асосий вазифалардан бири кўпгина бошқарув органларида ҳозиргача сақланиб қолаётган расмий-ятчилиқка, ўтакетган қоғозбозликка, қолақликка қарши қатъиян кураш олиб боришдан иборатдир.

Бешинчидан, янги бошқарув структурасини вужудга келтириш уларда ишлайдиган кадрларга, уларнинг касбий тайёргарлигига янада юқори талаблар қўяди. Ҳозирги замон бошқарув кадрлари, менежерлари юқори касбий маҳоратига эга бўлибгина қолмай, балки ҳар жиҳатдан маълумотли, ўз соҳаларининг билимдони, ташаббускор, топширилган иш учун жон куйдирадиган, муаммоларни ҳал қилишга ижодий ёндашадиган кишилар бўлишлари, энг муҳими эса, Ватанимизнинг чинакам фидойилари бўлишлари лозим.

1.6. НАРХЛАРНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ ВА БОЗОР ИНФРАСТРУКТУРАСINI ШАКЛЛАНТИРИШ

Марказдан туриб режалаштиришга асосланган, маъмурий-буйруқбозлик усулидаги тақсимлаш тизимидан иқтисодий тараққиётнинг бозор механизмига ўтиш даврида нархларни эркин қўйиб юбориш, уларни ишлаб чиқариш харажатлари ҳамда хом ашё ва маҳсулотга бўлган ҳақиқий талабга мувофиқлаштириш муаммоларини ҳал этишга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Чинакам талаб ва таклиф асосида вужудга келадиган эркин бозор нархларининг амал қилиши бозор иқтисодиётининг ғоят муҳим бўғини бўлиб, бу бўғин маҳсулот ишлаб чиқарувчилар билан истеъмолчиларнинг ўзаро жипс таъсирини таъминлайди. Цивилизациялашган бозор шароитларини вужудга келтиришда эркин нарх белгилаш механизми маҳсулотни ишлаб чиқариш, айирбошлаш, тақсимлаш ва истеъмол қилиш жараёнида айрим товар ишлаб чиқарувчилар, истеъмолчилар ва бутун жамиятнинг манфаатларини энг мақбул даражада уйғунлаштириш имконини беради.

Нархларни эркинлаштириш — иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг энг асосий муаммоларидан бўлиб, ислоҳ қилиш жараёнлари қайси йўлдан бориши, қандай ижтимоий-иқтисодий оқибатларга олиб келиши ушбу муаммони ҳал этишга

тамоман боғлиқ. Рсжалаштиришга асосланган иқтисодиётни бозор иқтисодиётига айлантиришнинг бизга маълум моделлари кўп жиҳатдан нархларни эркинлаштириш, ички нархларни жаҳон нархларига мувофиқлаштириш билан ажралиб туради. Шунингдек у хом ашё ва маҳсулот айрим турларининг нархлари, нарх-наво билан аҳоли ва корхоналарнинг даромадлари ўртасида тенгликка эришиш жараёнига қандай ёндашилиши билан фарқланади. Бундай ёндашувлар доираси анча кенг. Булар — нархларни бирданига, "эсанкиратадиган" тарзда қўйиб юбориш, уларни сунъий равишда тўхтатиб қўйиш, нарх-навони давлат бошқариши ва назорат қилишини сақлаб қолишга интилишдир.

Ўзбекистонда ушбу вазифани бажариш йўлларини танлаш жараёнида турли ечимлар усули кўриб чиқилди. Бунда, энг аввало, нархларни эркин қўйиб юбориш бизнинг шароитда қандай салбий оқибатларга олиб келиши мумкинлигини ҳисобга олиш ғоят муҳим аҳамиятга эга. Биз учун ҳар қандай кескин чоралар номақбул эди. Улар реал шарт-шароитга ҳам, аҳоли асосий қисмининг моддий аҳволига ҳам, биз танлаб олган ислоҳ қилиш йўлига ҳам жавоб бермас эди. Биз бутун нарх тизимини ўзгартиришга жуда пухта тайёрланиш, унга одамларнинг ва республика иқтисодиётининг тақдири учун жавобгарликни батамом ҳис қилган ҳолда ёндашдик.

Айтиш мумкинки, иқтисодиётни ислоҳ қилиш тамойилларидан бири — республикада ислоҳотларни аста-секин ва босқичма-босқич ўтказиш тамойили бўлиб, у ҳеч қайси соҳада нархларни эркинлаштиришга ёндашилиши, унинг тактикаси ва стратегиясини танлаб олишдагидек аниқ намоён бўлган эмас.

1990 йилга келиб нарх-навонинг номутаносиб тизими таркиб топди. У айрим минтақалар ва республикалар ўртасида адолатли муқобил айирбошлашни таъминлай олмас эди. Хом ашё тармоқлари ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг нархи, одатда, пасайтириб юборилган, ишлов берувчи ва қайта ишловчи тармоқлар товарларининг нархлари эса сунъий равишда ошириб юборилган эди. Одатда, республикадан арзон нархларда хом ашё ва қишлоқ хўжалик маҳсулоти олиб чиқиб кетилган, тайёр маҳсулот ва истеъмол моллари эса ташқаридан олиб келинган бир шароитда, собиқ Иттифоқ таркибидаги мамлакатлар билан

вужудга келган ташқи савдо балансида Ўзбекистон жуда катта зарар кўрар ва у сунъий равишда дотация олувчи республикага айлантириб қўйилган эди. Бу эса иқтисодий зарар келтирибгина қолмасдан, айтилишида жуда бой мамлакат ва унинг халқига нисбатан ноинсофлик ҳам эди.

Нарх белгилаш бузилиб кетганлиги туфайли халқ хўжалигининг бутун-бутун тармоқлари ва минтақалар ниҳоятда оғир аҳволга тушиб қолди. Айниқса, қишлоқ хўжалиги мушкул аҳволга тушиб қолганди. Ялпи индустриялаш давриданоқ собиқ СССРда саноат маҳсулоти билан қишлоқ хўжалик маҳсулоти ўртасида "наرخлар қайчиси" деб аталмиш фарқ сақланиб қолган эди. Қишлоқ хўжалик маҳсулотининг нархи реал меҳнат сарфи ва талабга мос келмайдиган даражада пасайтирилганлиги натижасида кўплаб хўжаликларнинг зарар кўриб ишлаши режалаштирилганди. Улар ўз жорий харажатларини йиллар давомида қоплай олмас, деҳқоннинг оғир меҳнатига яраша ҳақ тўлай олмас, барча зарур нарсалар — техника, уруғлик, моддий ресурслар, ижтимоий соҳани ривожлантириш учун маблағ билан ўзларини таъминлай олмас эди. Ўзбекистон аҳолисининг қарийб 65 фоизини ташкил этган қишлоқ аҳли камбағал ва қашшоқ турмуш кечиршига маҳкум этилган эди.

Бундай аҳволда меҳнат қилишга, ерга, техникага, пахта, буғдой ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларига авайлаб муносабатда бўлишни таъминлайдиган таъсирчан моддий рағбатлантириш усуллари иш бермай қўйди.

Истеъмол моллари, хом ашё ресурслари айрим турларининг, айниқса, нефть, электр энергия ва бошқа энергия ресурсларининг нархлари, транспорт ва коммунал хизматлар тарифлари сунъий равишда пасайтирилганлиги уларнинг ҳаддан ташқари ортиқча сарфланишига олиб келди. Улардан келган даромад эса ишлаб чиқаришга амалда қилинган харажатларни қопламас эди. Ўтмишда маҳсулот ва хизматларнинг нархлари, тарифлари ва таннархи ўртасидаги фарқ бюджетдан бериладиган дотациялар ёки истеъмолчиларнинг бир тоифаси иккинчисига кўрсатадиган "ўзаро молиявий ёрдам" ҳисобидан қопланар эди.

Бундай шароитда хўжалик юритувчи субъектларнинг ачагина қисми катта зарар кўрар, бу эса уларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаб туриш учун давлат харажатларини

оширишни талаб қилар эди. Шу муносабат билан ишлаб чиқарувчилар дон, буғдой, ун ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришга қилган харажатларнинг бир қисми республика бюджетидан тўланар эди. Шунингдек турли ижтимоий имтиёзлар беришдан қўрилган зарар ҳам давлат маблағлари ҳисобидан қопланар эди. Бундан ташқари, болаларга аталган баъзи товарлар, дори-дармонлар ҳамда аҳолига кўрсатиладиган кўпдан-кўп хизматларга ҳам дотация берилар эди. 1991 йилнинг ўзидагина нархлар ўртасидаги фарқни қоплаш ва зарар қўриб ишлайдиган корхоналарга молиявий ёрдам беришга қарийб 4 миллиард рубль ёки 1991 йилги республика бюджети жами харажатларининг 12 фоизидан ортиқроғи тўланди.

Бунинг устига бир турдаги маҳсулотнинг нархлари ички бозор билан жаҳон бозорида бир-биридан катта фарқ қилиши ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий муносабатларни йўлга қўйишга, ташқи савдо балансининг прогрессив структурасини шакллантиришга жиддий тўсиқ бўлиб келди. Бошқа жиҳатдан, жаҳон иқтисодий тизимига тезроқ қўшилишга интилиш янги мустақил давлатлар олдига кўплаб турдаги хом ашё ва материаллар нархини, транспорт хизматининг тарифларини эркинлаштириш заруратини қўйдики, бу, ўз навбатида, бу ерда пулнинг қадрсизланиш жараёнларини кучайтирувчи қудратли ва муқаррар омил бўлиб хизмат қилди.

Буларнинг барчаси нархлар ислоҳотини амалга оширишга, бутун нарх белгилаш тизимини ўзгартиришга пухта ўйлаб, синалган йўл билан ёндашишни ҳамда гиперинфляциянинг ҳалокатли ўпқонига тушиб қолишга йўл қўймасликни талаб қилар эди.

Социалистик лагерь мамлакатлари негизда вужудга келган бир қанча янги мустақил давлатлар ўзлари учун "эсанкиратувчи" йўлни танлаб олди ва хом ашё ресурслари, истеъмол моллари ҳамда хизматлар ҳамма турларининг нархини бир йўла эркин қўйиб юборди. Натижада истеъмол нархлари Польшада 9 баравар, собиқ Югославияда 13 баравар, Россияда эса 26 баравар ошди.

Корхоналардаги технология ва техника амалда рақобатга дош бера олмайдиган даражада бўлган бир вақтда хом ашё ресурслари нархлари бир йўла кескин ошириб юборилди. Натижада, ҳатто тайёр маҳсулот нархлари эркинлаштириб

юборилган ҳолда ҳам, корхоналарнинг аҳволи ғоят оғирлашиб, кўпчилиги паст рентабелли ва зарар кўриб ишлайдиган корхоналар қаторига тушиб қолди.

Бу ҳол, ўз навбатида, кенг аҳоли қатламлари бирданига қашшоқлашувига, ижтимоий аҳвол кескинлашувига олиб келди. Нархларнинг жадал эркинлаштирилиши ҳамда кўпгина корхона ва хўжаликларнинг рақобатга бардош бера олмаслиги ишлаб чиқариш кескин пасайиб кетишига, чет элдан импорт сифатида келтирилаётган маҳсулотлар бу корхона ва хўжаликлар маҳсулотини бозордан суриб чиқаришига, миллий sanoat ва қишлоқ хўжалиги издан чиқишига сабаб бўлди.

Ўзбекистон иқтисодиёти Россия ҳамда собиқ Иттифоқнинг бошқа республикалари билан қаттиқ ўзаро боғланганлигини ҳамда республикамиз ягона рубль минтақасида эканлигини ҳисобга олиб, биз ҳам нархларни эркинлаштиришни бошлашга мажбур бўлдик. Бироқ бу муаммони ҳал қилишга ўзимиз ишлаб чиққан ислоҳ қилиш тамойилларига таяниб, реал вазиятни ва аҳолининг мавжуд турмуш даражасини ҳисобга олган ҳолда ёндашдик.

Биз "эсанкиратадиган" усуллардан қатъиян воз кечдик ва ташқаридан бўлган тазйиққа қарамай, нархларни аста-секин, олдиндан ишлаб чиқилган тартиб асосида эркинлаштиришга қарор қилдик. Бундай ёндашув корхоналар ва аҳолининг бозор муносабатлари ҳамда эркин нарх белгилаш шароитларига ларзага тушмасдан мослашиб олиш имконини берди.

1991—1994 йилларда республикамізда нархларни эркинлаштиришда жиддий ўзгаришлар юз берди. Бу давр мобайнида амалда ҳамма турдаги хом ашё ва тайёр маҳсулотнинг олдиндан белгилаб қўйилган нархларидан эркин нархларга ўтилди, ҳамма истеъмол молларининг нархлари устидан тўғридан-тўғри давлат назорати бутунлай бекор қилинди.

Айни вақтда нархлар 1992 йил январидан бошлаб босқичма-босқич, оқисталик билан, аҳолини ижтимоий ҳимоялашга қаратилган кучли чораларни олдиндан кўриб қўйган ҳолда эркинлаштирила бошланди.

Ҳукуматнинг "Нархларни эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарорига мувофиқ 1992 йил 10 январдан бошлаб Ўзбекистонда кенг доирадаги ишлаб чиқариш-

техника воситаси бўлган маҳсулотлари, айрим турдаги халқ истеъмоли моллари, бажарилган ишлар ва хизматларнинг асосан келишилган (эркин) нархлари ва тарифларига ўтилди.

Республика ҳукумати аҳолини ҳимоялаш мақсадида чекланган доирадаги озиқ-овқат ва саноат товарлари нархларининг чегарасини белгилаб қўйди. Шунингдек, аҳолига кўрсатилаётган айрим турдаги хизматларнинг энг юқори тарифлари жорий этилди. Шу муносабат билан дон, бугдой етиштириш учун, ун, бошқа озиқ-овқат молларини ишлаб чиқаришга қилинадиган харажатларнинг бир қисми республика бюджетидан тўланди. Мактаб ўқувчилари ва талабаларга bepул нонушта ва имтиёзли овқат беришдан кўрилган зарар ҳам давлат маблағлари ҳисобидан қопланди. Булардан ташқари, болаларга мўлжалланган айрим турдаги товарларни, дори-дармонларни ишлаб чиқаришга ҳам дотация берилди.

1993 йилда қатъий белгиланган ва тартибга солиб туриладиган нархларда сотиладиган товарлар ва кўрсатиладиган хизматларнинг рўйхати анча қисқарди. 1993 йилда нархларни эркинлаштиришнинг хусусияти шундан иборат бўлдики, бу босқичда келишилган улгуржи нархларни давлат томонидан тартибга солиш батамом тўхтатилди. 1992 йилда амал қилиб турган, фақат ёнилғи-энергетика комплекси маҳсулотининг асосий турларинигина қамраб олган энг юқори рентабеллилик даражаси нормативлари бекор қилинди.

1994 йилнинг октябрь — ноябрь ойлари нархларни эркинлаштириш жараёнида муҳим босқич бўлди. Бу даврда халқ истеъмоли моллари асосий турларининг нархлари эркин қўйиб юборилди, транспорт ва коммунал хизматларнинг тарифлари оширилди. Нон ва уннинг нархлари, уй-жой-коммунал хўжалиги ҳамда шаҳар умумий транспорти хизматларининг тарифларигагина қисман дотация бериладиган бўлди. Шундай қилиб, иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг биринчи босқичи нархларни тўла эркинлаштириш билан тугади, бу иш ижтимоий ларзаларсиз ўтди. Давлат турли компенсация жамғармалари тузди, болалар учун нафақалар жорий этди, энг кам иш ҳақи, нафақалар ва стипендияларни мунтазам суратда ошириб борди. Муҳтожларга маҳалла қўмиталари орқали моддий

ёрдам берди, имтиёзли солиқ ставкаларини жорий этди. Шу туфайли корхона компенсация учун қиладиган сарфнинг 50 фоизи бюджетга ажратмалар улушини камайтириш ҳисобига қопланиб, аҳоли манфаатларининг ишончли тарзда ҳимояланиши таъминланди.

Бозорга ўтиш муаммосига фақат иқтисодиётда эркин нархлар амал қиладиган соҳаларнинг кенгайиши нуқтаи назаридангина қараладиган бўлса, Ўзбекистон ҳозирнинг ўзидаёқ бозор шароитида яшамоқда деб хулоса чиқариш мумкин.

Биз нархларни босқичма-босқич эркинлаштириш даврида иқтисодиётда рақобатчилик муҳитини вужудга келтириш сиёсатини аниқ мақсад билан олиб бордик. Ана шу мақсадда 1992 йил август ойида Ўзбекистон Республикасининг "Монопол фаолиятни чеклаш тўғрисида"ги Қонуни кучга киритилди ҳамда унинг асосида рақобатчиликни ривожлантиришга қаратилган бир туркум норматив ҳужжатлар ишлаб чиқилди ва амалга оширилди.

Антимонополъ (монополияга қарши) фаол чораларни амалга ошириш учун Молия вазирлиги тизимида Антимонополъ ва нарх-наво сиёсатини ўтказиш Бош бошқармаси тузилиб, унга республика рўйхатига ва маҳаллий рўйхатларга киритилган монополия мавқеидаги корхоналар маҳсулоти бўйича нархларни ва рентабеллиликни тартибга солиб туриш ҳуқуқи берилди. Ҳозирги вақтда 1625 гуруҳдаги товарлар хили бўйича 658 корхона монополиячилар рўйхатига киритилган. Айни вақтда антимонополъ тарзда тартибга солиш ва реал рақобатчилик муҳитини шакллантириш муаммолари иқтисодий ислохотнинг янги босқичидаги асосий вазифалардандир.

Бозор муносабатларини шакллантиришни тегишли муҳитсиз — товар, пул бозорларида ва меҳнат ресурслари бозорида ҳўжалик юритувчи субъектлар ўртасида ўзаро алоқани таъминлаши керак бўлган бозор инфраструктурасисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Илгари мавжуд бўлиб турган марказлаштирилган бошқарув тизими барча камчиликларига қарамай, ўзича яхлит эди. Ўзбекистонда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришнинг жадаллашиб бораётган жараёнлари туфайли мавжуд ташкилий ва ҳўжалик алоқалари бузилиб кетди. Бу собиқ Иттифоқ парчаланиб

кетишидан ҳам кӯра кӯпроқ алоқаларга таъсир этди. Бу жараён маҳсулот, моддий ва молиявий ресурсларни тақсимлашнинг бир қанча ўн йиллар мобайнида таркиб топган маҳкамачилик характериини ўз-ўзича ўзгартира олмас эди.

Молиявий, хом ашё, товар, меҳнат ресурсларини марказлаштирилган тарзда режа билан тақсимлаш тизимидан бозор тизимига ўтиш қандай қилиб, қанча муддатда, қандай усуллар билан ва қайси шаклларда амалга оширилиши ғоят муҳим эди. Бошқача айтганда, товарлар ва хизматлар, хом ашё ресурслари, капитал, ишчи кучининг ёнма-ён турган бозорларини яратиш вазифаси турар эди.

Бозорга ўтишдан олдин бозор инфраструктурасини яратиш зарур. Молия, банк-кредит тизимлари билан боғлиқ масалаларни ҳал қилиш, суғурта, аудиторлик, юридик ва консалтинг фирмалари ҳамда компанияларини, биржа тизимини яратиш зарур.

Инфраструктурани бирданига яратиб бўлмайди. Бу — анча узоқ давом этадиган ва мураккаб жараён бўлиб, бошқа талаблар билан бир қаторда юксак касбий маҳоратга эга кадрлар бўлишини, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектлар ҳам, аҳоли ҳам хўжалик фаолиятининг янги шароитларига руҳан мослашишини талаб қилади.

Бозор инфраструктурасини шакллантириш сари ташланган биринчи қадам маҳсулот етказиб беришга мажбурий давлат буюртмаси тизимининг, уни ишлаб чиқаришни фондлаштирилган ресурслар билан марказлашган тартибда таъминлашнинг тугатилишидан иборат бўлди. Ислохотларнинг биринчи босқичи мобайнида давлат буюртмаси давлат эҳтиёжларини, шу жумладан республика хавфсизлигини мустаҳкамлаш, ижтимоий эҳтиёжларни таъминлаш, ҳукуматлар ўртасида тузилган шартномалар ва мажбуриятлар бўйича экспорт учун зарур бўлган маҳсулотни эркин (келишилган) нархларда харид қилиш билан аста-секин алмаштирилди.

Давлат буюртмаси тугатилгач, товар ресурсларини марказлашган тартибда тақсимлашга жавобгар бўлган собиқ ташкилотлар ҳам тугатилди. Улар ўрнига товарлар бозорини шакллантириши зарур бўлган муассасалар тизими яратилди. Юқорида айтиб ўтилганидек, Республика

товар-хом ашё биржаси ташкил этилиб, у 1994 йилнинг ўзидаёқ умумий суммаси 1,3 миллиард сўмдан ортиқроқ бўлган мингдан зиёд олди-сотди битимини расмийлаштирди.

Республикада товар-хом ашё биржаси тизими гуркураб ривожланди. Агар у ташкил этилган 1991 йил ўрталарида республикада биринчи "Тошкент" товар-фонд биржасида дастлабки ким ошди савдоси ўтказилган бўлса, орадан бир йил ўтгач, Биржа иттифоқига бирлашган ўттиздан ортиқ биржа иш олиб борди.

Товар ресурсларини тақсимлашнинг биржа тизимини вужудга келтириш кўплаб тадбиркорлик бўғинлари — брокерлик ва дилерлик идоралари, савдо уйлари, воситачи фирмалар пайдо бўлишига олиб келди. Иқтисодиётдаги илгари батамом давлат тақсимот органлари томонидан эгаллаб келинган жойлар янги туғилаётган бозор муҳитининг вакиллари билан тўла бошлади. Бу товар ресурсларини тақсимлайдиган собиқ воситаларни янги механизм билан алмаштириш сари ташланган қатъий қадам эди.

"Кичик хусусийлаштириш" дастури бажарила бошлаши билан бутун савдо ва маиший хизмат кўрсатиш корхоналари тармоғи амалда давлат тасарруфидан чиқарилди. Товарлар оқимининг мутлақо янги манбаларини яратишга қодир бўлган жуда кўп воситачи фирма ва идоралар пайдо бўлди.

Бозор инфраструктурасини шакллантиришнинг яна бир йўналиши капитал бозорининг ишлашини таъминлаши керак бўлган тузилмаларни вужудга келтиришдан иборат бўлди. Молияни ва пул-кредитни тартибга солувчи мутлақо янги тизим яратилди.

1994 йилдан бошлаб кредит ресурслари бозори анча фаол ишлай бошлади. Фоиз ставкаси (даражаси) молиявий ресурсларни республика халқ хўжалиғи тармоқлари ва корхоналари ўртасида қайта тақсимлаш жараёнига тобора фаол таъсир эта бошлади. Кредит ресурслари бозорининг яратилиши ҳамда кредитларнинг танлов асосида тақсимланиши молия бозорини вужудга келтиришда асосий тамал тоши бўлди.

Кейинги вақтда ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи ташкилотларнинг банклараро валюта бир-

жасида ҳар ҳафтада ўтказилаётган валюта ким ошди савдосида қатнашиш тартиби анча осонлашди. Савдога қўйилаётган валютанинг ҳажми анча кенгайди. Валюта бозори — ким ошди савдоларини ҳафтасига икки ва ундан кўпроқ марта ўтказиш учун реал шароит вужудга келди.

Молия бозорида турли суғурта компаниялари борган сари фаол иш олиб бормоқда. Республиканинг собиқ Давлат суғурта бошқармаси қайта тузилди, унинг вазифалари анча ўзгартирилди. Акциядорлик жамиятлари сифатида иш олиб борувчи қирқдан ортиқ давлатга қарашли бўлмаган суғурта компанияси тузилди. Таваккалига қилинадиган ишларни сиёсий ва тижорат жиҳатдан суғурталаш, банк ва биржа операцияларини суғурталаш жараёни бошланди.

Жаҳон тажрибасидан кўриниб турганидек, бозорга ўтиш шароитида меҳнат ресурсларини иш билан таъминлаш муаммоси, ишсизликнинг ўсиши кучайди. Ишсизлик муаммоси макроиқтисодий тартибга солиш чоралари тизимида ҳамда иқтисодий тараққий этган бозор структураси шаклланган мамлакатларнинг бутун иқтисодий сиёсатида энг асосий муаммолардан биридир. Иқтисодий ишлаб чиқариш суств кечаётган, иқтисодий тизимларни ўзгартиришнинг дастлабки босқичларига хос кенг ва оммавий хусусийлаштириш амалга оширилаётган шароитда, малакасиз кишиларгина эмас, балки оммавий ва ноёб ихтисосга эга ходимларга ҳам талаб вақтинча чекланиши туфайли улар ишсизлар тоифасига ўтиб қолиши хавфи таҳдид солган бир пайтда бу муаммонинг аҳамияти айниқса ортади.

Бундай шароитда мукаммал меҳнат бозорини шакллантириш, ишга жойлашишга муҳтож бўлган шахсларни ва мавжуд бўш иш жойларини тўла ҳисобга олиш ғоят муҳим аҳамият касб этади. Республика қишлоқларида аҳолининг йиллик ўсиши 2 фоиздан кўпроқни ташкил этмоқда. Кичик шаҳарлар ва шаҳар типигаги посёлкаларда иқтисодиётнинг ишчи кучи ортиқча бўлган айрим тармоқларида яширин ишсизлик амалда мавжуд. Демографияда вужудга келган шундай бир вазиятда иш билан таъминлаш ва кадрлар тайёрлаш хизматларини ташкил этиш тизимига катта эътибор бермоқдамиз. Иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида ишсизлар сонининг

қўпайишига йўл қўймаслик асосий вазифалардан бири эди. Буни биз бажаришга муваффақ бўлдик.

Бунинг учун республикада 240 дан ортиқ меҳнат биржасини ўз ичига олувчи катта тармоқ тузилди. Республиканинг ҳар бир тумани ана шундай биржага эга. Ишсизларни рўйхатга олиш, уларнинг касбини ўзгартириш механизми яратилди, ишсизлик бўйича нафақа тўлаш тизими йўлга қўйилди. Натижада расман рўйхатга олинган ишсизлар ҳозирги вақтда меҳнат ресурсларининг бир фоизидан камроғини ташкил этмоқда. Республикамиз шароитида бу ислоҳотлар биринчи босқичининг ғоят улкан натижасидир.

Шундай қилиб, ислоҳотларнинг биринчи босқичи натижасида зарур бозор инфраструктурасининг асосий қирралари шакллантирилди. Бу инфраструктура республикада вужудга келаётган умуммиллий ва минтақавий бозорларнинг ишлашини, қолаверса, давлатлараро иқтисодий муносабатларнинг тартибга солинишини таъминлайди.

1.7. ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ ВА ЖАҲОН ИҚТИСОДИЙ ҲАМЖАМИЯТИГА ҚЎШИЛИШ

Ўзбекистон иқтисодиётининг, бир неча ўн йиллар давомида бўлгани каби ташқи дунёдан ажралиб қолиши ҳолларига барҳам берилганлиги, мустақил ташқи иқтисодий йўл шакллантирилиб, амалга оширилганлиги иқтисодий ислоҳотлар биринчи босқичининг энг муҳим натижаси бўлди.

Мустақиллик йиллари очиқ иқтисодиёт пойдеворини вужудга келтириш учун зарур сиёсий, ҳуқуқий ва ташкилий негизларни яратиш йиллари бўлди. Тоталитар тузум тугатилиши билан Иттифоқнинг ташқи савдодаги давлат яккаҳокимлиги ва шу билан бирга ташқи алоқаларни тартибга солувчи ҳуқуқий нормалар, экспорт ва импортни бир марказдан шакллантирувчи умумиттифоқ тизими, валюта ресурсларининг умумиттифоқ даражасида қайта тақсимланиши тартиби барҳам топди.

Умумиттифоқ ташқи савдо ва ташқи иқтисодий тузилмалари парчаланиб кетганлиги сабабли республикада бундай тузилмалар амалда мавжуд эмас эди. Жаҳон

бозоридаги аҳвол ва унинг талаб-эҳтиёжлари соҳасидаги билимларимиз ҳам заиф эди, ташқи савдо маҳоратини эгаллаб олган малакали мутахассислар мутлақо етишмасди. Шулар сабабли дастлабки пайтларда ташқи сиёсатни ўтказишда бир қанча қийинчиликларга дуч келинди. Маҳсулотни экспорт қилиш ҳажми камайди, валюта тушумлари қисқарди, ўзбекистонлик экспортчилар анъанавий бозорлардан суриб чиқарилди. Собиқ Иттифоқ республикалари ўз маҳсулотини жаҳон бозорига тартибсиз равишда кўплаб чиқара бошлаганлиги оқибатида 1992 йилда пахта толаси, олтин, рангли металллар, нефть ва бошқа хом ашё ресурсларининг жаҳон нархлари жуда пасайиб кетди.

Вужудга келган вазият ташқи иқтисодий комплексни бошқаришнинг ўзига хос тизимини зудлик билан шакллантиришни, ташқи алоқаларни йўлга қўйиш борасида ўз қоидаларимизни ишлаб чиқишни, Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодий тизимига қўшилиш йўллари мустақил равишда белгилашни тақозо этди. Бу эса маъмурий чеклашларни кескин қисқартирди ва уларни умум қабул қилинган халқаро метёрлар ва қоидалар, ташқи савдонинг бошқаришнинг бозор воситалари билан алмаштириб, ташқи иқтисодий фаолиятни аста-секин эркинлаштиришни долзарб вазифа қилиб қўйди.

Мустақиллик йилларида ташқи сиёсатимизни йўлга қўйишнинг асосий тамойиллари ишлаб чиқилди ва изчил амалга оширилди. Бу тамойиллар, аввало, Ўзбекистоннинг ўз ташқи сиёсатини тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик негизида қуришга интилаётганлигидан келиб чиқади. Биз бирон-бир давлатнинг таъсир доирасига кирмаймиз, деган қоидага қатъий амал қилиб келмоқдамиз ва бундан буён ҳам ўз миллий-давлат манфаатларимизга асосланиб, мафжуравий қарашлардан қатъи назар, дунёнинг барча мамлакатлари билан ўзаро муносабатларни мустақил белгилайверишга аҳд қилганмиз. Биз ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама шартнома муносабатларида ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш, халқаро иқтисодий иттифоқлар доирасидаги ҳамкорликни чуқурлаштириш қоида-сига изчиллик билан амал қилиб келмоқдамиз. Мустақиллик даврида Ўзбекистон мана шу

иттифоқларга кириб, уларнинг ишларида фаол қатнаша бошлади.

Ўзбекистон суверен давлат сифатида очиқ иқтисодиётни вужудга келтириш соҳасида фаол иш олиб бормоқда. Мамлакатнинг жаҳон хўжалик алоқаларида, халқаро меҳнат тақсимотида кенг миқёсда иштирок этиши очиқ турдаги иқтисодиётни барпо этишнинг асосидир. Биз иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантириш тadbирларини изчиллик билан амалга оширмоқдамиз. Бунда бозор иқтисодиёти — эркин иқтисодиёт эканлиги, у очиқ тусда бўлиб, яккаланиш ва биқиқлик унга ёт эканлигидан иборат ҳақиқатга асосланиб иш тутмоқдамиз. Шу боис, иқтисодиётимизнинг келажаги унинг жаҳон хўжалигига қўшилишига боғлиқдир.

Ўзбекистон Конституциясида мамлакатимиз халқаро муносабатларнинг мустақил субъекти тарзида ташқи сиёсатни ўз манфаатларини кўзлаб белгилаши, халқаро ташкилотларга, ялпи хавфсизлик тизимларига, давлатлараро тузилмаларга кириш ҳуқуқига эга эканлиги мустаҳкамлаб қўйилган. Бу республикаимиз ҳақиқий суверенитетини ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш йўлидаги муҳим қадамлардан бири бўлганлиги тасодифий ҳол эмас.

Буларнинг бари, ўз навбатида, эришилган ютуқларни амалий тарзда мустаҳкамлаб келди. Ҳозир Ўзбекистонни дунёдаги 150 тадан ортиқ давлат тан олди. Улардан 74 таси билан дипломатия муносабатлари ўрнатилди. Ўзбекистон пойтахтида 30 дан ортиқ мамлакатнинг, шу жумладан буюклиги эътироф этилган АҚШ, Япония, Германия, Буюк Британия, Франция ва Хитой каби давлатларнинг элчихоналари ишлаб турибди. Ҳозир дунёнинг 20 дан ортиқ давлатида (АҚШ, Германия, Франция, Туркия, Ҳиндистон, Россия ва бошқаларда) республикаимизнинг дипломатия элчихоналари иш бошлади.

Ўзбекистон Республикаси кўп томонлама халқаро иқтисодий ҳамкорлик ташкилотлари фаолиятида қатнашмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг иқтисодий муассасалари, Жаҳон банки, Халқаро Валюта Фонди, Халқаро молия корпорацияси, Иқтисодий тараққиётга кўмаклашувчи ташкилот, Халқаро меҳнат ташкилоти, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти каби ва бошқа

обру-эйтиборли халқаро молиявий-иқтисодий ташкилотларга аъзо бўлиб кирди ҳамда уларда фаол сиёсат ўтказа бошлади.

Кўпгина халқаро ташкилотлар — БМТ, ХВФ, Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Европа Иттифоқи Комиссияси ва бошқа ташкилотлар республикада ўзларининг минтақавий ваколатхоналарини очди ва ўзбекистонлик шериклар билан фаол ҳамкорлик қилмоқда.

Халқаро Валюта Фонди мутахассислари иштирокида Ўзбекистон иқтисодиётини чуқур ислоҳ қилиш мақсадида мунтазам ўзгартишлар дастури ишлаб чиқилди ва мазкур дастурни амалга ошириш учун 74 миллион АҚШ доллари миқдорида дастлабки маблағ ажратилди. Ҳозирги вақтда республикага яна шунча миқдорда маблағ ажратилишига эришиш учун иш олиб борилмоқда. Тез орада Ўзбекистон учун мўлжалланган "Стенд-бай" дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш имкониятларини чамалаб кўришга киришилади.

Жаҳон банки билан биргаликда Ўзбекистонга миллий валютаминистр мустақамлаш, ташқи иқтисодий фаолиятни кенгайтириш ва тўлов балансини қўллаб-қувватлаш, иқтисодиётнинг таркибини ўзгартириш ва корхоналар даражасида ислохотларни амалга ошириш, давлат тасарруфидан чиқарилган корхоналарни ва янги вужудга келтирилган давлатга қарашли бўлмаган тузилмаларни хусусийлаштиришдан кейинги даврда қўллаб-қувватлаш ҳамда уларга кўмаклашиш учун 160 миллион АҚШ доллари миқдорида тикланиш қарзи бериш тўғрисидаги масала пухта ишлаб чиқилди ва битим имзоланди.

Халқаро Валюта Фонди, Жаҳон банки, Халқаро молия корпорацияси иштирокида ишлаб чиқилган ҳамда, жумладан, республикада кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга кўмаклашувчи бир қанча лойиҳалар, шунингдек иқтисодиётнинг энг манфаатли соҳаларидаги лойиҳаларни молиявий жиҳатдан таъминлаш дастури амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Марказий Осиё давлатлари билан биргаликда Туркия, Эрон ва Покистон томонидан тузилган Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо бўлиб кирди. Мазкур ташкилот доирасида республика халқаро транс-

порт йўллари биргаликда қуриш лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда фаол қатнашмоқда. Бу йўллар Ўзбекистонга денгиз портларига, мамлакатлараро транспорт тармоқларига, жаҳон товар ва капитал бозорларига чиқиш имконини беради.

1994 йилнинг июнь ойида Ўзбекистон Тарифлар ва савдо Бош Битими (ГАТТ)да кузатувчи мақомини олди. Бу ташкилот жаҳон савдосининг ҳозирги тизимини бошқаришда марказий ўринни эгаллаб турибди. Ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг ГАТТ га тўла ҳуқуқли аъзо бўлиб қўшилиши тўғрисидаги масала ўрганиб чиқилмоқда. Агар бу масала ижобий ҳал этилса, республикамиз мазкур Битимнинг тўла ҳуқуқли иштирокчилари бўлмиш 111 та мамлакат билан савдо-сотиқ қилиш учун мустақкам ҳуқуқий асосларга ва имтиёзларга эга бўлади.

Мамлакатимиздаги иқтисодий ислохотлар дастурини қўллаб-қувватлаш ва амалга ошириш учун халқаро ташкилотлар ва қарз берувчи 21 та мамлакат томонидан Ўзбекистонга кенг миқёсда техникавий ёрдам кўрсатилмоқда. Бу ёрдам 1993—1994 йилларнинг ўзида салкам 75 миллион АҚШ долларига тенг бўлди. Мазкур техникавий ёрдам мутахассислар тайёрлашга, иқтисодиётни бошқариш ва бозорга ўтишни давлат йўли билан тартибга солиш тизимини такомиллаштиришга, иш кучини ривожлантиришга, энергетика ва транспорт тизимини такомиллаштиришга, соғлиқни сақлаш, дори-дармон билан таъминлаш ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги техникавий ҳамда инсонпарварлик ёрдамига, молия, солиқ ва банк тизимларини мустаҳкамлашга, иқтисодиётнинг турли соҳаларини компьютерлаштиришга йўналтирилди.

Бундан ташқари, техникавий ёрдам тарзида ажратиладётган маблағлардан хусусий секторга, ишлаб чиқаришни хусусийлаштириш ва қайта қуришга, бухгалтерия ҳисобкитоби тизимини қайта ташкил этишга, аҳолини ижтимоий ҳимоялашни такомиллаштиришга доир қонун лойиҳаларини тайёрлашга кўмаклашиш ҳамда республикамиз ва халқимиз учун бениҳоя муҳим аҳамиятга молик бўлган бошқа вазифаларни амалга ошириш йўлида фойдаланиш кўзда тутилмоқда.

Шуни айтиш керакки, Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлиги ҳам узоқ муддатли, ҳам қисқа муддатли аҳамиятга эга бўлган энг муҳим вазифаларни бирга қўшиш мақсадларидан келиб чиқиб амалга оширилди ва келгусида ҳам шундай бўлиб қолади.

Биринчидан, жаҳон иқтисодиётига қўшилишдан иборат бўлган стратегик интеграцион вазифа — Ўзбекистондаги барча хўжалик субъектларининг ташқи дунё билан ўзаро алоқалари учун тенг ҳуқуқли ва миллий манфаатларга мос келадиган шарт-шароитлар яратиш асосида халқаро валюта-молия ва савдо механизмларига бевосита қўшилиш назарда тутилади.

Иккинчидан, республиканинг жорий муаммоларини ҳал этишга бевосита кўмаклашиш, мавжуд халқаро тажриба асосида, юқорида санаб ўтилган муассасалардан молиявий, техникавий ёрдам ва маслаҳат олиш йўли билан ўтказилаётган ислоҳотларни қўллаб-қувватлаш кўзда тутилмоқда.

Ислоҳотларни амалга оширишнинг биринчи босқичида республиканинг замонавий ташқи иқтисодий комплексини мутлақо янгидан шакллантиришга, ташқи иқтисодий фаолиятни бошқаришнинг моҳият этибори билан янги механизмни вужудга келтиришга тўғри келди. Мустақилликнинг уч йилида Ўзбекистонда ташқи иқтисодий алоқаларни ислоҳ қилиш, аввало, ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан сезиларли равишда илгари силжиди.

Республикада ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланиши зарур бўлган барча муассасалар амалда янгидан барпо этилди. Ташқи иқтисодий алоқа вазирлиги, Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки, божхоналар хизмати ташкил этилди. Вазирлар Маҳкамасида, вазирликлар ва идораларда, корпорациялар, концернлар, уюшмаларда ва маҳаллий бошқарув идораларида тегишли ташқи иқтисодий бўлинмалар тузилди ва иш олиб бормоқда. Хорижий ҳамкорлар иштирокида республикада халқаро савдо-сотиқ маркази тузилмоқда. Биз дунёнинг бир қанча мамлакатларида савдо уйлари очдик. Ўзбекистон билан АҚШ, Буюк Британия, Германия ўртасида ҳамда республикамиз билан фаол ҳамкорлик қилишдан манфаатдор бўлган бошқа мамлакатлар ўртасида баҳамжиҳатлик асосида савдо-саноат палаталари барпо этилди.

Ислоҳот амалга оширила бошланган пайтдан буён ташқи иқтисодий алоқалар қатнашчиларининг таркиби ва тузилиши ўзгарди. Республиканинг икки мингтадан кўпроқ хўжалик субъекти, шу жумладан уюшмалар, концернлар, кичик ва хусусий корхоналар ташқи бозорга чиқиш ҳуқуқини олди.

Ташқи савдо билан бир қаторда ташқи иқтисодий ҳамкорликнинг бошқа шакллари ҳам сезиларли даражада кучайиб бормоқда. Республикада хорижий сармоялар иштирокида фаолият юритаётган корхоналар тобора кўпаймоқда. Ҳозирги вақтда республика ҳудудида рўйхатдан ўтказилган хорижий сармоя иштирокидаги корхоналар 1450 тадан ошди, нуқул хорижий сармоя билан ишловчи корхоналар 110 тага етди. 1995 йилнинг бошида Ўзбекистонда дунёнинг 25 мамлакатига қарашли хорижий фирма, банк ва компанияларнинг 166 та ваколатхонаси ишлаб турди. Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки дунёнинг 80 та йирик банкида вакиллик ҳисобини очган.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида ташқи алоқаларни кенгайтириш, республиканинг экспорт имкониятларини ривожлантиришни рағбатлантириш мақсадида бутун ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш учун ҳуқуқий негизларни яратиб берган асосий қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Президент Фармонлари ва ҳукумат қарорлари чиқди. Булар, аввало, "Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида", "Чет эл инвестициялари ва хорижий сармоядорлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида"ги қонунлар ҳамда бошқа қонуний ва меъёрий ҳужжатлар бўлиб, улар ташқи иқтисодий алоқаларни амалга ошириш, ташқи иқтисодий фаолият соҳасида халқаро шартномалар тузиш ва уларни бажариш учун асосий шарт-шароитни яратишга имкон берди. Республиканинг иқтисодий манфаатларини, Ўзбекистоннинг хориждаги юридик шахслар ва фуқароларини ҳимоя қилишни таъминлашга, республика ҳудудида ажнабий сармоядорлар фаолияти учун ҳуқуқий кафолатларни белгилаб беришга имконият яратди.

Ташқи савдо алоқаларини кенгайтиришни рағбатлантириш мақсадида бир талай имтиёзлар жорий этилди. Аввало, товарларни импорт қилиш учун божхона тўловлари бскор қилинди. Ўз маҳсулотини экспорт қилиш учун божхона тўловлари анча камайтирилди, қўшма

корхоналар маҳсулотини экспорт қилиш учун эса божхона тўловлари олинмайдиган бўлди. Валюта тушумидан солиқ олиш ўрнига унинг 30 фоиздан иборат қисмини республика Марказий банкига мажбурий сотиш жорий этилди. Корхоналарнинг экспортдан олинган валюта тушумларини моддий базани ва экспорт имкониятини кенгайтиришга сарфлашдан манфаатдорлигини ошириш учун кўпгина корхоналар валюта тушумининг бир қисмини мажбурий сотилишдан озод этилди.

Хорижий сармоя иштирокида корхоналар барпо этиш, ташқи иқтисодий фаолият қатнашчиларини рўйхатдан ўтказиш ва четга чиқариладиган маҳсулот учун рухсатнома (лицензия) бериш тартиби анчагина соддалаштирилди. Рухсатнома асосида четга чиқариладиган маҳсулотлар турларининг сони 1994 йилнинг ўзида 74 тадан 11 тагача камайтирилди. Буларнинг барчаси ташқи иқтисодий фаолиятни кучайтиришга, экспорт ва импорт таркибини яхшилашга ижобий таъсир қилди.

Ислохотларнинг биринчи босқичида ташқи савдо икки йўналиш бўйлаб: МДҲ мамлакатлари билан ҳукуматлараро битимлар асосида ва хорижий мамлакатлар билан эркин муомаладаги валютада ҳисоб-китоб қилиш асосида амалга оширилди. Бундан ташқари, бсвосита ташқи иқтисодий кооперация алоқалари ўрнатилиши рағбатлантирилди.

Жами ташқи савдо обороти 1993 йилги даражага нисбатан 1994 йилда бирмунча ошиб, 5053,3 миллион АҚШ долларини ташкил этди. Шу жумладан МДҲ мамлакатлари билан савдо 2919,7 миллион доллар ва хорижий мамлакатлар билан савдо 2133,6 миллион долларни ташкил қилди. Жами ташқи савдо оборотида хорижий мамлакатлар билан савдо-сотиқнинг улуши анчагина кўпайди.

Агар 1992 йилда хорижий мамлакатларга 870 миллион АҚШ доллари миқдорида маҳсулот экспорт қилинган бўлса, 1993 йилда бу кўрсаткич 920 миллион АҚШ доллари, 1994 йилда эса 1 миллиарддан зиёд АҚШ доллари миқдорига етди.

Ҳозир аъъанавий шериклар — МДҲ мамлакатларидан ташқари экспортнинг анчагина қисми Туркия, Бельгия, Буюк Британия, Франция, Голландия, Польша, Корея Республикаси, Индонезия, Малайзия каби мамлакатларга тўғри келади.

Биз Марказий Осиё давлатларининг кўп томонлама алоқалари ва яқин ҳамкорлигини мустақамлаш ва ривожлантиришга биринчи даражали аҳамият беряпмиз. Дарҳақиқат, Марказий Осиёдаги қардош халқлар муштарак тарихи, маданий анъаналари бирлиги, турмуш уклади, руҳиёти ва бошқа кўп жиҳатлари бир-бирига ўхшашлиги билан туғишганлардек бўлиб кетганлар. Марказий Осиё давлатларидаги ҳозирги кунги сиёсий, иқтисодий, маданий, экологик муаммолар ҳам кўп жиҳатдан бир хилдир. Мазкур республикаларнинг иқтисодиёти бир-бири билан туташиб кетган ва улар бир-бирига таъсир ўтказиб турибди.

Вужудга келган шароитга асосланиб, Қозоғистон Президенти Н. Назарбоев билан 1994 йил 10 январь куни Тошкентда бўлган учрашувда Ўзбекистон ва Қозоғистон ўртасида ягона иқтисодий маконни вужудга келтириш тўғрисида шартнома имзоланди. Фан, маориф, маданият, соғлиқни сақлаш, саноатчилик ва спорт соҳасидаги ҳамкорликни кучайтириш тўғрисидаги ҳукуматлараро битимлар ҳам имзоланди. Юқорида қайд этилган шартнома Ўзбекистон билан Қозоғистон ўртасида товарлар, хизматлар, капиталлар, иш кучининг эркин ҳаракатланишини, баҳамжиҳат кредит-ҳисоб-китоб, бюджет, солиқ, нарх, божхона ва валюта сиёсатини ўтказишни кўзда тутди. Бишкекдаги учрашувда Қирғизистон ҳам бу шартномага қўшилганлиги Марказий Осиё минтақасидаги ўзаро яқинлашув жараёнлари чуқурлашувида янада катта истиқболлар очди.

Уч давлат ўртасида ягона иқтисодий макон тўғрисида тузилган шартнома самара бера бошлади. Алмати шаҳрида битимда қатнашувчи мамлакатларнинг вакилларидаан иборат Давлатлараро ижроия қўмитаси тузилди. Тошкентда минтақа банк маркази иш бошлади. Саноатни интеграциялаштирадиган дастур ишлаб чиқилди. Ҳозир шу дастур асосида бутун Марказий Осиё минтақаси муҳтож бўлган маҳсулотни ишлаб чиқарадиган, биргаликда сармоя сарфланадиган аниқ объектлар белгилаб олинмоқда.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирган мамлакатлар билан бевосита ва кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш ташқи сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан биридир. Ўзбекистон Ҳамдўстлик ғоясини қўллаб-қувватлади, унинг муассислари қаторига кирди, яқинлашув ва кооперация алоқаларини мустақамлаш соҳасидаги

ишларни жонбозлик билан амалга ошироқда. Ўзбекистон Иқтисодий Ҳамдўстлик муассасалари — Давлатлараро иқтисодий қўмита, Давлатлараро банк ва бошқа муассасаларни шакллантиришда жуда фаол иштирок этмоқда. Ҳамдўстлик доирасида Россия, Украина, Беларусь, Молдова ва МДҲдаги бошқа мамлакатлар билан икки томонлама ташқи сиёсий, савдо-иқтисодий ва бошқа шартномалар ҳамда битимлар имзоланди, бу ҳужжатлар чамбарчас ўзаро манфаатли ҳамкорликнинг мустаҳкам негизини вужудга келтиради.

МДҲ мамлакатлари билан иқтисодий муносабатларнинг таркиби ва шакли тубдан ўзгариб бормоқда. Ўзбекистоннинг марқиси тобора мустаҳкамланмоқда. МДҲдаги кўпгина мамлакатлар билан савдо-тўлов соҳасида Ўзбекистон ижобий сальдога эгадир.

1994 йилда ҳукуматлараро битимларга биноан Ўзбекистоннинг МДҲ мамлакатлари билан товар обороти 1,8 миллиард долларни ёки МДҲ мамлакатлари билан умумий товар оборотининг 63,0 фоизини ташкил этди. Бир неча юз миллион долларга жуда муҳим маҳсулотлар, жумладан, нефть, авиация керосини, металл прокати, ёғоч-тахта, спирт, озиқ-овқат ва бошқа товарлар келтирилди. Ўз навбатида, Ўзбекистон салкам бир миллиард долларлик маҳсулот етказиб берди. МДҲ мамлакатлари билан маҳсулот келтириш-чиқариш сальдоси Ўзбекистон фойдасига 142 миллион доллардан кўпроқ маблағни ташкил этди.

Нефть чиқариш икки баробардан зиёд ошганлиги, нефтни қайта ишлаш маҳсулотлари кўпайганлиги, экин майдони кенгайтирилиб, дон етиштириш кўпайганлиги туфайли республиканинг шу маҳсулотлар бўйича МДҲ мамлакатларига ва хорижий давлатларга қарамлиги анча қисқарди. Республиканинг ташқи омилларга боғлиқ бўлмаслиги кучаймоқда. Бу эса иқтисодиётни барқарорлаштириш ва бозор муносабатларига ўтиш соҳасидаги ички сиёсатни янада самаралироқ юритиш имконини бермоқда.

Айни вақтда Ўзбекистоннинг МДҲдаги бошқа давлатлар, аввало Россия билан муносабатлари у ўзаро манфаатли сиёсат юргизаётганлигини яққол намоён этмоқда, республиканинг МДҲ мамлакатлари билан самарали ҳамкорликка, халқларимиз ўртасида вужудга келган кўп

томонлама иқтисодий, маданий, илмий ва инсоний алоқаларни янгича асосда мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга тайёрлигини тасдиқламоқда.

Биз ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантиришда иқтисодиётимизга хорижий сармояларни кенг жалб этиш учун қулай шароит яратишга жуда катта аҳамият бермоқдамиз.

Хорижий сармояларни жалб этиш тадбирларини амалга оширишда қуйидаги тамойилларга асосландик:

биринчидан, ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш соҳасида аниқ мақсадни кўзлаб сиёсат юритиш;

иккинчидан, республика иқтисодиётига бевосита капитал маблағни кенг жалб этишни таъминлайдиган ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шарт-шароитларни тобора такомиллаштириш;

учинчидан, республикага жаҳон даражасидаги технологияни етказиб бераётган, халқ ҳўжалигининг замонавий таркибини вужудга келтиришга кўмаклашаётган хорижий сармоядорларга нисбатан эшикларни очиб қўйиш сиёсатини изчиллик билан ўтказиш;

тўртинчидан, маблағларни республика мустақиллигини таъминлайдиган ва рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган энг муҳим устувор йўналишларда жамлаш.

Янги муассасаларни барпо этиш борасида хорижий сармояларни жалб этиш учун зарур бўлган ташкилот ва муассасалар тузиш бўйича бир қанча тадбирлар амалга оширилди. Таваккалчилик ишлари йўлида сиёсий ва тижорат хатарлари келтирадиган зарарни қоплайдиган "Ўзбекинвест" миллий суғурта компанияси тузилди. "Ўзбекинвест", Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки ва Америка "ALG,inc" молия гуруҳи томонидан Лондонда туриб ишлайдиган ва таваккалчиликда сиёсий шароит туфайли кўриладиган зарар қопланишини кафолатлайдиган ҳамда Тошкентда туриб ишлайдиган ва тижорат таваккалчилигини кафолатлайдиган қўшма суғурта компаниялари ташкил қилинди. Европа тикланиш ва тараққиёт банки билан биргаликда республикада лойиҳалар тайёрловчи гуруҳ ишлай бошлади. Бу гуруҳ шу банк йўли билан ажратилган 60 миллион доллар инвестиция

кредитини жадал ўзлаштириш мақсадида инвестиция лойиҳалари учун техникавий-иқтисодий асосларни тайёрлашга кўмаклашади.

Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида БМТ (ЮНИДО) билан биргаликдаги техникавий ёрдам лойиҳаси доирасида Инвестицияларга кўмаклашиш хизмати ташкил этилди. Бу муассаса хорижий сармоядорларга инвестиция таклифлари тайёрлашда ёрдам беради.

Давлат мулк қўмитаси ҳузурида Кўчмас мулк ва хорижий инвестициялар агентлиги ташкил этилди, у хусусийлаштириш жараёнига хорижий сармоядорларни жалб этишга кўмаклашмоғи лозим.

Халқаро молия корпорацияси ва Голландиянинг "ABN-AMRO банки" билан биргаликда қўшма банк тузилмоқда. Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки Халқаро молия корпорацияси, Европа тикланиш ва тараққиёт банки ва Мейбанк (Малайзия) билан биргаликда қўшма лизинг компаниясини барпо этмоқда.

Республикада хорижий инвестицияларни жалб этиш учун имтиёзларнинг кенг тизими вужудга келтирилган, хорижий сармоядорлар учун имтиёзли солиқ жорий этилган. "Иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, хусусий мулк манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш ва тадбиркорликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармонга биноан халқ истеъмол моллари ишлаб чиқаришга ихтисослашган қўшма корхоналарни рўйхатга олинган пайтдан бошлаб беш йил муддатга хорижий валютадаги тушумдан солиқ тўлашдан ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига валютани мажбурий сотишдан озод қилиш кўзда тутилган.

Амалдаги имтиёзлар ва рағбатлантириш омиллари тизимида:

— ишлаб чиқариши ҳажмида товарлар (ишлар, хизматлар) экспорти камида 30 фоизни ташкил этадиган корхоналарга, мулкчилик шаклларида қатъи назар, фойда солиғини амалдаги ставкалардан икки баравар камроқ тўлаш ҳуқуқини бериш;

— Республика давлат инвестиция дастурига киритилган лойиҳалар бўйича солиқлар тўлашдан беш йил муддатга озод этиш;

— хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар даромадинишг ишлаб чиқаришни кенгайтиришга ва технологияни янгилашга сарфланадиган қисмидан солиқ олмаслик;

— ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотни рухсатномасиз бемалол четга олиб кетиш;

— Ўзбекистон ҳудудида қўшма корхоналарнинг ва фақат хорижий сармоя билан ишлайдиган корхоналарнинг устав фондига ҳисса қўшиш учун мол-мулкни четдан бож тўловларисиз олиб кириш;

— жисмоний ва юридик шахсларнинг, жумладан, аж-набийларнинг давлат мулкни хусусийлаштириш жараёнида, шу жумладан кўчмас мулкнинг кенг миқёсда сотилишида бемалол иштирок этишларини таъминлаш;

— инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун ер участкаларидан фойдаланиш ва уларни тасарруф этиш ҳуқуқини танлов асосида сотиб олиш кўзда тутилган.

Хорижий инвестициялар тўғрисидаги қонунга мувофиқ ажнабий ҳамкорлар учун уларнинг мол-мулкларини давлат ихтиёрига олиш ва мусодара қилишдан халос этиш учун кафолатлар белгилаб қўйилган. Уларнинг ўз фаолияти натижасида олган фойдасини ва бошқа пулларни чет элларга ўтказишларига, олинган фойдани республика ҳудудида қайта инвестиция тарзида ишлатиш, республика банкларида счётга ва унда ҳар қандай валютада чекланмаган миқдорда маблағга эга бўлиш имконияти кафолатланади.

Хорижий сармоядорларга нисбатан инвестициялар амалга оширилган пайтда амалда бўлган қонун нормалари 10 йил мобайнида қўлланилиши кўзда тутилган қонун ҳужжатлари ўзгартирилмаслигига ишончли кафолатлар мавжуд.

Шундай қилиб, вужудга келтирилган ҳуқуқий меъёрлар хорижий ҳамкорларнинг кенг инвестиция фаолияти учун қулай шароитларни яратиб, уларнинг ҳуқуқларини ва сарфлаган сармоясини ҳимоя қилади.

Ўзбекистон инвестицияларни ўзаро ҳимоя қилиш тўғрисида Германия, Туркия, Миср, Индонезия, Малайзия, Покистон, Финляндия, Корея, АҚШ, Франция билан битимлар имзолади, бошқа бир қанча мамлакатлар билан ҳам мана шундай битимлар тузишга ҳозирлик кўрилмақда.

Ўзбекистон ҳукумати Канада, Хитой Халқ Республикаси, Туркия, Голландия, Германия, Швейцариянинг банклари ва фирмалари билан 1,5 миллиард АҚШ доллариға яқин суммада ҳукуматлараро 32 та йирик кредит битими тузди ва ҳозир бу битимлар амал қилмоқда.

1994 йил мобайнида республикаға 640 миллион АҚШ доллари миқдорида инвестиция кредитлари бериш тўғрисида халқаро молия муассасалари ва хорижий сармоядорлар билан тузилган битимлар амал қила бошлади, шундан салкам 300 миллион доллари аниқ объектларни кредитлаш тарзида расмийлаштирилди. Чунончи, Тошкентда Халқаро савдо-кўргазма комплекси, Хоразм вилоятида қанд-шакар заводи қурила бошлади, Американинг "Ньюмонт-Майнинг" компанияси билан биргаликда қурилаётган олтин қазиб оладиган қўшма корхона иншоотлари битай деб қолди.

Хорижий ҳамкорлар иштироки билан республикада "Ўздэуавто" ва "Ўздэуэлектроникс" (Корея Республикаси), "Ўзиталмотор" (Италия), "ЎзБАТ" (Буюк Британия) ҳиссадорлик бирлашмалари, Хоразм Ҳиссадорлик ишлаб чиқариш бирлашмаси (Германиянинг "Мерседесс-Бенц" фирмаси билан биргаликда), тўқимачилик корхоналари сингари ва бошқа қўшма ишлаб чиқаришларни барпо этишга оид лойиҳалар амалга оширила бошлади. Германия ва Корея Республикасининг фирмалари иштирокида республиканинг телефон тармоғини замонавий усулда янгилашга киришилди.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олишга интилмоқда. Эшикларимиз дунё учун очиқ ва дунё эшиклари ҳам биз учун очиқ бўлишига ҳаракат қиляпмиз.

1.8. ИШОНЧЛИ ИЖТИМОЙ КАФОЛАТЛАРНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИ

Биз туб иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишга киришар эканмиз, бозор муносабатларига асосланган иқтисодиётни барпо этиш қуруқ мақсад эмас, деган аниқ-равшан хулосага келганмиз. Барча ислоҳотларнинг — иқтисодий, демократик, сиёсий ислоҳотларнинг

асл мақсади инсонга муносиб турмуш ва фаолият шароитларини ўзгартиришда келтиришдан иборат.

Аҳолининг энг ҳимоясиз ва муҳтож табақаларини ўз вақтида қўллаб-қувватлаш эса, ўз навбатида, ислохотларни муваффақиятли ўтказишнинг гаровидир, бошланган ўзгариш ва покланиш жараёни орқага қайтишига йўл бермайдиган ижтимоий таянчдир.

Бозор муносабатларига қийинчиликларсиз ва ижтимоий зиддиятларсиз, силлиққина ўтиб бўлмаслигини бошқа мамлакатларнинг тажрибаси кўрсатиб турибди. Шу сабабли бозор механизмини жорий этишдан аввал одамларни ижтимоий ҳимоялаш бўйича кучли эҳтиёт чора-тадбирлари олдиндан кўриб қўйилиши объектив заруратдир.

Бозор муносабатларига ўтишнинг илк даврида биз бутун аҳолини олдиндан ижтимоий ҳимоялаш йўлидан бордик. Шу қоидага амал қилиб, ҳукуматимиз вазиятни назорат қилиш ва ижтимоий соҳани мустаҳкамлаш юзасидан зарур чора-тадбирларни кўриб қўйди. Бу чора-тадбирлар одамларнинг турмуш даражаси кескин пасайиб кетишининг олдини олишда муҳим роль ўйнади, республикада осойишталик ва барқарорликни сақлаш омили бўлди.

Иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида ишлаб чиқилган ва ўтказилган ижтимоий сиёсат кўзланган мақсадни тўла-тўқис рўёбга чиқарди, деб ишонч билан айтиш мумкин.

Биз бозор муносабатларига яқинлашган сайин ижтимоий сиёсатнинг устувор йўналишлари, аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш чоралари ҳамда воситалари ўзгариб бориши керак, деган муҳим сабоқ чиқариб олдик. Ислохотлар бошланғич босқичининг ҳар бир аниқ даврига мослаб ижтимоий ҳимоялашга оид чора-тадбирларнинг тегишли тизими ҳам яратилди. Бошқача айтганда, ижтимоий кўникиш чора-тадбирларини ўзгариб бораётган иқтисодий шароитларга мослаштиришнинг ўзига хос воситаси яратиб қўйилди.

Бу мақсадга эришмоқ учун давлат йўли билан бошқаришнинг кўпдан-кўп усуллари ва услубларидан фойдаланилди. Жумладан, миқдори мунтазам ўзгартириб турилган иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар, турли на-

фақалар, компенсация тўловлари тарзидаги бевосита пул тўловлари ҳам, имтиёзлар ва турли дотациялар тарзидаги бавосита тўловлар ҳам кенг қўлланилди. Масалан, энг кам иш ҳақи ва пенсиялардан солиқ олинмайдиган бўлди. Корхоналарнинг ўз ходимларига ижтимоий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги харажатларидан бир қисми бюджет маблағлари ҳисобидан қопланиб турди. Кенг истеъмол моллари ва хизматларнинг кўпгина турлари нархларидаги тафовутларнинг ўрни қолланди. Айни вақтда қўшимча ижтимоий имтиёзларнинг бутун бир мажмуи: бошланғич синфлар ўқувчилари ва ёлғиз пенсионерлар учун бепул нонушталар, 2 ёшгача бўлган болалар учун бепул овқат, барча мактаб ўқувчилари ва студентлар учун овқатнинг арзонлаштирилиши каби, имтиёзлар амал қилиб турди. Кўпгина тоифадаги фуқароларга турар-жойи шахсий мулк қилиб бепул берилди, баъзи турдаги коммунал хизматлар ҳақини тўлашда енгилликлар жорий этилди ва ҳоказо.

Иқтисодий аҳвол мураккаб бўлишига қарамай, моддий ва молиявий имкониятлар чекланган шароитда ҳам доимо ижтимоий аҳамиятга лойиқ бўлган энг муҳим вазифаларни ҳал этиш учун зарур воситалар қидириб топилди. Ислоҳотларнинг бутун биринчи босқичи давомида ижтимоий ҳимоялаш харажатлари республика бюджетининг салкам учдан бир қисмини ташкил этди. Шундай қилиб, қайта тақсимлаш воситаси кенг кўламда ишга солинди, шу туфайли ижтимоий чора-тадбирларни амалга ошириш учун зарур воситаларни сафарбар этиш имконияти вужудга келди.

Ислоҳотларнинг биринчи босқичида орттирилган тажриба асосида инсон ва оила ҳаётининг барча соҳаларини таъминлашга қаратилган ва бир-бирини тўлдирувчи чора-тадбирларнинг бутун бир тизими шаклланди. Бозор муносабатларини қарор топтиришнинг мураккаб даврларида кенг қўлланилган чора-тадбирлар ўз зиммасига юкланган вазифага ва пировард самарага кўра шартли равишда алоҳида йирик йўналишларни ташкил қилади. Зотан, мазкур йўналишлар доирасида ижтимоий қўллаб-қувватлаш шакллари ва воситаларини такомиллаштириш жараёни тинимсиз давом этди.

Нархлар эркинлаштирилиши ва пулнинг қадрсизланиш даражаси ортиб бориши муносабати билан даромадлар-

нинг энг кам ва ўртача даражасини мунтазам ошириш ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари тизимидаги энг устуни йўналишлардан бири бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади. Бу йўналиш аҳолининг истисносиз барча табақаларини қамраб олди ва ислохотларнинг биринчи босқичи давомида кенг миқёсда қўлланилди. Бунда биз даромадлар нисбатини ўзгартиришга ўзимизга хос ёндашувни ишлаб чиқдик. Бошқа мамлакатлардан фарқли ўлароқ, Ўзбекистонда даромадлар нисбатини ўзгартириш иш ҳақи, пенсиялар, стипендияларнинг, жамғарма банкларидagi аҳоли омонатлари ставкаларининг энг оз миқдорларини бир вақтнинг ўзida марказлаштирилган тарзда қайта кўриб чиқиш йўли билан амалга оширилди.

1992—1994 йиллар мобайнида иш ҳақи ва пенсияларнинг энг кам миқдори бир неча бор оширилди, уларнинг миқдорлари бу даврда тегишли равишда 428 баравар ва 1230 баравар кўпайтирилди. Биз пенсионерларнинг ижтимоий аҳолини эътиборга олиб, энг кам пенсиянинг мутлақ миқдори иш ҳақининг энг кам миқдоридан ошиқроқ бўлиши йўлини муттасил ўтказиб келдик, зеро бу йўл ижтимоий адолат тамойилларига мос келар эди. Масалан, ҳозирги вақтда иш ҳақининг энг оз миқдори 150 сўм бўлгани ҳолда, қарилик пенсиясининг энг кам миқдори 430 сўмни ташкил этади, ногиронлик пенсияси эса бундан ҳам ортиқдир.

Энг кам иш ҳақи ва бошқа тўловлар одатда, олдиндан кўпайтириб келинди, нарх-наво ўзгариши билан боғлаб олиб борилди, бу эса аҳолининг тўлов қобилияти сақланиб қолишини таъминлади ва турмуш даражаси кескин пасайиб кетишига йўл қўймади.

Даромадлар нисбатини ўзгартириш орқали аҳолини ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари тизимида 1993 йилда жорий этилган янги Ягона тариф сеткаси катта аҳамиятга эга бўлди. Бу чора барча тоифадаги ходимларнинг меҳнат ҳақи миқдорларини тариф коэффициентлари орқали, энг кам иш ҳақи воситаси билан бевосита ўзаро боғлаш имконини берди. Шу тариқа биз энг кам иш ҳақини ошириш йўли билан аҳолининг ўртача иш ҳақини, пул даромадларини ҳам ўз-ўзидан кўтара бордик. Бу тизим турли тоифадаги ходимлар меҳнат ҳақи даражаси ўртасидаги энг мақбул нисбатларни таъминлади, иш

ҳақини бевосита сарфланган меҳнатнинг миқдори ва сифатига боғлиқ қилиб қўйди, аҳолининг даромадлари даражаларида асоссиз катта тафовут бўлишига ва аҳолининг ижтимоий жиҳатдан табақаланишига йўл бермади.

Республиканинг ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш ҳамда озиқ-овқат маҳсулотлари ва нооziқ-овқат моллари асосий турлари истеъмолини муайян даражада сақлаб туриш чора-тадбирлари кўрилганлиги аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялашнинг иккинчи энг муҳим йўналиши бўлди.

Биз нарх-навони эркинлаштириш соҳасида қўшниларимизга нисбатан бирмунча муътадил сиёсат ўтказганлигимиз истеъмол бозорини ҳимоя қилиш заруратини келтириб чиқарди. Ўзбекистон рубль минтақасида турган бир пайтда бунинг аҳамияти айниқса кучли бўлди. Аксарияти республика эҳтиёжлари учун валютага харид қилинган ун, ўсимлик мойи, қанд-шакар ва бошқа тақчил маҳсулотлар республика ташқарисига олиб чиқиб кетилиши ҳолларига дуч келдик.

Истеъмол бозори барбод бўлишига йўл қўймаслик учун биз ишлаб чиққан яхлит тизимда ҳаётий муҳим маҳсулотлар экспортини божхоналар орқали қатъий назорат қилиш ва юқори бож тўловлари жорий этиш билан бирга дастлабки босқичда истеъмол молларини сотиб олиш учун бир марта, сўнгра эса кўп марта ишлатиладиган купонларни муомалага киритиш, кундалик зарур товарларнинг чекланган турларини меъёрланган тарзда сотишни ташкил этиш кўзда тутилган эди. Бу тизим ўзини тўла-тўқис оқлади. У бозорни пишиқ-пухта ҳимоя қилибгина қолмай, савдо тармоғига барча зарур озиқ-овқат маҳсулотларини ва кундалик харид молларини мунтазам равишда чиқариб туришни таъминлаш, уларни истеъмол қилиш ҳажмларини камайтирмаслик имконини берди.

Ўтиш даври қанчалик мураккаб бўлмасин, бу тизим республиканинг барча аҳолисига ҳаётий муҳим маҳсулотларни истеъмол қилиш ва хизматлардан баҳраманд бўлиш соҳасида ишончли ижтимоий кафолатларни таъминлаб берди.

Бу тадбирлардан ташқари, 1992—1994 йилларда нон ва нон маҳсулотлари, гўшт ва гўшт маҳсулотлари, сут, қанд-шакар, ўсимлик мойи, кир совун, болаларга керакли айрим моллар, коммунал ва транспорт хизматлари учун дотациялар қисман сақлаб қолинди, шу туфайли даромад даражаси турлича бўлган оилалар бу маҳсулотлар ва хизматлардан бемалол баҳраманд бўлди. Ислохотларнинг дастлабки босқичида собиқ Иттифоқнинг кўпгина мамлакатларида аҳолининг асосий оммаси ёппасига қашшоқлашган бир пайтда биз кўрган тадбирлар зўр ижтимоий аҳамиятга эга бўлди ва одамларнинг ислохотларни амалга ошириш зарурлигига ишончини кучайтирган қудратли омил бўлиб хизмат қилди.

Айни вақтда республикадаги истеъмолчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилишнинг мутлақо янги тизимига ўтишга тайёргарлик ишлари олиб борилди. Янги тизимнинг моҳияти ички нархларни жаҳон нархлари даражасига тез тенглаштириб олиш ва аҳолининг даромадларини шунга мувофиқ равишда ошириш йўли билан ҳимоя чора-тадбирларини таъминлашдан иборат. Бу масалани ҳал этишда миллий валютани муомалага киритиш ва унинг ички алмашувини таъминлаш соҳасида амалга оширилган ташкилий ҳамда иқтисодий чора-тадбирларнинг аҳамияти айниқса катта эди.

Биз ички бозорни, халқимиз манфаатларини фақат бақувват миллий валютагина ҳимоя қилиши мумкин, деган қатъий ҳулосага келдик. Бунинг учун миллий валютамиз асосан ўзимизда ишлаб чиқарилган зарур миқдордаги товар билан, кенг экспорт фаолияти ҳисобига салмоқли валюта захиралари билан мустаҳкамланган бўлиши керак эди.

Миллий валюта жорий этилгач, ислохотлар биринчи босқичининг охирларига бориб озиқ-овқат маҳсулотларини меъёрланган тарзда сотишдан бутунлай воз кечиш ва эркин нархларга ўтиш имконияти туғилди. Меъёрлаш тизимига барҳам бериш тадбирлари аҳоли таъминотини ёмонлаштирмасдан, унчалик қийинчиликларга йўл қўймасдан ўтказилди. Эркин нархларга эса "эсанкирашларсиз" ўтишга муваффақ бўлинди. Буни Ўзбекистондаги иқтисодий ислохотлар биринчи босқичининг муҳим натижаси деса бўлади.

Илк босқичда аҳолининг кам таъминланган табақаларини ижтимоий ҳимоялаш ва қўллаб-қувватлаш бора-сида кучли чора-тадбирлар ўтказилганлиги фаол ижтимоий сиёсатни амалга оширишнинг учинчи жуда муҳим йўналиши бўлди. Биз аҳолининг ижтимоий жиҳатдан ночор табақалари — пенсионерлар, ногиронлар, кўп болали ва кам даромадли оилалар, ишсизлар, ўқувчи ёшлар, шунингдек қайд этилган миқдорда даромад олувчи кишиларни ҳимоя қилиш давлатнинг муқаддас бурчидир, деган қоидага асосланиб иш тутдик.

Иш ҳақини ошириш билан бирга, барча тоифадаги мактабларнинг муаллимлари, болалар уйлари, мактабгача ва мактабдан ташқари муассасалар тарбиячилари, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг профессор-муаллимлари ва илмий ходимлари, ижодий ва тиббий ходимларни ижтимоий ҳимоялаш ва уларнинг меҳнатини рабатлантириш мақсадида уларга қўшимча моддий нё-матлар — квартира ҳақи ва коммунал тўловлар соҳасида имтиёзлар берилди, якка тартибда уй-жой қуриб олиш учун ер участкалари биринчи навбатда ажратиладиган бўлди ва ҳоказо.

Бозор муносабатларига ўтилгач, ўзгаларнинг қаровига муҳтож бўлган ёлғиз пенсионерлар айниқса оғир аҳволда қолди. Улар дуч келган қийинчиликларни ҳисобга олиб, шу тоифадаги пенсионерларни турар-жой ва коммунал хизматлар учун ҳақ тўлашдан озод этиш тўғрисида қарор қабул қилинди. Улар дори-дармонлар ва энг зарур молларни белгиланган меъёردа бепул олиш ва жамоат транспортда текин юриш ҳуқуқидан фойдаланадиган бўлдилар. Уларга мадад бериш учун республикада махсус ижтимоий ёрдам бўлимлари тузилди. Бу бўлимлар ёлғиз пенсионерлар ва ногиронларнинг уйида ижтимоий-маиший хизмат кўрсатишни уюштирмоқда.

Ўқувчи ёшларни ижтимоий ҳимоялашга, уларга ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда ўқиб, билим олиш учун зарур моддий шароит яратишга доимо эътибор берилмоқда. Олий ўқув юртлари талабаларининг, техникумлар ва ҳунар-техника билим юртлари ўқувчиларининг, аспирантларнинг стипендиялари бир неча марта оширилди.

Ёшларни ижтимоий ҳимоялашнинг бошқа шакллари — овқат нархининг бир қисмини қоплайдиган қўшимча

туловлар, мактаб ошхоналари ва тамадди хоналари қўшимча харажатларининг бир қисмини бюджет маблағлари ҳисобидан қоплаш, хусусий хонадонларда яшаётганлар учун қўшимча туловлар, жамоат транспортида арзон ҳақ тўлаб юриш ва бошқа снгилликлар жорий этилди. Миллий анъаналарни назарда тутиб, биринчи бор никоҳдан ўтаётган келин-куёвлар учун мебель ва гилам маҳсулотлари сотиб олишнинг имтиёзли тартиби белгиланди.

Қўрилган чора-тадбирлар туфайли иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида аҳолининг энг муҳтож, ижтимоий жиҳатдан ночор табақалари манфаатларини пишиқ-пухта ҳимоя қилиш мумкин бўлди, бу эса аҳолининг муайян бир қисми қашшоқлашувининг олдини олиш, фуқаролар тинчлиги ва аҳиллигини таъминлаш имконини берди.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичи аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг бутун тизимини аста-секин кучайтириб, уни оқилона йўлга қўйиш нияти билан ўтди, аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг кам самарали шакллари тугатилиб, турлари ўзгартириб борилди, ижтимоий ҳимоя мақсадларида қилинадиган харажатлар бюджет имкониятларига боғлиқ равишда ўтказилди.

Шу билан бирга ижтимоий ҳимоялашнинг мавжуд тизими чуқур таҳлил этилганда унинг камчиликлари, исрофгарчиликка йўл қўйилаётганлиги ва ижтимоий самараси старли эмаслиги аён бўлиб қолди.

Бундан ташқари, дотациялар, нафақалар ва имтиёзларнинг мавжуд тизими маблағларни ижтимоий ёрдамга чиндан ҳам муҳтож бўлган аҳоли гуруҳларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш учун жамлашни, муҳтожлик омилини кўзда тутмас, балки бутун аҳолига мўлжалланган эди. Бошқача айтганда, кам даромадли оилалар ҳам, ўзига тўқ фуқаролар ҳам баб-баравар миқдорда ёрдам олар эди. Бунинг устига кундалик зарур молларнинг асосий турларига белгиланган дотациялар миқдори ҳамда аҳоли турли тоифаларининг шу моллар ва хизматлардан фойдаланишидаги ҳақиқий ҳолатни ҳисобга олганда, ижтимоий ёрдамга камроқ муҳтож бўлган фуқаролар ундан анча кўп фойдаланаётганлиги маълум бўлиб қолди.

Бутун аҳолини қамраб олишга уринадиган, ҳақиқий ижтимоӣ самараси паст, текисчилик усулидаги тақсимлаш воситасига эга бўлган жуда бессўнақай тизим вужудга келган эди. Ижтимоӣ ёрдамнинг бу шакли аниқ ижтимоӣ таянчга эга эмас ва аҳолининг муайян қатламларини назарда тутмас эди.

Фақат республика бюджети йўли билангина 30 та турли соҳа ва йўналишлар бўйлаб ижтимоӣ ҳимоя амалга ошириб келинганини, бу эса маблағлар сочилиб кетишига олиб келганини ва ёрдамга кўпроқ муҳтож бўлган, айни кам даромадли фуқароларни моддий қўллаб-қувватлаш имконини бермаганлигини кўрсатиб ўтиш зарур.

Аҳолининг кўпчилик қисми онгига сингиб кетган боқимандалик кайфиятини бутунлай ўзгартириш лозим эди, у иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга жуда халақит берар эди.

Ижтимоӣ сиёсатни амалга оширишда, ижтимоӣ ҳимоя воситасини кучайтиришда сифат жиҳатдан янги босқич зарурлиги объектив эҳтиёж бўлиб қолди. Шу муносабат билан ялпи ижтимоӣ ҳимоялаш тизимидан ишончли ижтимоӣ кафолатлар ва аҳолини ижтимоӣ қўллаб-қувватлаш тизимига изчиллик билан ўтиш мақсадга мувофиқ деб топилди.

Адолат тамойилларига изчиллик билан риоя этиш қондаси янгиланган ижтимоӣ сиёсат қурилишига асос қилиб олинди. Бу қонданинг моҳияти шундан иборатки, давлат томонидан қўллаб-қувватланишга ҳақиқатан муҳтож бўлган аҳоли табақалари тоифасини белгилашда амал қилиниши лозим бўлган мезонлар ҳам, бу мадани уларга етказиш воситаси бўлган омиллар ҳам аҳолига равшан, жуда содда ва аҳоли наздида адолатли бўлиши лозим. Ижтимоӣ кафолатлар ва қўллаб-қувватланишга муҳтож бўлган шахсларни аниқлашда, уларга бериладиган ёрдамнинг аниқ тури ва миқдорини белгилашда субъектив нуқтаи назардан иш қилиш имкониятлари истисно этилиши керак. Бутун тизим тенгчилик ва боқимандалик кайфиятини тугатишга қаратилган бўлиши лозим.

Мана шуларнинг ҳаммаси ижтимоӣ кўмаклашишнинг мавжуд усуллари, уларни пул билан таъминлаш манбаларини тубдан ўзгартиришни талаб қилади.

Ижтимоий ҳимоя аниқ мақсадли ва аҳолининг аниқ табақаларини қамраб оладиган бўлиши керак. Ижтимоий ҳимоя тизимининг энг муҳим хусусияти аҳолининг турли қатламларига қатъий табақалаштирилган тарзда ёндашувдан иборат бўлмоғи лозим. Бу иш ҳақиқатан ҳам давлатнинг моддий ёрдамига муҳтож бўлган жамият аъзоларига йўналтирилган бўлиши, аниқ мақсадни қўзлаб амалга оширилиши керак.

Аҳолининг аниқ табақаларини қамраб олган ёрдам тизимини фақат кам таъминланган ва меҳнатга ласқатсиз фуқароларга нисбатангина қўлланиш зарур. Бу эса бола-ларга бериладиган нафақалар ва туловларнинг мавжуд турлари ҳамда шакллари бир хил ҳолга келтиришни талаб этади.

Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш, кишиларнинг моддий аҳволини яхшилаш вазифаларини ҳал этиш соҳасида давлат манбалари билан бир қаторда меҳнат жамоалари, жамоат ва хайрия ташкилотлари ҳамда жамғармаларининг маблағларидан ҳам феолик билан фойдаланилиши лозим.

Аҳолига ижтимоий ёрдамни амалга оширишда маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органларининг ҳуқуқлари анча кенгайтирилиши ҳамда масъулияти оширилиши керак. Ҳокимлар, маҳалла қўмиталари аҳолининг ночор қатламларига умумдават кафолатларининг амалга оширилишини таъмин этиш билан бирга, минтақаларнинг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш юзасидан қўшимча чора-тадбирларни жорий этишга ҳақлидирлар.

Давлат томонидан берилаётган ижтимоий ёрдамни шунга муҳтож бўлган аниқ инсонга етказиш имконини берадиган манбалар, воситаларни аниқ-равшан белгилаб олиш мураккаб ва масъулиятли вазифалардан эди.

Биз ижтимоий ҳимоялашнинг асоссиз тенглаштириш тизимидан қатъиян воз кечиб, Шарқда неча минг йиллар давомида қарор топган маънавий-ахлоқий қадриятларга, турмуш тарзи ва дунёқараш хусусиятларига мувофиқ келадиган ўз йўлимизни танлаб олдик.

Шунга биноан 1994 йилда Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тизими тубдан ўзгартирилди. Ижтимоий кўмак беришнинг мутлақо янги илғор тизими шакллантирилди. Бу эса ижтимоий ислохотлар соҳасидаги

иқтисодий ўзгартиришлар биринчи босқичининг энг муҳим якуни бўлди.

Янги тизим тайинли истеъмолчиларга аниқ равишда йўналтирилган ва анча мувофиқлаштирилган тизим бўлиб қолди. Ҳозирги тизимнинг моҳияти шундан иборатки, мамлакатимизнинг келажаги ҳисобланмиш болалар ва кам даромадли оилалар бу ёрдамдан баҳраманд бўлувчи асосий кишилар бўлиб қолди. Энди ҳамма нафақалар ва моддий ёрдам фақат оила орқали етказиб берилмоқда. Шу тариқа ижтимоий кўмак беришнинг ҳозирги тизимида оила асосий мавқега эга бўлиб қолди. Бундай ёндашув умуминсоний қоидаларга, миллий анъаналарга ва руҳиётга мос келади, фуқаролар жамиятининг ижтимоий ташкилоти тизимида оила эгаллайдиган ўринга мувофиқ келади.

Ижтимоий кўмаклашувнинг янги тизимида фарзанд туғилганида бир йўла бериладиган тўловлар сақлаб қолиниши билан бирга нафақалар ва имтиёзларнинг қуйидаги турлари ҳам мавжуд.

Биринчидан, бола боқувчи оналарга нафақа тўланади. Бунда тўланаётган нафақанинг миқдори кўпайтирилишидан ташқари, унинг муддати ҳам узайтирилади. Мазкур нафақа илгари бир ярим йилгача тўланган бўлса, энди бу муддат икки йилгача узайтирилди. Ишловчи оналар ҳам, ишламайдиган оналар ҳам бу нафақадан баҳраманд бўлмоқдалар. Оналарга нисбатан ижтимоий адолат тикланди ва бу нарса кўпгина оилалар учун муҳим мадад бўлди.

Иккинчидан, ўн олти ёшгача болалари бўлган оилаларга ягона нафақа жорий этилиб, болаларга илгари бериб келинган ҳамма нафақа ва имтиёзлар бекор қилинди. Болаларга бериладиган тўловлар тизими такомиллаштирилди. Болаларга бериладиган йигирмадан зиёд турли нафақалар ўрнига 1994 йилнинг сентябридан бошлаб барча болали оилалар учун ягона нафақа жорий этилди, унинг миқдори нафақа олувчи оиланинг таркиби билан бевосита боғлиқ қилиб қўйилди. Айни вақтда болалар нафақасининг миқдорлари бугунги ҳақиқий аҳволга мувофиқлаштирилди ва энг кам иш ҳақининг ўзгаришига чамбарчас боғлиқ қилиб қўйилди.

Шуни таъкидлаш зарурки, 16 ёшгача болалари бўлган оилалар учун нафақалар ота-онасининг ва уму-ман оиланинг даромадлари миқдоридан қатъи назар, барча оилаларга тўлана бошлади. Бошқача айтганда, 16 ёшгача бўлган болалар, турли дастлабки омиллар ва сабаблардан қатъи назар, тўғридан-тўғри давлат ёрдами бериладиган объектга айланиб бормоқда.

Давлат болаларни боқиш ва тарбиялашга қилинадиган сарф-харажатларнинг бир қисмини оилаларга компенсация тарзида бериб турибди, айтини вақтда ота-оналарнинг маъсулияти кучайтирилди. Бешта ва ундан кўпроқ болали оила учун нафақанинг энг кўп миқдори аввалига энг кам иш ҳақининг ярми миқдорида, ҳозир эса энг кам иш ҳақининг тўла ставкаси даражасида белгилаб қўйилди.

Учинчидан, 1994 йилнинг октябридан давлат кам даромадли оилаларга фаол ёрдам бера бошлади — фармонга биноан айтини мана шундай оилаларга моддий ёрдам жорий этилди. Республикада кам даромадли оилаларга нафақа жорий этилиши аслида мисли кўрилмаган иш бўлди.

Ўзбекистонда таркиби ҳар хил оилалар улушининг катталиги бу ҳудуддаги оилалар таркибининг ўзига хос хусусиятидир. Бу сирда битта тураржой майдонида яқин қариндош бўлган бир неча оила яшайди, уларнинг рўзғори ва оилавий бюджети ҳам битта бўлади.

Мана шундай шароитда оилаларни кам даромадли оилалар тоифасига ўтказиш мезони ва уни чамалаш воситасини танлаб олиш жуда мураккаб бўлди. Даромадларни эълон қилиш каби маълум усуллар Ўзбекистон учун унчалик мақбул бўлиб чиқмади. Оилаларга маълумотномалар асосида махсус идоралар томонидан нафақа берилишидан иборат юзаки йўлдан бориш бундан ҳам хатарлироқ бўлурди. Чунки бунда холисоналикка йўл бермаслик ва адолат мезонларидан чекиниш ҳолатлари муқаррар рўй бериши мумкин эди. Бунинг бир қанча сабаблари бор:

биринчидан, аҳолининг кўпчилиги қишлоқ жойларда яшайди, томорқа хўжалигидан даромад олади, бироқ бу даромадни холисона ҳисобга олиш қийин;

иккинчидан, бу усул одамларни қўшимча даромадларни яширишга ундайди ва боқимандаликни рағбатланти-

ради. Бизда ҳали уй-рузгор хўжаликларини ўрганишнинг барча даромад манбаларини ҳисобга оладиган механизми ишлаб чиқилмаган.

Биз бу муаммоларни ҳал этиш калитини ўз тарихи-миздан, узоқ ўтмишда шу диёрда мавжуд бўлган, гуллаб-яшнаган қудратли давлатнинг жамиятни ижтимоий ташкил этиш манбаларига мурожаат этиб топдик. Бунда Ўзбекистоннинг туб аҳолиси ҳаётида расм бўлиб келган ўзаро муносабатларнинг азалий анъаналари ҳамда муҳтожларга ёрдам бериш одатлари эътиборга олинди.

Ўрта Осиёда ва, аввало, Ўзбекистонда маҳалла каби ўзини ўзи бошқарувчи ижтимоий ташкилотнинг ноёб шакли азалдан мавжуд бўлган ва шу кунгача ҳам сақланиб қолган. Ўзбеклар учун маҳалла жамоа тушунчасидан кўра кўпроқ маънони билдиради. Маҳалла туфайли туб аҳоли ижтимоий ва иқтисодий ҳатти-ҳаракати таркиб топиши, ижтимоий қадриятлар ҳурмат қилиниши, ўзаро муносабат одоби тамойилларининг алоҳида қоидалари сақланиб қолди. Бу эса жамият олдидаги мажбурият ва зиммадаги масъулият сўзсиз бажарилишининг кафолатидир. Маҳалла руҳи республикамизда яшовчи ҳар бир киши дилига сингиб кетган.

Айни мана шу руҳнинг мавжудлиги, фуқароларнинг маҳалла шаклидаги ўзини-ўзи бошқариш воситаси орқали одамлар, оилалар ўртасидаги алоқалар пишиқ ва пухта йўлга қўйилганлиги энг муҳтож кишиларга ёрдам беришнинг ижтимоий жиҳатдан адолатли тизимини қайта тиклаш сирларини очиш имконини берди.

Ижтимоий кўмаклашувнинг таъсирчан тизимини ташкил этиш йўллари излаш натижасида биз Ўзбекистонда маҳалла орқали муҳтожларга ёрдам бериш ижтимоий кўмаклашишнинг энг содда, аммо самарали ва очиқ воситасидир, деган фикрга келдик. Маҳаллада турмуш тажрибасидан ақли тўлишган, ҳар бир ишни ўрнига қўя оладиган кишилар яшайди. Халқнинг ўзи сайлайдиган, Қонун асосида ўзини-ўзи бошқариш органи мақомини олган маҳалла оқсоқоллари, уларнинг маслаҳатчилари ва фаоллари маҳаллада яшовчи ҳар бир кишининг моддий ва мулкӣ аҳволини, ҳар бир оиланинг даромад манбаларини ипидан игнасиғача биладилар.

Ижтимоий қўмаклашувнинг янги тизими доирасида кам даромадли оилаларга бериладиган моддий ёрдам одамларга энг яқин турувчи маҳалла аҳолиси йигинида тайинланадиган бўлди. Ёрдамга муҳтож оилаларни аниқлаш, ҳисобга олиш ва қайд этиш воситасида ёндашув янгилигини алоҳида таъкидлаб ўтмоқ керак. Бу ёндашувга, бир томондан, халқнинг қўшнига ёрдам бериш, унинг аҳволига астойдил ҳамдард бўлишдек асрий анъаналари асос қилиб олинган бўлса, иккинчи томондан, дангасалар ва текинхўрларга нисбатан нафрат ва муросасизлик одати ҳам ўз аксини топган. Натижада давлат хизматчиларининг кўп сонли тураларча аппаратини вужудга келтирмаган ҳолда биз ялпи ички маҳсулотнинг бир қисмини аҳолининг ўз қарори асосида ҳақиқатан ҳам муҳтож кишилар фойдасига қайта тақсимлаб беришмиз.

Энг муҳими, моддий ёрдам кўрсатишнинг бу усули шундай оила аъзоларининг кадр-қимматини камситишга йўл қўймаслик имконини берди.

Муҳтож оилаларни иқтисодий қўллаб-қувватлаш учун ўзини ўзи бошқариш органларига тайинли ресурслар ажратиб бериш мақсадида маҳаллаларда республика ва маҳаллий бюджет маблағлари, шунингдек корхона ва ташкилотларнинг, тadbиркорлик тузилмалари ва айрим фуқароларнинг ихтиёрий равишда ўтказган маблағлари ҳисобидан махсус жамғармалар ҳосил қилинди. 1994 йилнинг тўртинчи чорагидагина шу мақсадлар учун давлат бюджетидан 360 миллион сўм ажратилди.

Шундай қилиб, Ўзбекистонда халқ анъаналари, ўзимиз ишлаб чиққан илк тамойилларга таяниб, 1994 йилдан эътиборан аҳолининг аниқ тоифаларини ижтимоий ҳимоялашнинг ноёб тизими амалга оширила бошлади. Бу иқтисодий ислохотлар биринчи босқичининг муҳим якунларидан биридир.

Собиқ маъмурий-буйруқбозлик тизими шароитида ҳодимлар мулкдан, ишлаб чиқариш воситалари ва ўз меҳнати натижаларидан маҳрум бўлган бир пайтда одамларнинг кўпчилиги ўз ғайрат-шижоати ва ижодий имкониятларини тўла-тўқис рўёбга чиқариб, самарали меҳнат қилишдан манфаатдор бўладиган ва унумли ишлашга қизиқадиган тизим яратишга эришилмаган эди.

Ҳозир республикамизда рӯй бераётган иқтисодий ва ижтимоӣ жараёнлар инсоннинг турмушга, меҳнат фаолиятига бўлган рағбатини тубдан ўзгартирмоқда. Ҳозирги вақтда аҳолининг энг фаол табақалари шаклланимоқда, уларнинг иқтисодий манфаатлари мол-мулк эгалари ёки шериклари бўлишга интилиш, фойдадан улуш олиш, ишлаб чиқаришни бошқаришда шахсан қатнашиш, ўзи жамғарган сармоядан ўз хоҳишига кўра фойдаланиш имконияти билан бевосита боғлиқдир. Инсон ўзини хўжайин деб ҳис этиши уни меҳнатга рағбатлантирадиган асосий омил бўлиб қолди.

Ҳозирги вақтда меҳнат фаолиятига қизиқишнинг ижобий шакллари ривожланиб, аҳолининг ғайрат-шижоати ва иқтисодий фаоллиги ошиб бораётганлиги иқтисодий ислохотларнинг муваффақиятига умид туғдирмоқда. Меҳнат қилишга рағбатлантирадиган омилларнинг янги тизими шаклланиб, бу нарса одамларнинг иқтисодий майлида ўз ифодасини топмоқда. Моддий манфаатлари давлатга қарашли бўлмаган корхоналарда меҳнат қилиш ёки ўз корхонасини очиш истаги билан боғлиқ бўлган фуқаролар сони кўпайиб бормоқда.

Мулкчилик шакллари ўзгартирилиб, кўп укладли иқтисодиёт шаклланиб бориши билан бирга омма онгининг ҳолатида, меҳнат соҳасидаги кадриятлар ва йўналишларда аста-секин ўзгаришлар рӯй бермоқда. Меҳнатга рағбатлантирадиган омиллар ва воситаларнинг янги тузилмаси пайдо бўлмоқда.

Одамларнинг онгида кескин бурилиш рӯй бериб, аҳолининг тобора кўпроқ табақалари иқтисодий ислохотларни ўтказиш, бозор муносабатларига ўтиш — иқтисодий тангликдан қутулишнинг, қудратли, мустақил давлат қуришнинг бирдан-бир тўғри йўли эканлигини тушуна бошлади.

Бозор муносабатлари вужудга келаётган даврда маориф, соғлиқни сақлаш ҳамда маданият ва санъат соҳалари алоҳида қўллаб-қувватлашга муҳтождир, чунки жамиятдаги маънавий, ахлоқий муҳит, одамларнинг руҳий ва жисмоний ҳолати шу соҳаларнинг нақадар ривожланганлигига боғлиқ бўлади.

Аҳолини ижтимоӣ ҳимоялаш соҳасида биринчи босқичда қўрилган чора-тадбирлар иқтисодий муносабат-

ларнинг янги андозасига ўтиш йўлидаги қийинчиликларни бирмунча юмшатди, жадал ўзгариб бораётган иқтисодий вазиятга, янги турмуш шароитлари ва андозаларига тезроқ кўникиш заруратидан келиб чиққан руҳий изтиробни тарқатиб юборишга кўмаклашди.

Иқтисодий ислохотларнинг янги босқичига ўтишда аввалги босқичдан чиқарган сабоқлар ва бой ҳаёт тажрибаси эътиборга олинади лозим. Асосий сабоқ шундан иборатки, ижтимоий ҳимоя мезонлари ва воситаларини танлашда ижтимоий адолат тамойиллари, ижтимоий кўмаклашувда аҳолининг аниқ табақаларини мўлжаллаб иш тутиш, шу маданининг имкони борица кўпроқ самарали бўлишига эришиш чоралари тўла-тўқис ҳисобга олинади лозим. Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш масалалари миллий анъаналар ва урф-одатларга таянган ҳолда бошқа ижтимоий ва иқтисодий соҳаларга доир муаммолар билан узвий равишда боғлаб ҳал этилиши керак.

Давлат аҳолининг муҳтож табақаларини қўллаб-қувватлаш ҳамда ўз кучи ва мулкни гаровга қўйиб, оиласининг фаровонлигини таъминлашга интилувчи ва шунга қодир бўлган бошқа барча кишилар учун тенг шароит ҳамда қулай муҳит яратиш йўли билан ижтимоий барқарорлик ва жамиятдаги иноқликнинг кафили бўлмоғи лозим.

1.9. ХАЛҚНИНГ МАЪНАВИЙ-РУҲИЙ ТИКЛАНИШИ — ИҚТИСОДИЙ ИСЛОХОТЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ НЕГИЗИДИР

Маънавий соҳада ўз ифодасини топган аниқ-равшан ютуқларни, шубҳасиз, жамиятни янгिलाш ва иқтисодиётни ислоҳ қилиш жараёни илк босқичининг жуда катта муваффақияти деб ҳисобламоқ керак. Халқнинг маънавияти ва маданияти, унинг ҳақиқий тарихи ва ўзига хослиги қайта тикланаётганлиги жамиятимизни янгिलाш ва тараққий эттириш йўлидан муваффақиятли равишда олға силжитишда ҳал қилувчи, таъбир жоиз бўлса, белгилловчи аҳамиятга эгадир.

Халқимиз сарчашмаларининг кўзлари қайтадан очилганлиги, жаҳон маданияти ютуқларига зўр ҳисса қўшган буюк аجدодларимизнинг маданий ва маънавий мероси теранлиги ва чуқурлиги англаб олинганлиги, ҳар бир авлоднинг ўз ўтмишига, олижаноб миллий ва диний

анъаналарига ҳурмат билан қараш, уларни асраб-авайлаш руҳида тарбияланаётганлиги, аини чоғда ҳозирги замон жаҳон цивилизацияси ва маънавияти қадриятларини ўзлаштириш ва уларга ошно бўлиш зарурлиги равшан англаб етилганлиги — мана шуларнинг ҳаммаси ҳаётбахш бир заминдирки, бизнинг янгиланиш ва халқимизнинг миллий ўзлигини англашни ошириш, аҳолининг сиёсий стуклиги ва фаоллигини кучайтириш борасидаги сиёсатимиз мана шу заминга таянади.

Ҳозир биз демократик адолатпарвар жамият, қудратли иқтисодий салоҳиятга эга бўлган давлат қуриш учун яшаётган ва меҳнат қилаётган бир даврда бозор муносабатларига қандай маънавий-руҳий асосда ўтаётганлигимизга бефарқ қарай олмаймиз. Собиқ социалистик мамлакатлар учун бу нарса айниқса муҳимдир. Уларда бир неча ўн йилликлар даврида сохта ижтимоий тенглик, жамоа руҳияти ва тафаккури қоидалари мафкуравий воситалар билан сингдириб келинган эди. Бозор муносабатларининг қонунлари ва меъёрлари эса анча қатъий ва талабчандир. Кўпчиликнинг фаровонлиги аввало уларнинг ўзига, уларнинг янги шароит ва янги муносабатларга қанчалик тайёрлигига боғлиқ. Ҳар бир кишининг тақдири кўп жиҳатдан унинг касб маҳорати, маънавий эътиқоди, жўшқин ўзгариб бораётган янги муҳитга мослаша билиш қобилияти билан белгиланади.

Бозор муносабатларига ўтиш — ҳаётий стуклик ва сабр-матонатни синовдан ўтказувчи ўзига хос имтиҳондир. Бунда маънавий бўшлиққа ёки кўнглига келган ишни қилаверишга берилишга мутлақо йўл қўйиб бўлмайди. Шу сабабли биз маънавий-руҳий тикланиш ва покланиш муаммоларига алоҳида аҳамият беришимиз. Чинакам цивилизациялашган бозор муносабатлари, бозор воситалари фақат юксак маънавият негизида, юксак ахлоқлилик ва ватанпарварлик негизларида барпо этилиши мумкин. Акс ҳолда бошбошдоқлик ва тартибсизлик ҳукм суради. Афсуски, собиқ Иттифоқнинг бир қанча минтақаларида мана шундай ҳолат рўй берди. Уларда жиноятлар, порахўрлик ва одамларнинг маънавий таназзулга юз тутиши, руҳий инқироз билан қоришиб кетган сохта бозор вужудга келмоқда. Бундай ҳолатга асло йўл қўйиб бўлмайди. Бу масалада "капиталнинг дастлабки жамғарилиши" деб атал-

ган классик назария талаблари шуни тақозо этади, деган важдарни рўқач қилиш мутлақо мумкин эмас.

Биз бу иллатларни деб мустақиллик ва суверенитетга интилган эмасмиз. Мана шуларни деб туб ислоҳотлар йўлига кирган эмасмиз.

Хўш, ислоҳотларнинг биринчи босқичида бошдан кечирилган ва қилинган ишлардан қандай муҳим ва зарур маънавий сабоқлар олдик?

Биринчидан, биз танлаб олган ўз янгиланиш ва тараққиёт йўлимиз ҳамда андозамиз тўғрилигини ҳаётнинг ўзи яққол тасдиқлади, ислоҳотларни амалга ошириш соҳасидаги чора-тадбирларимиз одамларнинг манфаатларига мос бўлиб тушаётганлигини исботлади.

Иккинчидан, давлат мустақиллиги ва унинг иқтисодиёти ғойибдан келмай, унга эришиш учун халқнинг тинчлиги, осойишталиги ва бирдамлиги зарур, бир ёқадан бош чиқариб, ташаббус билан меҳнат қилиши зарур. Тинчлик, барқарорлик, миллий аҳиллик, қайси миллатга мансублигидан, насл-насаби ва динидан қатъи назар, барча кишилар қалбини диёримиз билан фахрланиш туйғуларига тўлдирмоқда.

Учинчидан, ижтимоий бозор иқтисодиёти шарқона, исломий турмуш фалсафасининг юксак ғояларига, халқимизнинг тарихий тажрибаси ва ақл-заковатига мос бўлиб тушмоқда.

Тўртинчидан, халқимиз ўз тақдирининг ҳақиқий соҳибидир, унинг донолиги ва аҳиллиги — барқарорлик ва яхшиликка элтувчи ўзгаришларнинг кафолатидир.

Бешинчидан, биз учун энг муҳими шуки, одамларнинг дунёқарашида сифат ўзгаришлари рўй бермоқда, бу ўзгаришлар ҳозирги замон воқелиги талабларига монанд келади, қадриятларга муносабат, ҳаётий мақсадлар ўзгармоқда. Мана шуларнинг ҳаммаси ислоҳотлар биринчи босқичининг алоҳида ажралиб турадиган белгисидир.

Олтинчидан, жамиятимизни ислоҳ қилиш ва янгилаш бошланганлиги туфайли халқимизнинг, миллатимизнинг маънавияти, ахлоқи ва маданияти соҳаларида кенг имкониятлар юзага келмоқда, халқ руҳиятининг бениҳоя мустаҳкамлиги исботланмоқда.

Ўзбекистон халқларининг бой маънавий маданиятига, унинг ноёб тарихий ўтмишига, бебаҳо фалсафий ва

маънавий меросига таяниб, турли маданиятларнинг баҳамжиҳатлиги, алоқаси ва бир-биридан ўзаро баҳраманд бўлиши имкониятларини очдик.

Бағри кенглик ва анъаналар — цивилизациялашган бозор муносабатларини бунёд этиш, илм-фан ва технологияларни ривожлантириш, умуман фан-техника тараққиётини равнақ топтириш жараёнини энг мақбул йўлга сола оладиган омилларнинг таркибий қисмларидир. Ўз истиқлол ва тараққиёт йўлимизнинг моҳияти ва хусусиятлари ана шулардан иборат.

Биз ислохотларга киришганимизда асос қилиб олган қониданинг тўғрилиги ҳозир ғоят ишонарли тарзда тасдиқланди. Бозор муносабатларига ўтиш пайтида объектив шароитни — халқнинг турмуш тарзи, аҳвол-руҳияси, анъаналари, маданиятини эътиборга олмасдан бўлмайди.

Халқимизнинг руҳияти — иқтисодиёт, давлат ва жамиятни бозор муносабатлари асосида қайта қуришнинг энг муҳим таянчидир. Маънавий мустақиллик ва ўзига беклик, эзгулик, қалб саҳийлиги ва бағри кенглик халқимизга хос хусусиятдир. Бу гўзал фазилатлар янги иқтисодий ва турмуш шароитларида синовдан ўтди. Халқимизнинг энг яхши хислатлари, ўз ерига, юртига меҳр-муҳаббати, ватанпарварлиги маънавий бирликни мустаҳкамлайди.

Она заминимиз — бойлигимизнинг, мустақиллигимизнинг ва гўзал келажакка ишончимизнинг асосий манбаидир. Буюк аجدодларимизнинг руҳи нурафшон қилиб турган, бизга илҳом бераётган ва эғнимизни бут, қорнимизни тўқ қилаётган шу муқаддас заминга муҳаббат бамисоли битмас-туганмас чашмадек қайнаб турибди. Инсон бутун вужуди билан шу юртга таъзим қилади. Шодиёна дамларда, мусибатли онларда ҳам биз ундан мадад оламиз, у бизга янгидан куч беради, янги умидлар бағишлайди. Улкан маданий мерос маскани бўлган заминимизда кўпдан-кўп мустақил цивилизациялар ўз қадриятларини авлоддан авлодга ўтказиб, замонларнинг чамбарчас алоқасини, маънавий ва маданий қадриятлар давомийлигини вужудга келтиради.

Ҳатто ишлаб чиқарувчи кучлар ривожининг ҳозирги замон имконияти даражасида ҳам бу диёр ҳаммани, ҳозиргидан кўра икки-уч ҳисса кўпроқ кишини боқа олади. Буни турли миллат ва эътиқодга мансуб барча

кишилар тушуниб олдилар. Бунинг учун тинчлик ва барқарорлик керак.

Биз, озода Ўзбекистон фуқаролари учун мустақилликнинг муқаддас рамзлари — Давлат Герби, Давлат Байроғи, Давлат Мадҳияси азиздир. Улар маънавиятнинг энг муҳим тимсоллари ҳамдир. Улар она-Ватан — Ўзбекистон Республикасига ифтихор ва чексиз ҳурмат туйғусини тарбиялайди. Бизнинг байроғимиз Бирлашган Миллатлар Ташкилотида қатнашувчи бошқа мамлакатларнинг байроқлари қаторида мағрур ҳилпираб, ташқи муносабатларда тенг ҳуқуқлилиқ ва очиқликнинг рамзи бўлиб турибди.

Давлат мукофотлари, орденлар ва медаллар, фахрий унвонлар таъсис этилганлиги жуда катта ахлоқий, тарбиявий аҳамиятга эгадир. Мустақиллик кашшофлари, Ватан йўлида жасорат кўрсатган фуқаролар шу мукофотларга сазовор бўлишди. Ўзбекистонда одамлар жипслиги, мустаҳкам тинчлик, барқарорлик ва миллатлараро тотувликнинг асосий сабаби ватанпарварликдир.

Шу юксак туйғуни эҳтиёт қилиб асраш ва янада ривожлантириш, фарзандларимизни эркин ва демократик Ўзбекистонга муносиб кишилар қилиб тарбиялаш маънавият соҳасидаги ишимизнинг асосий йўналиши бўлиб қолмоғи лозим.

Халқ жамиятдаги барқарорликнинг оила ва маҳалла каби ишончли анъанавий воситалари соҳибидир. Айни оила ва маҳалла руҳиётимиз мустаҳкамлигининг таянчидир. Оила ва маҳалла ҳозирги ўтиш давридаги кўпгина муаммоларни ҳал этишда, азалий яхши одатлар билан фойдали янгиликларни бирга қўшишда аҳолига ёрдам бермоқда.

Пок ва софдил шахсни тарбиялашда, она тилини қайта тиклашда ҳеч ким ва ҳеч нарса оила билан тенглаша олмайди. Биз халқнинг, айниқса ёшларнинг маънавий-руҳий жиҳатдан қайта қад ростлашининг жўшқин ўчоғи бўлган энг олижаноб маънодаги маҳалла, қўни-қўшничилик, ўзаро ёрдамлашувнинг аҳамиятини кўпроқ қадрлай бошладик. Республика "Маҳалла" жамғармасининг яхши ва гўзал халқ байрамларини, анъаналар ва урф-одатларни, маданиятни қайта тиклаш, энг муҳтож оилаларга амалий ёрдам бериш, ёшларни инсонпарварлик ва саховат руҳида тарбиялаш соҳасидаги фаолияти Ўзбе-

кистон аҳолиси ва жамоатчилиги томонидан жуда кенг миқёсда қўллаб-қувватланмоқда.

Аҳоли кенг табақаларининг саховати, дилдан чиқариб қилинадиган хайр-эҳсони ёлғиз ва ночор қарияларга, ҳақиқатан ҳам муҳтож бўлган кўп болали оилаларга, ногиронларга, ўқувчилар ва талабаларга ёрдам бўлди ва бундан буён ҳам ёрдам бўлаверди. Гўзаллик байрами — "Наврӯз" Ўзбекистоннинг бутун аҳолисига шодлик ва қувонч улашмоқда. Биз Иккинчи жаҳон урушида фашизмга ва нацизмга қарши курашганларнинг муқаддас хотирасини ардоқлаб келяпмиз. Ғалаба байрамига зўр эътиқод билан қараяпмиз. Ватан бахт-саодати йўлидаги жангларда фидокорлик кўрсатган ва меҳнат қилган фахрийларга ҳурмату эҳтиром кўрсатяпмиз. Ота-оналар, кексаларга чуқур эҳтиром билан таъзим бажо этамиз.

Умумбашарий ва миллатлараро дўстлик кун сайин мустаҳкамланмоқда. Биз давлат миқёсида ўтказаетган тадбирлар, буюк олимлар, саркардалар, шоир ва ёзувчиларнинг хотира кунлари байрами умумхалқ шодиёнасига айланиб кетмоқда, одамларнинг кайфиятини кўтармоқда, улар манфаатларини давлат манфаатларига яқинлаштирмоқда. Бизнинг мақсадимиз битта — Ўзбекистон Республикасида истиқомат қилувчи барча миллатлар ва динларга мансуб кишиларнинг тинчлиги ва равнақини таъминлашдир.

Ҳукуматга қарашли бўлмаган жамоат фондларининг ёш авлод, болалар ва оналар соғлигини мустаҳкамлаш, кенг маънодаги она-табиат ва экологияни мусавффо сақлаш соҳасидаги фойдали ва йирик ташаббуслари юксак маънавиятнинг ёрқин нишонлари бўлди.

Ёш авлоднинг инсоният даҳолари бўлган буюк аجدодларимизга муносиб бўлиш йўлида тобора кучайиб бораётган интилишини ҳам янгиланишнинг салмоқли якуни сифатида алоҳида таъкидлаб ўтмоқ керак. Давлат ва жамиятнинг ёш авлод жисмоний ва маънавий жиҳатдан соғлом бўлишига эътибори ошганлиги ислохотларнинг шарофатидир.

Ўзбекистон аҳолиси ўзининг ислохотчи давлатига зўр ишонч билан қарамоқда. Бизда ислохотларнинг ҳар бир янги қадами, ҳар бир янги қонун лойиҳаси ва ҳукумат қарори инсонийлик, одамларга фойдалилик нуқтаи назардан идрок этилмоқда. Тараққиёт учун одатий бўлмаса

ҳам зарурий бўлган нарсаларга республикамиз аҳолиси ишонч билан, онгли равишда ёндашмоқда.

Мамлакат ҳаётининг барча соҳаларини ислоҳ қилиш билан халқнинг маънавияти ва руҳиятини янгилашнинг бирлиги қоидаси ўзининг ҳаётийлигини тўла-тўқис исботлади. Биз Шарқ цивилизацияси ва маданиятига мансублигимиз билан фахрланамиз. Шарқ цивилизацияси ва маданияти эса доимо халқни бўлғуси ўзгаришларга маънавий ва руҳий жиҳатдан тайёрлашга интилиб келган.

Фақат маънавий соғлом, кучли жамиятгина ислохотларга тайёр бўлиши мумкин. Халқимиз ўтиш даврининг қийинчиликларини муносиб равишда уддаламоқда. Ўзбекистон аҳолиси, барча фуқароларининг битмас-туганмас маънавий ва ахлоқий улуғворлигини бутун дунё кўриб турибди. Шунинг учун ҳам хорижликлар бизга тенглик назари билан қараб ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилишга тайёр эканликларини билдирмоқдалар.

Бозор иқтисодиёти эзгу маънавий мақсадларни кўзлайдими? Ҳозир мана шу муҳим масалага тўла асос билан ижобий жавоб берса бўлади. Тобора кўпроқ кишиларимиз фойдали тадбиркорлик соҳасида ташаббус, омилкорлик, маҳорат кўрсатмоқдалар. Тобора кўпроқ ёшлар мусобақа ва рақобатга асосланган эркин меҳнатда муваффақиятга эришиш учун зарур бўлган иқтисодий билимларни ва ишлаб чиқариш маҳоратини эгаллаб олишга интиломоқдалар. Мамлакатимиз тадбиркорлари фойда олишга интилибгина қолмай, айнаи вақтда халқаро иқтисодий алоқаларда Ўзбекистоннинг обрў-эътиборини янада баланд кўтаришга ҳам ҳаракат қилмоқдалар.

Мулкдорлик ҳуқуқи ва тадбиркорлик туйғуси мамлакат аҳолиси орасида тобора кенг ва чуқур ёйилмоқда, одамлар руҳияти ва феъл-атворида катта ўзгаришларга сабаб бўлмоқда. Тайёрга айёрлик ва ялқовлик майллари дарров бўлмаса-да, баъзан қийинчилик билан бўлса-да, барҳам топмоқда. Ўқимишлилик тушунчаси янги маъно касб этмоқда.

Иқтисодий жиҳатдан эркин меҳнатни тиклаш турмушимизда аста-секин қайтадан қарор топаётган ахлоқий ҳолатдир. Аввало, ишбилармонлар, ўз истёсодиди билан тобора қадр-қиммати ошиб бораётган кишилар бу ҳолатни қайта тикламоқдалар. Бозор иқтисодиётига ўтиш босқичи-

да ўғирлик, порахўрлик, муттаҳамлик ва бошқа ғайриахлоқий кирдикорлар билан боғлиқ бўлган турли муаммолар келиб чиқиши мумкинлиги равшан. Аммо бу иллатлар айрим кишиларнинг маънавий қашшоқлиги, жамият тақдирига бефарқлиги оқибатидир.

Биз ўзбек тилининг халқ ва давлат турмушидаги асосий аҳамияти ва ўрнини қайта тикладик, аммо Ўзбекистонда истиқомат қилувчи барча миллатларнинг тилларига ҳам ҳурмат билан қараймиз. Шу тариқа миллатнинг қадр-қиммати, мустақил давлатимизнинг қадр-қиммати қайта тикланди ва мустаҳкамланди. Ахборот технологиялари асри бўлиб қоладиган XXI асрга мамлакатимиз фан, техника, иқтисодиёт соҳаларида ҳам, маориф, маданият, очиқ инсоний ўзаро алоқалар соҳасида ҳам ҳар томонлама мулоқотларни жуда фаол ривожлантириш учун яхши негизларга эга бўлган ҳолда киради.

Ўзбек халқининг бутун маданий дунёда маълум ва машҳур бўлган Амир Темури, Мирзо Улуғбек, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Имом ал-Бухорий, ат-Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавий каби буюк аждодлари ижодий мероси ва ҳаёти жасоратини ҳурмат билан эсга олиш жамият турмушидаги одат ва миллий шон-шараф манбаи бўлиб қолди. Уларнинг шарафига маҳобатли ҳайкаллар қўйилди, саройлар, мадрасалар ва мақбаралар қайта тикланди, кўпгина шаҳарлар ва манзилгоҳлардаги майдонлар ҳамда кўчаларга уларнинг номлари берилди. Қадимий шаҳарларимиз яна жаҳон маданияти марказлари сифатида аҳамиятга эга бўлиб қолди, бу жойларда Шарқ ва Ғарбнинг атоқли олимлари иштирокида йирик илмий анжуманлар ва машваратлар ўтказилмоқда.

Биз тарихимиз, маданиятимизни ўзимиз учун ва бутун дунё учун ҳам қайта тикляпмиз. Бу яқунни буюк ютуқ деб дадил айтиш мумкин.

Мамлакатимиз давлат мустақиллиги билан тараққиёт ва демократияга содиқлигини мустаҳкам уйғунлаштириши туфайли дунё маданиятида катта обрў қозонмоқда. ЮНЕСКО-нинг қарорига биноан Парижда буюк фалакиёт олими ва давлат арбоби Муҳаммад Тарағай Улуғбекнинг 600 йиллик юбилейи байрам қилинганлиги халқимизнинг инсоният цивилизациясига қўшган ҳиссасининг эътирофи этилиши бўлди.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон олдида турган вазифаларни ҳамда уни ривожлантириш истиқболларини ҳисобга олиб, "Маънавият ва маърифат" жамоат Марказини тузиш туғрисида қарор қабул қилинганлиги эътиборга лойиқ. Ҳамма жойда унинг бўлимлари иш бошлаб юборди; тобора кўпроқ маҳаллалар, меҳнат жамоалари, ўқув юртлари, шаҳар ва қишлоқларнинг аҳолисини маънавий-маърифий ишга жалб этилмоқда. Китоб нашр қилиш ва оммавий ахборот воситалари сақлаб қолинди ҳамда давлат томонидан қўллаб-қувватлаб турилибди. "Тафаккур" ойнмасининг дастлабки, қизиқарли сонлари ўқувчилар қўлига етиб борди.

Илғор зиёлилар, олимлар, ёзувчилар, санъат ва маданият арбоблари, руҳонийлар ислоҳ қилиш сиёсатини астойдил ёқлаб чиқмоқдалар. Шу боисдан ҳам бизнинг маънавий ҳамда ақлий имкониятларимиз беқиёс мустаҳкамланди. Мамлакатда умуммиллий ақлий ва маданий макон вужудга келтирилмоқда. У қудратли жозиба кучига эга бўлиб, юртимизда яшаётган, янги уйимизни барпо этаётган барча кишиларни ирқи, миллати, диний эътиқоди ва сиёсий қарашларидан қатъи назар, инсонпарварлиги ва улугворлиги, нескбинлиги ва ишонч-эътиқоди билан ўзига мафтун қилмоқда.

Ўзбек халқининг миллий тотувлиги 130 дан ортиқ миллатни ўз қадрдонларидек бағрига олган юртимизда миллатлараро тотувликнинг энг муҳим шартидир. Мамлакатимиздаги мустақиллик, тинчлик ва барқарорлик фақат ўзбек халқи учунгина эмас, балки шу билан бир қаторда ўлкамизда яшовчи бошқа барча миллатларнинг вакиллари учун ҳам бебаҳо бойлик ҳисобланади. Тобора кўплаб кишилар ўз она тилида маълумот олиш, фарзандларини миллий руҳда тарбиялаш имкониятига эга бўлмоқдалар. Миллий маданият марказлари ҳам маданий ва маънавий уйғониш борасида фойдали иш қилмоқдалар. Айни маҳалда улар Ўзбекистонга нисбатан умумхалқ ватанпарварлик муносабатида бўлишнинг мустаҳкамланишига кўмаклашмоқдалар.

Ҳуқуқ ва иқтисодиёт барча учун тенг имкониятлар яратмоқда. Инсонийлик, яхшилик, меҳр-шафқатли ва ўзаро муносабатларда сабр-тоқатли бўлиш, азалдан ҳаммага маълум "ўзбекчилик"—ўзбекларнинг бир-бирларига ҳурматда бўлиши ва ҳамдардлиги эса инсонийлик ҳамда ишонч муҳитини вужудга келтирмоқда.

Умумбашарий қадриятларга интилиш билан бир қаторда, ҳаётимизда шарқ фалсафаси муносиб ўрин эгалламоқда. Биз мусулмончиликнинг улугъ маданий қадриятлари ҳуқуқини қайта тикладик. Бинобарин, қалбимиз бу бебаҳо хазинани чуқурроқ идрок қила боргани сайин, халқнинг ҳаёти маънавий жиҳатдан бойроқ ва ахлоқий жиҳатдан покizarоқ була боради.

Ота-боболаримиз эътиқод қилиб келган ислом динининг инсон ва унинг оиласи ҳаётидаги, адаб-ахлоқ ва хайр-саховат ишидаги аҳамиятини юқори кўтариш давлатимизнинг дунёвий йўлдан ривожланиши ҳамда виждон эркинлиги билан уйғун тарзда қўшилиб кетмоқда.

Ўзбекистонда бутун жамият давлат мустақиллиги ва иқтисодий равнаққа эришишнинг олий мақсадлари теварагида маҳкам жипслашди. Бизда инсон манфаатларига хизмат қилувчи тинчлик ва тотувлик, барқарорлик ва яратувчилик ҳукм сурмоқда. Аҳолининг маънавий ва маданий талаблари, билим олишга, иқтисодиёт асосларини тушуниб етишга бўлган эҳтиёжи бениҳоя ошди. Халқ ўзининг маънавий эркинлигини, эътиқоди ва ғурурини ҳимоя қила олди, порлоқ келажак йўлида янада улкан ишлар қилишга қодир бўлиб қолди.

Яратувчиликнинг биринчи босқичи давомида бир қанча истиқболли шарт-шароитлар вужудга келтирилдики, улар ислохотларнинг янги босқичида мазмун жиҳатдан ўзини янада кўпроқ намоён қилмоғи лозим бўлади. Ҳозир таркиб топаётган умумхалқ миллий мустақиллик мафкурасини шундай кенг кўламли ҳодисалар жумласига киритмоқ лозим. Ҳеч қандай мафкура давлат мафкураси даражасига кўтарилмаслиги керак — биз ўзимиз учун шундай хулоса чиқариб олдик.

Халқимизнинг асрлар оша яшаб келган анъаналари, урф-одатлари, тили ва руҳи негизига қурилган миллий мустақиллик мафкураси умуминсоний қадриятлар билан маҳкам уйғунлашган ҳолда келажакка ишонч туйғусини одамлар қалби ва онгига етказиши, уларни Ватанга муҳаббат, инсонпарварлик руҳида тарбиялаши, ҳалолликни, мардлик ва сабр-бардошлиликни, адолат туйғусини, билим ва маърифатга интилишни тарбиялаш йўлида хизмат қилмоғи лозим. У давлат фуқароларининг

буюк мақсад йўлида маънавий яқинлашувига кўмаклашмоғи керак.

Янги мафкуранинг асл маъноси эскича ақидалардан холи бўлган, мустақил ва янгича фикрловчи кишиларни тарбиялашдан иборатдир.

Жамият ислохотларнинг биринчи босқичидан цивилизациялашган, инсон сари йўналтирилган бозор иқтисодиётини маънавият, ахлоқийлик ва маданиятнинг мустаҳкам пойдеворига қуриш зарур деган хулоса чиқарди. Булар — Ўзбекистонда тинчлик, барқарорлик ва миллатлараро тоғувликнинг ҳаётбахш манбаларидир. Улар энг катта бойлигимиз ҳисобланади. Биз уларни асраб-авайлаш, кўпайтириш, ана шу маънавий хазинадан мумкин қадар кўпроқ одамларни баҳраманд этиш нчоғли муҳим эканлигини яхши англаб едик.

Файласуфлардан бири, маънавият — инсонийликка олиб борадиган йўлдир, деган экан. Бинобарин, мустақил Ўзбекистон бугунги кунда ўз келажагига худди шу йўлдан, эзгулик ва инсонийлик йўлидан одим ташламоқда.

1.10. ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ БАРҚАРОРЛИКНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИ — ИСЛОХОТЛАР БИРИНЧИ БОСҚИЧИНING ЭНГ АСОСИЙ ЯКУНИ

Ислохотлар йўлининг изчиллик билан амалга оширилиши иқтисодиётни қайта қуриш, уни эркинлаштириш ва жаҳон ҳамжамияти учун очиш соҳасида сезиларли натижалар берди. Хужалик юритишнинг бозор механизмига ўтиш учун чинакам шарт-шароит яратилди.

Ислохотлар йўлидан аниқ мақсадни кўзлаб ва босқичма-босқич илгарилаб бориш кўп укладли иқтисодиёт негизларини, бозор инфраструктураси ҳамда валюта бозорини, шунингдек ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришнинг бошқа энг муҳим жиҳатларини таркиб топтириш имконини берди. Бу эса, шак-шубҳасиз, ислохотлар биринчи босқичининг энг муҳим якунидир. Бироқ бугина эмас.

Ислох қилишнинг биринчи босқичи мақсадларини белгилаш чоғида иқтисодий тангликка барҳам бериш,

иқтисодий ва молиявий барқарорликка эришиш вазифалари устувор йўналишлар жумласига киритилган эди. Биз бугунги кунда бу вазифа умуман муваффақиятли ҳал этилди, деб айтишга ҳақлимиз. Иқтисодиётдаги кучайиб бораётган пасайишни, стақчи, таркибий жиҳатдан ҳал қилувчи тармоқларда ишлаб чиқариш ҳажмининг камайишини тўхтатиб қолишга эришилди. Бюджетни ва пул муомаласини барқарорлаштиришга, пулнинг қадрсизланиши даражасини анча қисқартириш, аҳоли турмуш даражаси кескин пасайишининг олдини олишга муваффақ бўлинди.

Шуни рўй-рост айтиш керак — мустақилликни қўлга киритган Ўзбекистоннинг, республика аҳолисининг зиммасига 1991 йил охирлари ва 1992 йилда оғир ва жиддий синовлар тушди. Биз сиёсий ва давлат етуклиги, ўз тақдиримизни ўзимиз мустақил равишда ҳал қилиш қобилиятига эгалгимиз, ўз мустақиллигимизни, ўз озодлигимизни ҳимоя қила олиш лаёқатига эгалгимиз бўйича имтиҳондан ўтдик.

СССР парчаланиб кетиши, анъанавий хўжалик алоқаларининг бузилиши билан республика молиявий ва стратегик жиҳатдан муҳим хом ашё ресурсларининг ниҳоятда тақчиллиги исканжасида қолди. Бошқа минтақалар ва мамлакатлардан маҳсулот етказиб берилишига боғланиб қолган йирик корхоналаримиз тўхтаб қолиш арафасида турарди. Аҳолининг моддий аҳволи энг паст даражадалиги, озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонларнинг энг муҳим турларини четдан олиб келишга ортиқ даражада боғлиқ бўлиб қолинганлиги, структуравий ва нарх белгилаш соҳаларида чуқур номутаносибликларнинг мавжудлиги аҳволни яна ҳам мушкуллаштирганди.

Биз иқтисодий ислохотлар ўтказиш соҳасида ўз стратегиямизни ишлаб чиқиб, уни амалга оширишга киришар эканмиз, Ўзбекистон дастлабки босқичда ҳам, Россия, Украина, Белорусга нисбатан ғоятда ноқулай шароитда эканлигини ҳолисона баҳолай олдик. Болтиқ бўйи мамлакатлари ҳақида эса гапирмаса ҳам бўларди. Аммо бундай аҳвол бизнинг иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга оширишга бўлган ишончимизни сундира олмади. Аксинча, бутун куч-ғайратимизни ва ички резервларимизни сафарбар қилишимизни талаб этди, ўткир

ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни ҳал этишнинг энг қулай йўллариини излашга мажбур қилди.

Эндilikда ҳар бир мамлакат ўзи ишлаб чиққан ислохотлар стратегиясининг, уни амалга ошириш тамойилларининг тўғрилигини, ислохотларни амалга ошириш қандай бораётганини баҳолашига имкон берадиган етарлича вақт ўтди.

Бир қарашда бунда кескин тафовутлар бўлиши мумкин эмасдек туюлади. МДҲ га кирган барча мамлакатлар бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик тамойилларига эга маркашлаштирилган режа тизимидан бозор иқтисодиётига олиб борадиган йўлни босиб ўтишлари керак. Барча мамлакатларда бозор муносабатларини шакллантиришга қаратилган қонунлар қабул қилинди, тегишли суратда ташкилий тузилмалар вужудга келтирилди, иқтисодий бошқарувнинг бозор муассасалари ташкил қилинди, давлат мулкни хусусийлаштириш жараёни амалга оширилди. Бироқ ислохотнинг биринчи босқичи натижалари турлича бўлди.

Бунинг сабаби нимада?

Авваламбор ислох қилиш йўллариини, тамойилларини танлашда. МДҲ га кирган кўпгина мамлакатлар халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотларнинг берган тавсияларига амал қилиб, бозор йўлига ўтиш соҳасидаги ўз иқтисодий сиёсатининг марказига нархларни ва ташқи савдони тезроқ эркинлаштириш масалаларини қўйдилар.

Пулнинг қадрсизланишидан иборат тобора кучайиб бораётган муаммони ҳал қилишни эса амалда анчайин қаттиққўл пул-молия сиёсатини ўтказиш билан боғлиқ деб билдилар. Яъни макроиқтисодий бошқарувнинг соф монетар усуллариини ўзларига асосий дастак қилиб олдилар. Бу усуллар яхши маълум — банклараро валюта савдо-сотиғида Марказий банкларнинг валюта ташлашини кучайтириш эвазига бюджетдаги етишмовчиликни камайтириш, кредитга пул чиқаришни қисқартириб, миллий валютанинг амал қилишини барқарорлаштиришдан иборат. Бюджетдаги етишмовчиликни ўзига мақбул даражада сақлаб туриш учун давлат харажатларини тушаётган даромадларга мувофиқ ҳолга келтириш мақсадида уларни давлат фойдасига жиловлаб туриш сиёсати мунтазам равишда олиб борилади.

Бунда ривожланган мамлакатларда яхши синалган монетар сиёсат усуллари МДХ мамлакатлари иқтисодиётида ҳам улардаги каби натижа беришига умид боғладилар. Бу ўринда ривожланган мамлакатларда монетар сиёсатни старли даражада самарали қиладиган бозор иқтисодиёти тартиблари ҳали ўзларида амалда йўқлиги эътиборга олинмади.

Шундан келиб чиққан ҳолда пулнинг қадрсизланиши даражасини 1—3 фоизга қадар пасайтириш, бюджетдаги стишмовчиликни кескин қисқартиришни кўзда тутувчи макроиқтисодиётни барқарорлаштиришдан иборат баланд-парвоз дастурлар ишлаб чиқилди. Чунончи, Россияда 1994 йил охирига келиб пулнинг қадрсизланиши кескин кучайди ва ойига 16 фоиздан ошди, бюджетдаги стишмовчилик ялпи ички маҳсулотга нисбатан 13 фоизни ташкил қилди, рублнинг қиймати тез тушиб бормоқда. Қирғизистонда саноат, қишлоқ хўжалиги, кишиларнинг моддий фаровонлиги ўз валютасини барқарорлаштириш йўлида қурбон қилинди. Айтилганларнинг ҳаммаси қўйилган мақсадларга эришилмаганлигидан яққол далолат бериб турибди.

МДХ га кирган қатор мамлакатларнинг тажрибаси ислоҳ қилишнинг илк босқичида қаттиққўллик билан ўтказилган пул-кредит сиёсати ўз ҳолича фақат биргина самарага олиб келиши — ишлаб чиқариш кескин пасайиб кетиши мумкинлигини кўрсатди.

Ишлаб чиқариш ҳажмларининг камайишини, айниқса, саноатнинг асосий тармоқларида бу катта миқдорни ташкил қилишини МДХ мамлакатлари халқ хўжалигидаги тангликнинг умумий, бизнинг назаримизда, энг хатарли кўриниши дейиш мумкин. Чунончи, Россияда сўнгги уч йил мобайнида ялпи ички маҳсулот 39 фоизга қисқарган. Украинада — 40, Қозоғистонда — 43, Қирғизистонда — 48 фоизга камайган. Саноат ишлаб чиқариши ҳажми тегишли равишда Россияда — 44, Украинада — 38, Қозоғистонда — 48 ва Қирғизистонда 58 фоиз камайиб кетди. Иқтисодий ўсишнинг негизини ташкил қилувчи фан билан боғлиқ тармоқларда айниқса оғир аҳвол юзага келди. Истеъмол молларини саноат йўли билан ишлаб чиқариш кескин қисқарди. Бу мамлакатларда саноатнинг издан чиқиш тенденцияси кўзга ташланмоқда. Қишлоқ

хўжалиги, капитал қурилиш ҳам жуда тез суръатлар билан пасайиб кетмоқда.

Шундай қилиб, ушбу мамлакатлар аҳолиси турмушини таъминлашнинг моддий, ижтимоий ва маънавий негизларининг бузилиш жараёни сезиларли даражада тезлашди. Улардан кўплари ўзида ҳатто оддий такрор ишлаб чиқаришни ҳам таъминлашга қодир эмас, бу ҳол иқтисодийнинг амал қилишида умумий самарадорликнинг пасайишига, кўпгина корхоналарнинг тўхтаб қолишига, ишсизликнинг ўсишига сабаб бўлмоқда. Меҳнат омилларигагина эмас, балки одамлар ўртасидаги муносабатларнинг анъанавий тизимига ҳам путур етиб, шакли ўзгармоқда.

Буғунги кунда танглик чуқурлашиб бораётганлигининг кўпгина сабаблари айтилмоқда. Улардан энг муҳимлари қуйидагилардир.

Биринчидан, ана шу ислохотларнинг меъморлари ҳисобланганларнинг ўзлари эътироф этишларича, буларнинг барчаси бозорга ўтишга етарли даражада тайёргарлик кўрилмаганлигининг оқибати, халқаро экспертларнинг тавсиясига учиб, давлат монополиясидаги иқтисодиётда нархлар қўққисдан ва пухта ўйланмасдан, путурдан кетказадиган даражада эркинлаштирилганлигининг натижасидир.

Бундай эркинлаштириш иқтисодиётни ислоҳ қилишдаги бошқа йўналишлардан — иқтисод таркибидаги ўзгаришлардан, институционал қайта тузишлардан, хусусийлаштириш жараёнларидан, энг асосийси эса аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг таъсирчан воситаларидан узилган ҳолда амалга оширилди.

Иккинчидан, макроиқтисодиётда амалга оширилган монетар сиёсат уни кичик доирада амалга оширишнинг айнан бир хил воситаларига эга эмасди. Шу боисдан таклифни кенгайтириш ўрнига, талабни чеклашга кўпроқ эътибор берилди. Натижада, қарзни тўламаслик ҳоллари кўпайди ва ишлаб чиқариш кескин даражада пасайиб кетди. Бунда фақат пулнинг қадрсизланишини камайтириш иқтисодиётни соғломлаштириш аломати бўла олмаслигини назардан қочириб қўйилди.

Учинчидан, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг пасайиши узоққа чўзилганлиги ва тобора кучайганлигининг бош

сабаби, қайта қуриш раҳбарларининг ўзлари эътироф қилишларича, иқтисодий жараёнларга давлатнинг таъсири бўшаштириб юборилганлигида, ҳамма даражаларда ва ҳўжалик фаолиятининг барча соҳаларида давлат ва меҳнат интизомининг ҳаддан ташқари паст даражада эканлигидадир.

Тўртинчидан, аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш юзасидан амалий тадбирлар қабул қилишга аслида эътибор берилмади. Уларнинг ижтимоий таянчи амалда ислоҳотлардан узиб қўйилди. Устига-устак, пулнинг қадрсизланишини сунъий тарзда бир даражада ушлаб туришнинг гоҳо инсон ҳуқуқлари бузилишигача олиб борадиган ғайритабиий усулларида (иш ҳақи, нафақалар ва бошқа тўловларни узоқ вақт тўламаслик) фойдаланиш муқаррар суратда ижтимоий оқибатларга, ижтимоий портлашларга олиб келиши мумкин.

Ҳамдўстликдаги қатор давлатлардан фарқли равишда Ўзбекистонда ишлаб чиқаришнинг ялпи таназзули, аҳоли турмуш даражасининг кескин пасайиши рўй бермади. Биз собиқ Совет Иттифоқи парчаланиб кетганидан кейин бошқа минтақаларни чулғаб олган иқтисодий ва сиёсий тартибсизликларни четлаб ўта олдик. Қолаверса, республикада ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий барқарорлик, барча ижтимоий кучларнинг амалга ошириладётган йўлни қўллаб-қувватлаш учун жипслашуви мустақкам сақланиб турибди.

Бу ўзаро келишилган иқтисодий ва ижтимоий сиёсатнинг амалга оширилиши ҳисобига таъминланмоқдаки, у иқтисодиётни ва жамиятнинг барқарорлигини издан чиқаришга йўл қўймайпти, иқтисодиётни бошқаришнинг давлат механизмини сақлаш, мураккаб ўтиш даврида кишиларнинг манфаатларини ишончли тарзда ҳимоя қилиш имконини бераётир.

Танлаб олинган иқтисодий ислоҳотлар йўлига амал қилиш, бозор муносабатларини давлат томонидан тартибга солиш механизмини босқичма-босқич, қадам-бақадам сайқаллаб бориш, иқтисодиётни эркинлаштириш ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш макроиқтисодий кўрсаткичлар ёмонлашиб боровининг олдини маълум даражада олиш имконини берди.

Макроиқтисодий барқарорлик соҳасида ишлаб чиқариш суръатларининг пасайишини секинлаштиришга мойиллик кўзга ташланди, айрим кўрсаткичлар бўйича эса ўсишга эришилди. 1994 йилда ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулот 96,5 фоизни, ҳосил қилинган миллий даромад эса — 92,6 фоизни ташкил этди.

Ялпи ички маҳсулотнинг камайиши ҳоллари асосан таркибий ўзгаришлар, шунингдек айрим тармоқларда — бинокорлик материаллари саноатида, химия, металлургия саноатида, тракторсозлик ва қишлоқ хўжалиги машина-созлигида, қурилиш ва бошқа тармоқлар маҳсулотига нисбатан талабнинг қисқариши туфайли ишлаб чиқаришнинг пасайиши оқибатида содир бўлди.

Ишлаб чиқариш бирмунча пасайганлигини даврий ҳодисалар жумласига киритиш мумкин бўлиб, бу одатда 5 фоиздан 15 фоизгача бўлган миқдорни ташкил қилади ва тузилмаларга уларни издан чиқарадиган даражада жиддий таъсир кўрсатмайди. Аксинча, бундай пасайиш муқаррар, чунки у авваламбор ишлаб чиқариш таркибининг қайта тузилиши, янги хўжалик механизмининг шакллантирилиши билан боғлиқ.

1994 йилда республикада саноат маҳсулоти ҳажми 1993 йилги даражага нисбатан 101 фоизни ташкил қилди. Саноатда муайян ижобий таркибий ўзгаришлар кўзга ташланди. Етакчи асосий тармоқларнинг барқарор ривожланиб бориши ҳисобига республиканинг ёқилғи-энергетика мустақиллигини таъминловчи, пировард маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва аҳоли эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган ишлаб чиқаришларнинг салмоғи ортди. Ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажмида пировард истеъмол маҳсулотларининг улуши 35,2 фоизга қадар ўсди.

Агар собиқ Иттифоқда ҳосил қилинадиган энергия ресурсларининг асосий қисми ўз улушига тўғри келадиган МДХ мамлакатларида кейинги йилларда ишлаб чиқаришнинг доимий пасайиши кузатилган бўлса, масалан, нефть қазиб олиш биргина 1994 йилнинг ўзида Россияда 10 фоиз ва Қозоғистонда 12 фоиз камайган, табиий газ қазиб чиқариш Россияда 2 фоиз, Туркменистонда 45 фоиз пасайган бўлса, Ўзбекистонда уларни қазиб чиқариш муттасил ўсиб бормоқда. Кейинги йиллар мобайнида республикада нефть ва газ конденсати қазиб олиш икки

баравар, биргина 1994 йилнинг ўзида 40 фоиз ортди. Табиий газ ишлаб чиқариш эса 1994 йилда 5 фоиз кўпайди.

Авваллари биз четдан тўрт миллион тонна нефть сотиб олардик. Эндиликда уни ўзимизда қазиб олиш ҳисобига четдан харид қилиш ҳажми йилдан-йилга камайиб бормоқда. 1995 йилда у 750 минг тоннани ташкил қилади. Биз келгуси икки-уч йил ичида ғалла мустақиллигига ҳам шу тариқа эришишимиз лозим. Бу фақат иқтисодий вазифагина эмас, балки катта сиёсий вазифа ҳамдир.

Умумиттифоқ бюджетидан маблағ тушиши тўхтаб қолганлигига ва амалда ишлаб чиқариш ҳажми камайганлигига қарамай, биз молиявий аҳволнинг барқарорлигини таъминлай олдик, амалда давлат сарф-харажатларини чеклашга эришиб, республикада давлат бюджетида стишмовчиликнинг ўсишига йўл қўймадик. Бунинг учун қатъий молиявий ва солиқ сиёсати ўтказилди.

Бир неча йилдан буён давлат бюджетидаги стишмовчилик ялпи ички маҳсулотнинг 4 фоизидан паст даражада бўлиб келмоқда. Бюджетдан маблағ ажратиш ойма-ой амалга оширилди ва бу фақат тушган маблағлар доирасида бўлди.

Қайта молиявий таъминлаш ставкалари 40 фоиздан 225 фоизга қадар оширилди, банкларнинг резерв маблағлари 10—30 фоизга қадар кўпайтирилди, кредит ва нақд пул эмиссияси кескин камайтирилди.

Ишлаб чиқаришнинг моддий ҳажмлари ўсиб боришига қараб иш ҳақи фондини тартибга солиб боришнинг жорий қилиниши, аҳолининг шахсий ҳисоб рақамлари бўйича депозит ставкаларининг оширилиши пул массаси ортиб боришининг секинлашувига олиб келди. Биргина 1994 йил давомида унинг ўсиши 1,7 баравар камайди.

Пул эмиссиясининг олдини олиш дастури амалга оширилиши натижасида нақд пулларнинг ҳаракатсизлик даражаси 1994 йилнинг биринчи ярмида ўрта ҳисобда 30 фоизни ташкил қилган бўлса, 1995 йил бошларига келиб 17 фоизга қадар камайди. Шу билан бир вақтда республика ички истеъмол бозорини тўлдириш, стакчи тармоқлар ва корхоналарнинг узлуксиз ишлаши, уларнинг бозор шароитларига тезроқ мослашиши учун қўшимча маблағ ва ресурслар қидириб топилди.

Ислохотларнинг илк босқичи давомидаги умумиқтисодий вазият нархларни эркинлаштиришнинг кучли таъсири остида кечди. 1994 йил охирига келиб эркин бозор нархларига ўтиш жараёни асосан ниҳоясига етди. Деярли барча турдаги саноат маҳсулотларига, озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат молларига эркин шартнома нархлари белгиланди. 1995 йилда пулнинг пинҳоний қадрсизланишига сабаб бўлиши мумкин бўлган омилларга барҳам берилди.

Пулнинг қадрсизланишига қарши таъсирчан чоралар қўрилганлиги 1994 йилнинг иккинчи ярмида пул қадрсизланишининг ўртача ойлик даражасини 31,7 фоиздан 15,1 фоизга қадар камайтириш имконини берди, муомаладаги пулнинг айланиш тезлиги эса уч барабар ошди. Иккинчи ярим йилда пулнинг қадрсизланиш даражаси пасайишига миллий валютанинг муомалага чиқарилганлиги кучли таъсир қилди.

Нархларнинг эркинлаштирилиши шароитида пулнинг қадрсизланиши даражасининг пасайиши ўтказилаётган иқтисодий сиёсатнинг яққол ва салмоқли натижаси дейиш мумкин. Пулнинг қадрсизланишига қарши кураш бобида қўлга киритилган ютуқларни мустақамлаш яқин келажакдаги энг муҳим вазифалардан биридир. Агар ҳозирга қадар нархлар бир неча марта оширилганлиги эътиборга олинадиган бўлса, бу вазифа айниқса муҳим эканлиги ўз-ўзидан аён бўлади.

Муассасалар ва тизимларни қайта тузишнинг асосий ислохотчиси бўлмиш давлатнинг пухта ўйлаб амалга ошираётган бошқарувчилик сиёсати Ўзбекистонда нисбатан иқтисодий барқарорликка эришишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди.

Ҳозирги кунда МДҲдаги кўпгина мамлакатларда бизнинг янгиланиш ва тараққиёт йўлимизни ғоят диққат билан кузатиб бормоқдалар, ислохотларни, аҳолини ижтимоий ҳимоялашга йўналтирилган кучли тадбирлар билан чамбарчас боғлиқ ҳолда ўтказиш усулини чуқур ўрганмоқдалар. Белорусда ҳам, Украинада ҳам бизнинг ислох қилиш соҳасида орттирган тажрибамиздан кенгроқ фойдаланиш истаги йўқ эмас.

Шу билан бирга босиб ўтилган босқичдан баъзи сабоқлар ҳам чиқардикки, бозор иқтисодиёти сари бундан бўён қиладиган ҳаракатимизда уларни ҳисобга олиш зарур.

1. Ўзини ўзи бошқариш шароити ҳали яратилмаган бир вақтда, ташқи иқтисодий алоқалар чекланган бир шароитда, талаб ва таклифнинг ҳамда маҳсулот ишлаб чиқарувчиларнинг эркин рақобатчилиги таъсири остида иқтисодиётнинг давлат йўли билан бошқарилишидан кенг куламда воз кечиш нархлар анча ошиб, пулнинг қадрсизланиши кучайишига имкон туғдиради.

2. Ўтиш даврида аҳоли даромадларини давлат йўли билан тартибга солишнинг бирон-бир шаклларида воз кечиш уларнинг иқтисодий шароитларга номувофиқ ҳолда кўпайишига ёрдам беради, даромадларни моллар билан қоплашда номутаносибликни келтириб чиқаради, бундай ҳол пулнинг қадрсизланиш жараёнини, яна ҳам кўпроқ кучайтиради.

3. Қатъий солиқ сиёсати, биринчи галда маҳсулот ишлаб чиқарувчиларга нисбатан бундай солиқ сиёсатини ўтказиш давлат бюджетдаги стишмовчиликка барҳам беришни таъминламайди ва шу билан бир вақтда маҳсулот ишлаб чиқарувчиларнинг инвестиция борасидаги имкониятларини камайтиради, пулнинг қадрсизланиши жараёнининг давом этиши эса ишлаб чиқарувчиларни ўзлари олган соф маҳсулотнинг каттагина қисмидан истеъмол учун фойдаланишга мажбур этади.

4. Ишлаб чиқариш тузилмалари юқори даражада монополиялашганлигича қолмоқда, рақобатчилик муҳити яратилишига халал бермоқда.

5. Ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий алоқалар ўрнатмай ва уларни ривожлантирмай, хорижий шериклар билан ишлаб чиқариш кооперациясига уюшмай туриб, иқтисодиётда барқарорликка эришиб бўлмайди.

6. Иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини айниқса саноатнинг асосий тармоқларида қўллаб-қувватлаш, бунинг учун ҳам ички, ҳам ташқи инвестиция ресурсларини жалб этиш ниҳоятда муҳим.

Қабул қилинаётган қарорларнинг натижаларини доимий равишда кузатиб бориш ва иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг асосий йўналишларини амалга ошириш усулларида йўл-йўлакай тегишли тузатишлар киритиш орқали барча марказий иқтисодий идораларнинг ишини бир-бирига мувофиқлаштириш зарурлиги англаб стилганлиги биринчи босқич берган муҳим сабоқ бўлди.

Иқтисодий барқарорликка эришиш билан бирга аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тадбирлари кўрилганлиги республикада барқарор ижтимоий-сиёсий вазиятни таъминлаш имконини берди.

Туб ўзгаришларнинг бошланғич босқичида асосий озиқ-овқат маҳсулотлари ва ноозиқ-овқат молларини истеъмол қилиш кескин камайишининг, оммавий ишсизлик пайдо бўлишининг олдини олишга, ижтимоий соҳалар — соғлиқни сақлаш, таълим, фан ва маданият тармоқлари доимий ишлашини таъминлашга муваффақ бўлинди.

Амалда вужудга келган шарт-шароитлардан, этник-психологик андозалардан келиб чиқилган ҳолда қишлоқ аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, улар шахсий томорқа ерларида ҳамда тез кенгайиб бораётган деҳқон (фермер) хўжаликларида иш билан банд бўлишлари учун қулай шарт-шароит яратиб бериш муаммоларига алоҳида эътибор берилди.

Натижада жамиятнинг кескин ижтимоий табақаланишига йўл қўймасликка муваффақ бўлинди, акс ҳолда бу муқаррар равишда жамиятда ижтимоий кескинликнинг ортишига олиб келган ва, бунинг оқибати ўлароқ, Россия, Украина, Белорусдагига ўхшаган сиёсий тангликлар келтириб чиқарган бўлур эди.

Иккинчи томондан, ислохотлар йўлини изчиллик билан амалга ошириш учун ижтимоий шарт-шароитлар вужудга келтирилди.

Ижтимоий қўллаб-қувватлаш Ўзбекистоннинг мустақиллигини ўрнатиш ва мустаҳкамлаш, миллий ўзлигини англашни тиклаш, тил ва миллий анъаналарни сақлаб қолиш ҳамда ривожлантириш, шу ерда яшаб турган бошқа миллатларга мансуб кишиларнинг ижтимоий ҳуқуқлари ва кафолатларини таъминлаш, жамият маънавиятини ривожлантиришга йўналтирилган сиёсий тадбирлар мажмуи билан биргаликда амалга оширилди.

Кўп миллатли жамиятимизда ижтимоий-сиёсий барқарорлик, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллатларaro тотувлик сақланганлиги мустақил Ўзбекистоннинг бунёд бўлиши ва ривожланишининг биринчи, бошланғич босқичида қўлга киритилган энг асосий ютуқ бўлди.

Мустақил Ўзбекистоннинг сиёсий хусусияти унинг барқарорлигида, турли сиёсий оқимларнинг ижобий тарзда

ўзаро ҳамжиҳат бўлиб ҳаракат қилишида, синфий, ижтимоий ва диний белгиларига қараб бир-бирига қарама-қарши турган турли сиёсий гуруҳларга бўлинишнинг йўқлигида намоён бўлмоқда. Баъзи бировлар чинакам демократия сиёсий тўқнашувларда туғилади, деб ўйлашади — бу хилдаги фикрларни эшитиб, лол қоласан киши. Ҳатто оддий мулоҳазадан ҳам шу нарса равшан: носоғлом онадан соғлом бола туғилмайди.

Республикада жаҳоннинг илғор тажрибасига ҳамда ўз ватанимиз тажрибасига, халқнинг маънавий дунёсига ва умум томонидан тан олинган инсон ҳуқуқларига тўла мувофиқ келадиган ижтимоий-сиёсий тизим барпо қилинмоқда. Биз тоталитар якка партиявийлик тизимидан, ижтимоий сиёсат давлат монополиясидан бутунлай воз кечдик.

Ислоҳотчи-давлат мамлакат сиёсий ҳаётининг хилма-хил томонларига ёрдам бераётир. Сиёсий кўп партиявийлик йўлидан дастлабки қадамлар қўйилди, бу Асосий Қонун — Конституцияда мустаҳкамланган бўлиб, унинг асосида илк бор олий ҳокимият органи — Олий Мажлисга сайловлар бўлиб ўтди.

Бизнинг жамиятимиз демократик қурилишнинг яна бир мураккаб вазифасини шараф билан уддалади. Ҳуқуқий ва фуқаролик етуклиги, ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг янги, янада юқорироқ поғонасига кўтарилди.

Яна шуни ҳам унутмаслигимиз керакки, халқимиз асрлар давомида маҳалла йиғинлари, оқсоқоллар кенгашлари орқали жамоатчилик фикрини аниқлашнинг ҳамда бирдамлик кўрсатишнинг ўзига хос усуллари шакллантириб келган. Маҳалла ҳамда фахрийлар соғлом жамоатчилик фикрига эга бўлишда энг катта куч ҳисобланади. Фуқароларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқарувига қонун асосида берилган ҳуқуқ ва эркинликлардан фойдаланиш барқарорликни мустаҳкамлашга, давлат ишларини аҳолининг эҳтиёжлари, кайфиятлари билан мувофиқ ҳолда олиб боришга самарали таъсир кўрсатмоқда.

Ўтган давр мобайнида энг муҳим сиёсий сабоқ ўзлаштириб олинди. Бизда иқтисодий жиҳатдан мустақил фуқаролар нечоғли кўп бўлса, қонуний-ҳуқуқий демократия ҳамда стук сиёсий муносабатлар учун шунча мустаҳкам шарт-шароит юзага келади.

Барқарорлик, тинчлик, тотувлик — булар давлат-чилигимизнинг янги биниси барпо қилинадиган пойдевордир. Бу бизнинг эртанги порлоқ кунимизга олиб борадиган йўлдир.

Ҳаёт, Ўзбекистон мустақил ривожланиб борган дастлабки йиллар тажрибаси босиб ўтилган йўлдан қуйидаги хулосаларни чиқаришимизга имкон беради:

Биринчидан, жамиятда амалга оширилаётган ўзгаришлар исчоғли теран, мураккаб ва кенг кўламли бўлса, барқарорлик, тинчлик ва унинг аъзолари ўртасида тотувлик шунча мустақкам бўлиши керак. Миллий мансублиги, дини, сиёсий эътиқодидан қатъи назар, барча кишиларнинг бир-бирига қарама-қарши бориши эмас, балки жипслашиши зарур. Яхши қўшничилик ва ўзаро ҳурмат — бизга оталаримиз ва боболаримиздан мерос бўлиб қолган, халқимизнинг миллий руҳи, маънавий дунёсининг моҳиятини ташкил қилувчи ана шу азалий ҳақиқатлар жамиятимиз равнақининг асосий негизи ва гаровидир.

Иккинчидан, сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий соҳадаги ҳар қандай, энг катта ўзгаришлар ҳам яратувчилик аҳамиятига эга бўлмоғи лозим. Энг асосийси — олдин ўтган авлодларнинг меҳнати, пешона тери ва қони эвазига вужудга келтирилган барча нарсаларни бузиш эмас, балки сақлай билишдир. Жамият биносини асосларигача обдон бузиш билан уни обод қилиб бўлмайди.

Учинчидан, сиёсий декларациялар, баландпарвоз гаплар, шиорлар ва фаровон келажак ҳақидаги панду насихатлар эмас, балки бозор муносабатларига йўл очиб берувчи ҳуқуқий меъёрларни ишлаб чиқиш устида кун сайин тер тўкиб ишлаш керак. Қабул қилинган қарорларни изчиллик билан амалга ошира бориш, кишиларнинг турмуш шароитини яхшилаш лозим. Республикамиз миллий ва ижтимоий тараққиёт йўлидан олға бориши учун олдинда турган аниқ вазифаларни амалда ҳал этиш зарур — аҳолининг барча қатламлари, бутун халқ ҳокимият ва бошқарув органларидан шуни кутмоқда ҳамда талаб этмоқда. Бундай ишончни оқлашдан ҳам кўра олий хизмат йўқ. Бундай ишончни пучга чиқаришдан кўра оғирроқ гуноҳ ҳам йўқ.

Ниҳоят, тўртинчидан, жамият ва халқни экстремистлардан, сиёсий бузғунчилардан асраб-авайлаш, душманлик ва қарама-қаршилик уруғини сочишга ҳар қандай уринишларнинг пайини қирқиш керак. Биз тинчлик, тотувлик, ўзаро ёрдам орқали ҳар қандай қийинчиликларни енгиб ўтамиз.

Тинчлик, хотиржамлик ва тотувлик — булар ҳаётбахш чашмалар бўлиб, ҳозирги кунда ҳаёт кечираётганларда, уларнинг фарзандлари ва авлодларида эртанги кунга, порлоқ ва бахтли-саодатли келажакка умид ва ишонч уйғотади. Тинчлик ва барқарорлик — булар халқаро ҳамжамият билан бирлаштирувчи воситадир. Инсонпарварлик, яхшилик, софдиллик сингари умуминсоний қадриятларни қабул қилган ва биргаликда баҳам кўрган мамлакатгина, халқгина бутун дунё халқларига яқин ва тушунарли бўлиши, жаҳон ҳамжамиятига қабул қилиниши мумкин. Фақат улар билан тенг ҳуқуқли, ўзаро манфаатли муносабатлар ўрнатилиши мумкин.

Фақат тинчлик ва хотиржамлик шароитидагина жамиятни, бутун иқтисодиётни изчиллик билан, оқилона, босқичма-босқич қайтадан қуриш мумкин.

Ислоҳ қилишнинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий томонлари ўзаро боғлиқ бўлиб, бир бутунни ташкил қилиши бизнинг янгиланиш ва тараққиёт йўлимизнинг энг муҳим ютуғи, биз ишлаб чиққан бозор иқтисодиётига ўтиш моделининг амалда рўёбга чиқишидир. Бинобарин, биз ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий барқарорликни мана шу йўлнинг стратегик якуни деб биламиз.

2 - қисм

ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР ИККИНЧИ БОСҚИЧИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ ВА УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Биз республикада вужудга келган вазиятга ҳақиқий баҳо берар эканмиз, Ўзбекистон ўз давлатчилик-сиёсий ва иқтисодий қурилишида сифат жиҳатидан янги босқичга қадам қўйганлигини алоҳида таъкидлашга ҳақлимиз.

Ислоҳ қилишнинг биринчи босқичи натижалари шундан яққол далолат бериб турибдики, Ўзбекистоннинг кўп миллатли халқи манфаатлари, миллий анъаналари ва маънавиятига мос келадиган сиёсий ва давлат тизимларини вужудга келтириш бобида дастлабки салмоқли қадамлар қўйилди.

Ижтимоий-сиёсий барқарорлик, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллатлараро тотувлик шароитида янги иқтисодий муносабатларга, энг аввало бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган мулкчилик муносабатларига асос солинди. Иқтисодиётнинг давлатга қарашли бўлмаган, хусусий сектори тобора кучга тулиб бормоқда ва ўзига берилган ҳуқуқлари ила тобора кўпроқ мустақамланмоқда. Бошқарув таркибида ва ҳўжалик юриштиш усулларида туб ўзгаришлар содир бўлди. Улар корхоналарнинг иқтисодий мустақиллигига эркинлик берди, ташаббускорлик ва омилкорликни ривожлантиришни рағбатлантирмоқда.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодий тангликка, ишлаб чиқаришнинг пасайишига барҳам бериш, иқтисодиётдаги таркибий бузилишларни тўғрилаш муаммоларини ҳал этиш соҳасида анча илгарилаб кетди. Иқтисодий ва ташкилий шарт-шароитлар вужудга келтирилди ва миллий валюта — "сўм" муомалага чиқарилди. Молия, солиқ ва пул-кредит тизимлари қатъиян такомиллаштирилди. Пул эмиссиясининг олдини олишни бошқариш ва пулнинг қадрсизланиш даражасини пасайтиришга қаратилган таъ-

сирчан чоралар амалга оширилди. Ижтимоий ёрдам беришнинг қатъиян янги тизими вужудга келтирилиб, у ўтиш даврида аҳолининг, айниқса ижтимоий жиҳатдан яхши ҳимояланмаган қатламлари ва болали оилаларнинг манфаатларини ишончли тарзда ҳимоя қилди, ишсизлик кучайишининг олдини олди.

Иқтисодиётда ва ижтимоий соҳада юз берган туб ўзгаришлар унинг ўз тараққиётида кейинги, сифат жиҳатдан янги босқичга ўта бошлаши учун мустаҳкам шарт-шароит ҳозирлади.

Биз ўтиш даври давомида ҳал қилиниши лозим бўлган вазифаларнинг гоят кенг кўламлилиги ва теранлиги ислоҳотлар жараёнини босқичма-босқич амалга ошириб бориш зарурлигини белгилаб берганлигини бир неча бор таъкидлаб ўтган эдик. Биз ишлаб чиққан ислоҳотлар стратегияси — иқтисодиётни бошқа ҳолатга ўтказиш ва бозор муносабатларига ўтишнинг умумий мафкурасидир. Шу билан бирга ҳар бир босқичнинг ўз стратегик мақсадлари ва устувор йўналишлари белгилаб олинади. Иқтисодий сиёсатни амалга оширишнинг тегишли шакл ва усуллари, уни амалга оширишнинг аниқ омиллари ва воситаларини ишлаб чиқишни талаб этувчи ўзига хос аниқ йўл-йўриқлар шакллантирилади.

Бизнинг бозорга ўтиш йўлимизнинг фарқ қилувчи хусусияти ҳам худди ана шунда бўлиб, бунда бир босқич охирига етгач, зарур шарт-шароитлар вужудга келтирилиши билан тараққиётнинг янги босқичига, янги поғонасига изчиллик билан ўтилади. Ҳар бир босқичнинг муддати муайян чегара билан белгиланмайди, улар мутлақо турлича бўлиши мумкин, аммо ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар кўламига боғлиқ бўлади.

Ҳозир республика жамиятни ислоҳ қилишнинг навбатдаги босқичига изчил суратда қадам қўйди. Иккинчи босқич — бу қонуниятли ва бизнинг бош стратегиямиздан мантиқан келиб чиқадиган тараққиёт ва янгиланиш йўлидан олга томон илгарилаб бориш давридир. Бу жамиятимиз иқтисодий ва ижтимоий ҳаётининг ҳамма томонларини ислоҳ қилиш жараёнини кенг қамраб олиш давридир. Бу янада чуқур таркибий ва ташкилий ўзгаришлар, стук бозор муносабатларини ва ишлаб

чиқариш воситаларининг ҳақиқий мулкдорлари қатламини шакллантириш давридир.

Иккинчи босқич бозор тизимларининг шаклланиши тугалланадиган давр бўлиб, солиқ, молия ва пул-кредит сиёсатини янада такомиллаштиришни, бутун ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштиришни кўзда тутлади. У ёш давлатимизнинг иқтисодий тизимини мустаҳкамлашга, иқтисодий мустақилликка эришишга ҳамда миллий валютанинг муомаласи ва ички алмашинуви барқарорлигини таъминлашга йўналтирилган. Бу шундан кейинги босқичларда инвестиция фаолиятини кучайтириш, чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва шунинг негизда иқтисодий ўсишни таъминлаш ҳамда жаҳон иқтисодий тизимига кенг миқёсда қўшилиш, унда ўз мавқеларини мустаҳкамлаш учун мустаҳкам негиз яратиладиган давр-дир.

Иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичи мақсад-муддаоларидан келиб чиққан ҳолда куч-ғайратларимиз ва ресурсларимизни сафарбар этишимиз керак бўлган асосий вазифалар орасида қуйидагиларни алоҳида кўрсатиб ўтмоқ лозим.

Биринчи ва, эҳтимолки, асосий вазифа давлат мулкларини хусусийлаштириш соҳасида бошланган ишни охирига етказишдан иборат.

Бу ишнинг асосий моҳияти мулкларни чинакам мулкдорлар қўлига топширишни тезлаштиришдан, уларнинг эгаларида ҳақиқий хўжайинлик туйғусини шакллантиришдан иборат.

Давлат мулкни хусусийлаштириш, тadbиркорлик фаолиятини кенг қўллаб-қувватлаш, кичик хусусий корхоналар ташкил қилишни рағбатлантириш ҳисобига ижтимоий ишлаб чиқаришда давлатга қарашли бўлмаган секторнинг улушини анча ошириш зарур.

Ислох қилишнинг ҳозирги босқичидаги иккинчи энг муҳим вазифа — ишлаб чиқаришнинг пасайишига барҳам бериш ва макроиқтисодий барқарорлиқни таъминлаш, ҳам корхоналар, тармоқларнинг, ҳам умуман давлатнинг иқтисодий ва молиявий барқарорлигига эришишдан иборат.

Бу эса ишлаб чиқаришни барқарорлаштириш ва юксалтириш учун қулай шарт-шароитлар яратишни, ишлаб

чиқариш фаолиятини рағбатлантиришни назарда тутати. Шу нарсани аниқ-равшан англаб олиш зарур — ўз ишлаб чиқаришимизни тиклаб олмай ва иқтисодиётни юксалтирмай туриб, цивилизациялашган бозор сари амалда илгарилаб бориш, ўз мустақиллигини, суверенитетини иқтисодий жиҳатдан ҳимоя қилиб қолиш, Ўзбекистоннинг кўп миллионли аҳолиси учун ишончли ижтимоий кафолатларни вужудга келтириш ва муносиб турмуш даражасини таъминлаш мумкин эмас.

Учинчи муҳим вазифа — миллий валюта — сўмни яна ҳам мустаҳкамлашдан иборат.

Иқтисодиёт барқарорлигининг ўзига хос кўрсаткичи, белгиланган ислоҳотларни муваффақиятли амалга оширишнинг асосий мезони бўлган ўз валютаимизни мустаҳкамлаш мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинггина эмас, балки ижтимоий ислоҳотларнинг ҳам энг устувор йўналишидир. Қачон миллий валюта кучли ва обрўли бўлса, иқтисодиёт ўшандагина мустаҳкам бўлади.

Унинг конвертациясига, қатъий валюталарга эркин суратда алмаштирилишига бутун чоралар билан эришмоқ лозим. Бунга эса пулнинг қадрсизланишига қарши таъсирчан чораларни амалга ошириш, ўзимизда истеъмол моллари ишлаб чиқаришни кўпайтириш ҳамда ички бозорни шундай моллар билан тўлдириш, корхоналарнинг четга мол чиқаришини кенгайтириш ҳисобиغا валюта захираларини мустаҳкамлаш йўли билан эришилади.

Тўртинчи стратегик вазифа — иқтисодиётимиз структурасини тубдан ўзгартириш, хом ашё етказиб беришдан тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтиш, унинг сифатини ва рақобатга бардошлилигини жаҳон бозори талаблари даражасига етказишдан иборат.

Бунда таркибий ўзгаришларда республика учун энг асосий ҳисобланган тармоқларни, жумладан ёқилғи-энергетика ва ғалла комплексларини ривожлантиришда иқтисодий мустақилликни таъминлаш назарда тутилиши лозим. Шунингдек, бу ўзгаришлар республика иқтисодиёти учун устувор ҳисобланган, бой табиий, минерал-хом ашё, меҳнат ресурсларига асосланган ҳамда истиқболда халқаро ва давлатлараро меҳнат тақсимотида, жаҳон бозорида

Ўзбекистоннинг мустақкам ўрин эгаллашини кафолатловчи ишлаб чиқаришларни илдам суръатлар билан ўстиришга қаратилиши лозим. Иқтисодий таркибини тубдан ўзгартирмай туриб чинакам мустақилликка эришиб бўлмайди.

Жаҳон талаблари даражасидаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш, уларнинг рақобатга бардошлилигини ошириш муҳим вазифа ҳисобланади. Бунинг учун корхоналарни замонавий илғор технология, энг янги ускуналар, айниқса кичик ва ўрта корхоналар учун мўлжалланган ихчам ускуналар билан жиҳозлаш талаб қилинади. Олий Мажлисининг биринчи сессиясида мазкур масалага ғоятда катта аҳамият берилиб, қисқа муддат ичида ички бозорни тўлдириш учун керакли маҳсулотларни ишлаб чиқарадиган кичик, ихчам технологияларни жорий қилиш концепциясини ва миллий дастурини ишлаб чиқиш зарурлиги ғояси илгари сурилди. Бундай дастурнинг ишлаб чиқиши ва амалга оширила бошланиши — иқтисодий ислохотлар иккинчи босқичининг устувор вазифасидир.

Биз шуни аниқ-равшан тушуниб олмоғимиз керакки, корхоналарни энг янги технологиялар ва ускуналар билан жиҳозлашга, ходимларнинг малакасини оширишга кўмаклашишга ва миллий ишчи ходимларга эга бўлишга интилгандагина, ишлаб чиқаришни бошқаришни ташкил этишнинг замонавий, жаҳон даражасига мос келадиган усуллари жорий этгандагина, рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқаришни ривожлантиришни рағбатлантириб ва уни сотиш учун бозор топгандагина давлатимизнинг тараққий этишини таъминлай оламиз, бахт-саодатга эришамиз.

Ўтиш даврининг иккинчи босқичида аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоялашни кучайтириш, уларга тегишли ёрдам кўрсатиш борасида илгари тutilган йўл давом эттирилиши керак. Бу бизнинг устувор йўналишимиздир. Ислохотлар давомида кишилар ўз меҳнат ва ақлий имкониятларини амалга оширишлари, қилган меҳнатларига муносиб ҳақ олишлари учун Конституцияда кўзда тutilган тенг ижтимоий кафолатлар ва имкониятларни таъминлаш зарур. Ташаббускорлик ва омилкорлик бутун чоралар билан

рағбатлантирилиши лозим. Ҳақиқатан ёрдамга муҳтож аҳолини аниқлаб, шунга қараб уларни ижтимоий қўллаб-қувватлашга ўтиш жараёнини кучайтириш зарур. Бунда айрим кишиларнинг тайёрга айёрлик кайфиятидан тезроқ халос бўлишларида ёрдам бериш муҳим аҳамиятга эга. Айтилганларнинг барчаси пировард натижада одамларнинг дунёқарашини ўзгартириш, уларда бозор муносабатлари руҳиятини шакллантириш зарурлигини назарда тутати.

Бизларнинг ҳаммамиз бир нарсани яхши англаб олмоғимиз керак. Ҳаёт ривожланаверади, вазият ўзгараверади — демак, биз янгича ёндашувларни, ноанъанавий счимларни излаб топмоғимиз лозим. Иқтисодий ислохотлар иккинчи босқичининг моҳияти ҳамда талаби ана шундан иборат.

2.1. ХУСУСИЙЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ВА РАҚОБАТЧИЛИК МУҲИТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ — ИҚТИСОДИЙ ИСЛОХОТЛАР ИККИНЧИ БОСҚИЧИНING АСОСИЙ ВАЗИФАСИ

Иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг стратегик мақсадларидан келиб чиққан ҳолда иккинчи босқичда давлат мулкани хусусийлаштириш ва ижтимоий йўналтирилган кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш юзасидан бошланган иш давом эттирилади. Бу иккинчи босқичнинг устувор вазифасидир. Биз давлат мулкани дастлабки хусусийлаштиришни тугаллаш, чинакам мулкдорлар қатламини шакллантириш, уларни ҳақиқий мулк эгаси қилиш, давлатга қарашли бўлмаган сектор ҳукмрон мавқеи эгаллайдиган ижтимоий ишлаб чиқариш таркибини тубдан ўзгартириш вазифасини ўз олдимизга қўймоқдамиз.

Айни вақтда хусусийлаштириш жараёнини иқтисодий ислохотларнинг бирдан-бир мақсади деб қарамаслик керак. Хусусийлаштириш бизга тоталитар, давлат тўла ҳукмрон бўлган тизимдан мерос қолган иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги барча иллатларни даволай оладиган бирдан-бир дори эмас. Шу сабабли хусусийлаштириш жараёнининг ўзини мутлақлаштирмаслик, қанча корхона қанча муддат ичида ўзининг мулк шаклини ўзгартирганлигини унинг асосий натижаси деб қарамаслик керак. Бу юзаки, жуда жўн ёндашув бўлур эди.

Иқтисодий муносабатларнинг бутун тизимини тубдан ўзгартирувчи, жуда катта, чинакам ислоҳ қилиш қудратига эга, мураккаб ҳисобланган хусусийлаштириш жараёнини энгил-елпи давлат тасарруфидан чиқариш кампаниясига айлантириш ислоҳотларни чуқурлаштиришга ёрдам бермайди. Балки, аксинча, хусусий мулкчиликка, шахсий меҳнат ташаббускорлигига асосланган ишлаб чиқаришнинг иқтисодий афзаллиги тўғрисидаги ғоянинг ўзини обрўсизлантиради. Биз бошқа мамлакатлар тажрибасидан жадаллик билан олиб борилган оммавий хусусийлаштириш иқтисодиётни жонлантиришда амалда кутилган натижаларни бермаганлигини кўрсатувчи талай мисолларни биламиз. Устига-устак, у етарли тайёргарлик кўрмасдан ўтказилди. Хусусийлаштирилган даврда корхоналарни қўллаб-қувватлашнинг таъсирчан механизми вужудга келтирилмади. Оқибатда, иқтисодий танглик чуқурлашиб кетди. Давлат тасарруфидан чиқарилган корхоналардан кўплари синиш даражасига келди. Ишсизлар оммаси кўпайди, кишиларнинг мулкий ва ижтимоий табақаланиши кучайди. Бу ҳилда хусусийлаштириш ишловчи аҳолининг катта қисми орасида ижтимоий таянчга эга бўлолмаганлиги, балки порахўрлик, жиноий тил бириктиришлар манбаи бўлиб қолганлиги ажабланарли ҳол эмас.

Биз шу нарсани аниқ-равшан англаб олишимиз керакки, хусусийлаштириш иқтисодий ислоҳот натижаси бўлмай, унинг йўналишларидан бири, уни амалга оширишнинг энг муҳим йўллариандир. Хусусийлаштириш натижасида камида иккита асосий вазифа ҳал қилиниши керак.

Биринчидан, бизнинг ихтиёримиздаги мулк ўзининг ҳақиқий хўжайинига эга бўлиши керак. Мулкни ҳақиқий хўжайинлари қўлига топшириш, тадбиркорлик фаолияти олиб боришлари учун уларга кенг имкониятлар бериш — ўтказилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг асосий мазмуни ана шундан иборат.

Шуни таъкидлашни истардимки, бу ерда гап мулкдорни шунчаки алмаштириш — давлатни жамоа, акционер, хусусий мулкдор билан алмаштириш ҳақида бораётгани йўқ. Бу ерда гап мулкни тежаб-тергаб, ишнинг кўзини билган ҳолда тасарруф қила оладиган мулкдорга бериш ҳақида бормоқда. Бу ерда гап ўзига теккан мулкни

шамолга соғурмасдан ёки шахсий бойлик орттириш манбаига айлантириб юбормасдан, балки ана шу мулкни қўпайтира биладиган, техника билан қайта жиҳозлайдиган ва замон талабларига мувофиқ такомиллаштира оладиган, унинг негизида рақобатга бардошли маҳсулот чиқаришни йўлга қўя оладиган мулкдор ҳақида бораётир. Шунингдек, иш билан банд бўлмаган аҳолини иш ўринлари билан таъминлайдиган, ўзига ҳам, ишловчиларга ҳам, давлатга ҳам даромад келтирадиган ишлаб чиқаришни ташкил қила оладиган мулкдор ҳақида бораётир.

Бунга эса давлат мулки янги мулкдорга текинга берилмасдан, балки унга сотилган тақдирдагина эришиш мумкин. Шу нарса яхши маълумки, текин нарса чинакамига қадрланмайди ҳам, эҳтиёт қилинмайди ҳам. Шу сабабли биз бундан буён ҳам хусусийлаштиришни пул тўлаш асосида, уни бунёд қилишга илгари сарфланган харажатларни қоплаш асосида ўтказиш тартибини қўллайверамиз. Бунинг учун хусусийлаштиришнинг акциялаш, объектларни танлов бўйича ва ким ошди савдосига қўйиб сотиш каби усулларида кенг фойдаланаверамиз.

Ҳақиқий хўжайин туйғусини ҳис этишнинг афзаллиги нимада ва бу амалда қандай манфаат беради? Авваламбор иқтисодий муносабатларнинг хусусияти тубдан ўзгаради. Ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва кенгайтиришга маъмурий-буйруқбозлик йўли билан мажбур этиш учун зарурат қолмайди. Ҳақиқий ишлаб чиқарувчи эркинликка чиқмоқда, юқоридан бериладиган буйруқ билан ишлашдан халос бўлмоқда. Хусусий тадбиркорлик билан бошқарувнинг буйруқбозлик-кўрсатма бериш принципи асло сиғишолмайди. Ишлаб чиқарувчини сифат жиҳатдан янги рағбатлар ва ташаббуслар, ўз фаолияти натижаларини амалда ҳис этиш туйғуси ҳаракатга келтиради, иқтисодий жавобгарлик ҳам кучайтиради.

Ўзини мулкдор, мулк хўжайини, ўз меҳнатининг ва ишлаб чиқарган маҳсулотининг хўжайини деб ҳис этиш инсоннинг яширин куч-ғайратини юзага чиқаради. Унинг ақлий ва ижодий имкониятларини, ташкилотчилик қобилиятларини намоён этади, уни ташаббускор ва омилкор қилади. Ҳақиқий хўжайин раҳбарлик қилаётган корхона-

нинг ривожланиш истиқболлари ҳамиша ёрқин ва аниқ-равшан, ишлаб чиқариш самарадорлиги ҳаммадан кўра юқори, оладиган фойдаси ҳам, ходимларнинг иш ҳақи ҳам анча юқори. Бизда ҳақиқий, мустақил мулкдорлар қанча кўп бўлса, барча кишиларнинг ўз меҳнатлари эвазига юқори иш ҳақи олишларига имкон берадиган иқтисодий шарт-шароитни шунча тез вужудга келтирамиз.

Хусусийлаштириш давомида ҳал қилинадиган иккинчи муҳим вазифа — кўп укладли иқтисодиётни ва рағбатлантирувчи рақобатчилик муҳитини вужудга келтиришдан иборат.

Рақобатчилик муҳитини вужудга келтиришда хусусийлаштиришнинг иштироки турличадир. Энг аввало, бу мулкнинг давлат монополияси эканлигига барҳам бериш ва фаолиятнинг шунга ўхшаш турлари билан шуғулланувчи ёки бир хил маҳсулот ишлаб чиқарувчи, хизмат кўрсатувчи, аммо мулкчиликнинг турли шакллари — давлат, жамоа, акциядорлик, хусусий ва бошқа шаклларига асосланган кўпдан-кўп корхоналар ташкил қилишдан иборат. Хусусийлаштириш айрим корхоналар ва фаолиятнинг бутун бир соҳаларига нисбатан мавжуд яккаҳокимликни тугатиш, эркин иқтисодиёт ва рақобатчилик муҳитини вужудга келтириш учун шароит яратиш имконини беради. Ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги, хом ашё ва материаллар, сармоя бозори, ўз маҳсулотини сотадиган бозор учун иқтисодий беллашув юзага келади.

Мулкчилик шаклларида қатъи назар, корхоналар учун қонун йўли билан вужудга келтириладиган тенг иқтисодий шароитлар доирасида ишлаб чиқаришнинг у ёки бу шаклларида афзалликларини холисона баҳолаш имкониятлари пайдо бўлади. Мулкчилик шакллари турлича бўлган корхоналар ўртасидаги рақобатчилик кураши уларни ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ички ташкилий тизимларини такомиллаштиришга, техника билан қайта қуроллантиришга, фан ва техника соҳасидаги янги ютуқларни қўллашга мойил бўлишга, кам сарф-харажат қилган ҳолда янада юқори сифатли ва энг арзон нархда маҳсулот ишлаб чиқаришга ундайди. Пировард натижада бу иқтисодий ва илмий-техникавий тараққиётнинг қудратли воситаси бўлиб хизмат қилади.

Хусусийлаштириш жараёнида фақат мулкчилик шакллари ўзгарибгина қолмайди. Шу билан бирга, энг муҳими, ягона халқ хўжалиги комплекси шароитида таркиб топган тор ихтисослашган тармоқ монополия тузилмаларига ҳам барҳам бериш имконияти туғилади. Шуни назарда тутиш керакки, хусусийлаштириш чоғида республика бозорида муҳим роль ўйнайдиган айрим ишлаб чиқаришлар ва корхоналарнинг яккахокимлик мавқеи сақланиб қолганда соладиган хавф давлат корхонаси бўлиб қолганида соладиган хавфга нисбатан каттароқ бўлади.

Монополия қилиб олинган, давлатга қарашли бўлмаган корхоналар давлатнинг бевосита назоратидан чиқиб, ўтиш даврида барча ишлаб чиқариш чиқимларини қоплашга ва монополия имкониятидан фойдаланиб, нархларни кўтариш ҳисобига юқори иш ҳақи тўланишини таъминлашга интилоқдалар. Бу эса пулнинг қадрсизланиши ортиб бориши сабабларидан биридир. Шу боисдан монополиялаштирилган тузилмаларни хусусийлаштириш чоғида, технология цикли имкон берган жойларда, ишлаб чиқаришнинг ўзини нисбатан ихчамлаштириш, уни яккахокимликдан чиқариш чораларини кўриш зарур. Ўзгаришга анча мойил, ихчам ишлаб чиқаришлар, одатда, бозор талабларига тезроқ ва яхшироқ мослашади. Уларни қайта қуришга йўналтирилган инвестициялар ва маблағлар анча қисқа муддатда қопланади. Хусусийлаштирилиши чекланган корхоналар сонини қисқартириб, уларни энг кам даражага келтириш зарур. Бунда монополияга қарши бошқарув чораларини кучайтириш, монополия туфайли ортиқча олинган фойдага солиқ солишда ўсиб боровчи ставкаларни жорий қилиш талаб этилади.

Зарур ҳолларда ишлаб чиқариш структурасини диверсификациялаш хусусийлаштиришнинг давлат тасарруфидан чиқарилган корхоналарнинг рақобатга бардошлилигини таъминловчи энг муҳим томони ҳисобланади. Илгари хусусийлаштирилган корхоналардан маълум давр давомида аввалги фаолияти соҳасини сақлаб қолишлари талаб қилинар эди. Энди бундай чеклашлар бекор қилинди. Бу эса мулкчилик шаклларини ўзгартириш билан бир вақтда чиқарилаётган маҳсулот таркибини ҳам тубдан ўзгартириш, талаб катта бўлган, ички ва ташқи бозор-

ларда рақобатлаша оладиган маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун янги имкониятлар очади.

Хусусийлаштирилгандан кейинги даврда корхоналарнинг барқарорлигини таъминлаш мақсадида уларнинг молиявий имкониятларига баҳо бериш керак. Бозор талабларини ҳисобга олган ҳолда, ишлаб чиқариш таркибини қайта қуриш лозим. Бунда корхоналарни техникавий, технологик ва ташкилий-иқтисодий жиҳатдан қайта ўзгартириш лойиҳаларини ишлаб чиқишни назарда тутиш зарур.

Давлатга қарашли бўлмаган ва янгидан дунёга келаётган тузилмаларни ривожлантиришга фаол ёрдам кўрсатиш ҳам рақобатчилик муҳитини вужудга келтиришга, бозор муносабатларини янада ривожлантиришга кўмаклашмоғи лозим. Хусусийлаштириш иқтисодиётининг давлатга қарашли бўлмаган секторини шакллантиришнинг ягона йўли эмас. Ташаббускорлик тариқасида якка тартибдаги хусусий мулкчиликка асосланган, шунингдек турли хил кооперативлар, ширкатлар, масъулияти чекланган жамиятлар кўринишидаги янги кичик ва ўрта корхоналарни ташкил қилиш — иккинчи қудратли жараён ҳисобланади. Бозор муносабатлари ривожланган мамлакатларда барча корхоналарнинг ярмидан кўпроғи мана шундай кичик корхоналарнинг улушига тўғри келади.

Бу ҳар бир кишига ўз ишини ташкил қилишда ўзини синаб кўришга, истеъдодини ва бор имкониятларини намоён қилишига имкон берувчи ғоятда муҳим манбадир. Бу манба шарофати билан катта сармоя сарф қилмасдан ҳам жуда кўп миқдорда ишчи ўринларини вужудга келтириш, шаҳарларда ҳам, шунингдек қишлоқ жойларда ҳам аҳолининг иш билан бандлиги муаммосини ҳал этиш мумкин. Ихчам технология ускуналари билан жиҳозланган кичик корхоналарни ривожлантириш ҳисобига қисқа муддат ичида рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқаришни авж олдириш, бу билан ички бозорни тўлдириш мумкин. Натижада бугунги кунда йирик, ихтисослаштирилган ишлаб чиқариш корхоналари етказиб бера олмайдиган товарларни тайёрлаб, бутун такрор ишлаб чиқариш циклидаги бўш жойларни тўлдириш имкони яратилади.

Шунинг учун ҳам давлат кичик ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга бутун чоралар билан ёрдам кўрсатиши

керак. Бунинг учун уларни ташкил қилиш ва рўйхатдан ўтказиш тартибини мумкин қадар соддалаштириш, улар учун энг имтиёзли солиқ тизимини вужудга келтириш даркор. Шунингдек уларнинг кредитлар ва моддий ресурслардан фойдаланишлари учун кенг имконият туғдириш, тадбиркорлик ва ташқи иқтисодий фаолият юритишда уларга эркинлик бериш лозим. Давлат тасарруфидан чиққан кичик корхоналар қонун орқали ва давлат ижроия ҳокимиятининг бутун кучи билан қаттиқ ҳимоя қилиниши даркор. Биз иқтисодиётнинг барча соҳаларида кичик бизнесни ривожлантириш ва уни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг яхлит дастурини ишлаб чиқишимиз ва асосан иккинчи босқичдаёқ амалга ошира бошлашимиз зарур.

Биз кичик бизнесга, хусусий тадбиркорликка нисбатан республикамизни иқтисодий жиҳатдан жадал ривожлантиришни таъминлайдиган омил деб қарамоғимиз лозим.

Айни шу хусусий сектор энг ҳаракатчан, энг ташаббускордир. Агар хусусий секторнинг ривожланиши учун қулай шарт-шароитлар яратиб берилса, у иқтисодиётимизни тангликдан олиб чиқишга қодир локомотив бўлиб хизмат қилади. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг асосий қисмини хусусий, давлатга қарашли бўлмаган сектор берадиган бўлган тақдирдагина иқтисодиёт ҳақиқий эркинлик олди ва ўз келажагига эга бўлди, деб дадил айтиш мумкин бўлади.

Табиийки, иқтисодиётнинг давлат корхоналари сақлаиб қолиши керак бўлган бошқа соҳалари ҳам мавжуд. Франция, Япония, Италия ҳамда бозор иқтисодиёти ривожланган бошқа мамлакатларнинг тажрибаси давлат сектори бозор шароитида ҳам сезиларли роль ўйнайверишидан далолат беради. Аслини олганда, давлат секторининг роли сезилмайдиган мамлакат йўқ деса бўлади.

Бинобарин, биз хусусийлаштириш дастурини ишлаб чиқар эканмиз, бир томондан, хусусийлаштирилмайдиган корхоналар доирасини аниқ-равшан белгилаб олишимиз, бунда уларни жиддий суратда камайтириш йўлидан боришимиз зарур. Иккинчи томондан, мазкур корхоналар учун уларнинг бозор шароитларига таркибан мослашувига имкон берадиган хўжалик юритиш механизмини ишлаб

чиқиш талаб қилинади. Давлат корхоналари иқтисодий жиҳатдан иложи борича эркин бўлиши зарур. Уларнинг фаолияти эса тижоратлаштирилган бўлиши лозим. Улар мулкчилик шаклига кўра давлат корхоналари бўлиб қолишлари даркор. Айни вақтда, хўжалик юритиш механизми, фойдани тақсимлаш ва моддий рағбатлантириш шартларига кўра давлатга қарашли бўлмаган корхоналардан кам фарқ қилишлари ксрак. Аксинча, республика учун принципиал янги ишлаб чиқариш турларини барпо этиш билан боғлиқ соҳалар учун муайян имтиёзлар берилиши ҳам эҳтимолдан холи эмас. Бу бозорни қайта ўзгартириш соҳасида биз ўтказаётган йўлга асло зид келмайди. Қолаверса, у республиканинг иқтисодий ва миллий мустақиллигини мустаҳкамлашга йўналтирилгандир.

Ишлаб чиқилган, хусусийлаштириш жараёнининг негизини ташкил қилувчи принципиал қоидалардан келиб чиқиб ҳамда орттирилган тажрибани ҳисобга олиб:

— хусусийлаштириш миқёсларини кенгайтириш ҳамда ана шу жараёнга амалда иқтисодиётнинг барча тармоқлари ва соҳаларидаги ўрта ва йирик корхоналарни киритиш;

— яккаҳоким ишлаб чиқариш-хўжалик тузилмаларини ихчамлаштириш ва улар учун рақобатли бозор муҳитини яратиш;

— республика аҳолисининг кенг қатламлари, хорижий юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулкни давлат тасарруфидан чиқаришда қатнашувини таъминлайдиган хусусийлаштириш механизмини такомиллаштириш;

— давлат тасарруфидан чиқарилган корхоналар хусусийлаштирилгандан кейинги даврда уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш;

— қимматли қоғозлар ва кўчмас мулкнинг росмана бозорини вужудга келтириш республикада давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштиришнинг асосий мақсадлари саналади.

Танлаб олинган мақсадларга мувофиқ қуйидагилар хусусийлаштириш жараёнини янада ривожлантириш ва чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари бўлиши лозим:

Биринчидан, бундан буён ҳам давлат корхоналарини мулкчиликнинг бошқа шаклларига ўтказиш махсус ишлаб

чиқилган тармоқ ва минтақавий хусусийлаштириш дастури асосида амалга оширилиши керак.

Республикада 1995 йилда салкам 2 мингта объектни хусусийлаштиришни таъминлаш бўйича дастурлар ишлаб чиқилган ва амалга оширилмоқда. Шундан тахминан ярми — тармоқ дастурлари бўйича, қолганлари — маҳаллий дастурлар бўйича хусусийлаштирилади. Шу жумладан, бу иш саноат, қурилиш, транспорт ва алоқада, агро- саноат комплексида, шунингдек ижтимоий соҳада ва фаолиятнинг бошқа соҳаларида амалга оширилади.

Иккинчи босқичда саноатнинг асосий тармоқлари: ёқилғи-энергетика, кон саноати, машинасозлик ва пахта- ни қайта ишлаш комплексларида давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни кенг тус олади. Чунончи, "Ўзбекнефтегаз" корпорацияси тизимида 1995 йилда 11 объектни, Энергетика вазирлигида — 17, "Ўзмашсаноат" ассоциациясида 22 объектни давлат тасарруфидан чиқариш назарда тутилади. Иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида ҳам хусусийлаштириш кенг кўламда амалга оширилади.

Транспорт корхоналарини, шу жумладан автобус ва таксомотор паркларини ҳам, транспорт воситаларини хусусий мулк қилиб сотиш орқали давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни давом этади.

Бухоро, Самарқанд, Хива, Тошкент шаҳарларидаги саёҳатчиларга хизмат қилувчи комплексларни тендер асосида сотиш, акциядорлик жамиятлари қилиб қайта ташкил этиш, хорижий шериклар иштирокида корхоналар ташкил қилиш йўли билан уларни хусусийлаштиришга катта эътибор берилди.

Иккинчидан, хусусийлаштириш бўйича барча ишларнинг маркази тармоқ, умумреспублика даражасидан ҳудудий даражага кўчирилади. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш дастурларининг амалга оширилиши учун ҳудудий идораларнинг мақомини ошириш, улар ҳуқуқларини кенгайтириш ва жавобгарлигини кучайтириш зарур.

Учинчидан, йирик ва ўрта корхоналарни кенг кўламда акциядорликка ўтказиш, уларнинг негзида очиқ ҳиссадорлик жамиятлари тузиш хусусийлаштиришнинг

асосий йўналиши бўлмоғи лозим. Шу билан бирга илгари тузилган ёпиқ турдаги акциядорлик жамиятлари очиқ турдаги жамиятлар қилиб қайта тузилиши керак.

Акциядорликка ўтиш жараёни республика аҳолисининг кенг қатламлари учун, шунингдек хорижий жисмоний ва юридик шахслар учун очиқ бўлиши лозим. Ўз маблағларининг бир қисмини йирик корхоналарнинг акцияларига қўйишни истаган ҳар бир киши шундай имкониятга эга бўлиши керак. Бунинг учун қимматли қўғозларнинг очиқ савдосини ўтказиб туриш, фонд биржасининг фаолиятини кенгайтириш, инвестиция компаниялари, инвестиция фондлари, клиринг ва агентлик тармоқларини ташкил қилиш орқали қимматли қўғозлар бозори инфраструктурасини вужудга келтириш зарур. Ҳар бир корхонанинг акциядорликка ўтиш жараёни очиқ ва ошкора бўлиши даркор. Акцияларни жойлаштириш шартларини ва улар бўйича дивидендларни тўлаш тартибини аҳоли орасида кенг тушунтириш зарур.

Тўртинчидан, хусусийлаштириш ишининг муваффақияти у қишлоқда қандай ўтказилаётганига кўп жиҳатдан боғлиқ. Деҳқон хўжаликларини керагича ташкил қилиш ва уларнинг барқарор ишлаши учун шароит яратиш — шу куннинг муҳим вазифасидир. Бунинг учун деҳқон хўжаликларини ривожлантиришнинг давлат инвестиция дастурини ишлаб чиқиш керак. Бу дастурда қишлоқ хўжалигида хорижий инвесторларнинг қатнашиши, ер деҳқонларга умрбод фойдаланиш учун берилиши кўзда тутилиши зарур.

Хусусийлаштириш учун ва хусусийлаштирилган савдо ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаси объектлари фойдаланиши учун ер участкалари сотишни кенгайтириш, ишхоналар, тураржойлар, кичик корхоналар, дўконлар ва хизмат кўрсатиш объектлари қуриш учун ер участкалари сотиш керак. Қишлоқ хўжалиги ерларини мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан умрбод фойдаланишга бериш бўйича ким ошди савдолари ва танловларни тез-тез ўтказиб туриш лозим.

Ўтган даврда ер участкаларини оммавий суратда сотиш ишини бошлашга муваффақ бўлинмади. Ривожланган мамлакатларнинг тажрибаси ер бозорисиз бозор хўжалиги бўлиши мумкин эмаслигини кўрсатади. Ким ҳам ўзига

қарашли бўлмаган ерда мустаҳкам уй, кичик корхона қуради, дейсиз? Биз одамларни ер билан таъмин этмай туриб, уларда келажакка ишонч туйғусини уйғота олмаймиз, уларнинг меҳнатлари самарасидан фарзандлари ва набиралари фойдаланишлари мумкинлигига ишонч туғдира олмаймиз.

Иккинчи босқичда хусусийлаштириш механизмининг ўзини янада такомиллаштиришга алоҳида эътибор берилиши керак. Аҳолининг хусусийлаштиришда қатнашадиган қисми кўпайиб боришини таъминлайдиган оммавий тарзда хусусийлаштириш механизмини ишлаб чиқиш ҳамда жорий этиш, унинг қимматли қоғозлар бозорига кириши учун кенг имкониятлар очиб бериш зарур. Хусусийлаштирилаётган корхоналар барча акцияларининг ярмидан кўпроғи эркин сотувга қўйилиши керак.

Хусусийлаштиришнинг бевосита хорижий инвестициялар ва технологияларни жалб этишни рағбатлантира оладиган механизмини ишлаб чиқиш лозим. Бунинг учун тендерлар ва ким ошди савдолари, махсус инвестициялар савдо-сотиғи, турли хил танловларни ўтказиш механизмини такомиллаштириш ва уларни кенг суратда ўтказиш зарур. Танловлар ва ким ошди савдолари ислохотларнинг иккинчи босқичида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ҳамда хусусийлаштиришнинг энг асосий усули бўлиши лозим.

Фонд биржаси ва кўчмас мулк биржаси фаолиятини янада ривожлантириш зарур. Давлат тасарруфидан чиқариш суръатлари жадаллаштирилиши, очиқ турдаги акциядорлар жамиятлари тузилиши билан улар олдида сифат жиҳатидан янги истиқболлар очилди. Кўчмас мулк ва қимматли қоғозлар билан савдо қилувчи бирламчи бозорларни ташкил қилган ҳолда асосий эътибор иккиламчи бозорларни яратиш ва ривожлантиришга қаратилиши лозим. Айни шу иккиламчи бозорлар давлат мулки ҳисобланган акциялар ва пайлар улушини кескин камайтиришга, зарар келтирадиган ва банкротга учраган корхоналарни тугатишга, қимматли қоғозларнинг табиий ҳаракати ва айланишига, уларнинг қадр-қиммати ошишига имкон туғдириши керак.

Иккинчи босқичда хусусийлаштирилган корхоналарнинг унумли ишлаши учун зарур шарт-шароитлар яра-

тишга, тадбиркорликни фаол қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор берилиши лозим. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш натижасида олинган маблағлардан биринчи галда янги хусусийлаштирилган корхоналарни қўллаб-қувватлаш мақсадида фойдаланиш керак. Бундан ташқари, бу маблағларни энг кўп самара берадиган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишга, фан билан боғлиқ ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга сарфлаш даркор. Шунингдек, уларни хусусийлаштирилган корхоналарни бозордаги талабга мувофиқ равишда маҳсулот ишлаб чиқаришга қайта ихтисослаштиришга йўналтириш мақсадга мувофиқдир.

Хусусийлаштириш жараёнини чуқурлаштириш ва рақобатчилик муҳитини вужудга келтириш юзасидан белгиланган тадбирларнинг амалга оширилиши бозор иқтисодиётини таркиб топтириш йўлида олға томон яна бир амалий қадам ташлашимизга имкон беради.

2.2. МАКРОИҚТИСОДИЁТНИ БАРҚАРОРЛАШТИРИШГА ЭРИШИШ — ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ ДАВРДАГИ СТРАТЕГИЯСИ УСТУВОР ВАЗИФАСИДИР

Иқтисодий ислоҳотларнинг янги босқичида иқтисодий ва молиявий барқарорлик таркибий ўзгартиришлар, иқтисодиётни жонлантириш, сўнгра уни бир маромда, мувоzanатни сақлаган ҳолда ривожлантиришнинг асосий шарти сифатида биринчи даражали аҳамият касб этади. Иқтисодиётни барқарорлаштириш — бозорни шакллантириш йўлидаги қонуниятли ва муқаррар жараён. У энг аввало танглик ҳодисаларига барҳам беришга қаратилган. Барқарорлаштирувчи чора-тадбирларнинг самарадорлиги биз иқтисодий танглик ва барқарорлик тушунчасига қандай маъно беришимизга, уларни қандай идрок қилишимизга, қайси мезонларга кўра баҳолашимизга кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Бизни бир неча ўн йиллар давомида бизда иқтисодий тангликларга ўрин йўқ, танглик капиталистик тузумнинг иллатидир, дея тарбиялаб, ана шундай ақидаларни онгимизга сингдириб келдилар. Социализм шароитида

ишлаб чиқариш муносабатлари ишлаб чиқарувчи кучларнинг гуркураб ўсишидан орқада қоладиган, натижада маълум номутаносибликлар келиб чиқадиган вазиятлар содир бўлиши мумкин, дедилар. "Доно" Давлат План қўмитаси, ундан юқориорқда эса партия Марказқўми қатъий иродаларини ишга солиб, маъмурий йўл билан, режа-директив қарорлар тизими орқали ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиш даражаси билан ишлаб чиқариш муносабатларининг хусусияти ўртасида сунъий мувозанатни тикларди.

Ҳақиқатан ана шундай ҳодисалар мавжуд тизимнинг иллатлилигини белгилаб беради. Бунда ишлаб чиқарувчи кучлар билан ишлаб чиқариш муносабатлари даражаси ўртасида мувофиқлик бўлишига иқтисодий қонунлар орқали эришилмасди. Балки сунъий тарздаги қарорлар, қўшимча моддий сарф-харажатлар, муносабатлик ҳақида ёлғон тасаввур ҳосил қилиш учун қўшимча маблағ йўналтириш орқали эришиларди.

Пировард натижада ишлаб чиқаришни ҳар қандай йўл билан бўлса-да ўстириш қуруқ мақсадга айланиб қолди. У талаб бўлмаганлиги сабабли, сотиш учун бозор топилмаган, ҳеч кимга кераги йўқ маҳсулот ишлаб чиқаришга ундарди. Давлат, социалистик тузум шароитида ишлаб чиқарилган ҳар қанақа маҳсулот ижтимоий жиҳатдан фойдалидир, деган сунъий тасаввур ҳосил қилиб, бу билан ишлаб чиқарувчиларнинг иқтисодий масъулиятсизлигини келтириб чиқарарди, ишлаб чиқаришда ортиқча сарф-харажат қўпайиб кетишига сабаб бўларди. Иқтисодиёт ўзини ўзи ютувчи кучга айланиб қолганди. Шунинг натижасида моддий ва хом ашё ресурсларининг етишмаслиги энг ўткир муаммога айланди. Бу ресурсларни экстенсив ривожлантириш табиий ресурсларнинг тугаб битишига, шунингдек улардан самарали фойдаланилмаслигига олиб келди.

Ҳақиқатда эса бундай танглик ҳолатлари, танглик юз беришидан олдинги кутиш кучли, огоҳлантирувчи сигнал, туртки бўлувчи воситадир. У бутунлай инқирозга учрашга чап бериш учун ишлаб чиқариш ва чиқарилаётган маҳсулот таркибини ўзгартириш юзасидан олдини олиш чора-тадбирларини кўришга ундайди. Ишлаб чиқариш харажатларини камайтиришга ҳаракат қилиш-

га, маҳсулотнинг сифати ва истеъмол хоссаларини яхшилашга, унинг рақобатга бардошлилигини оширишга мажбур қилади. Ишлаб чиқаришнинг чуқур тангликка йўлиқшини четлаб ўтишга интилиш корхонани фан ва техниканинг, илғор технологиянинг энг янги ютуқларини излаш ва жорий этишга ундайди. Буларнинг барчаси пировард натижада кескин рақобатчилик шароитида ишлаб чиқаришнинг барқарорлигига эришишга, инқирознинг олдини олишга йўналтирилган. Бу, кенгроқ қараганда, бозорда талаб билан таклиф ўртасида қулай мувозанат таъминланишига олиб келади.

Бизга капиталистик ишлаб чиқариш усулининг энг катта нуқсони, иллати сифатида тарғиб қилиб келинган нарсалар аслида, ҳақиқий ҳаётда иқтисодий тараққиётнинг ва иқтисодий муносабатларни такомиллаштиришнинг қудратли омилига айланмоқда.

Барқарорлаштириш дастурини ишлаб чиқишда танглик ҳодисаларининг олдини олиш, иқтисодиётнинг ҳолатини ифода қилувчи мезон бўлиб хизмат қиладиган кўрсаткичларни яхшилашга, шу билан бирга мамлакатни тангликка олиб келган ички сабабларни чуқур ўрганиш, чалғишлар ва номутаносибликлар бўлиши мумкинлигига ўз вақтида эътиборни қаратиш, танглик ҳодисалари келиб чиқишининг олдини олиш тадбирларини фаол амалга ошириш фоят муҳим.

Барқарорлаштириш сиёсати — энг аввало, бу макроиқтисодиётда мувозанатни сақлаш, ишлаб чиқаришнинг кескин даражада пасайишига ва оммавий ишсизликка йўл қўймасликдир. Шунингдек, у пул қадрсизланишининг, пул эмиссиясининг бошқарилишини таъминлаш, тўлов балансини бир меъёردа сақлаш соҳасида аниқ мақсадни кўзлаб олиб бориладиган давлат сиёсатидир.

Барқарорлаштириш сиёсатининг мақсади бошқариб бўлмайдиган, иқтисодий пасайишга олиб келиши мумкин бўлган ички ҳам ташқи мувозанатсизликни четлаб ўтишдан, зарур бўлган тақдирда эса, уни тўғрилашдан иборат.

Жаҳон тажрибасида барқарорлаштириш сиёсатини амалга оширишда принцип жиҳатдан ўзаро бир-биридан фарқ қилувчи бир неча хил ёндашувлар таркиб топган бўлиб, улардан қуйидагиларни алоҳида кўрсатиш мумкин:

биринчиси — монетар ёндашув деб аталиб, пулнинг қадрсизланиши даражасини пасайтириб туришга, пул массасини ҳамда тўловга қодир бўлган жами талабни кескин камайтириш ҳисобига пул муомаласини барқарорлаштиришга асосланган. Бу хил ёндашув чуқур иқтисодий қайта ўзгартиришларни таъминламайди, аксинча, кўпинча ишлаб чиқаришнинг моддий ҳажмлари камайишига, инвестиция фаолияти тўхтаб қолишига олиб келади;

иккинчиси — ишлаб чиқаришни ва тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни рағбатлантиришга, таркибий қайта ташкил қилишларни амалга оширишда кўмаклашишга, иқтисодиётда номутаносибликларга барҳам беришга асосланган ёндашув. Бунда бир меъёрга қаттиқ молиявий ва пул-кредит сиёсати ўтказилади, товар билан қоплашнинг иложи бўлмаган ортиқча талабларни чеклаш бўйича тадбирлар билан узвий боғлаб олиб борилади.

Бизнинг ёндашувимиз эса ўзимиз дучор бўлган тангликдан, узоққа чўзилган чуқур тангликдан ижтимоий ларзаларсиз ва портлашларсиз эсон-омон чиқишдан иборат бўлиб, бунга фақат ишлаб чиқаришга таянган ҳолдагина, моддий бойликларни бевосита яратаётганларга суянган ҳолдагина эришиш мумкин. Маҳсулот ишлаб чиқараётганлар, ерни ишлаётганлар, бинолар, иншоотлар қураётганлар ва янги ишлаб чиқариш қувватларини бунёд қилаётганлар бизнинг таянчларимиздир.

Кейинги вақтларда, айниқса, МДҲ мамлакатларида: энди сўнгги чорамиз қолди, бурилиш қилиш палласи келди. Ё макроиқтисодиётда монетар қарашлар, биринчи навбатда, пулнинг қадрсизланишига қарши кескин чоралар устунлик қилади, ҳукмрон бўлади, ўз ҳукмини ўрнатади, ўз талабларини ўтказди. Шунинг негизида барқарорлаштиришнинг энг муҳим натижаси бўлмиш пулнинг қадрсизланиши даражасини 1-2 фоизга камайитиришга эришилади. Ёхуд иқтисодиёт ва жамият бутунлай барбод бўлиш, заволят топиш йўлига киради. Шу икки йўлдан бирини танлаб олиш фурсати етди, деган қарашларга берилиш ҳоллари кенг тус олди. "Эсанкиратиш" ўзи билан олиб келаётган хавфни яна бир карра ҳис этиш, кучли ижтимоий сиёсат олиб борилмаса, ислохотлар бадном қилиниши, барбод бўлиши, ижтимоий портлашга олиб келиши мумкинлигига яна бир карра ишонч ҳосил

қилиш ўрнига, бошқача фикрлашяпти — бизлар сиёсий мулоҳазаларга берилиб кетиб, эркинлаштириш билан боғлиқ бўлган айрим жиҳатларга ҳаддан зиёд узоқ кўз тикдик ва ўзимиз ҳалокат ёқасига келиб қолдик, деб афсусланаётгандек бўлишяпти. Афтидан, собиқ Иттифоқ мамлакатлари учун ислохотлар ўтказишнинг икки-уч йиллик тажрибасини англаб стадиган, мағзини чақадиган пайт келди. Бу тажриба эса улар иқтисодиётининг шакли ўзгарганлиги, юқори даражада монополиялашганлиги ва тор ихтисослашганлиги, аҳоли асосий қисмининг турмуш даражаси пастлиги сабабли бир ёқлама монетар ёндашув мувофиқ келмаслигини кўрсатди.

Янги иқтисодий сиёсатнинг бу хил мафкурачилари бозорга ўтиш ҳақидаги гап-сузларга берилиб кетиб, ўз мамлакатлари иқтисодиётини издан чиқадиган даражада пасайишга дучор қилдилар, айирбошлашни натурали қилишга (ҳатто иш ҳақини натура билан тўлаш оммавий тус олди), бозор айирбошлашини бемаънилик даражасигача олиб бордилар ва, эндиликда эса, мазкур усул пулнинг қадрсизланишига чек қўйиши, тараққий қилган тузумни бунёд этиши, ишлаб чиқаришнинг жонланишини таъминлаши мумкин, демоқдалар.

Бироқ бунда тўғридан-тўғри зиддият бор — макроиқтисодий сиёсат деб аталган сиёсат ўтказганда ишлаб чиқаришда жонланиш бўлиши мумкин эмас. Бу — ғирт бемаъниликдир. Ишлаб чиқаришни пулнинг қадрсизланишига қарама-қарши қўйиб бўлмайди.

Таркибий ўзгаришларни таъминлаш учун муқаррар бўлган доирадагина ишлаб чиқаришнинг пасайишига йўл қўйилиши мумкин, лекин унинг издан чиқишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Бошқача айтганда, бу ишлаб чиқаришнинг илғор тузилмасига эришиш, демакдир. Яна соддароқ қилиб айтадиган бўлсак, бу — рақобатга бардош бера оладиган ва харидорларнинг истеъмол талабларини қондиришни таъминлайдиган маҳсулот ишлаб чиқариш демакдир.

Фақат ишлаб чиқаришнинг бу пасайишини марказлашган буйруқбозликка асосланган планли тизимдан бошқа тизимга — эркин бозор иқтисодиётига ўтиш даврининг белгиларидан бири сифатида изоҳлаш мумкин.

Бозор қонунлари амал қила бошлаши, рақобатчилик муҳити таркиб топиши ва эркин тадбиркорлик учун ҳамма йўллар очилиши билан айни қонунларга риоя қилган ҳолда ишлаб чиқариш таркибан ўзгартирилади ҳам. Бу нарса фақат рақобатга бардош беришга интилиш бор жойдагина юз беради. Рақобатга бардош бериш учун ишлаб чиқаришни доимий равишда янгилаб боришга тадбиркорлар ўзлари мажбур бўладиган шароит вужудга келади.

Ўтиш даврида давлат ўз иқтисодий сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш чоғида шуни эътиборда тутиши керакки, у устувор, катта истиқболга эга бўлган тармоқлар ва ишлаб чиқаришларни ҳар томонлама рағбатлантириши, яъни энг муҳим бўғинларни аниқлаши (нефть — нефть мустақиллиги, энергетика — энергетика мустақиллиги, дон — ғалла мустақиллиги, пахтани қайта ишлаш саноати ва ҳоказо) ва шу орқали иқтисодиётни таркибан қайта ташкил қилиш бўйича изчил сиёсат ўтказиши керак.

Биз ана шу устувор йўналишлар асосида таркибан қайта ташкил қилишни — фақат айтиб ўтилган соҳаларни ривожлантиришигина эмас, балки уларнинг ички тузулишини қайта ўзгартиришни таъминлаш учун ҳам уларга маблағ сарфлашимиз лозим. Бусиз иқтисодиётда тўла тартибсизлик ҳукм суради. Устувор ҳисобланган етакчи асосий тармоқлар белгилаб олинмаса, бозор муносабатлари шароитида уларнинг шаклланишига ёрдам кўрсатилмаса, иқтисодий стратегия бой берилади. Шу билан бирга, ишлаб чиқаришни сифат жиҳатидан янги даражага олиб чиқиши лозим бўлган қайта ташкил қилишларнинг мантиқий изчиллиги ҳам таъмин этилмайди. Ҳақиқий бозор шароитлари вужудга келтирилиши билан уларнинг ўзлари ишлаб чиқаришни рағбатлантирадиган ва йўналтирадиган бўладилар, бунинг натижаси ўлароқ эса — ишлаб чиқаришнинг ўсиши таъминланади.

Бинобарин, монетаризм ҳеч қачон ишлаб чиқаришни тангликдан олиб чиқишга қодир бўлган ягона йўналтирувчи ва ҳал қилувчи куч бўлган эмас. Барқарорлаштириш дастурини ишлаб чиқиш чоғида ана шу қаттиқ монетаризмга таянмаслик керак. Балки мувозанатга келтирилган монетар сиёсатни асосий тармоқларни

ва ишлаб чиқаришни таркибан қайта ташкил қилишни қўллаб-қувватлаш сиёсати билан бирга қўшиб олиб бориш зарур. Энг асосийси, аниқлаб олинган устувор йўналишлардан келиб чиқиб, бош стратегик йўлни белгилаб олишдан ва макроиқтисодий сиёсатни шу йўлга қўйишдан иборат.

Биз тараққиётнинг устувор йўналишларини макроиқтисодий мувозанатга қурбон қилиш ниятида эмасмиз. Биз ислохотлар ўтказиш билан бир вақтда давлат мустақиллиги ва иқтисодий мустақилликни таъминлашга ҳаракат қиламиз.

Ана шу қоидалардан келиб чиқилса, иқтисодий барқарорликка эришишнинг асосий мезонлари қуйидагилардан иборат бўлади:

- агар ишлаб чиқариш ҳажмининг қисқариши таркибий ўзгаришлар ва ишлаб чиқаришни техника билан қайта қуроллантириш билан боғлиқ бўлмаса, унинг камайишига йўл қўймаслик;

- устувор тармоқларда ишлаб чиқаришни юксалтириш учун қулай шароитларни вужудга келтириш, ишлаб чиқариш фаолияти рағбатлантирилишига кўмаклашиш. Ўз ишлаб чиқаришини қўллаб-қувватламасдан ва ички резервлардан фойдаланиш эъзизига иқтисодиётни ичдан ривожлантирмасдан туриб, молиявий ҳамда ижтимоий барқарорликка умид боғлаш мумкин эмас;

- давлат бюджети ва корхоналар молиявий аҳволининг барқарорлигини мумкин бўлган доирада таъминлаш;

- пулнинг қадрсизланиши жараёнларини тўхтатиб қолиш. Пулнинг қадрсизланишига қарши таъсирчан чоралар кўриш йўли билангина миллий валютани мустаҳкамлашга эришиш, узоқ муддатга мўлжалланган инвестициялар ички бозорини жонлантириш, аҳоли турмуш даражасининг барқарорлигини сақлаш;

- тўлов баланси ва давлат валюта резервларининг ҳолатини яхшилаш учун барча мавжуд имкониятлардан фойдаланиш ва шунинг негизига Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий муносабатларда тутган ўрнини мустаҳкамлаш. Шунингдек чет эл қаттиқ валюталарига нисбатан "сўм"ни айирбошлаш курсининг барқарорлигини сақлаш;

— ижтимоӣ аҳволни барқарорлаштириш учун кучли ижтимоӣ сиёсат мувозанатлаштирилганлигини таъминлаш, аҳолининг турмуш даражасини мумкин қадар тутиб туриш ва яхшилаш.

Шунга мувофиқ равишда ислоҳотларнинг иккинчи босқичида республика давлат бюджетидаги камомадни (дефицитни) йўл қўйилган энг кам даража доирасида (ялпи ички маҳсулотнинг 3-4 фоизи атрофида) чеклашга йўналтирилган қатъий молия сиёсатини биринчи навбатда ўтказиш иқтисодиётни барқарорлаштириш соҳасида амалга ошириладиган энг муҳим ва биринчи галдаги тadbирлар бўлиши керак. Бюджет интизомига риоя қилиш — барқарорлаштиришнинг ҳал қилувчи омилларидан биридир. Бюджетдаги камомаднинг ортиши ҳамма вақт ташвишли воқеа сифатида қабул қилинмоғи лозим.

Ислоҳотларнинг иккинчи босқичида бюджет сиёсатининг энг муҳим вазифаси иқтисодиётни бюджет камомадини чеклаш ҳисобига барқарорлаштириш вазифаларини ҳал этишдан иборат. Шу орқали иқтисодий фаолиятни жонлантиришни рағбатлантирувчи ижтимоӣ аҳамиятга эга бўлган жорий харажатларга маблағ ажратиш ва камомад ўртасида энг мақбул мутаносибликни таъминлашдир. Кундалик истеъмол учун ва иқтисодиётни қайта қуриш учун зарур бўлган давлат харажатларини бундан бўён ҳам кескин қисқартириш ёрдамидагина бюджетдаги мувозанатни сақлаш йўлидаги уриниш иқтисодий аҳволнинг мушкуллашувига ва ислоҳот жараёнининг чўзилиб кетишига олиб келиши мумкин.

Ислоҳотларнинг ҳозирги босқичида зарур таркибий ўзгаришларни ўтказиш билан бир қаторда ишлаб чиқаришнинг орқага кетишига барҳам бериш энг асосий мақсад бўлиб қолмоқда. Давлат харажатлари, уларнинг таркиби шундай ташкил этилиши керакки, улар айна шу мақсадларга эришишга қаратилган бўлиши ва бу ҳол бозорга ўтиш жараёнига ҳар томонлама кўмак бериши лозим.

Солиқ сиёсатини такомиллаштириш иқтисодиётни барқарорлаштиришга ва молиявий аҳволни мустаҳкамлашга оид муаммоларни ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этади. Бозор муносабатларига ўтиш шароитида солиқлар иқтисодий сиёсатни амалга оширишда энг муҳим

бошқарувчи омил бўлиб қолади. Солиқ тизими ислоҳот жараёнининг таркибий қисми, унинг ички ҳаракатлантирувчи омили бўлгани ҳолда, иқтисодий ислоҳот мақсадларига энг кўп даражада мувофиқ келиши шарт. Аввало солиқ тизими ўзига хос вазифани — фискал (ҳазинани тўлдириш), қайта тақсимлаш ва рағбатлантириш вазифасини тўла даражада бажариши керак.

Солиқлар ҳазинани тўлдириш сиёсатининг асосий унсури бўлиб, давлат бюджетининг даромад қисми энг муҳим умумдавлат, халқ хўжалиги вазифаларини ҳал этиш учун зарур бўлган миқдорда шаклланишини таъминлаши лозим.

Солиқ тизими аниқ мақсадга қаратилган молиявий сиёсат билан биргаликда, ялпи миллий маҳсулотнинг бир қисмини қайта тақсимлайди ва шу тарзда иқтисодиёт тузилишини ўзгартиришда, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш кафолатини таъминлашда бевосита иштирок этади.

Солиқ тизимининг энг муҳим вазифаси — ишлаб чиқаришни ривожлантиришга, моддий-хом ашё, табиий, молиявий ва меҳнат ресурсларидан, тўпланган мол-мулкдан самарали фойдаланишга рағбатлантирувчи таъсир кўрсатишдир.

Ислоҳотнинг иккинчи босқичида иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлаш биринчи навбатдаги вазифага айланган чоғда солиқ тизими биринчи галда рағбатлантирувчилик вазифасини бажариши керак. Бу эса амалдаги бутун солиқ тизимини анчагина ислоҳ қилишни талаб этади.

Солиқ тизимини ўзгартиришда асос қилиб олинган бош тамойил — корхоналар зиммасидаги солиқ юкини кескин камайтиришдир. Даромад солиғининг юқори бўлиши корхоналарни ўз маблағларини ўз ишлаб чиқаришини ривожлантиришга, техника билан қайта қуrollантиришга, ўз айланма маблағларини тўлдиришга сарфлаш имкониятидан маҳрум қилади. Бу эса оқибат натижада ишлаб чиқаришнинг пасайишига олиб келади. Бунинг устига огир солиқ юки узоқ муддат зиммада туриши натижасида инфляция (пулнинг қадрсизланиши) юксак даражада бўлишини билвосита қўллаб-қувватлаш хавфи вужудга келади. Бунинг сабаби шуки, ишлаб чиқариш пасайиб бораётган бир пайтда солиқ миқдори корхона даромадла-

рининг инфляцияси кучайиб бориши натижасидагина оширилиши мумкин. Бу эса молия тизимининг барбод бўлишига, ишлаб чиқаришнинг орқага кетиши, ижтимоий муаммоларнинг кескинлашувига олиб келади.

Даромад солиғидан фойдадан ундириладиган солиққа ўтиш солиқ юкини камайтиргани ҳолда, ишлаб чиқариш ва тадбиркорлик фаолиятини кучайтириш имкониятини яратади. Корхона ихтиёрида қоладиган фойда миқдорининг ортиб бориши уларнинг молиявий аҳволини мустаҳкамлабгина қолмай, балки уларнинг инвестиция фаолиятини жонлантиришга ҳам олиб келади. Бу нарса ишлаб чиқаришни таркибий ўзгартириш учун ишлаб чиқариш ва технология жиҳатидан асос бўлиб хизмат қилади.

Корхоналарга кўпроқ иқтисодий эркинлик берилиши фойданинг ишлаб чиқаришни кенгайтиришга қаратиладиган умумий миқдорини кўпайтиришга олиб борибгина қолмай, айнаи вақтда меҳнаткашлар иш ҳақини кўпайтириш имконини ҳам яратади. Фаол меҳнатга рағбатлантирувчи, ҳар бир кишига ўз имкониятларини амалга ошириш ва меҳнатдаги ўз иштирокига яраша даромад олиш имкониятини берувчи иқтисодий муҳит яратилади. Бундай шароитда жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар, бир томондан, ходимларни ўз меҳнати билан ижтимоий ишлаб чиқаришда фаол иштирок этишга рағбатлантириши, иккинчи томондан, иш ҳақи даражаси сарфланган меҳнат самарасига мутаносиб бўлишига ёрдам кўрсатиши, меҳнаткашларнинг даромадларидаги тафовут асоссиз равишда катта бўлишига олиб келмаслиги лозим.

Корхоналар зиммасидаги солиқ юкининг енгиллаштирилиши, қўшилган қийматдан олинадиган солиқ ставкасининг камайтирилиши оқибат натижада ишлаб чиқаришни жонлантиришга олиб келиши лозимки, бу нарса иқтисодиётни барқарорлаштириш муаммосини ҳал этишда гоят катта аҳамиятга эга.

Янги солиқ сиёсати доирасида солиқ тушумлари таркибини тубдан ўзгартириш, ресурслар, мол-мулк солиғининг ролини ошириш, жисмоний шахслардан солиқ ундиришнинг прогрессив тизимини жорий этиш вазифаси қўйилади.

Афсуски, кейинги пайтларгача бизда ер ости бойлик-лари, ер, сув ва қайта тикланмайдиган бошқа табиий ресурслардан солиқ ундириш тамомила тан олинмай келинади. Бунда корхоналарга табиатдан фойдаланиш ва атроф муҳитни экологик жиҳатдан муҳофаза қилиш қонунлари билан ҳисоблашмасдан бебаҳо, ўрни тўлдирилмайдиган табиий бойликлардан ваҳшиёна фойдаланиш имкони берилар эдики, бу билан биз ўзимизнинг ҳақимизга ҳам, авлодларимизнинг ҳақиға ҳам хиёнат қилиб келардик.

Ўтган йилларда йўл қўйилган хатоларни такрорламасдан, табиий ресурсларни қайта тиклаш йил сайин тобора қийинлашиб бораётган пайтда биз бу ресурсларга кўпроқ эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишимиз зарур. Бунинг учун биз иқтисодий омиллардан кенгроқ фойдаланишимиз, солиқлар орқали ҳаммани табиий ва хом ашё ресурсларидан энг кўп наф кўрадиган тарзда фойдаланишга ўргатмоғимиз керак.

Бу муаммонинг яна бир жиҳати бор. Хом ашё ва материаллардан фойдаланишнинг ортиб боришини солиқлар орқали чеклаб, бу билан биз харажатларни ва ишлаб чиқариладиган маҳсулот таннархини пасайтиришга рағбатлантирамыз, экологик жиҳатдан мусаффо илғор технологияни ва, энг муҳими, чиқитсиз технологияни рағбатлантирамыз. Шу тарзда ресурслар учун тўловнинг оширилиши айни вақтда бир неча мақсадни кўзда тутаяди, фан-техника ва ижтимоий тараққиётни кенг маънода рағбатлантиради.

Муайян бюджетларни шакллантириш манбалари бўлган республика солиқлари билан маҳаллий солиқлар ўртасида аниқ чегара ўтказиш солиқ тизимини такомиллаштиришнинг энг муҳим йўналишидир. Давлат бюджети даромадларининг катта қисмини жойларга бериш, маҳаллий бюджетларни мустаҳкамлаш зарур. Бу эса минтақалар мустақиллигини ошириш, уларнинг ташаббускорлигини, бюджетнинг ижросидан манфаатдорлиги ва бу борадаги масъулиятини ошириш имконини беради. Бундан ташқари, бу нарса маҳаллий бюджетларга тушумларнинг янги манбаларини қидириб топишга рағбатлантиради, жойларда бюджет интизомини мустаҳкамлайди.

Шу тариқа, солиқ тизимининг ислоҳ қилиниши иқтисодиётни барқарорлаштиришнинг, ишлаб чиқариш ва меҳнат фаолиятини кучайтиришнинг қудратли омилларини вужудга келтириш, ислоҳотнинг иккинчи босқичидаги асосий вазифаларни амалга оширишнинг қудратли воситаси бўлиб хизмат қилиши керак.

Бюджетдаги мутаносибликни кучайтириш мақсадида, солиқ сиссатини такомиллаштириш билан бир қаторда, корхоналарнинг молия интизомини мустаҳкамлаш, тўлов оборотини бир меъёрга келтириш, тўламасликнинг, дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг салбий оқибатларини тугатиш катта аҳамиятга эга.

Ҳозирги кунда кўпгина кишилар ишлаб чиқаришнинг орқага кетишини эски хўжалик алоқалари бузилганлиги, МДХ бошқа мамлакатларидаги корхоналар билан ўзаро ҳисоб-китобларда тўловлар инқирозга учраганлиги, божхона чегаралари ўрнатилганлиги билан боғламоқдалар. Бу — ҳақиқатдан узоқ бўлган соддаларча ёндашувдир. Вужудга келган чегаралар транспортга оширилган тарифларнинг ўрнатилиши, божнинг баланд қўйилиши орқалигина алоқаларга салбий таъсир кўрсатди.

Вужудга келган чегаралар ўзаро тўловлар ўз вақтида бажарилмаётганлигининг сабаби деб ҳисоблаш ҳам хатодир. Хом ашё, бутловчи материаллар ва маҳсулотлар етказиб беришнинг қисқариши хўжалик ва кооперация алоқалари узилиши билан айтарли боғлиқ эмас. Чегаралар вужудга келиши оқибатида юзага келган оғир аҳволнинг асосий сабаби хўжалик алоқаларининг узилиши, деган қондага асосланиладиган бўлса, Россиянинг ўзида маҳсулотлар етказиб берилмаётганлиги ва тўловлар ўз вақтида бўлмаётганлигини, у ерда тўловларнинг ўз вақтида етиб келмаётганлиги жуда авжига чиққанлигини нима билан изоҳлаш мумкин.

Бунинг асл сабаби нимада? Гап шундаки, эски тузум пайтида бир корхонанинг иккинчи корхонага маҳсулот етказиб бериши, уларнинг қайси ҳудудда жойлашганлигидан қатъи назар, марказлаштирилган тарзда амалга оширилар ва бунинг учун маблағлар ва фондлар ажратилар эди. Сўнгра, бу фондларни ҳаммага керакли ва ҳар бир корхона ҳастини белгиловчи Давлат таъминот қўмитаси муайян корхоналарга биркитар ёки, янада

соддароқ қилиб айтганда, марказдан туриб, масалан, Узоқ Шарқдаги қайси корхоналар Москвадаги қайси истеъмолчиларга ўз маҳсулотини етказиб беришини белгилаб қўяр эди ва, аксинча. Бунда маҳсулотнинг сифати ва техникавий даражаси ҳеч қандай рақобатга дош бермаслигининг мутлақо аҳамияти бўлмас эди.

Республикалар ўртасида ҳам маҳсулотлар мана шу тарзда қайта тақсимланар эди. Бошқача қилиб айтганда, маҳсулот керакми ёки керак эмасми, унга талаб борми ёки йўқми, халқаро талабларга мос келадими ёки йўқми, бундан қатъи назар, у бутун Иттифоқ бўйича мол етказиб берувчилар ва истеъмолчиларга тақсимланиб чиқилар эди. Биркитилган истеъмолчи эса бу маҳсулотни олиши ва, ўз навбатида, ўз маҳсулотини бошқа корхоналарга етказиб бериши шарт эди.

Ўзаро маҳсулот етказиб берганлик учун ҳақ мазкур марказлаштирилган тизим кучлари билан амалга оширилар эди. Банклар белгиланган тартибга мувофиқ марказлаштирилган тарзда корхоналар ҳисобидан маблағ олиб, ана шу етказиб берилган маҳсулотлар учун ҳақ ўтказар эди. Йилнинг охирида вужудга келган дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, яъни мол етказиб берувчилар билан истеъмолчилар ўртасидаги қарзлар, одатда, марказлаштирилган тартибда амалга ошириладиган идоралараро ўзаро ҳисоб-китоблар йўли билан ҳал этиларди. Кредиторлик ва дебиторлик қарзларини узиш учун кредитлар марказлаштирилган тарзда ажратилар, улар ўзаро қарзларни узиш учун муайян мақсад бўйича кетарди.

Янги йилдан ҳамма иш яна бошидан бошланар ва ўша тарзда давом этаверарди. Бундай тизимда рақобат, талаб ва таклифни бозор асосида мутаносиблаштириш тушунчаси мутлақо йўқ эди ва, энг муҳими, ҳар бир корхона керакли бўлган ва рақобатга бардош бера оладиган маҳсулот ишлаб чиқариши учун шароит яратилмас эди.

Ягона халқ хўжалик комплекси деб аталадиган мажмуанинг ташқи алоқалари, Иттифоқ доирасида, аввало, марказлаштирилган валюта жамғармаси ва нефть, газ, ёғоч-тахта, олтин, минерал-хом ашё ресурслари, пахта, шунингдек қурол-яроғ сотишдан олинадиган нақд пул ҳисобидан ҳал этилар эди. Буларнинг бари марказдан

бошқариларди. Оқибат натижада, юқори даражада марказлашган тизим вужудга келиб, у ҳамма нарсани — Иттифоқнинг чекланган тизими доирасида, ҳақиқий талабни ҳисобга олмаган ҳолда, нимани ва қанча миқдорда ишлаб чиқариш кераклигини белгилаб берар эди.

Буларнинг ҳаммаси қачондир тугаши керак эди, чунки хом ашё ресурслари чекланган бўлиб, ёпиқ тизимда ишлаб чиқаришни ички ресурсларга асосланган ҳолда ривожлантириш узлуксиз давом этиши мумкин эмас эди. Бу нарса иқтисодий ҳаётда турғунликкагина эмас, балки техника тараққиёти айнишига ҳамда фан ва техника ютуқларини, илғор технологияни қабул қила олмасликка, жаҳон иқтисодиётида рўй бераётган жараёнлардан орқада қолишга ҳам олиб келди.

Бу тизимда ҳамма нарса — қайси минтақа хом ашё етказиб бериши, қайси минтақаларда бу хом ашё қайта ишланиши ва қаерга етказиб берилиши белгилаб қўйилган эди. Ўзбекистонга пахта, газ, олтин, рангли ва нодир металллар, сабзавот ва мева етказиб беришда асосий роль ажратилган эди. Буларнинг ҳаммаси меҳнат сарфи ҳамда ана шу хом ашё ва материалларга жаҳонда ўрнатилган нарх ҳисобга олинмаган ҳолда, сунъий равишда пасайтириб белгиланган нархларда етказиб берилар эди.

Бошқача қилиб айтганда, ана шу ёпиқ тизимда Ўзбекистоннинг роли қатъий белгиланган бўлиб, биз бу биқик доирадан чиқиш имкониятига эга эмас эдик. Масалан, экологик жиҳатдан зарарли ҳамда ғоят хавфли ишлаб чиқаришга эга бўлган Чирчиқ ва Навоий химия комбинатларида Ўзбекистон газидан олинадиган капролактан ва нитрон маҳсулотларини чуқур қайта ишлашнинг ва улардан тайёр маҳсулот олишнинг иложи йўқ эди, чунки бундай ишни бажарадиган корхоналар, умумиттифоқ меҳнат тақсимида кўра, Белоруссия, Россия, Украина ва бошқа минтақаларда қурилган бўлиб, биз умумиттифоқ меҳнат тақсимида кўра, уларни хом ашё билан таъминлашимиз керак эди. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Шуни назарда тутиш керакки, собиқ Иттифоқ давлатларининг мустақилликни қўлга киритиш жараёнлари маҳсулотни қайта тақсимлашнинг ўзини оқламаган, марказлаштирилган маъмурий-буйруқбозлик тизимидан ҳамма жойда воз кечиш ҳамда эркин бозор иқтисодиётига ўтиш

билан боғлиқ. Аслини олганда, биз бугун бозор қонунларига асосланувчи янги иқтисодиёт яратаяпмиз. Бунда маҳсулот талаб ва таклифни ҳисобга олган ҳолда, рақобатбардош бўлиши ва у умум қабул қилинган стандартларга жавоб беришини назарда тутган ҳолда ишлаб чиқарилиши лозим. Бозор иқтисодиёти йўлига ўтган бирорта ҳам корхона шу бозорда вужудга келадиган вазиятни ва рақобатни ҳисобга олмасдан келадагини қура олмайди. Ҳар бир корхона кооперация алоқаларини йўлга қўйган ва маҳсулоти лоақал бутловчи маҳсулотларни етказиб берадиган жойда талаб қилинган тақдирдагина истиқболга эга бўлиши мумкин.

Ўз маҳсулотининг муайян қисмини бошқа минтақаларда, аввало эркин алмаштириладиган валютага сотиш ҳамма учун қоида бўлиб қолиши керак. Корхона ҳисобидаги бу валюта ускуналарни ва бутловчи материалларни харид қилиш, технологияни янгилаш бўйича харажатларни тўлашнинг молиявий базаси бўлади. Фақат ана шундай базагина ўзаро манфаатли нормал кооперацияни таъминлаш, корхонанинг ривожланиши учун ҳам, унинг жамоасининг ҳам турмуш даражаси ўсиши учун ишончли асос бўлиши мумкин.

Корхона раҳбарлари шуни узил-кесил билиб олишлари керакки, ўз ҳисобида валюта тушумлари бўлгандагина ҳар қандай бутловчи ускуна ва материалларнинг хоҳлаган минтақадан, дунёнинг хоҳлаган бурчагидан етказиб берилишини таъминлаш мумкин. Фақат ана шундай истиқболгина бизни кризис ҳолатидан олиб чиқиши, ишлаб чиқаришнинг ўсишини таъминлаши мумкин. Шундагина турлича тенгсиз айирбошлаш операцияларини амалга ошириш учун корхоналар, бутун-бутун уюшмалар ва корпорацияларга алмаштириш мумкин бўлган хом ашё ресурслари — пахта ва ундан тайёрланган маҳсулот, рангли металл ва бошқаларни беришни илтимос қилиш зарурати бекор бўлади. Шунда хўжалик алоқаларининг узилишини, тўловлар етиб келмаётганлигини ва ҳамма ўз ҳолича мустақил бўлиб кетганлигини рўкач қилиш учун ҳеч қандай зарурат бўлмайди.

Ўз-ўзидан маълумки, моллар, капитал, иш кучининг ҳудуддан ҳудудга ўтиб туриши йўлидаги сунъий тўсиқлар ва чегараларни бартараф этиш, қўл-оёқни боғлаб

қўядиган божларни ва юқори транспорт тарифларини пасайтириш масалалари, ҳар ҳолда ҳал этилиши зарур. Аммо ана шу тўсиқлар гўё ишлаб чиқаришнинг пасайишида, корхоналар тўхтаб қолишида, тўловлар етиб келмаётганлигида асосий сабаб бўлаётир, деган нотўғри фикрдан воз кечиш керак.

Энг асосий сабаб — ишлаб чиқаришни таркибан ўзгартириш ҳамда маҳсулоти ҳеч кимга керак бўлмай қолаётган ишлаб чиқаришларни тугатиш зарурлигидир.

Иқтисодий ислоҳотларнинг ҳозирги босқичида кредит-банк тизимини, пул муомаласини мустаҳкамлаш, валюта муносабатларини тартибга солиш жуда катта аҳамият касб этмоқда.

Барқарорлаштириш дастурлари соф ички қарз беришни анча қисқартиришга қаратилиши лозим. Банкларнинг қарзлари биринчи навбатда стратегик жиҳатдан муҳим маҳсулот, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қодир бўлган, қарзга олинган маблағларни ўз вақтида қайтара оладиганларга берилиши лозим. Айни вақтда асосланмаган кредит эмиссиясига, қарз учун ажратилган маблағларнинг сочиб юборилишига йўл қўймаслик зарур.

Биз ҳаммамиз битта ҳақиқатни англаб олишимиз лозим — халқ истеъмоли моллари ва бошқа ҳаётий муҳим маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қодир бўлмаганларга кредит берилиши пул қадрсизланиши жараёнини кучайтиради, миллий валюта барқарорлигига путур етказди. Шу сабабли муомалага чиқарилган ҳар бир сўм тегишли товар билан қопланган бўлиши керак.

Пул-кредит сиёсати соҳасидаги ислоҳотлардан кўзланган асосий мақсад пулнинг қадрсизланишини изчиллик билан камайтириш, ишлаб чиқаришнинг барқарорлиги учун шарт-шароит яратиш йўли билан кризисни бартараф этиш ва миллий иқтисодиётни соғломлаштириш учун зарур замин яратишдан иборатдир.

Пулнинг қадрсизланиш даражаси устидан қатъий назорат ўрнатиш ҳамда пулнинг қадрсизланишига қарши самарали тадбирлар қўллаш зарур. Пул қадрсизланиши суръатларининг анча пасайтирилиши ҳозирги босқичда барқарорлаштириш сиёсатининг ўзагидир.

Бунда пулнинг қадрсизланишидаги мақбул суръатни танлашга пухта ўйлаб ёндашиш зарур. Пул қадрсизланишининг сунъий паст суръатларига эришиш ва бунинг учун ҳамиша ҳам мақбул бўлмаган ва, айниқса, иқтисодиётнинг орқага кетишига олиб борадиган ҳар қандай восита ва услублардан фойдаланиш тўғри бўлмайди. Пулнинг қадрсизланишини келтириб чиқарувчи сабабларни аниқламаган ҳолда унинг суръатини сунъий равишда пасайтириш бу иллатнинг илдизи чуқурлашиб кетишига олиб бориши, бу эса кейинчалик ушбу жараённинг қайта бошланишига, кризиснинг бартараф этилишига эмас, балки унинг яна ҳам чуқурлашувига сабаб бўлиши мумкин.

Шуни айтиш муҳимки, пулнинг қадрсизланиши устидан назорат ўрнатилиши барқарорлаштириш дастури муваффақиятли амалга оширилишининг далили бўла олмайди. Пулнинг қадрсизланиши — иқтисодиётда чуқур номутаносиблик вужудга келганлигининг кўрсаткичи бўлиб, бу аҳволни дарҳол ўнглаб олиш керак бўлади.

Ҳар қандай инфляциянинг негизида асосий иқтисодий мувозанатларнинг бузилиши ётади. Шу сабабли инфляцияга қарши кураш — уни шунчаки бостириш эмас, балки иқтисодиётда вужудга келган номутаносибликни бартараф этишга қаратилган бақувват структура сиёсатини амалга оширишдир. Бир қатор чет мамлакатларнинг инфляцияга қарши кураш тажрибаси шуни кўрсатадики, улар инфляция билан иқтисодиёт структурасининг бузилиши бири-бирига чамбарчас боғлиқ эканлигини англаган ҳолда, муомала соҳасини қатъий бошқариш ва тўловга қобилиятли ортиқча умумий талабни бартараф этиш билангина чекланмадилар. Муайян мақсадларга қаратилган йирик инвестиция дастурларини ишлаб чиқдилар ва амалга оширдилар. Бу дастурлар ана шу номутаносибликни тугатиш ва, бинобарин, инфляцияни келтириб чиқарувчи сабабларни бартараф этиш имконини берди.

Макроиқтисодий барқарорлик биз учун қуруқ мақсад эмас. Бу нарса иқтисодиётни жонлантириш ва унинг таркибини янгилаш, инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, иш жойлари сонини ошириш, рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш, аҳолининг реал

даромадларини ошириш учун тегишли шарт-шароит яратишнинг ҳаётий зарур босқичи сифатида муҳимдир.

2.3. МИЛЛИЙ ВАЛЮТА ҚАДРИНИ ОШИРИШ — ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР ИККИНЧИ БОСҚИЧИНING ҲАЛ ҚИЛУВЧИ МУАММОСИ

Ёш давлатимиз амалга ошираётган иқтисодий ислоҳотлар стратегиясида ўз миллий валютамызни жорий этиш ва унинг барқарор муомалада бўлиши муаммосини ҳал этишга ғоят катта аҳамият берилаётир. Миллий валюта — миллий ифтихор, давлат мустақиллигининг рамзи, суверен давлатга хос белгидир. Бу республикага тегишли умумий бойлик ва мулкдир.

1994 йил 1 июлдан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тўла қийматли миллий валюта — ягона қонуний тўлов воситаси бўлган сўмнинг муомалага киритилиши ҳақиқатан ҳам инқилобий қадам бўлди. Бу бутун иқтисодиёт ислоҳотида сифат жиҳатидан янги босқич бошланганлигидан дарак берди. Биз бирор кишининг иродасига боғлиқ бўлмаган, Ўзбекистон халқининг манфаатларига мос молиявий, пул-кредит сиёсатини ва умуман бутун иқтисодий сиёсатимизни амалга оширишнинг аниқ механизмига эга бўлдик. Бу тадбирларни амалга оширишга биз узоқ вақт пухта тайёрландик. Миллий валюта муомалага киритилган дастлабки ойлар тажрибаси у иқтисодий барқарорликнинг, корхоналар ва тармоқлар молиявий аҳволини мустаҳкамлашнинг, республика аҳолисини ижтимоий ҳимоялашнинг ва истеъмол бозорининг кучли омили бўлиб қолганини кўрсатди.

Бугунги энг муҳим вазифа — валютамызни бақувват, дунёда обрўли валютага айлантиришдир. У юксак қийматга ва катта кучга эга бўлиши лозим. Сўмнинг барқарорлигини таъминлаш ва қадрини ошириш — умуммиллий вазифа. Республикамыздаги барча фуқароларнинг фаровонлиги ана шу вазифанинг ҳал этилишига боғлиқдир. Шу сабабли ислоҳотлар иккинчи босқичининг стратегик жиҳатдан устувор вазифаси сўмнинг қувватини тобора ошириб боришдир. Унинг ички алмашувига, бақувват валюталар билан эркин алмашинувига эришмоқ лозим. Ҳар биримизнинг, республикадаги ҳар бир кишининг,

барча корхоналар аҳволининг яхшилиги миллий валютанинг муомаладаги барқарорлигига боғлиқ.

Миллий валютанинг барқарорлиги, унинг ички бозорда эркин алмашинуви етарли миқдордаги рақобатбардош маҳсулотлар, зарур резервлар орқали таъминланади. Бунга эришмоқ учун биз аниқ вазифаларни ҳал этишга қаратилган тўртта алоҳида дастурлар тўпламини ишлаб чиқдик ва амалга оширмоқдамиз.

Биринчидан — ўз валютамиз товар билан барқарор таъминланган тақдирдагина реал куч ва обрўга эга бўлади. Сўмнинг харид қувватини ошириш учун республика бозорини мумкин қадар тезроқ истеъмол моллари билан тўлдириш зарур. Бозорни ўзимизда ишлаб чиқарилган моллар билан ҳам, четдан келтириладиган моллар билан ҳам тўлдириш чораларини кўриш керак.

Бунда ғоят муҳим вазифа одамларнинг энг зарур талабларини қондирувчи ўз маҳсулотимизни ишлаб чиқаришни имкони борича кенгайтиришдан иборат. Бунинг учун биз, мулкчилик шаклидан қатъи назар, халқ учун мол ишлаб чиқарадиган корхоналарга ҳар томонлама ёрдам кўрсатамиз, бу соҳага инвестицияни биринчи навбатда йўллаймиз, уларни хом ашё ва кредит ресурслари билан таъминлаймиз.

Бу йўналишдаги ижобий силжишлар ҳозироқ кўзга яққол ташланиб турибди. Истеъмол моллари ишлаб чиқариш йил сайин ортиб бормоқда. Истеъмол молларини сотишнинг умумий ҳажмида ўз маҳсулотимизнинг ҳиссаси ошиб бормоқда. Айни вақтда ҳали бир қатор зарур озиқ-овқат маҳсулотлари, хусусан, ғалла, қанд-шакар, қурилган сут, истеъмол спирти, шунингдек, саноат молларининг бир қанча турлари ва айниқса, маданий-маиший ашёлар четдан келтирилмоқда.

Шу сабабли бутун саноатимизни харидорларимизнинг юксак дидларига жавоб берадиган юқори сифатли халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришга қаратишимиз талаб қилинади. Замонавий истеъмол моллари ишлаб чиқарадиган янги корхоналарни дадилроқ ташкил қилиш, аҳоли талабларининг, бозордаги талаб ва таклифнинг ўзгаришини тез пайқаб оладиган кичик корхоналар фаолияти учун кенг майдон очиб бериш зарур.

Оғир синовларни бошдан кечирган, ҳозирги мураккаб ўтиш даврида ўз ҳаётини яхшилик томон ўзгартириш иштиёқида бутун куч-ғайратини сарфлаётган халқимиз тўкин-сочин яшашга ва чиройли кийинишга, инсонга муносиб турмуш шароитига эга бўлишга тўла ҳақлидир. Биз халқимизга шундай шароит яратиб беришимиз зарур.

Ишлаб чиқарувчиларнинг ҳам, истеъмолчиларнинг ҳам руҳиятини ўзгартириш лозим. Биз ўзимиз ишлаб чиқарадиган, харид қиладиган нарсалар билан, ўзимизда ишлаб чиқарилган кийим-кечаклар билан фахрланишимиз керак. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ўз харидорини топмаса, ўзимизда тайёрланаётган молларнинг сифати одамларга ёқмаса, бу миллий шаънимизга доғ бўлиб тушади. Бу нарса меҳнатсевар халқимизга хос бўлмаган ўз меҳнатига совуққонлик билан муносабатда бўлиш натижаси бўлиши мумкин. Бу — ўзимизга, ўз мамлакатимиз ва ўз халқимизга зиён етказишдир. Биз "Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган" деб тамга қўйилган маҳсулот дунёнинг ҳамма томонларида мамнуният билан харид қилинадиган, ортиқча рекламага муҳтож бўлмаган маҳсулотга айланишига эришмоғимиз даркор.

Маълум сабабларга кўра, кейинги пайтларгача биз бозоримизни ўзимизда ишлаб чиқарилган барча зарур маҳсулотлар билан тўла-тўкис тўлдириш имкониятига эга бўлмай келдик. Ҳозир ҳам товар обороти тузилмасида четдан келтирилган маҳсулотнинг ҳиссаси анча юқори бўлиб, аҳоли ана шу маҳсулотни кўпроқ сотиб олмоқда. Биз бундан буён ҳам аҳолимиз дунёнинг турли мамлакатларидан келтирилган сифатли молларни сотиб олиш имкониятига эга бўлиши учун зарур шароитлар яратаверишимиз даркор. Ҳаётий муҳим, харидоргир озиқ-овқат ва саноат молларини четдан олиб келувчиларни ҳар томонлама рағбатлантираверамиз. Ҳозир молларни четдан олиб келиш бўйича барча божхона пошлиналари бекор қилинди. Шу билан бирга биз истеъмолчиларимизни бозорларимизга истеъмол сифати паст бўлган ва одамларнинг соғлиғи учун зарарли, нархи қиммат маҳсулотлар кириб келишидан ҳимоя қилиб, импорт моллар таркибини такомиллаштираверамиз.

Импортни рағбатлантириш билан бир вақтда маҳсулотимизнинг рақобатбардошлигини ошириш орқали

аҳолида ўзимизда ишлаб чиқарилган молларни сотиб олиш иштиёқини тарбиялаймиз. Фақат чет элдан келтирилган молларга ружу қўйиш ҳақиқий ватанпарварга хос бўлмаган хусусиятдир.

Иккинчидан, валютанинг барқарор амал қилиши, унинг муқимлиги, эркин алмашинуви старли валюта захираси бўлишига боғлиқ. Бизнинг валютамыз ҳар қандай барқарор валютага эркин алмашина оладиган бўлсагина, у тан олинган ва ҳурмат қозонган валюта бўлади. Бунинг учун бутун ташқи иқтисодий сиёсатимизни тубдан қайта кўриб чиқиш зарур.

Биз қайта-қайта таъкидлаб келмоқдамизки, ислохотнинг асосий устувор йўналишларидан бири — экспорт имкониятини кенгайтириш, корхоналарни экспорт учун маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарга айлантириш, жаҳон бозорида ўз мустақкам мавқеимизни қўлга киритишдир. Биз илгари айтганимиздек, истиқболда экспорт учун маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш йўлини танлаган корхоналаргина хом ашё билан таъминланишда ҳам, инвестициялар билан таъминланишда ҳам устунликка эга бўладилар. Зотан бу бизнинг бош йўлимиздир.

Биз корхоналар жаҳон бозорида рақобатга бардош берадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни кенг кўламда авж олдиришлари учун рағбатлантирувчи омилларни вужудга келтиришимиз зарур. Улар жаҳон бозорига ҳар қандай рақобатга бардош бера оладиган маҳсулот билан тезроқ чиқишлари, барқарор валюта ишлаб топишни ўрганишлари, республика хазинасини тўлдиришлари керак. Бу эса уларнинг давлат олдидаги, ўз жамоаси ва бутун халқ олдидаги муқаддас бурчидир.

Учинчидан — ҳар бир корхона, ҳар бир киши ишлаб топган сўмини қадрлашни ўрганган тақдирдагина миллий валюта реал тўлов воситасига айланади. Биз миллий валютани ҳурмат қилишни, у билан фахрланишни, уни эҳтиёт қилишни ўрганиб олишимиз даркор. Валюта — ҳар бир фуқаро меҳнатининг ўлчови ва баҳосидир.

Бунинг учун қатъий молиявий-кредит сиёсатини изчиллик билан ўтказиш зарур. Биз ўз молиямыздан ишнинг кўзини билиб, эҳтиёткорона ва тежаб-тергаб фойдаланишимиз, унинг беҳуда сарфланиб кетишига йўл

қўймаслигимиз зарур. Халқ ҳўжалигида сарфланган ҳар бир сўм салмоқли фойда билан қайтиши, эртанги кунга, республика истиқболига хизмат қилиши керак.

Корхоналар, тадбиркорлар давлатдан ўзлари оладиган маблағлар, кредитлар — еб кетарга бериладиган инъом эмаслигини аниқ англашлари лозим. Олинадиган маблағлардан самарали ва муайян мақсад йўлида фойдаланиш учун катта масъулият сезиш қатъий қонун бўлиб қолиши керак. Кредитларнинг ўз вақтида қайтарилишига эришмоқ даркор. Шу сабабли кредит бериш шартда корхоналар уларни олиш учун масъулиятни сезишлари, улардан ишлаб чиқаришни юксалтириш учун энг кўп самара билан фойдаланишга интилишлари лозимлиги кўзда тутилмоғи керак.

Тўртинчидан — миллий валютани мустаҳкамлашнинг энг муҳим шarti — инфляцияга қарши бақувват, пухта ўйланган сиёсат ўтказишдир. Инфляция даражасини кескин камайтиришгина миллий валютани барқарор валютага айлантира олиши мумкин. Бу ёш валютамыз қувватли ва яшовчан бўлишининг гаровидир.

Сўм ўзининг юксак тўлов қобилиятини узоқ муддат давомида сақлаб қолган тақдирдагина миллий валютамыз ўз қувватига ва обрўсига эга бўлади. Биз ўз "сўми"мыз ана шундай қувватга эга бўлиб бораётганини ҳозироқ ҳис қилмоқдамыз. Инфляция сезиларли даражада пасайди. Ана шу ижобий тамойилни мустаҳкамлаш керак. Муомалага чиқарилган ҳар бир сўм муайян миқдордаги моллар ва хизматларда намоён бўлиши, оила фаровонлигига хизмат қилиши қатъий қоидага айланиши лозим. Савдо корхоналарининг ишини тубдан яхшилаш зарур. Ҳозир уларнинг ҳаммаси хусусийлаштирилган. Ишни савдо ташкилотлари харидор учун ўзаро кураш олиб борадиган, харидор учун, унинг талабларини қондириш учун ишлайдиган қилиб йўлга қўйиш керак.

Биз пул миқдори товарлар ва хизматларнинг миқдори тегишли даражада ўсиши билан мустаҳкамланмаган ҳолда ортиб боришига йўл қўймаслигимиз керак. Бунга йўл қўйишга ҳаққимиз ҳам йўқ. Харид қилиш учун моллар етарли бўлмаган ҳолда аҳоли қўлида пулнинг ортиқча кўпайиб кетиши аввало нархларнинг ошишига, инфляциянинг яна авж олишига олиб боради. Бунда гипер-

инфляция авж олишига олиб борувчи хатарли ҳодисалар занжири вужудга келиши хавфи тугилади.

Хусусан, товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва тақсимлашда яккаҳокимлик мавжуд бўлган, нархлар эркинлаштирилган шароитда истеъмол бозорида уларнинг етишмаслиги, товар ишлаб чиқарувчи корхоналар ва савдо ташкилотларини нархларни оширишга ундайди. Натижада реал иш ҳақи пасаяди, аҳолининг харид қобилияти ва унинг амалдаги истеъмол даражаси чекланади. Аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш, одамлар турмуш даражасининг кескин пасайишига йўл қўймаслик мақсадида давлат аҳоли даромадлари нисбатини ўзгартириш, энг кам ва ўртача иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар миқдорини ошириш тадбирларини кўришга мажбур бўлмоқда. Тўловга қобил талаб ортиб бормоқда. Аммо истеъмол моллари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш оширилмаса, бу талаб қондирилиши мумкин эмас. Моллар етишмаслиги, нархларнинг ўсиши давом этаверади, бу жараён кенгайиб, ҳалокатлироқ кўлам олиши мумкин. Бинобарин, ана шу ҳалокатли доира бўйича пойгани тўхтатиш юзасидан аниқ, кескин чоралар кўрилмаса, бу нарса узлуксиз такрорланаверади. Пул миқдорининг ва нархларнинг тобора ошиб бориши муқаррар равишда узоқ давом этадиган гиперинфляцияни келтириб чиқаради. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодий тизгини қўлдан чиқиб кетишига, бутун ишлаб чиқаришнинг издан чиқишига, аҳоли кенг табақаларининг қашшоқланишига ва ижтимоий ларзаларга, яъни бутун иқтисодий тизимнинг барбод бўлишига олиб келади. Уни қайта тиклаш учун кейинчалик кўп йиллар ва жуда катта маблағ сарфлашга тўғри келади.

Шу сабабли ички бозорни мол билан тўлдиришда тақчиллик бўлиб турган ҳозирги босқичда истеъмол фондининг ўсишини ишлаб чиқариладиган маҳсулот ва кўрсатиладиган хизматнинг моддий ҳажми кўпайишига бевосита боғлиқ қилиб қўйиш зарур. Ислохотларнинг ҳозирги босқичидан мақсад ички бозорни моллар ва хизматлар билан тўлдиришни жадаллаштиришдир. Айни маҳалда, ҳар қандай қийинчиликларга қарамасдан, пул муомаласини тўғри йўлга қўйиш, яъни унинг ўринсиз пул билан тўлдирилишига йўл қўймаслик керак. Шундай бир оддий ҳақиқатни англаб олиш муҳимдир.

Ички бозорни моллар билан тўлдириш — миллий валюта барқарорлигининг ва аҳоли турмуш даражасини ўстиришнинг энг муҳим шартидир. Шу сабабли истеъмол фондининг ўсиши билан ишлаб чиқаришнинг ўсиши устидан назоратни таъминлаш лозим. Бунга риоя қилинмаса, гиперинфляция келиб чиқиши мумкин.

Нақд пул ва кредит эмиссиясининг ўсишига, аҳоли қўлида пулнинг ҳаракатсиз туриб қолишига йўл қўймаслик биринчи даражали вазифага айланмоқда. Ажратилаётган пул миқдорининг қайтарилиши, маҳсулот тайёрлашнинг ўсишини таъминламаган корхоналарга кредитлар берилишига йўл қўймаслик учун имкони борица барча чораларни кўриш лозим.

Белгиланган тўртта дастурнинг амалга оширилиши миллий валютамининг мустақкамланишига, муқим валюталарга нисбатан унинг алмашув курсининг барқарорлашуви алатта ёрдам бериши керак.

Ўзбекистон иқтисодиёти сингари очиқ иқтисодиёт шароитида миллий валюта алмашув курсининг барқарорлашуви макроиқтисодий барқарорлик сиёсатининг муҳим йўналишидир. Валюта курси барқарор бўлса, импорт нархлари ҳам барқарор бўлади. Бу эса, ўз навбатида, ички бозордаги нархларнинг умумий ўзгаришига яхши таъсир кўрсатади. Инфляцияни пасайтирувчи қудратли омил бўлиб хизмат қилади.

Миллий валютанинг бошқа давлатлар валюталарига нисбатан алмашув курсини аниқ белгилаш мақсадида 1994 йил 15 октябрдан бошлаб биз Ўзбекистон Республика банкларо валюта биржасида мунтазам равишда валюта савдоларини ўтказаетирмиз. Валюта операцияларининг барча турлари учун валютага талаб ва таклиф натижа-сида шаклланадиган ягона алмашув курси белгиланган.

Валюта алмаштириш операцияларининг дастлабки босқичида биз Банкларо валюта биржасида валютани нақд пулсиз алмаштириш ҳажмини кўпайтиришга устун-лик берганлигимиз муҳимдир.

Биржа савдосида барқарор валютага талабни қондириш учун маҳсулотни марказлаштирилган тарзда экспорт қилишдан тушган маблағлар, корхоналарнинг мажбурий тартибда Марказий банкка келиб тушадиган нақд валю-тасининг бир қисми, шунингдек, корхоналарнинг ўзига

тегишли эркин валюта маблағлари чиқарилмоқда. 1994 йили валюта биржаси иш бошлаган пайтдан бери валюта савдосининг ҳажми беш баравар ошди.

Ҳозир Банклараро валюта биржасидаги оборот миқдори-ни ҳар қандай корхона ёки фуқаро хоҳлаган вақтида, хоҳлаган миқдорда ўз пулини эркин алмаштириладиган валютага айирбошлаш ёки эркин алмаштириладиган валюта-ни сўмга айирбошлаш имкониятини берадиган даражага етказиш вазифаси қўйилаётир. Шу мақсадда маҳсулотимизни экспорт қилишни кенгайтириш юзасидан қабул қилинган чоралар билан бир қаторда Халқаро валюта фонди ва Жаҳон банки билан Ўзбекистонга институционал ва реабилитация қарзлари бериш ҳақида битимлар имзолан-ди. Бу тадбирлар 1995 йилдаёқ Ўзбекистон Республика ва-люта биржасининг умумий оборотини 1,5 миллиард АҚШ долларигача етказиш имконини беради.

1995 йил апрелидан валюта савдосини ҳафтасига камида икки марта, кейинчалик эса, бундан ҳам кўпроқ марта ўтказишга қарор қилинди. Валюта биржаси қатнашчилари таркибини янада кенгайтириш сиёсати давом эттирилади.

Белгиланган тадбирларнинг муваффақиятли амалга оширилиши валютаимизнинг алмашув курси барқарорла-шувига, унинг қуввати ва обрўси ошувига сўзсиз ижобий таъсир кўрсатади. Миллий валюта кучли бўлган тақдир-дагина иқтисодиёт ҳам бақувват бўлади. Шунини яна бир бор эслатиб ўтишни истардим.

2.4. ЧУҚУР ТАРКИБИЙ ЎЗГАРИШЛАРГА ЭРИШИШ — БАРҚАРОР ИҚТИСОДИЙ ЎСИШНИНГ АСОСИЙ ШАРТИ

Иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичида — иқтисодиётимизнинг таркибий тузилишида туб ўзгариш-ларга асос солишдан иборат ғоят муҳим вазифани ҳал этиш керак бўлади. Бу — республика учун стратегик аҳамиятга эгадир. Таркибий тузилишда чуқур ўзгаришларни амалга ошириш макроиқтисодий барқарор-ликка эришишнинг, истиқболда Ўзбекистоннинг барқарор иқтисодий ўсишини ва аҳоли фаровонлигини таъминлаш-нинг, жаҳон иқтисодий тизимида қўшилишнинг энг асосий шартларидан биридир.

Бизга издан чиққан, хом ашё стиштиришга қаратилган, чуқур ҳудудий номутаносибликларга ҳамда асосан маънавий ва жисмоний жиҳатдан эскирган ишлаб чиқариш базасига эга бўлган, ортиқча марказлаштирилган иқтисодиёт нақадар оғир аҳволда мерос қолганлигини ҳаммамиз биламиз. Шу сабабли илгариги чалкашликлардан узил-кесил халос бўлиш, чинакам мустақиллик ва иқтисодий эркинликларга эга бўлиш учун биз таркибий тузилишларни ўзгартириб, уларни қайта қуришимиз шарт.

Хом ашё стиштиришга мўлжалланган иқтисодиётимизнинг бир томонламалигини қатъиян бартараф этиш, тармоқ тузилишини тубдан ўзгартириш, "умумиттифоқ миқёсида ихтисослаштириш" шиори остида ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантириш ва жойлаштиришда йўл қўйилган номутаносибликни тугатиш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтиш, маҳсулот сифати ва рақобатбардошлигини жаҳон бозори талаблари даражасига етказиш вазифаси қўйилаётир.

XXI аср бўсағасида таркибий тузилиш сиёсати Ўзбекистоннинг тамомила янги халқ ҳўжалик комплексини бунёд этишга қаратилган. Бу комплекс республиканинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллиги учун гаров бўлиб, республикамиз халқига муносиб турмуш шароитини яратиб беради.

Бу мақсадга эришмоқ учун иқтисодиётимизнинг тармоқ ва ҳудудий тузилиши, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таркибини экспорт ва импортимиз таркибини қайта қуриш талаб қилинади. Шунингдек, биринчи навбатда энг муҳим макроиқтисодий ва такрор ишлаб чиқариш нисбатларини жиддий тарзда тартибга солиш зарур бўлади. Оқибат-натижада биз ишлаб чиқариш манфаатларига ҳам, аҳоли манфаатларига ҳам мос келадиган иқтисодиётни қайта тиклаш структурасида энг мақбул мутаносибликка эришмоғимиз лозим.

Тармоқ тузилиши жиддий ўзгаришларга муҳтож. Қисқа муддатларда тубдан ўзгариш ясаш гоят мураккаб ва бу нарса жуда катта сармоя талаб қилиши равшан. Аммо бугуннинг ўзидаёқ биз халқ ҳўжалигимизнинг йўналишини республика эҳтиёжларига, аҳоли талабларига қаратиш учун бутун куч-гайратимизни сарфлашимиз ло-

зим. Бу йўналишда ҳозирданоқ дастлабки қадамлар қўйилди. Бу соҳадаги ютуқларни мустаҳкамлаш ва янада ривожлантириш зарур.

Худудлардаги таркибий тузилишни такомиллаштиришга алоҳида эътибор бериш талаб қилинади. Қорақалпоғистон Республикаси, туманларнинг табиий, ресурс ва меҳнат имкониятларидан тўла ва старли даражада самарали фойдаланилмастир. Бизда шу пайтгача ишлаб чиқариш базаси яхши ривожланмаган, қолоқ инфраструктурага эга бўлган кўпгина шаҳарчалар ва қишлоқлар бор.

Иқтисодийётнинг ички тузилишини қайта қуриш деганда, талабни ҳисобга олган ҳолда, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот турини ўзгартиришига эмас, балки аynи вақтда сифатни оширишни, маҳсулот тайёрлашга кетадиган жами харажатларни камайтиришни ҳам тушуниш керак. Бинобарин, ишлаб чиқаришнинг таркибий тузилиши ўзгариши, устувор тармоқларнинг тезроқ ривожланиши, албатта, норентабел корхоналарни тугатиш, рақобатга бардош бера олмайдиган маҳсулот ишлаб чиқараётган корхоналар ихтисослашувини ўзгартириш ишлари билан қўшиб олиб борилиши керак. Ишнинг бу жиҳати янги корхоналар барпо этишдан ҳам муҳимроқ аҳамиятга эгадир.

Иқтисодий ислохотларнинг янги босқичида таркибий тузилиш сиёсатини ишлаб чиқар эканмиз, биз ўз ихтиёримиздаги ғоят бой табиий маъдан-хом ашё, меҳнат ресурсларига мустаҳкам таянишимиз, улардан энг самарали фойдаланишни ҳисобга олишимиз лозим. Бу сиёсат натижасида ҳал этиладиган устувор вазифаларни танлаб олишга асосланишимиз керак.

Иқтисодийёт тузилишидаги ўзгаришлар қуйидаги энг муҳим вазифаларни ҳал этиш билан боғлиқдир:

Биринчидан, бошқа мамлакатлардан хом ашё ресурслари энг муҳим турларининг, бутловчи маҳсулотларнинг ва озиқ-овқат маҳсулотларининг олиб келинишини қисқартириб, ана шу маҳсулотлар ўрнини босадиган корхоналарни ривожлантириш асосида республиканинг иқтисодий мустақиллигига эришиш;

иккинчидан, ўзимизда ишлаб чиқаришни ташкил этиш ҳисобига маҳсулотларнинг ва халқ истеъмоли моллари-

нинг ҳаётий муҳим турларига аҳолининг ва умуман халқ ҳўжалигининг талабларини қондириш;

учинчидан, иқтисодиётнинг мутаносиб ва барқарор ишлашини таъминлаш;

тўртинчидан, иқтисодиётнинг хом ашё стиштиришга қаратилган бир томонлама йўналишини бартараф этиш, ғоят бой маъдан-хом ашё ресурслари ва қишлоқ ҳўжалик хом ашёсини чуқурроқ, мукаммалроқ ишлашни ташкил этиш, ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг бутлик даражасини ва рақобатбардошлигини ошириш;

бешинчидан, республиканинг экспорт имкониятини кенгайтириш, ташқи иқтисодий алоқаларда тўлов балансининг ижобий бўлишига эришиш; олтин-валюта захирасини мустаҳкамлаш;

олтинчидан, меҳнат ресурсларининг оқилона бандлигини таъминлаш, меҳнат қилишнинг янги технологияларга, халқнинг тарихий анъаналари ва удумларига мос келадиган соҳаларини барпо этиш;

еттинчидан, тармоқлар ичидаги ва ҳудудий жиҳатдан вужудга келган номутаносибликларни бартараф этиш, республика ҳудудида ишлаб чиқарувчи кучларни жадал ривожлантириш ва оқилона жойлаштириш.

Иқтисодиётимизни замонавий бозор талабларига мувофиқ тарзда самарали қайта қуриш учун биз қуйидаги саволларга аниқ жавоб топишимиз керак:

— биз учун бугун иқтисодиётнинг қайси йўналишлари, қайси тармоқлари ва ишлаб чиқаришлар устувор бўлиши керак, куч-ғайратларимиз, барча воситаларимиз ва ресурсларимиз қайси соҳаларни ривожлантиришга қаратилиши лозим;

— ички ва ташқи бозорларда талаб қилинадиган маҳсулотларни қайси маблағлар, қандай манбалар ҳисобидан ишлаб чиқариш мумкин;

— маҳсулотимизнинг рақобатбардошлигини қай тариқа таъминлаш мумкин.

Бу саволларга жавоблар бизга ижтимоий тараққиёт йўлини, ишлаб чиқаришга замонавий фан-техника ютуқларини, бошқарувнинг илғор шакллари ва усуллари кенг кўламда жорий этиш, жаҳон иқтисодиёти тизимида дадил қадамлар билан кириб бориш ва унда муносиб ўринни эгаллаш учун йўл очиб беради.

Белгиланган вазифаларга биноан ислохотнинг иккинчи босқичида иқтисодиёт соҳасидаги ички силжишларнинг асосий йўналишлари — республиканинг энергетика ва озиқ-овқат мустақиллигини таъминловчи тармоқларни, бутун-бутун мажмуаларни жадал ривожлантиришдир. Шунингдек, жуда қисқа муддат ичида мавжуд маъдан-хом ашё ресурсларидан ва қишлоқ хўжалик хом ашёси ресурсларидан тайёр рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган ўзаро боғлиқ тармоқлар ва корхоналар имкониятини оширишдан иборатдир. Айни вақтда анъанавий ихтисосдаги ишлаб чиқаришлар ҳам замонавий технология ва ускуналар билан қайта таъминлаш асосида бир меъёрга ривожлантирилиши лозим.

Ислохотларнинг иккинчи босқичида халқ хўжалигининг такрор ишлаб чиқариш структурасини тубдан ўзгартириш керак бўлади. Биз такрор ишлаб чиқариш структурасини ўзгартирмасак, ишлаб чиқариш харажатларини қисқартиришга ҳолат жиддий эътибор бермасак, маҳсулот тайёрлашга кетадиган материаллар миқдорини камайтиришга қатъият билан эришмасак, ресурсларни тежаш сиёсатини ўтказмасак, ҳеч қачон дефицит балосидан қутула олмаймиз.

Янги босқичда истеъмол билан жамғарма фондлари ўртасида энг мақбул мутаносибликни таъминлаш, умумиқтисодий барқарорлик ва янада ривожланиш вазифаларини ҳал этиш учун зарур шароит яратиш муҳимдир. Истеъмол фондининг энг мақбул даражасига эришиш — ички бозорда талаб билан таклиф ўртасида мутаносибликка эришишда, яъни чиқарилган пул миқдори билан унга сотиб олинadиган моллар салмоғи ўртасида тўғри нисбатни таъминлашда ҳолат катта роль ўйнайди. Шу сабабли давлат энг муҳим макроиқтисодий такрор ишлаб чиқариш нисбатларини энг мақбул тарзда тартибга солиб туриш омилини тезроқ эгаллаб олиши даркор.

Ислохотларнинг иккинчи босқичида структура сиёсатини амалга оширишда тармоқлар тузилишини қайта қуришга ва, аввало, базавий тармоқларни жадал ривожлантириш билан боғлиқ соҳаларни қайта қуришга алоҳида эътибор бериш керак бўлади.

Республика ўз тараққиётида асосан ўз кучларига таянишга мажбур эканлигини ҳисобга олганда, ҳаётнинг

ўзи ҳозир биринчи навбатда энг муҳим ўзак тармоқларни — нефть ва газ саноатини, энергетикани, олтин қазиб олиш ва рангли металлургиянинг бошқа тармоқларини, коммуникация ва инфраструктура тизимини ривожлантиришни талаб қилади.

Ўзак тармоқларни ривожлантириш Ўзбекистон иқтисодий мустақиллигининг энг асосий шартидир. Ўзак тармоқларнинг жадал ривожланишини таъминласак, бунинг учун сармояларнинг зарур манбаларини қидириб топсак, — фақат шу нарсасига бутун иқтисодиётнинг жадал ривожланиши учун мустаҳкам асос ва қулай шароит яратади.

Республика энергетика мустақиллигига эришган тақдирдагина тўла мустақил бўлади. Сўнгги пайтларгача биз ҳаётий муҳим бўлган нефть, нефть маҳсулотлари ва бошқа энергия ресурсларини четдан, асосан МДҲ мамлакатларидан ташиб келишга мажбур эдик.

Эндиликда аҳвол ўзгараётир. Нефть, табиий газ қазиб олиш ҳажми кўпайди. Нефть маҳсулотлари — мазут, дизель ёнилғиси, нефть мойини ўзимизда ишлаб чиқариш ҳажми анча кенгайди. Янги нефть конлари — Мингбулоқ ва Кўкдумалоқ конлари умидли истиқбол очмоқда. Уларни жадал ўзлаштириш зарур. Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қуриш ва Фарғона нефтни қайта ишлаш заводини таъмирлаш ишларини фаол олиб бориш лозим. Янги Ангрен ва Толлимаржон ГРЭСлари қурилишини ниҳоясига етказиш, шунингдек, кўмир қазиб чиқаришни кўпайтириш вазифаси қўйилаётир. Республикадаги ёқилғи балансида табиий газ ва бошқа нисбатан арзон энергия ресурсларини қазиб олиш устун мавқеи эгаллаши керак.

Шу билан бирга энергияни тежаш, кам энергия сарфланадиган ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш соҳасида изчил сиёсат ўтказиш талаб қилинади. Бу эса ёқилғи-энергетика комплексини мўътадил ривожлантирган ҳолда иқтисодиётнинг прогрессив структура ўзгаришларини таъминлаш имконини беради.

Металлургия комплексига структура сиёсати рангли металлларни ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қаратилиши лозим. Рангли металллар валюта тушумининг энг муҳим манбаидир. Шунингдек, МДҲ мамлакатларидан ҳозирги пайтгача олиб келинаётган маҳсулот турлари — электр

ёрдамида пайвандланадиган қувурлар, латун, бронза ва бошқаларни ишлаб чиқариш кўпайтирилиши муҳимдир.

Иккиламчи хом ашё — темир-терсак парчалари асосида ишлайдиган ҳамда Ўрта Осиё ҳудудида қора металл ва металл маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи бирдан-бир корхона бўлган Бскобод металлургия комбинатини тубдан таъмирлаш эндиликда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Кимё саноатини ривожлантириш асосан, экологик жиҳатдан мусаффо ишлаб чиқаришни таъминлаган ҳолда, ўз ресурсларимизни тўла-тўқис ўзлаштириш негизида амалга оширилиши лозим. Бутун кимё комплексини тубдан қайта қуриш, уни техника билан тамомила янгидан қуроллантириш зарур.

Ўзбекистонда таркибида кўплаб хушбўй углеводород бўлган табиий газ ресурслари, уни қазиб олиш учун ишлаб чиқариш имконияти мавжуд. Шунингдек, олиб, улар негизида ички ва ташқи бозорда кўплаб талаб қилинаётган полиэтилен, полипропилен, полистирол ва бошқа маҳсулот ишлаб чиқарадиган йирик комплекс барпо этиш зарур. Иқтисодий мустақилликка эришиш мақсадида, шунингдек, капролактан, капрон иплари, штапель толасини қайта ишлаш корхоналарини барпо этиш ҳам кўзда тутилади.

Фан ютуқлари кенг қўламда жорий этиладиган ишлаб чиқаришларни муттасил ривожлантириш ва уларнинг ролини ошириш тармоқ таркиби сиёсатида жуда муҳим устувор йўналишдир. Фан ва техника ютуқлари кенг қўламда жорий этиладиган саноат тармоқларини ривожлантириш йўли стратегик вазифани — жаҳон бозорида Ўзбекистон мавқеини мустаҳкамлаш, республиканинг иқтисодий ва технологик мустақиллигига эришиш вазифасини ҳал этади.

Ўзбекистондаги мавжуд ривожланган фан-техника салоҳияти, бақувват тажриба ва ишлаб чиқариш базаси Марказий Осиёдаги бошқа бирор мамлакатда йўқ. Биз бу салоҳиятни республика ва халқ манфаатларига хизмат қилдиришимиз зарур.

Машинасозлик соҳасида республика пахтачилик комплекси учун машина ва механизмлар ишлаб чиқаришга асосланувчи қишлоқ хўжалик машинасозлигини ривожлантириш — тармоқ ихтисослашувининг энг муҳим

йўналиши бўлиб қолиши керак. Биз пахтачилик учун чигит экиш, ғузага ишлов бериш ва пахта териш техникасини ташқаридан олиб келиш йўлини тута олмаймиз. Чунки бундай техникани бутун дунёда фақат иккита мамлакат — АҚШ ва Ўзбекистон ишлаб чиқаради.

Машинасозлик комплекси хом ашё ва бутловчи маҳсулотларни ташқаридан ташиб келтиришга юқори даражада қарам бўлган тармоқларда ишлаб чиқариш кўламларини қисқартириш вазифаси қўйилган. Маҳаллий хом ашёни чуқур қайта ишлаш учун машина ва механизмлар, снгил ва озиқ-овқат саноати учун технология ускуналари, янгидан вужудга келтирилаётган фермер (деҳқон) хўжаликлари ва хусусий ёрдамчи хўжаликлар учун кичик механизация воситалари ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш зарур. Шунингдек, мураккаб рўзгор техникаси ва халқ истеъмоли молларининг бошқа турларини ишлаб чиқарувчи моддий базани кенгайтириш масаласи қўйилмоқда.

Ўзбекистоннинг истиқболи самолётсозлик ва республика учун тамомила янги бўлган автомобилсозлик саноати, радиоэлектроника, электротехника соҳасининг ривожланишига боғлиқдир. Шунингдек нефть кимёси ҳамда снгил ва озиқ-овқат саноати учун ускуналар, қишлоқ учун кичик механизация воситалари ишлаб чиқаришни таъминловчи бошқа прогрессив тармоқлар, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни ривожлантириш ҳам муҳим. Буларнинг ҳаммаси жаҳон бозорига чиқиш омилларидир.

Тармоқ структура сиёсатининг ана шу ғоят муҳим йўналишларини ривожлантириш, бунинг учун тегишли сармояларни қидириб топиш — бундан буёнги иқтисодий ўсишнинг муҳим манбаидир. Давлат ана шу устувор йўналишларни қўллаб-қувватлаши зарур. Республикада бу соҳаларни ривожлантириб, такрор ишлаб чиқаришнинг йўлга қўйилиши ўзак бўладиган инфраструктуранинг иқтисодий тараққиётини таъминлайди.

Ислохотларнинг иккинчи босқичида структуравий сиёсатнинг энг муҳим устувор йўналиши — қишлоқ хўжалигида ва умуман агросаноат комплексида чуқур прогрессив силжишларга эришишдир. Бу силжишлар озиқ-овқат муаммосини тубдан ҳал этишга, қишлоқ хўжалик хом ашёсини чуқурроқ қайта ишлашга ва қишлоқларда

кичик корхоналар барпо этишга, қишлоқнинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфраструктурасини ривожлантиришга, қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини оширишга қаратилиши лозим.

Қишлоқ хўжалиги таркибини ўзгартириш сиёсати зоналар ихтисослашуви шароитларига мувофиқ экин майдонлари таркибини энг мақбул ҳолга келтириш йўли билан амалга оширилади. Ўзак тармоқлар қаторига пахта билан бирга ғаллачилик ва картошкачиликни қўйиш керак. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши таркибини қайта қуриш Ўзбекистонда қишлоқ хўжалик экинлари ва озиқ-овқат маҳсулотларининг энг муҳим турларини етиштиришни жадал ривожлантириш учун шароит яратади. Айни маҳалда республикани дон ва ем, маргарин маҳсулотлари, истеъмол спирти ва энг муҳим товарларнинг бошқа турларини импорт қилишдан холи этиш имконини беради.

Ем-хашак етиштириш соҳасида ўз базамизни анча мустаҳкамлаш ва ем, соя ва бошқа компонентларни четдан келтиришни қисқартириш зарур. Бу эса, аввало гўшт ва сут маҳсулоти етиштиришни барқарорлаштириш, сўнгра эса, уларни етиштириш ҳажмини кўпайтириш имконини беради.

Қайта ишловчи тармоқларни техника билан тубдан қайта қуrollантириш, уларни замонавий техника ва технология билан таъминлаш, сифатли ва рақобатбардош истеъмол моллари ишлаб чиқаришнинг тўла-тўқис, тугал технология занжирларини барпо этиш ғоят муҳим стратегик вазифадир. Қишлоқ хўжалик ресурсларининг энг муҳим турлари, пахта, пилла, каноп, мева ва сабзавот, узумнинг мукамал қайта ишланишини таъминлашга, енгил саноатнинг бу билан боғлиқ тармоқларини ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилади. Республикада етиштириладиган пахта толасининг 28—30 фоизини қайта ишлашга эришиш вазифаси қўйилмоқда. Туршак, майиз, мева қоқи, сабзавот қоқи тайёрлашни анча кўпайтириш мўлжалланмоқда. Болалар таоми ишлаб чиқаришни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш зарур.

Янги қайта ишловчи қувватларнинг барпо этилиши кўп меҳнат талаб қиладиган ип йигириш, тўқиш ва пардозлаш тармоқларини, трикотаж, тўқимачилик саноат-

ини ривожлантириш, тайёр маҳсулотлар хилини кенгайтириш учун кенг имкониятлар яратади.

Биз хом ашё, арзон яримфабрикатларни эмас, балки ҳамманинг дидига ёқадиган замонавий тайёр маҳсулотларни сотишни ўрганмоғимиз лозим.

Ислоҳотларнинг иккинчи босқичида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг энг муҳим йўналишларидан бири — ерларнинг унумдорлигини оширишдир. Шу сабабли қишлоқда сармояни асосан ерларни таъмирлашга, янги суғориладиган ерларни ўзлаштиришга, уларнинг агрокимёвий ва мелиоратив ҳолатини яхшилашга, ирригация, коллектор-дренаж шохобчаларини ривожлантиришга қаратиш лозим. Инвестицияларни ҳам биринчи навбатда қишлоқ жойларга йўллаш зарур. Ерларимиз унумдор бўлса, уларда мўл ҳосил стиштирилса, ана шу ерларда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлаш, қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлаш билан шуғулланиш учун чет эл сармоялари ҳам келаверади.

Ўтиш даврида иқтисодиётни барқарорлаштириш ва жадал ривожлантириш муаммосини ҳал этишда ишлаб чиқариш инфраструктурасининг муҳандислик коммуникациялари, транспорт ва алоқа тизими сингари тармоқларини устувор ривожлантиришга алоҳида эътибор берилди. Коммуникациялар тизими ҳақида гапирганда, Ўзбекистон географик мавқеининг ўзига хослиги, портларга ва энг катта транспорт узелларига чиқиш йўлининг йўқлиги туфайли транспорт тармоқлари ва коммуникацияларни ривожлантириш масалалари устувор, стратегик, ҳаётий муҳим аҳамият касб этишини таъкидламоқ даркор.

Инфраструктура комплекси — иқтисодиётимизнинг бутун структураси таянадиган пойдевордир. Республика бутун халқ хўжалик комплекси ишининг уйғунлиги, унинг самарадорлиги, шунингдек, чет эл сармояларини жалб қилиш ва ўзлаштириш имконияти бутунлай инфраструктура тизими ривожининг ҳолатига ва даражасига боғлиқдир. Айни шу ишлаб чиқариш инфраструктураси, аввало, транспорт ва алоқа молларимиз ва хизматларимизнинг ташқи бозорга чиқишини таъминлайди, уларнинг рақобатбардошлилигига таъсир қилади, айни вақтда зарур ахборот, хом ашё, бутловчи, замонавий технология ва ускуналарнинг келтирилишида омил бўлиб хизмат қилади.

Шу сабабли биз ишлаб чиқариш инфраструктураси тармоқларини бутун чоралар билан қўллаб-қувватлашимиз, моддий, молиявий ва валюта ресурслари чекланганлигига қарамай, уларни ривожлантиришга аямасдан сарфлашимиз керак. Бу тармоқларга чет эл сармоялари жалб қилинишига имкони борича ёрдам беришимиз лозим. Яқин вақтлар ичидаёқ биз телскоммуникация шохобчаларини ва алоқани ривожлантириш бўйича халқаро стандартлар талаби даражасига стиб олишимиз шарт. Коммуникациялар тизими ривожлантирилмаса, Ўзбекистоннинг истиқболи бўлмайди. Биз буни яхши англаб олишимиз лозим.

Республика истеъмол бозорини ўзимизда ишлаб чиқарилган озиқ-овқат ва саноат моллари билан тўлдириш мақсадида иқтисодиётнинг ижтимоий йўналишини кучайтириш — таркибий ўзгаришларнинг устувор вазифасидир. Меҳнат кўп талаб қилинадиган ва хизмат кўрсатиш соҳалари, қишлоқ жойларда кичик корхоналар ташкил этилса ва тез ривожлантирилса, тадбиркорлик рағбатлантирилса, ҳунармандчилик-косибчилик ва халқ бадий устачилиги қайта тикланса, республика учун фоят муҳим муаммо ҳал этилади. Яъни меҳнат ресурслари юксак даражада ўсиши билан иш жойлари мавжудлиги ўртасидаги мутаносиблик таъминланади. Айни маҳалда ҳамманинг дидига ёқадиган истеъмол моллари ва хизматлар кўлами ва турини анча кенгайтириш учун ҳам имкон яратилади.

Ноишлаб чиқариш соҳасидаги таркибий сиёсат соғлиқни сақлаш, халқ таълими ва маданиятнинг моддий базасини мустаҳкамлаш, шаҳарлар, шаҳарчалар ва қишлоқларда турмуш фаровонлиги даражасини ошириш, уларни газлаштириш ва сув таъминотини, айниқса, қишлоқ жойларда яхшилаш вазифасини ҳал этишга бўйсундирилиши лозим.

Республика аҳолисини тайёр дори-дармонлар билан тўлароқ таъминлаш учун камёб дори-дармонларни кўплаб ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш зарур. Бунинг учун фармацевтика саноатини жадалроқ ривожлантириш талаб қилинади. Ҳозир Ўзбекистон МДҲ мамлакатлари орасида энг камёб дори-дармонлар, вакциналар ва зардоблар

ишлаб чиқарадиган бирдан-бир республика бўлиб, бу дори-дармонлар жаҳон бозорида ҳам обрў қозонмоқда.

Чет эл туризми республика иқтисодиётининг стаки тармоғига, унинг валюта тушумларини тўлдирадиган муҳим манбага айланиб бормоқда. Шу сабабли шинам меҳмонхоналар, кемпинглар қурилишини бундан буён ҳам амалга оширавериш, туризмнинг ривожланган инфраструктурасини шакллантириш, сайёҳлар борадиган жойларни обод қилиш билан ҳам шуғулланавериш керак. Миллий-тарихий ва маданият ёдгорликларини таъмирлашга алоҳида эътибор бериш зарур. Бу эса ажнабий сайёҳларни жалб этиш учунгина эмас, балки аввало халқ қадриятларини қайта тиклаш, ёш авлодни тарбиялашда ҳам алоҳида аҳамиятга эга.

Структура сиёсатини амалга оширишда унинг ҳудудий жиҳати ҳам муҳимдир. Чунки иқтисодий жиҳатдан унча ривожланмаган минтақаларда ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфраструктурани ривожлантириш, ишлаб чиқарувчи кучларни энг мақбул тарзда жойлаштириш йўли билангина уларга қўшимча сармоялар жалб қилиш имкони яратилади. Шундагина одамлар турмуш даражасида вужудга келган ҳудудий номутаносибликни бартараф этиш, ресурслар ва ишлаб чиқариш имкониятларидан ҳар томонлама ва самарали фойдаланишни таъминлаш мумкин.

Иқтисодиёт таркибининг қайта қурилиши фаол инвестиция сиёсатини ўтказиш билан чамбарчас боғлиқдир. Инвестиция базасини ривожлантириш ва чуқурлаштириш — ислоҳотлар стратегиясининг жуда муҳим шартидир. Иқтисодиёт тузилиши қайта қурилишининг белгиланган йўналишлари, экспорт имкониятининг кенгайтирилишига бақувват инвестиция сиёсатини ўтказиш йўли билангина эришиш мумкин. Бунинг учун ўз сармояларимизни ҳам, ташқи кредитларни ҳам, бевосита инвестициялар ва уларнинг барча манбаларини ҳам ишга солиш зарур.

Ташқи инвестицияларни, шу жумладан чет эл сармоясини кенг кўламда жалб қилиш ҳозирги кунда халқ хўжалиги таркибини қайта қуриш мақсадларига эришишнинг зарур шarti бўлиб қолди. Чет эл сармоясини жалб қилишни бевосита инвестициялар тарзида ҳам, давлат қарзлари, халқаро молия ва иқтисодий ташкилотлар, қарз бе-

рувчи мамлакатларнинг инвестиция ёки молиявий кредит ресурслари шаклида ҳам амалга ошириш кўзда тутилмоқда. Биз махсус инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун чет эл сармоясини жалб қилишга алоҳида эътибор берамиз.

Ҳозир кўплаб чет эл фирмалари ва компаниялари биз билан ҳамкорлик қилиш истагини билдирмоқдалар. Бу имкониятлардан оқилона фойдаланишни ўрганиб олишимиз зарур. Мамлакатга янги технологияларни олиб келиш, харажатлар ўрни тезда қопланиб кетадиган кичик корхоналар қурилишини фаоллаштириш зарур. Ана шу устувор вазифаларни амалга ошириш учун чет эл сармояларига нисбатан очиқ эшиклар сиёсатини, ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш, олинган даромадларни эркин алмаштириш механизмини такомиллаштириш, кафолатларни кучайтириш йўлини ўтказишимиз зарур.

Мақсадга эришишнинг истиқболли йўлларида бири — чет эл фирмалари билан қўшма корхоналар барпо этишдир. Яна бир бор такрорлайманки, ажнабий шериклар билан алоқа ўрнатмаган корхона ёки тадбиркорнинг истиқболи унча порлоқ эмас.

Айни вақтда ишлаб чиқаришни таркибини қайта қуришнинг бош вазифасини бажаришга эришмоқ учун биз фақат чет эл сармоясига ишониб қололмаймиз. Ўз резервларимиз ва сармоя манбаларимизни қидириб топиш ва сафарбар этиш талаб қилинади.

Бунда фойдаланилмаётган имкониятларимизга ғоят жиддий эътибор беришимиз лозим. Ишлаб чиқарилаётган ялпи миллий маҳсулотнинг каттагина қисми истеъмолга ажратиilib, жамғариш муаммоларига ҳам эътибор берилаётир. Ҳозирги мураккаб шароитда бундай аҳволни тушунса бўлади, лекин бу яқин келажакдаги сиёсат бўла олмайди. Биз шуни аниқ билиб олишимиз керакки, жамғармаларсиз истиқбол йўқ. Жамғармалар бўлмаса, ишлаб чиқариш ривожлантирилмаса, биз бир жойда депсиниб тураверамиз.

Бу соҳадаги аҳвол-руҳия, бу масалага корхоналарнинг муносабати жиддий ўзгартирилиши зарур. Эртанги кунни ўйламасдан, эртанги кун учун зарур захира вужудга келтирмасдан, фақат бугунги кун билан яшаш — истиқболсиз ҳаётдир.

Биз ўз мамлакатимизда ва ўзимиз учун зарур жамғармаларни тўплаб олганимиздан кейин ва

жамғармалар етакчи, аввало, ўзак тармоқларни ривожлантириш учун сармоя манбаи сифатида хизмат қила оладиган бўлган тақдирдагина чет эл сармоялари кела бошлайди. Одатда, чет эл сармоялари тез фойда келтирадиган соҳага сарфланади. Ажнабий сармоядорлар биз учун муҳим бўлган таркибий ўзгаришларга оид муаммоларни ҳал этишга, катта фойда келтирмайдиган, лекин республика ҳаётини таъминлаш учун ғоят зарур бўлган тармоқ ва корхоналарни устувор ривожлантириш учун кўплаб сармоя сарфлашга унча қизиқмайдилар. Шу сабабли биз иқтисодий мустақилликни таъминлаш мақсадида ўзак тармоқларни ривожлантириш учун ўз сармоя манбаларимизни қидириб топишимиз шарт.

Шу боис иқтисодий ислоҳотларнинг иккинчи босқичида давлатнинг энг муҳим вазифаларидан бири — ишлаб чиқаришга ва бошқа тадбирларга сармоя сарфлаш мақсадларига қаратилган маблағлардан солиқ ундиришнинг имтиёзли, рағбатлантирувчи тизимини жорий этиш ҳисобига корхоналар ва аҳоли инвестиция фаолиятини рағбатлантиришнинг бақувват механизминини вужудга келтиришдан иборатдир.

Ислоҳотларнинг иккинчи босқичида яхлит ва аниқ бир мақсадга қаратилган таркибий сиёсатни ўтказиш, бу сиёсатни зарур сармоялар билан мустаҳкамлаш вазифаси қўйилган. Бу яқин вақтлар ичидасқ қишлоқ хўжалик ва маъдан-хом ашё ресурсларидан комплекс ва оқилона фойдаланишда туб бурилишларга эришиш учун шароит яратади. Республикада анъанавий тармоқлар билан бир қаторда ихтисослашишнинг нефть қазиб олиш ва нефтни қайта ишлаш, автомобилсозлик, электроника, приборсозлик, чет эл туризми, ғаллакорлик ва см-хашак етиштириш сингари кўпгина янги тармоқларини вужудга келтириш имконини беради.

Саноатни ривожлантиришнинг белгиланган йўналишлари қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришидаги таркиб ўзгаришлари, коммуникациялар ва хизмат кўрсатиш соҳаларини, умуман ижтимоий соҳани жадал ривожлантириш билан қўшилиб, иқтисодиётнинг мутаносиб ишлаши, аҳолининг иш билан бемалол таъминланишига эришиш, халқ фаровонлигини ошириш учун зарур шароитлар яратади.

Шу сабабли энг асосий вазифа — ўтиш даври давомида бутун халқ хўжалиги структурасини чуқур қайта қуришдан иборатдир. Шундай бир структурани вужудга келтириш зарурки, бу структура барча ресурсларимизни ҳисобга олиб, Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини таъминлаш имконини берсин.

2.5. МАҚСАДИМИЗ — КУЧЛИ ИЖТИМОЙ КАФОЛАТНИ ТАЪМИНЛОВЧИ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТНИ ҚАРОР ТОПТИРИШ

Ўзбекистонда ўтказилаётган, туб иқтисодий ислохотларда ўз аксини топаётган иқтисодий сиёсат пировард натижада демократик ўзгартиришлар қилиш, кучли суверен ҳуқуқий давлатни барпо этиш учун мустаҳкам моддий негизни яратишга йўналтирилгандир. Мақсадимиз — демократик, адолатли, фуқаролик жамиятини барпо этиш. Бу бизнинг эзгу орзуимиз, стратегиямиздир. Миллий тикланиш ҳамда ривожланиш умумий мафкурасининг ва кенг қамровли дастурининг моҳияти шундадир.

Демократик жамиятни қуриш кўп миллатли Ўзбекистон халқи манфаатларига тўла мос тушади. Бу халқ ўзининг эрк, бахт-саодат, фаровонлик тўғрисидаги орзуларини ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ўтказилаётган ислохотлар билан боғлайди. Биз бу ишончини оқлашимиз даркор. Чинакам эркин фуқаролар давлатини қуришга интиляпмиз.

Барча ислохотлардан кўзланган мақсад, охир-оқибат, нимадан иборат? Янгиланган демократик жамият биноси, энг аввало, ким учун бунёд этиляпти? Ўз халқимиз, ўз фарзандларимиз учун, албатта.

Ислохотларни амалга ошириш, туб тизим ўзгартиришлари қилиш қуруқ мақсад эмаслигини бир неча бор таъкидлаб ўтдик. Бу ислохотлар халққа нима бериши муҳимдир. Кишилар ҳаётида яхшилик томон қандай ўзгаришлар бўлиши, уларнинг ҳаёти қанчалик тўқ, бой, гузал бўлиши, инсон ўзини нақадар чинакам эркин ҳис этиши, ўз меҳнатининг, ўз тақдирининг, ўз мамлакатининг эгаси бўлиши муҳимдир.

Шунинг учун жамиятни ислоҳ қилиш ва янгिलाш бўйича кўп қиррали фаолиятимиз марказида инсон, суверен

Ўзбекистоннинг фуқароси туради. Ислоҳотларнинг мазмуни айтиш ҳар бир фуқаро ўз қобилиятини, ўз истеъдодини намоён этишига, шахс сифатида ўзини кўрсатиш имкониятига эга бўлишига қаратилган. Сиёсий ва ижтимоий ҳаётдаги барча ўзгаришлар айтиш мана шу олий мақсадга эришишга — ҳар бир кишининг ҳаётини яхшироқ, муносиброқ, маънавий жиҳатдан бойроқ қилишга бўйсундирилган.

Бошқа томондан қараганда, ислоҳ қилиш жараёнларининг аниқ мақсадга йўналтирилганлиги, олға босиши ҳамда натижадорлиги муайян шахслар, муайян одамларга бутунлай боғлиқдир. Ислоҳотларимиз муваффақияти, мамлакатимизнинг яқин келажакдаги истиқболи шу шахслар қандай бўлишига, қанақа маънавий-маданий ва ахлоқий қадриятларни шиор қилиб олишига боғлиқ бўлади.

Шу боис биз умум эътироф этилган демократик қоидалар ҳамда тартибларни халқимизнинг туб ахлоқий қоидалари билан уйғун тарзда қовуштира оладиган давлатни бунёд этишга интилаяпмиз. Биз барпо этаётган демократик давлат халқимизнинг маънавий-руҳий дунёсини имкони борича тўла ҳисобга олиб иш юритмоғи лозим. Юксак маънавийлик ва ижтимоий адолатни нозик ҳис этиш, маърифатли ва маълумотли бўлишга интилиш халқимизга хос хусусиятлардир. Бу хусусиятлар кўп жиҳатдан Шарқ фалсафаси, ислом фалсафаси таъсирида шаклланган бўлиб, уларни ривожлантиришга ўзбек халқи бебаҳо ҳисса қўшганлигини ҳамма эътироф этади.

Мустақиллик қўлга киритилгач, ўз давлатчилигимизни шакллантиришда маданиятимиз сарчашмаларига, ҳали чуқур ўрганишни тақозо этувчи улкан маънавий меросимизга мурожаат қилиш, бағоят бой тарихий ўтмишимизда мавжуд бўлган барча эзгуликларни юзага чиқариб, ривожлантириш борасида тарихий имкониятлар очилди. Шарқ цивилизацияси ютуқларини, ўтмиш аجدодларимизнинг маданий ва маънавий бойлигини чуқур ва ҳар томонлама ўрганишимиз даркор. Бу қадимий халқимизнинг маданиятини, турмуш тарзини, урф-одатлари ҳамда анъаналарини яхшироқ билиб олишимизга имкон яратади. Буюк аجدодларимиз бўлмиш мутафаккирлар, олимлар, гўзаллик ижодкорларининг биз учун янги бўлган номлари ва асарларини миллий маънавиятимиз хазинасига қайтариш муқаддас вазифамиздир.

Маънавиятни мафкуравий ақидалардан халос қилиб, миллий ўзлигини англашни тиклаш, ҳур фикр, миллий мафкурани шакллантириш ҳамда ривожлантириш учун кенг йўл очиб олдик. Эндиги асосий вазифа одамларимизнинг ана шу билимлар билан бойиб, маънавий жиҳатдан юксалишига, ўзлари ўз ҳаётларини яхши томонга ўзгартира олишларига бўлган ишончни мустаҳкамлашдан иборат.

Миллатимизнинг маънавий-ахлоқий ва маданий ютуқларини тиклаш, сақлаб қолиш, мустаҳкамлаш ва ривожлантириш тўғрисида бундан буён ҳам тинмай ғамхўрлик қиламиз. Бу ғамхўрлик Ўзбекистон халқининг маданий ўзига хослиги серқирра бўлишининг кафолати, демократик ўзгаришлар кафолати бўлиб хизмат қилади.

Давлат қурилиши, иқтисодий ривожланиш жараёнлари маънавий камолот, юксак ахлоқийлик билан тўла уйғун бўлмоғи керак. Биз ўз сиёсатимизни шунга мослаб қурамиз ва уни изчиллик билан рўёбга чиқарамиз. Ишонч-этиқод бўлмаган жойда ташаббускорлик ҳам, бунёдкорлик фаолияти ҳам бўлмайди.

Демократик ўзгаришлар моддий ва маънавий соҳалардаги тинимсиз кундалик меҳнат натижасида қўлга киритилади. Аҳоли демократик ўзгартиришларни амалга ошириш зарурлигини англабгина қолмай, балки уни чинакам эркинлик, мустақиллик ва фаровонликка эришишнинг ягона йўли сифатида қабул қилишига ҳам эришиш зарур.

Чинакам демократизм қонунларнинг қай даражада устунлиги билан, ҳуқуқ ва эркинликлар қанчалик кенг берилгани, ижтимоий кафолатлар кучи билан белгиланади. Ҳар қандай давлат, айниқса, чинакам демократияга интилаётган давлат ўз халқи манфаатларини, ўз фуқароларининг ор-но-муси ва қадр-қимматини, уларнинг ҳаёти ва эркинлигини ишончли ҳимоя қилишга қодир бўлмоғи даркор.

Ижтимоий муаммоларни муваффақиятли ҳал этиш, ишончли ижтимоий кафолатларни яратиш, меҳнатнинг манфаатли бўлишини кучайтириш — ислоҳотларни ўтказиш учун мустаҳкам ижтимоий таянч бўлади, улар муқаррарлигининг гарови бўлиб хизмат қилади.

Биз шунчаки демократик давлат эмас, балки адолатпарвар демократик давлат қуришга интилаяпмиз. Адолатга интилиш — халқимиз маънавий-руҳий дунёсига хос энг муҳим хусусият. Адолатпарварлик ғояси бутун иқтисодий ва иж-

тимой муносабатлар тизимиға сингиб кетиши, ижтимоий кўмаклашув механизмида ўз аксини топиши керак.

Жамият ҳаддан ташқари бойларға ва ҳаддан ташқари камбағалларға ажралиб кетишиға йўл қўйишға бизнинг ҳаққимиз йўқ. Аҳолининг ёрдамға энг муҳтож қатлами — болалар, ёлғиз қариялар, ногиронларға ижтимоий ёрдам кўрсатиш ва уларни қўллаб-қувватлаш ишларини мададға ҳақиқатан муҳтожларни аниқлаб амалға ошириш зарур. Шу боис ислоҳотларнинг иккинчи босқичида ижтимоий кўмаклашув тизимини такомиллаштириш, аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг таъсирчан механизмини шакллантириш йўди давом эттирилади. Муайян моддий ёрдам аниқ оилаларға етиб бариши, бироқ бу муайян кишиларға мўлжалланган табақалаштирилган ёрдам бўлиши ва мураккаб ўтиш даврида ҳақиқатан ҳам бусиз кун кечиролмайдиганларға бориб тегиши даркор.

Ҳозирги пайтда аҳолининг ижтимоий заиф қатламларига давлат томонидан моддий ёрдам кўрсатишнинг асосий қоидалари ва йўллари ишлаб чиқилган.

Жамоатчилик ғоялари, жамоа манфаатларининг бирлиги, кўпчилик фикрининг устунлиғига асосланиш — жамиятимизнинг муҳим хусусиятидир. Шу боис жамиятни демократиялаш тизимида, унинг асосий қоидаларини, энг аввало ижтимоий адолатни рўйбга чиқаришда маҳалланинг роли ғоят каттадир. Ҳозирги вақтда оилаларнинг ҳақиқий моддий аҳволини, уларнинг маънавий ва маданий қизиқишлари доирасини маҳалладан кўра яхшироқ биладиган бошқа тузилма йўқ. Маҳалла ҳозир халқ ишончини қозонган адолат маскани ҳамда аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш механизми бўлиб қолди. У жамиятимизда ислоҳотларни амалға оширишнинг ишончли таянчи ва таъсирчан воситасига айланиши даркор.

Шу боис ўта муҳим ижтимоий муаммоларни ҳал этишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ролини бундан буён ҳам бутун чоралар билан ошириш, уларни зарур моддий воситалар билан ишончли даражада мустаҳкамлаш лозим. Давлат ушбу ўта муҳим ижтимоий масалани ҳал этишда фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларига бутун чоралар билан кўмаклашиши ва ёрдам кўрсатиши керак.

Шу билан бир қаторда маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органлари фаолиятида, бугунги кунда эътироф этилган ҳокимликлар фаолиятида ижтимоий йўналишни кучайтириш зарур. Бугунги кунда айни ҳокимликлар аҳолини кундалик зарур истеъмол моллари, ижтимоий-маиший хизматларнинг хилма-хил турлари билан боғлиқ структураларнинг бетўхтов ишлаши, меҳнатга яроқли аҳолининг иш билан бандлиги муаммоларини ҳал этиш учун масъулдирлар.

Шу боис улар халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи ва хизмат кўрсатувчи унча катта бўлмаган дўконлар, ихчам кичик корхоналар очилишини рағбатлантиришлари ва қўллаб-қувватлашлари зарур. Чакана савдони ривожлантириб, истеъмол молларининг энг муҳим турларини майдалаб сотиш ишларини амалга оширишлари керак. Кундалик зарур молларнинг барқарор, бетўхтов сотилишига, уларнинг турини кўпайтириб, аҳолининг кенг қатламлари харид қилишга қурби етадиган даражада арзон бўлишига интилишлари лозим. Савдо корхоналари ва хизмат соҳасининг одамларга қулай равишда, оқилона жойлаштирилишига катта эътибор бермоқ зарур. Аҳоли ўзининг кундалик, ҳаётий муҳим эҳтиёжларини қондиришда қийинчилик сезмаслиги лозим.

Ҳокимият ўз куч-ғайратини ижтимоий инфраструктуранинг моддий базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлашга қаратиши даркор.

Турли ижтимоий хизматлар доирасини ижтимоий соҳа объектларининг маълум қисмини хусусийлаштириш ҳисобига ҳам, ижтимоий хизматнинг давлатга қарашли бўлмаган, хусусий шакллари рағбатлантириш ҳисобига ҳам, шунингдек шаҳар (қишлоқ) да жойлашган ижтимоий муассасалар фаолиятини яхшилаш ҳисобига ҳам кенгайтириш зарур. Чинакам рақобатли муҳит ишлаб чиқариш соҳасидагина эмас, балки ижтимоий соҳада ҳам шакллантирилмоғи керак. Аҳолига хизмат кўрсатувчи ташкилотлар, мулкчилик шаклидан қатъи назар, ўз мижози учун курашиши, хизмат кўрсатиш маданиятини, хизматлар сифатини яхшилашга интилиши даркор. Ҳамма жойда, фаолиятнинг барча соҳаларида, биринчи навбатда ижтимоий соҳада моддий нсбмат яратувчи ва хизмат кўрсатувчиларга нисбатан ис-

теъмолчининг, талаб ва эҳтиёжи мавжуд бўлган инсоннинг устунлигини қарор топтириш керак.

Аҳоли пунктлари, посёлкалар ва қишлоқларни табиий газ ҳамда ичимлик сув билан таъминлаш аввалгидек ҳокимиятлар фаолиятида энг муҳим масала бўлиб қолади. Бу соҳада кўп иш қилинди, бироқ оддий коммунал қулайликлардан маҳрум бўлган қишлоқлар ва бўлималар ҳали ҳам кам эмас. Бу адолатсизликни ғоят қисқа муддатда бартараф этиш керак. Шаҳарлар аҳолиси билан йироқ қишлоқларнинг аҳолиси электр энергиядан, ичимлик сувдан, табиий газдан ва бошқа коммунал хизматлардан фойдаланишда тенг имкониятларга эга бўлишлари лозим. Маҳаллий ҳокимиятлар ана шу мақсадлар учун зарур маблағларни қидириб топишлари, ушбу муаммони ҳал этишга манфаатдор корхоналар ва ташкилотларнинг барчасини жалб қилишлари даркор.

Биз қишлоқда кенг тармоқли ижтимоий ишлаб чиқариш инфраструктурасини яратиб, янги иш жойларини очиш, янги ишлаб чиқаришларни вужудга келтириш, бинобарин, ижтимоий муаммоларнинг кенг кўламини ҳал этиш, қишлоқ аҳолиси турмуш шароитини яхшилаш учун зарур капитални жалб эта оламиз.

Барча одамларга ўз қобилиятларини кўрсатиш ва ишга солиш, ўз эҳтиёжларини қондириш учун дастлабки тенг имкониятлар яратиб бериш кафолатини ишончли равишда ўз зиммасига оладиган давлат-ҳуқуқий механизмини яратиш бизнинг вазифамиздир. Ҳалол ишлайдиган ҳар бир одам ўз оиласини боқиш имкониятига, маълумот олиш, тиббий хизматдан фойдаланиш, ижтимоий таъминланишда тенг ҳуқуқларга эга бўлиши даркор. Айни маҳалда бундан буён ҳар бир кишининг жамиятдаги аҳволи унинг хоҳиш-истаги ва меҳнат қила олиш маҳоратига кўра белгила-ниши керак.

Кучли ижтимоий сиёсат мураккаб ўтиш даврида одамларнинг манфаатларини ишончли равишда ҳимоя қилишдангина иборат эмас. Бу, энг аввало, сермахсул меҳнат қилиш учун яхшироқ рағбат ва имкониятлар яратишдан, иқтисодий йўл танлаш ва фаолият кўрсатиш эркинлигига бўлган кафолатли ҳуқуқни қарор топтиришдан, аҳолининг меҳнат ва ижтимоий фаоллигини оширишдан ҳам иборатдир.

Бозорга ўтиш дастурини рўёбга чиқаришдаги ижтимоий таянчлардан бири, биринчи навбатда, жамиятнинг ижтимоий фаол қатламларидир. Уларнинг ғайрат-шижоати, ташаббускорлиги, ўзгаришларга тайёрлиги янги иқтисодий муносабатларни қарор топтиришга, ишлаб чиқаришнинг пасайишини жадал бартараф этишга, иқтисодиётни соғломлаштириш ва юксалтиришга энг кўп даражада кўмаклашиши мумкин.

Шу боис ислохотлар иккинчи босқичининг энг муҳим вазифаси ҳар бир киши меҳнатининг қадрини ошириш, унинг ижодий фаолият кўрсатиш имкониятларини намоён этиши учун шароит яратишдан иборат. Ҳар бир кишининг иқтисодий эркинлигини унинг ўз муваффақияти ҳамда ўз оиласининг фаровонлиги учун иқтисодий масъуллиги билан қовуштириб боришга асосланган иқтисодий муносабатларни қарор топтириш керак. Ўз ижодий қобилиятлари ва имкониятларига таянишни назарда тутган муносабатлар ҳар бир киши фаровонлигининг ягона ва муқим манбаидир.

Бунда Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси учун қонуний равишда ва унинг кундалик ҳаётида мулкка эга бўлиш, иқтисодий фаолиятда тўла эркин бўлиш, ўзи меҳнат қиладиган соҳани ва иш шаклини танлашда эркин бўлиш ҳуқуқи таъминланиши даркор.

Меҳнат қилиш ҳуқуқи, тадбиркорлик ила шуғулланиш имконияти ҳамда ўз меҳнатидан даромад олиш ҳуқуқи меҳнатга яроқли аҳолининг иш билан бандлиги муаммосини ҳал этиш билан чамбарчас боғлиқ. Ўзига хос аҳоли таркибига эга бўлган, аҳолининг ўсиши юқори суръатлар билан бораётган Ўзбекистонда аҳолининг иш билан бандлиги масаласи доимо энг муҳим ва ўткир масалалардан бўлиб келган ва ҳозир ҳам шундай бўлиб қолмоқда.

Ушбу масалани ҳал этиш учун:

биринчидан, кенг фаолият турлари, биринчи навбатда қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлаш, халқ истеъмоли молларини, маҳаллий хом ашёдан қурилиш материалларини тайёрловчи хусусий кичик корхоналарни фаол ривожлантиришни рағбатлантириш, шунингдек якка тадбиркорликни кенгайтириш учун шароит яратиш керак;

иккинчидан, хизмат соҳасини, айниқса қишлоқ жойларда жадал ривожлантириш, аҳолига кўрсатиладиган

ижтимоӣ-маишӣ хизмат ва қурилиш бўйича хизматлар турини анча кенгайтириш даркор.

Хизмат кўрсатиш соҳаси — бу ҳали ҳам яхши фойдаланилмаётган, қўли ишдан бўшаётган ходимларни иш билан таъминлайдиган соҳагина эмас, балки меҳнат ресурсларининг бутун ўсишини таъминлашга қодир бўлган захирадир;

учинчидан, қўли ишдан бўшаётган ходимларни қайта тайёрлаш ва қайта ўқитишни ташкил этишни жиддий равишда яхшилаш керак. Ишдан бўшаётган ходимларга ёки ихтисоси бўлмаган шахсларга қисқа давр ичида янги, бозор шароитига ҳамда иқтисодиётнинг ўзгариб бораётган структурасига мувофиқ келувчи касб-корни ўргатадиган, уларнинг ўз ҳаётидаги ўзгаришларга иқтисодий ва руҳий мослашишларига ёрдам берадиган махсус маслаҳат ва ўқув марказлари, бизнес-мактабларнинг кенг тармоғи очилиши керак;

ва ниҳоят, тўртинчидан, вақтинча ишга жойлаштириш имкони бўлмаган меҳнатга яроқли аҳоли тоифаси давлат томонидан ишончли равишда ижтимоӣ ҳимояланиши, ўзининг ўта зарур эҳтиёжларини қондириш учун кафолатли тирикчилик манбаларига эга бўлиши зарур.

Ишсизлик муаммосини ҳал этиш биринчи навбатда хотин-қизлар манфаатига тааллуқлидир. Айни хотин-қизлар бугунги кунда ишга жойлашишда кўпроқ қийинчиликларга учрамоқдалар, ижтимоӣ жиҳатдан энг заиф бўлиб қолмоқдалар. Биз хотин-қизларнинг жамиятдаги, оиладаги аҳволини тубдан ўзгартирмоғимиз зарур. Хотин-қизларга муносабат жамиятимизнинг маънавий, ахлоқий етуклигининг ўлчови бўлиб хизмат қилиши керак.

Биз хотин-қизларимиз меҳнати ва турмушини ташкил қилишга кўпроқ эътибор беришимиз, улар уй-рўзгор ишларини ижтимоӣ ишлаб чиқаришда фаол қатнашиш билан оқилона қўшиб олиб боришлари учун шароит яратишимиз даркор. Хотин-қизларни раҳбар лавозимларга фаолроқ кўтариш, уларга мустақил, масъулиятли иш участкаларини топшириш, ўз профессионал ва маънавий имкониятларини тўлароқ намоён қилишларига имконият яратиш лозим.

Оналарнинг обрў-эътиборини жиддий равишда ошириш, уларнинг меҳнатини, жисмоний соғлом, маънавий

бой ҳамда ахлоқан пок ёш авлодни тарбиялашдаги хизматини муносиб баҳолашимиз керак. Она тўғрисида, унинг фарзанди тўғрисида ғамхўрлик қилиш давлатимизнинг муқаддас бурчидир. Ва биз Ўзбекистондаги оналар ҳамда уларнинг фарзандлари таъминланган, соғлом, бахтиёр бўлишлари учун, улар келажакка умид билан дадил, бсхавотир боқишлари, эртанги кунга ишонч билан яшашлари учун барча ишни қилмоғимиз зарур.

Бу борада бутун соғлиқни сақлаш тизимини янада такомиллаштириш алоҳида аҳамиятга эга. Уни тубдан ислоҳ қилишгина эмас, моддий-техникавий жиҳатдан муштаҳкамлаш, замонавий диагностика ва даволаш аппаратлари билан, юқори малакали тиббий кадрлар билан таъминлаш ҳам зарур. Энг аввало, соғлиқни сақлаш бутун тизимининг энг муҳим бўғини — кўп соҳали туман касалхоналари ҳамда қишлоқ тиббиёт муассасаларини ривожлантириш, уларни техника билан жиҳозлаш, дори-дармон ҳамда препаратлар билан таъминлаш зарур, зеро уларнинг вазифаси аҳоли орасида профилактика ишларини анча юқори даражага кўтаришдир.

Бутун профилактика-диагностика ишини, болаларни эмлаш тизимини, санитария-эпидемиология хизматини сифат жиҳатидан юқори даражага кўтариш лозим. Биз Ўзбекистон ҳудудида турли юқумли касалликларнинг вужудга келиши ҳамда тарқалишига бутунлай тўсиқ қўйишимиз керак. Касалликни ўз вақтида, бошланғич босқичида аниқлашга, замонавий усуллардан фойдаланган ҳолда касалликка қарши самарали кураш олиб боришга, стационар касалхоналар тармоғидан фойдаланиш самардорлигини оширишга ўрганмоғимиз даркор.

Соғлиқни сақлашнинг аҳволига баҳо беришда биз миқдорий кўрсаткичлар — касалхоналардаги ўринлар ҳамда амбулатория-поликлиника муассасалари миқдори, шифокорлар сони каби кўрсаткичлардан қатъиян воз кечишимиз даркор. Кўпроқ эътиборни уларнинг сифатига қаратишимиз, аҳолининг умрини узайтиришга, болалар ва оналар ўлимини, юқумли, юрак-қон томир ҳамда кенг тарқалган бошқа касалликларни камайтиришга эришишимиз керак.

Бизнинг кенг қўламли янгиланиш ва тараққиёт дастуриимизнинг моҳиятини ташкил қилувчи туб

ўзгаришларни жисмоний кучли ва соғлом кишиларгина амалга оширишга қодирдир. Биз давлат мулкчилигига ҳам, хусусий мулкчиликка ҳам асосланган тиббий хизматнинг турли шакллари ривожлантириш, тиббий суғуртанинг ривожланган тизимини вужудга келтириш ҳисобига халқимизнинг сиҳат-саломатлигини бутун чоралар билан мустаҳкамлашимиз зарур.

Мақсадларимизга эришиш, янги, демократик жамиятни қуриш, ислохотларнинг тақдири қандай интеллектуал кучларга эгаллигимизга, ёшларимиз қандай маданий ва профессионал савияга эришганлигига, қандай идеалларга эътиқод қилишига, маънавий жиҳатдан қанчалик бойишига боғлиқдир. Шу боис аҳолининг маълумот олиш имкониятини ошириш, миллий тикланиш ғоясини амалга оширишга қодир янги авлодни тарбиялаш энг муҳим вазифаларимиздан биридир.

Юқори маълумотли, маданиятли ҳамда профессионал жиҳатдан етук шахсгина иқтисодий эркин бўлиши, демократик ва туб иқтисодий ўзгаришларнинг ишончли таянчи бўлиши мумкин. Ушбу ҳақиқатни тушуниш халқнинг маънавий ва маданий ҳаётини яхшилаш, таълим-тарбиянинг бутун тизимини янгिलाш жараёнининг замирида ётиши даркор.

Билимдон, профессионал жиҳатдан саводли ҳамда ғайрат-шижоатли шахсларни, ўз мамлакатининг чинакам ватанпарварларини тарбиялай оладиган, уларни буюк миллий маданиятнинг улкан маънавий мероси билан бойита оладиган, жаҳон фани ва маданияти дурдоналаридан баҳраманд эта оладиган мамлакатгина, миллатгина буюк келажакка эришиши мумкинлигини ёддан чиқармаслик лозим.

Миллий тикланиш йўли юқори саводхонлик, юксак маданият орқали ўтади. Шунинг учун ҳам маълумот даражаси, профессионал тайёргарлик даражаси ХХІ аср арафасида бизнинг ижтимоий ривожланишимизнинг ўлчови бўлиб қолмоғи керак. Бу — ислохотларнинг белгиланган йўлдан боришини муваффақиятли амалга оширишнинг энг яхши кафолатидир. Бу — сарфланган маблағлардан вақти келиб энг кўп фойда олинadиган йўналишдир.

Биз йигит ва қизларимизнинг маълумотли киши учун зарур бўлган барча билимларни эгаллай олишларига, янги

шароитларга тез ва машаққатларсиз мослашишларига имкон беришимиз керак. Янгиланган ўз давлатларини қуриш, ислоҳ қилиш жараёнининг фаол қатнашчилари бўлишларига имкон берадиган, маданий, ахлоқий ва маънавий қадриятларни эгаллаб олишлари учун ёрдам берадиган шароит яратишимиз даркор.

Халқ таълимининг бутун тизимини янада қатъият билан ва тезроқ қайта қуриш зарур. Ҳозирги шароитда халқ таълими тизимини, унинг барча бўғинларини ягона комплекс сифатида қараш талаб этилмоқда. Бу бўғинлар болаларнинг мактабгача тарбия олишини, умумий ва махсус билимга, профессионал тайёргарликка эга бўлган ёшларнинг шахс сифатида маънавий ва ахлоқий камол топишини, уларнинг жисмоний ривожланишини таъминлайди. Шундай негиз мавжуд бўлгандагина, янги, равнақ топаётган жамиятни қуриш бўйича бугун ота-оналар ва катталар томонидан бошланган шарафли ишни охиригача олиб боришга қодир бўлган жисмонан ва маънавий соғлом авлодни тарбиялаш мумкин.

Бунинг учун умумий таълим мактабини, олий ва ўрта махсус таълим тизимини жиддий равишда мустаҳкамлаш, ўқув дастурларини янгилаш, уларни жаҳон билим дурдоналари билан бойитиш, замонавий дарсликлар ва махсус адабиётлар чиқаришни йўлга қўйиш зарур. Ўқитувчилар, муаллимларнинг обрў-эътиборини қайта тиклаш, уларнинг меҳнатини эътиборли ва юқори ҳақ тўланадиган соҳага айлантириш керак.

Болалар билан мактабдан ташқари ишларни ташкил қилишга, кишиларда, энг аввало ёш авлодда юқори маданият ва маълумотни, меҳр-оқибат ва ҳалолликни, ахлоқий покликни шакллантириши лозим бўлган ижтимоий-маданий муассасалар — кутубхоналар, театрлар, музейлар, кўргазма заллари ва бошқаларнинг моддий базасини мустаҳкамлаш ва уларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш зарур. Маданиятнинг, томоша-кўнгилочар манзиллар комплексини бутунлай тижорат билан боғлаб қўйилишига йўл қўймаслик лозим. Акс ҳолда ёшларда бозор муносабатлари, ҳаёт қадриятлари, муваффақиятлар, уларга эришиш йўллари ва усуллари ҳақида нотўғри, бузуқ таассурот шаклланиб қолади.

Демократик жамият — бу, энг аввало, фуқаролик жамиятидир. Чинакам демократиянинг олий мазмуни — шахсла-

раро, миллатлараро, давлат ва ижтимоий-сиёсий муносабатларни уйғунлаштиришдан иборат. Бунда инсон ва ҷамият, ҷамият ва давлат ҳокимияти тинч-тотув яшайди.

Ўзбекистон ўзининг кўп асрлик тарихи мобайнида нодир давлатлардан бири бўлиб келди ва шундай бўлиб қолмоқда. Бу ерда қадимданоқ кўп миллатли аҳоли таркиб топган ва изчил ривожланган. Республикадаги барча фуқаролар, қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, Ўзбекистоннинг яхлит ва ягона суверен халқини ташкил этади.

Биз миллий белги бўйича ҳар қанақа фарқлашларга қатъиян қарши чиқамиз. Жаҳонда катта ва кичик миллатлар ва элатлар йўқ. Уларнинг ҳар бири асрий барқарор ва тенги йўқ анъаналари билан, тарихий меросининг бойлиги билан, миллий руҳининг умумийлиги билан, маданиятининг ўзига хослиги билан аҳамиятлидир. Республика аҳолиси орасида кўпчиликни ташкил қилган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечирувчи кам сонли халқларнинг тақдири учун, уларнинг ўзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сақлаб қолиш учун, камол топиши ва ўзлигини намоён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан ҳам иборатдир.

Фуқаролар ўртасидаги тинчлик, миллатлараро тотувлик ва дўстлик, уларни сақлаш ва мустаҳкамлашга интилиш доимо халқимизнинг ўзига хос фазилати бўлиб келди ва шундай бўлиб қолмоқда. Халқимизда бу фазилатлар авлоддан-авлодга авайлаб ўтказиб келинмоқда. Ўзбекистон бундан буён ҳам ижтимоий кафолатлари кучли бўлган чинакам демократик, кўп миллатли давлат бўлиб қолаверади.

* * *

Ўзбекистон ишлаб чиқилган қоидалар ва устувор йўналишларга мувофиқ, ўзига хос янгиланиш ва тараққиёт йўлидан изчил ва ишонч билан олға бормоқда. Ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларидаги ислоҳ қилиш жараёнларининг илк натижалари ҳозироқ аниқ сезила бошлади.

Ёш суверен Ўзбекистонимизнинг давлат ва сиёсий тизими янги замонавий демократик хусусиятлар касб этди. Давлат ҳокимиятининг олий органи — Олий Мажлис илк бор кўп партиялилик асосида сайланди. Умум эътироф этилган демократик нормалар — хоҳиш-истак эркинлиги, сўз эркинлиги, виждон ва динга эътиқод қилиш эркинлиги ҳаётимизда мустаҳкам қарор топиб бормоқда. Бизни социалистик тузумдан кейинги бир қатор мамлакатлардан фарқлаб турган, юксак даражада ривожланган юксак маданий демократик давлатлар билан яқинлаштириб турган, жаҳон ҳамжамиятига ҳар томонлама қўшилиб кетиш учун йўл очиб бераётган нарсаси — фуқаролар тинчлиги, миллатлараро тотувлик, ижтимоий барқарорликдир.

Ижтимоий ҳаётни демократиялаш ҳокимият ва бошқарувнинг маҳаллий органлари — вилоят, шаҳар, туман ҳокимликларини мустаҳкамлаш ва энг муҳим халқ ҳўжалик муаммоларини ҳал этишда уларнинг ролини оширишда бевосита намоён бўлмоқда. Ижтимоий адолат принципларини рўёбга чиқаришда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари — маҳаллаларнинг таъсири анча кучайди. Бошқарув тизимида ҳўжалик юритувчи қўйи структураларга, корхоналарнинг ўзларига, уларнинг ихтиёрий бирлашмаларига ишлаш учун катта эркинлик бериб қўйилди. Давлатнинг ва давлат бошқарув органларининг роли тубдан ўзгариб бормоқда. Улар ўз асосий функция ва вазифаларини бажаришга: стратегияни белгилаш ва уни рўёбга чиқаришни назорат қилиш, мамлакат мудофаа қудратини мустаҳкамлаш ва унинг хавфсизлигини таъминлаш, фаол ташқи сиёсат ўтказиш, ижтимоий ва ишлаб чиқариш-ҳўжалик фаолиятида бозор муносабатларини шакллантириш сингари ишларни амалга оширишга кўпроқ эътибор бермоқдалар.

Ислоҳотлар жараёни иқтисодий соҳада янги бозор муносабатларига асос солди, иқтисодий фаолият эркинлиги, ташаббускорлик ва тадбиркорликни намоён этиш учун шароит яратиб берди. Ишлаб чиқаришнинг пасайишини бартараф этиш, иқтисодий ва молиявий аҳволни барқарор йўлга қўйиш, ўтган ўн йилликларда иқтисодиётда йўл қўйилган бузилишларни тузатиш бўйича аниқ қадамлар қўйилди.

Ислоҳотлар жараёнида ижтимоий-маънавий соҳадаги ижтимоий кафолатлар мустаҳкамланди. Мураккаб ўтиш

даврида одамларнинг турмуш даражаси кескин ёмонлашувига йўл қўймаслик учун аҳолини ижтимоий ҳимоялаш механизмини ишлаб чиқдик ва у яхши иш берди. Мафкураравий ақидалардан халос бўлиш натижасида ўз мамлакатимиз, ўз халқимиз тарихини чуқурроқ билиш, кўп асрлар мобайнида яратиб келинган маънавий қадриятлардан баҳраманд бўлиш, она тилимиз гўзаллиги ва улуғворлигини тушуниш имкониятига эга бўлдик ва бу миллий қайта тикланиш учун асос бўлиб хизмат қилди. Маънавий камолотнинг юксалиб бориши ҳаётий қадриятларни, ижтимоий тараққиётнинг мазмуни ва мақсадларини, ислоҳ қилиш ва янгилашнининг барча жараёнларини баҳолашга янгича ёндашиш имконини берди.

Халқимиз тарихида янги давр бошланди. Биз ўз ривожланишимизнинг янги палласига қадам қўйдик. Иккинчи босқичнинг мақсадлари аниқ-равшан белгилаб олинди. Улар эришилган ютуқлардан мантиқий равишда келиб чиққан бўлиб, ислоҳ қилиш жараёнларини чуқурлаштиришга қаратилгандир. Биз жамиятимизни демократиялаш, демократик адолатпарвар, ижтимоий йўналтирилган, ривожланган бозор иқтисодиётига эга бўлган фуқаролик давлатини барпо этиш йўлидан янада олға ва яна ҳам дадилроқ боришимиз даркор.

Иккинчи босқичда кўзланган мақсад — республикада демократик тузумни мустаҳкамлаш, ижтимоий ҳаётни ва ҳўжалик фаолиятини ташкил қилиш тизимида қонунларнинг ҳамда ҳуқуқий меъёрларнинг ролини кучайтириш, давлат бошқарувининг яхлит тизимида турли бўғинларнинг ваколат доирасини аниқ чегаралаб олишдир. Бунда маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органлари, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқ ва ваколатларини энг кўп даражада кенгайтиришдан иборатдир. Ҳаётимизда фикрлар хилма-хиллиги, сиёсий вазминлик ҳамда халқимиз тақдири учун масъулият қарор топмоғи зарур.

Иккинчи босқичда иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш жараёнида иқтисодий барқарорликни таъминлаш, миллий валютани мустаҳкамлаш, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш, чинакам рақобатчилик муҳитини яратиш вазифаси турибди. Буларнинг бари чуқур структуравий

ўзгартиришларни амалга ошириб, иқтисодий сифат жиҳатидан яна ҳам юқори даражага кўтаришга ва унинг жаҳон бозорига чиқишини таъминлашга, жаҳон иқтисодий тизимига қўшилиб боришни жадаллаштиришга хизмат қилмоғи керак.

Биз белгилаб олган ва ўтказастган ислоҳотлар йўли етакчи халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар, жаҳон жамоатчилиги, жаҳондаги иқтисодий ривожланган энг йирик мамлакатлар томонидан кенг қўллаб-қувватланмоқда. Бу танлаган йўлимиз тўғрилигига, бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос моделини амалга оширишимиздаги муваффақиятга ишонч уйғотмоқда.

Демократик ва иқтисодий ислоҳотлар иккинчи босқичи вазифалари ҳамда унинг устувор йўналишларини амалга ошириш ижтимоий кафолатларни мустаҳкамлаш ҳамда халқимизнинг маънавияти ва маданиятини ривожлантириш билан узлуксиз боғлиқдир. Юсак маънавийлик — туб ва муқаррар ўзгартиришларнинг чинакам демократияни қарор топтириш ҳамда бозор иқтисодиётига маърифатли йўл билан кириб боришнинг асосидир.

Ислоҳотларни чуқурлаштириш жараёнларини муваффақиятли амалга ошириш учун ҳуқуқий базани кучайтириш, туб ўзгартиришларни рағбатлантириш учун кучли омиллар ва кафолатларни яратувчи янги қонунлар қабул қилиш, халқ ҳужалигини юсак даражада билимдон, касбий жиҳатдан яхши тайёргарлик кўрган, она-Ватанга оташин муҳаббат қўйган, самимий садоқатли кадрлар билан мустаҳкамлаш зарур.

Ислоҳотларнинг муваффақияти ҳар биримизнинг қўлимизда, Ўзбекистонда яшовчи барча аҳолининг қўлидадир. Мамлакатимиз эркин, бой ва равнақ топаётган мамлакат бўлсин десак, фарзандларимиз бахтиёр ва тўкин-сочин яшасин десак, ислоҳотлар иккинчи босқичидаги мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун бутун куч-ғайратимизни сарфламоғимиз даркор. Бу босқич мамлакатимизнинг жадал ривожланиши, унинг қудрати ҳамда жаҳон ҳамжамиятидаги обрў-эътиборини кучайтириш учун мустаҳкам замин яратишга қаратилгандир. Ушбу мақсадларга эришиш — бизнинг муқаддас бурчимиз, келажак авлодлар олдидаги эзгу мажбуриятимиздир.

МУНДАРИЖА

ЎЗБЕКИСТОННИНГ СИЁСИЙ-ИЖТИМОЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ИСТИҚБОЛИНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза, 1995 йил 23 февраль	3
МИНГАҚАВИЙ МУАММОЛАРДАН ЖАҲОНШУМУЛ МУАММОЛАРГА. Дания пойтахти Копенгагенда ўтган халқаро конференцияда сузланган нутқ, 1995 йил 12 март	55
ЎЗБЕКИСТОН ЙЎЛИ — ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИГА ҚЎШИЛИШ ЙЎЛИДИР	60
БИЗ ЖАМИЯТНИ ЯНГИЛАШ ЙЎЛИДАН БОРМОҚДАМИЗ. ГФР Федерал Президенти Роман Герцог шарафига уюштирилган қабул маросимида сузланган нутқ, 1995 йил 11 апрель	70
ВАТАН САЖДАГОҲ КАБИ МУҚАДДАСДИР. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг иккинчи сессиясида сузланган нутқ, 1995 йил 5 май	74
ДИЁРИМИЗ ТИНЧ, ОСМОНИМИЗ ДОИМО МУСАФФО БЎЛСИН	86
ДАВР ТАҚОЗОСИ	89
ДЎСТЛИГИМИЗ ҚУЁШИ МИНГ ЙИЛЛИКЛАР ҚАЪРИДАН НУР СОЧАДИ. Қозғистонда Ўзбекистон кунларининг тантанали очилиши маросимида сузланган нутқ, 1995 йил 20 май	99
ЎЗБЕКИСТОН КЕЛАЖАККА ИШОНЧ БИЛАН ҚАРАМОҚДА. Навоий кон-металлургия комбинати 3-гидрометаллургия заводининг биринчи навбати очилишига бағишланган тантанавда сузланган нутқ, 1995 йил 14 июнь	109
ҚИШЛОҚ ИСТИҚБОЛИ — ЮРТ ИСТИҚБОЛИ	115
ФЛОДИЯТИМИЗ ВАТАН МАНФААТЛАРИГА ХИЗМАТ ҚИЛСИН	125
ИСЛОҲОТИМИЗ ТАМОЙИЛЛАРИ. "Российская газета" мухбири-нинг саволларига жавоблар, 1995 йил 7 июль	131
КЕЛАЖАККА ҚАТЪИЙ ИШОНЧ БИЛАН БОҚАМИЗ. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил биринчи ярим йиллик якунларига бағишланган мажлисида сузланган нутқ, 1995 йил 29 июль	144
БУЮК КЕЛАЖАК САРИ ДАДИЛ ОДИМЛАР	155
МАЪНАВИЙ БИРЛИК САРИ МУҲИМ ҚАДАМ. Бишкекда туркий тилли давлатлар бошлиқларининг учрашувида сузланган нутқ, 1995 йил 28 август	160
"МАНАС" — ҚИРҒИЗНИНГ АЗАЛИЙ ВА АБДИЙ ҚОМУСИДИР. Бишкекда "Манас" эпосининг 1000 йиллиги тантаналарида сузланган нутқ, 1995 йил 28 август	166
ЎЗБЕКИСТОН ТЕННИС МАМЛАКАТИ БЎЛАДИ. Тошкентда Президент кубоги учун 1995 йил 29 августда 11 халқаро турнир очилиши маросимида ҳамда 1995 йил 2 сентябрь кунги ёпилишида сузланган нутқ	170
ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ЙЎЛИДА	175

Ислам Абдуганиевич Каримов

**РОДИНА СВЯЩЕННА
ДЛЯ КАЖДОГО**

том 3

На узбекском языке

Издательство "Ўзбекистон"— 700129, Ташкент, Навои, 30

**Нашр учун масъул К. БҲРОНОВ
Рассом О. СОИБНАЗАРОВ
Тех. муҳаррир С. СОБИРОВА
Мусахҳиҳ М. МАЖИТХҲЖАЕВА, Г. АЗИЗОВА**

Теришга берилди 20.04.96. Босишга рухсат этилди 22.05.96.
Формати 84x108 1/32. "Таймс" гарнитурда офсет босма усулида
босилди. Шартли бос. л. 19,32. Нашр. л. 18,05.
Тиражи 10000. Буюртма № Д-755. Баҳоси шартнома асосида.

"Ўзбекистон" нашриёти, 700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
Нашр. № 128-95.

Оригинал-макет масъулияти чекланган "Ношир" жамияти техникавий
ва программавий воситалар базасида тайёрланиб, Ўзбекистон
Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг ижарадаги Тошкент
матбаа комбинатида босилди. 700129, Тошкент, Навоий, 30.

